

Френк О'Коннор ГОСТІ ІРЛАНДІЇ

ЗАРУБІЖНА НОВЕЛА

Книжка сорок шоста

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»

1984

Frank O'Connor

GUESTS OF THE NATION
ALEC
THE PATRIARCH
IN THE TRAIN
THE MAGESTY OF LAW
THE MISER
CHRISTMAS MORNING
FIRST CONFESSION
JUDAS
THE DRUNKARD
MY OEDIPUS COMPLEX
THE IDEALIST
MASCULINE PRINCIPLE
THE DUKE'S CHILDREN
PRIVATE PROPERTY
PUBLIC OPINION
THE AMERICAN WIFE
THE CORKERYS
A CASE OF CONSCIENCE
GHOSTS

Translated into Ukrainian

Френк О'Коннор

ГОСТІ ІРЛАНДІЇ

НОВЕЛИ

**З англійської переклав
РОСТИСЛАВ ДОЦЕНКО**

Известный ирландский писатель (1903—1966) в различных по тематике и эмоциональному настрою произведениях малого жанра рассказывает о своих соотечественниках, ищет среди них свой нравственный идеал. О чем бы ни рассказывал писатель: об эпизодах освободительной борьбы или нелегкой судьбе ирландской женщины, о влиянии клерикализма на все сферы жизни или о жизни детей и подростков, чувствуется его глубокая доброта к людям, завуалированная иногда доброй улыбкой, а иногда и иронической усмешкой.

Передмова Алли Сарухаян

4703000000—164
О $\frac{\text{M205(04)—84}}{\text{M205(04)—84}}$ 164.84.

© Упорядкування, передмова,
український переклад,
художнє оформлення.
Видавництво «Дніпро», 1984.

НОВЕЛІСТИКА ФРЕНКА О'КОННОРА

Талантові Френка О'Коннора (1903—1966) співзвучні практично всі літературні жанри. Він почав з поезії в дусі середньовічних романсів. Пізніше з великим успіхом перекладав з ірландської мови на англійську поетичні пам'ятки минулих віків, які склали дві антології: «Королі, сеньйори, простолюдини» (1959), «Маленькі монастирі» (1963). Написав два романи («Святий і Мері Кейт», 1932; «Голландський інтер'єр», 1940), автобіографічну дилогію («Єдина дитина», 1961; «Син свого батька», 1963), біографію ірландського політичного діяча Майкла Коллінза, книжку про подорож по Ірландії («Ірландські милі», 1947). П'єси О'Коннора ставилися на сцені дублінського «Еббі тієтр», директором якого він був у 1935—1939 рр. Письменник виступав з лекціями про літературу в університетах Ірландії та США, на основі яких опублікував літературознавчі дослідження, присвячені роману («Дзеркало на дорозі», 1957) та оповіданню («Самотній голос», 1962). Уже помертно вийшла досить велика «Коротка історія ірландської літератури» (1967), написана в останні роки життя.

Але широка популярність прийшла до Френка О'Коннора як до новеліста. Написавши більше ста оповідань, він посів почесне місце серед майстрів короткого жанру. Як відзначив відомий ірландський поет Уільям Батлер Йейтс, О'Коннор робив для Ірландії те, що Чехов зробив для Росії.

О'Коннор почав писати, коли був бібліотекарем у Корку,—праця цілком престижна в очах городян, зовсім не те, що письменницька професія. Це й спо-

нукало його взяти собі псевдонім «О'Коннор» — дівоче прізвище матері. Вибір псевдоніма був аж ніяк не випадковим. Майбутній письменник відчував, що багато чим зобов'язаний своїй матері — сироті, яка виросла за глухими мурами монастирського притулку і жила до заміжжя в служницях та й пізніше підробляла на життя таким же чином. Життєві злигодні не відбилися на її поетичній натурі, не позначились на її добрій вдачі, не позбавили м'якого гумору; все це вона передала синові, а ще зуміла прищепити йому любов до читання.

У приватному житті письменник носив своє справжнє ім'я — Майкл О'Доновец. «Майкл-Френк» — так з легкої руки дружини Йейтса його звали в колі друзів, жартівливо поєднуючи дві сторони його життя. Та між ними й не було великого розриву. Багатий життєвий досвід був головним надбанням О'Коннора, який завжди писав про те, що добре знав особисто. Двадцятирічним юнаком він брав участь на боці республіканців у громадянській війні. Майже рік провів в ув'язненні. Іздячи по країні, вчив ірландської мови сільських дітлахів. І вчився сам; «хотів,— писав О'Коннор в автобіографічній книзі,— вивчити Ірландію, як Горький вивчив Росію».

Уся творчість О'Коннора присвячена Ірландії та ірландцям. Це було оцінено У. Б. Йейтсом як достатньо вагома підстава для включення імені тоді ще початкуючого письменника до списку Ірландської літературної академії, заснованої в 1932 році. Сам О'Коннор скромно пояснював, що «воліє писати про Ірландію та ірландців тільки тому, що докладно знає, як вимовляється в Ірландії кожен склад».

Вірністю життєвій правді, прикметам часу та побуту, вмінням точно передати характер своїх співвітчизників та сучасників, розвиненим почуттям комічного позначені кращі оповідання О'Коннора.

Неабияке значення мало те, що О'Коннор народився в Корку, другому по величині місті Ірландії. В його околицях іще жила традиція усного оповідання, мешканці Корка славилися гострим оком і не менш гострим язиком. Не випадково звідси вийшла ціла плеяда письменників, яких іще довго називали «коркськими реалістами». Але позначалася в місті й рутинність провінційного життя з відчутнішим, ніж у столиці, виявом націоналістичних та релігійних поглядів.

У Корку мишули дитинство та юність О'Коннора, тут він став членом Ірландської республіканської армії¹, учителював, служив у бібліотеці, тут же здебільшого відбувається дія його оповідань, де відтворено колорит рідного міста. Корк він любив, але волів жити в Дубліні з його по-столичному більшою широтою поглядів.

Френк О'Коннор почав писати оповідання у 20-і роки, коли в ірландську літературу прийшло нове покоління письменників, учасників національної революції 1919—1923 років². Серед них були Шон О'Кейсі, Педар О'Доннелл, Шон О'Фаолсйн. Почуття розчарування, викликане незавершеністю революції, зрадою буржуазних лідерів, наклало особливо глибокий відбиток на повелістику 20-х років.

Перша збірка оповідань Ф. О'Коннора «Гості Ірландії» (1931), присвячена недавній боротьбі, була написана по гарячих слідах подій, в яких він сам брав активну участь. Письменник фіксував очевидні суперечності національно-визвольного руху, показував складну емоційну атмосферу боротьби, не розкриваючи,

---

¹ Ірландська республіканська армія — громадська організація, що ставила собі за мету утворення Ірландської республіки і возз'єднання всієї Ірландії.

² Тобто учасників англо-ірландської війни 1919—1921 рр. і громадянської війни 1922—1923 рр.

проте, її суті. В оповіданнях збірки постає образ оповідача, приголомшеного революційними подіями. Він не вмів зробити з них висновки, оцінити їх досвід, але окремі епізоди, що потрапляли в поле його зору, відтворюють особливу драматичність обставин.

Болюче питання про людяність і жорстокість в умовах національно-визвольної війни постає в оповіданні, що дало назву збірці. Двох полонених англійських солдатів письменник з гіркою іронією називає «гостями Ірландії». Між ними та їхніми вартовими, солдатами Ірландської республіканської армії, встановлюється почуття товарищескості, братерської, а в якійсь мірі й класової солідарності. Англійці розуміють справедливість визвольної війни і ладні перейти на бік ірландців. Тому повідомлення про те, що вони перебувають на становищі заложників, сприймається їхніми вартовими як важкий удар. «Мене так нудило, що я не міг і слова йому відповісти»,— передає свої почуття оповідач. Безглузда жорстокість розстрілу заложників— психологічний рубіж для всіх його учасників та свідків: «Відтоді я вже нічого в житті не міг сприймати так, як раніше».

В оповіданнях про національно-визвольний рух письменника найменше цікавить його зовнішній бік, події самі по собі. Увага тут спрямована на характер людей, його учасників, у яких дивовижним чином уживаються протилежні риси. О'Коннор сам посилався на Бабеля, «Кінармія» якого стала йому за літературний зразок. У поєднанні романтичної експресії та буденної вірогідності він, як і Бабель, передає контрасти епохи.

Оповідання «Алек» написано як своєрідний психологічний етюд. «Кожне місто має свою ірландську околицю, і кожна ірландська околиця має свого Алека»,— так представляє автор свого героя, несподівані вчинки якого підпорядковуються внутрішній логіці контраст-

них рис його характеру. Інший психологічний тип вимальовується в оповіданні «Патріарх». Сентиментальна закоханість у все ірландське, захоплення романтичною героїкою визначають перепади його настрою: від захвату в мить піднесення руху до зневіри в період його спаду.

Звертаючись до теми визвольного руху в подальші роки, Ф. О'Коннор наголошує на розчаруванні в революційних діях. В оповіданні «Приватна власність» дріб'язкові незгоди серед республіканців, свідком яких стає юний оповідач, зумовлюють крах його ідеалістичних уявлень про революційну стихію. Такий самий крах переживав і сам О'Коннор. «Кожне наше слово, кожна наша дія,— писав він в автобіографії «Єдина дитина»,— руйнували імпровізацію: те, що ми здійснювали, було новим істеблїшментом церкви і держави, в якому не залишиться місця уяві, і молоді чоловіки й жінки емігруватимуть у всі кінці землі вже не тому, що країна бідна, а тому, що вона пересічна».

Починаючи з 40-х років, зображення національно-визвольного руху в творчості О'Коннора дедалі більше поступається місцем картинам родинного життя. Змінюється тема, але аспект письменницького бачення лишається давнім. З тією самою пильною увагою О'Коннор вдивляється в характер ірландця, поставленого тепер в інші, не екстремальні, а повсякденні обставини.

В оповіданнях О'Коннора оживає чимало традиційних для ірландської літератури тем. Про еміграцію, тугу за батьківщиною, про вплив релігії на життя ірландців, пізні шлюби писали в Ірландії особливо багато. Пише про це й О'Коннор, але він щоразу знаходить несподівані ситуації, в яких висвічуються нові грані зображуваного ним ірландського характеру. Скільки молодих людей залишало Ірландію, сподіваючись знайти щастя в заокеанській далині, що вабила обіцян-

ками, і скільки милих дівчат даремно чекало їхнього повернення! Вони пригадуються за оповіданнями Мура Джойса, Меккіна та й багатьох інших ірландських письменників. У «Дружині-американці» О'Коннор «перевернув» ситуацію. Життєрадісна практична американка з нащадків ірландських емігрантів знайшла собі чоловіка в Ірландії, народила дітей, але так і не змогла прижитися на батьківщині своїх предків. Не змогла вона й умовити чоловіка переїхати в Америку, де його чекало забезпечене життя. Він відмовляється кинути рідні місця, хоч, здавалося б, його чекає тут лише туга й самотність. В цій родинній драмі виявлено контраст різних типів характеру — американського та ірландського. Поруч з напористою, розсудливою дружиною її чоловік, який вдовольняється тим, що в нього є, може здатися сентиментальним слинтяєм. Але і в контрастному зіставленні О'Коннор створює багатогранний характер, в якому емоційність, лірична м'якість, далекі від ділової хватки, знаходять вихід у словесному вираженні, а усвідомлення поразки посилює почуття власної гідності. Любов героя до батьківщини не піддається логічному визначенню, але вона є невід'ємною частиною його ества.

Американці ірландського походження, охоплені ностальгічними почуттями, з'являються на сторінках оповідання О'Коннора з символічною назвою «Духи». Ситуація, добре відома з ірландської літератури, наповнюється в ньому новим смислом. У зустрічі американців та їхніх ірландських родичів нема нічого зворушливого. І ті, й другі не можуть приховати розчарування. Замість очікуваного кузена-роботяги перед ірландцями з'являється багата родина, що заїхала в їхні глухі місця по дорозі до Парижа. Американцям же більше припало до вподоби не їхні бідні родичі, а респектабельні Гокінси, нащадки тих самих жорстоких лендлордів, які виселили й змусили емігрувати

їхніх предків. Так у розповіді про сучасне оживають духи минулих часів.

Ірландські повелісти часто зверталися до теми духовного застою, що віддає людей у владу релігії. Вона визначала трагічний сюжет багатьох літературних творів. В оповіданні О'Коннора «Родина Коркері» не стільки говориться про владу релігії, скільки про церковні справи як частину повсякденного побуту. «Дивна родина», члени якої один за одним ідуть у монастир, показана як вельми типова для Ірландії. У ній немає релігійної екзальтації, суперечки про церковні справи набувають мирського, навіть суто ділового характеру. Про «служіння церкві» говориться як про прозаїчну роботу, що мало спільного має з благочестям. Письменник ставиться до цього заняття з неприхованою іронією. Монастир порівнюється із сценою, на якій виступають «погані актори й актриси». Письменник показує буденність, міщанську рутину монастирського життя. Жінка стає черницею, якщо їй не вдається стати дружиною і матір'ю, релігія дає їй видимість заняття, можливість «гратися в самозречення і спасіння душі», хоч не раз ця гра закінчується психіатричною лікарнею. Героїня оповідання О'Коннора знаходить в собі сили повернутися до життя. Для неї і для молодшого сина Коркері все влаштовується найкращим чином. Але це як щасливий квиток, що волею випадку випав на їхню долю.

Іншого роду життєві умовності стають переною на шляху до родинного життя у героїв оповідання «Чоловік з характером». Про пізні ірландські шлюби, зумовлені різними причинами, О'Коннор писав і в інших оповіданнях. Цього разу в подібній, по-своєму драматичній ситуації, виявляються суперечливі риси чоловічого характеру. М'який на вдачу герой, пізно закоханий у дівчину, мало не втрачає її, не бажаючи поступитись «твердим принципом», закріпленим оби-

вательською свідомістю. Він переконаний, що не може одружитись, поки не збере заповітні двісті фунтів, щоб побудувати власний дім, навіть якщо до того часу його незаконнонароджена дитина житиме сиротою у чужих людей.

З властивою йому майстерністю проникнення в характер О'Коннор часом розповідає свої історії як казу-си, що не можуть бути пояснені з точки зору «здорового глузду». Самотньо живе старий селянин в оповіданні «Велич закону». Він небагатослівний і розважливий, але швидше піде до в'язниці, ніж сплатою штрафу дасть втіху сусідові, якого побив, покаравши таким чином за те, що той «вдався в суперечці до зовсім непорядних аргументів». Скінчивши певідкладні справи, він сам іде до в'язниці — так, схиляючись перед законом, він лишається вірний власній непохитності.

Вірність характеру до кінця зберігає і головний персонаж оповідання «Скнара». Останній представник респектабельної родини, він вважався скупим багатієм, який лише удає бідного. Коли навколо його заповіту розгортаються пристрасті, він легко піддається умовлянням священика залишити гроші церкві і вмирає, цілком задоволений доглядом дбайливих черниць. На превелике розчарування служителя церкви, в численних скринях, що зберігалися в домі небіжчика, не виявилось нічого путнього. Він і справді був бідняком, і чи його провина, що йому не хотіли вірити.

Рутинність обивательського світу частіше обертається в О'Коннора своїм комічним боком. У творах О'Фаолейна, М. Левін, П. Бойла вона могла призвести до краху людського життя, доля ж молодого лікаря в оповіданні О'Коннора «Громадська думка», навпаки, щасливо влаштовується. Щоб уникнути пліток, він одружується з цілком достойною жінкою. Смішна історія залишає сумне почуття — людина, яка не знає за

собою ніякої провини, примушена зважати на думку обивателя.

Тонким відчуттям комічного позначені численні в новелістиці О'Коннора оповідання про дітей. У них зсередини розкривається душевний світ дитини в мить її першого зіткнення з реальністю. Оповідь ведеться з дитячою серйозністю, чи то мова йде про повернення з війни батька, який викликає ревниву неприязнь хлопчика («Мій Едіпів комплекс»), чи про твердий намір дочекатися Санта Клауса й випросити в нього на подарунок іграшкову залізницю («Різдвяний ранок»), або про готовність чесно зізнатися священникові про смертний гріх — свою ненависть до надокучливої бабусі («Перша сповідь»). За серйозністю тону відчувається легка іронія, що йде від дорослого розуміння комізму ситуації. Лагідна авторова усмішка пом'якшує, але не знімає драматичність життєвих обставин, з якими стикається дитина, ще не здатна адекватно сприйняти світ дорослих. Гіркі ридання маленького героя оповідання «Різдвяний ранок» спричинені не втраченою надією дістати довгожданий подарунок, а відкриттям того, що в житті нема чудес, а є п'яниця-батько, виснажена злиднями мати, в очах якої він прочитав страх за своє майбутнє. В оповіданні «Перша сповідь» підготовка до сповіді й саме це таїнство змальовані в одверто комічному вигляді. Але це комізм становища, за яким уважному читачеві відкриваються аж ніяк не кумедні подробиці релігійного виховання, яке деформує дитячу свідомість страхом перед муками пекла, уявленням про гріховність людини.

При всій різноманітності створених О'Коннором колоритних ірландських характерів його оповідання залишають враження внутрішньої єдності. Це досягається голосом оповідача, що складає їхній стрижень. Незалежно від того, чи ведеться оповідь від першої чи від третьої особи, диференціюється чи ні ім'я опо-

відача, його становище вгадується безпомилково: він належить до тих людей, про яких пише. Вдаючись до іронічного тону, він немов коментує життя своїх сусідів, розмовляючи їхньою мовою, зберігаючи в цій мові всі відтінки свого середовища. Цим пояснюється постійно наявний в оповіданнях О'Коннора ефект присутності очевидця описуваних подій.

Образ оповідача, навіть тоді, коли він входить до числа персонажів, автобіографічно близький самому письменникові. Тому, не боячись помилитися, можна сказати, що тон оповіди задається самим автором, людиною, яка дивиться на світ з доброю усмішкою і володіє щиро ірландською комедійною винахідливістю. Не тільки з численних фотографій, але й із свідчень друзів постає виразний образ письменника — «високого, ставного, з головою, як у старого короля, з темними очима, що поблискують за скельцями окулярів, з сивою гривою і настобурченими вусами». Неперевершений оповідач, він вмить обертає своїх співрозмовників на зачарованих слухачів.

Френка О'Коннора часто запитували, чому оповідання стало його покликанням. Він відповідав на такі запитання не тільки в інтерв'ю, але і в своїх дослідницьких працях про роман та оповідання. Оповідання імпонувало йому близькістю до ліричної поезії. «Самотній голос» — так назвав О'Коннор своє дослідження цього жанру, співвіднісни його з народною піснею, виконавець якої без акомпанементу, модуляціями самого лише голосу передає всю різноманітність настроїв. Але з розмежувальними лініями, які проводить О'Коннор між романом та оповіданням, погодитись важко. Якщо роман передбачає показ соціальної системи, в якій діє постать героя, то оповідання, на думку О'Коннора, має справу перш за все з індивідом, залишаючи суспільство десь збоку. Воно дає простір не аналітичній, а імпресіоністичній формі художнього

мислення. Міркування О'Коннора про відстороненість від суспільства як природну властивість жанру спростовуються його ж власними оповіданнями, що виростають із глибин цього суспільства, озвучуються його голосами, розцвічуються його барвами.

О'Коннор жартома називав себе старомодним реалістом. Про вірність класичному реалізмові говорить і дослідження О'Коннора, присвячене роману, «Дзеркало на дорозі». Його назва — це славнозвісна степдалівська метафора роману як дзеркала, що його проносять великою дорогою. О'Коннор з жалем констатував, що сучасний роман не зберіг вірності визначенню Стендаля. Зайнятий самим собою, заглиблений у власні прийоми, байдужий до навколишнього життя, він опинився по той бік дзеркала. В експериментах Джойса О'Коннор бачив небезпеку підміни життєвості художніми прийомами.

Реалістична спрямованість творчості О'Коннора пояснює його захоплення російською літературою, яке він зберіг протягом усього свого життя. Цим друзі пояснювали й те, що він любляв носити замолоду домоткану сорочку навипуск. Серед улюблених письменників О'Коннора перше місце посідали Гоголь, Тургенєв, Толстой, Чехов, Бабель. Ще двадцятирічним юнаком, перебуваючи у в'язниці, він одержав першу премію в національному конкурсі за есе про Тургенєва, написане до того ж ірландською мовою. Тургенєва він називав своєю першою і останньою любов'ю. Російським письменникам присвячені численні статті й дослідження О'Коннора. У них він навчався художньої майстерності. А місце, яке він посів в ірландській літературі, можна зіставити, якщо пригадати слова У. Б. Ййтса, з місцем Чехова в російській літературі.

Алла Саруханян

НОВЕЛИ

ГОСТІ ІРЛАНДІЇ

I

Коли сутеніло, здоровань англісць Белчер витягав довгі ноги з каміна, й казав: «То як, браття, перекинемось?», на що ми з Ноблом відповідали: «А чого ж, братчику» (бо ми вже перейняли деякі їхні слівця), і тоді другий англісць, коротун Гокінс, засвічував лампу й діставав колоду карт. Часом приходив Джерімайя Донован, придивлявся до гри, і коли бачив, як раз у раз невдало грає Гокінс, розпалювався й люто кричав на нього, наче він був один з наших:

— А, чортяко, чого ти не пішов з трійки?!

Але звичайно Джерімайя був стриманий і врівноважений, як і той здоровило Белчер; поважали його в нас в основному за вправність у письмі, хоч і писав він досить повільно. Він носив невелику сукняну шапчину, поверх довгих штанів напинав гетри, а руки майже завжди тримав у кишенях. Заговориш до нього, то він почервоніє, почне перевалюватися з п'ят на пальці і погляду не підведе від своїх селянських ножиськ. Ми з Ноблом часто глузували з його вимови, бо ж ми були городяни.

Я тоді зовсім не розумів, чому нам з Ноблом треба вартувати Белчера й Гокінса,— я був певен, що цих двох де не приткнеш у всій Ірландії, там вони й вкореняться, ніби з діда-прадіда місцеві. За своє недовге життя я ще зроду не бачив, щоб хтось так швидко звикав до чужого краю, як ото вони.

Їх обох передали під наш нагляд з другого батальйону, коли власті вже мало не напали на їхній слід, і ми з Ноблом, будучи молодими, поставились до цього завдання дуже серйозно. Але скоро Гокінс утер нам

носа і показав, що на тутешніх стосунках він знається краще за нас.

— То це ти, хвате, Бонапарт? — запитав він мене.— Так от, Мері Бріджід О'Коннел просила поцікавитись у тебе, де ти подів шкарпетки, що позичив у її брата.

А виявляється — вони потім розповіли нам, — що у другому батальйоні справляли вечірки, і місцеві дівчата теж туди заглядали, а коли наші побачили, що ці двоє англійців гарні хлопці, то вирішили, нехай і вони трохи побавляться. Там Гокінс навчився незгірш від будь-кого танцювати «Мури Лімеріка», «Облогу Енніса» й «Торійський прибор»¹, тільки віддячити тим самим не міг, бо наші тоді з принципу не танцювали чужоземних танців.

Після свого привільного життя у другому батальйоні Белчер з Гокінсом і в нас так само влаштувалися, і за кілька днів ми вже й удавати перестали, ніби вартуємо їх. Та й не зайшли б вони далеко, бо говорили з таким акцентом, що кожен розпізнає, і одяг їх видавав з головою — цивільні штани й черевики, а гімнастерка кольору хакі й шнеля. А втім, мені здається, що вони й гадки не мали втікати, їм і тут було непогано.

Любо було подивитись, як Белчер приборкав стару господиню того будинку, де ми стояли постосем. Сваритися вона була майстриня на всі сто, навіть нам не давала попуску, — але на наших, скажімо так, гостей вона не встигла й рота розкрити, як Белчер ураз обернув її у свою довічну приятельку. Вона саме колола тріски, і Белчер, ще й десяти хвилин не пробувши в хаті, схопився й підскочив до неї.

— Дозвольте, тітонько, — сказав він з чудною своєю усмішечкою. — Будь ласка, дозвольте, я сам. — І вихопив у неї з рук тесака.

---

¹ Лімерік, Енніс — ірландські міста, відомі в історії країни; Торі — острівець біля північно-західного узбережжя Ірландії.

Від подиву вона й слова не встигла промовити, а Белчер відтоді просто по п'ятах за нею ходив — чи то відро принести, чи кошика, чи, приміром, торфу. Як казав Нобл, Белчер наперед угадував, що їй треба, і тут-таки й подавав — гарячої води там чи чогось іншого. Як на такого здоровила (я ось і сам мусив дивитися на нього знизу вгору, хоч маю добрих п'ять футів і десять дюймів), Белчер був надто вже маломовний, коли не зовсім безмовний. Ми не так і відразу звикли до того, як він привидом снує взад-вперед і все мовчки. А надто коли Гокіне поруч базікав за цілий взвод, дивно було чути, як Белчер, устромивши ноги в попіл, тільки й того, що зрідка промовить: «Пробач, братчику», або «А й правильно, братчику». Його єдина й, до речі, запекла пристрасть, були карти, і картяр з нього був чудовий. Белчер легко обібрав би мене з Ноблом, якби Гокіне не програвав нам назад те, що ми програвали Белчерові, бо ж Гокіне грав тільки на Белчерові гроші.

Гокіне просаджував нам через своє безмірне патякання, та й ми програвали Белчерові, мабуть, через те саме. А ще ж Гокіне із Ноблом аж до ранку сперечалися за релігію, і Нобл не міг нічого відповісти на Гокінсові аргументи, які спантеличили б і кардинала, не те що Нобла, чий брат був звичайний священик. До того ж Гокіне, навіть говорячи на божественні теми, без кінця сипав соромітними словами. Зроду я ще не чув, щоб хтось напихав до будь-якої розмови стільки лайки й паскудства! Сперечальник з нього був страшний, просто ніякого вщину він не знав. З ранку до ночі він бив байдики і, як не мав з ким іншим сперечатися, заводився зі старою.

Але тут коса найшла на камінь, бо от коли він спробував під'юдити її проти бога через посуху, то з'їв облизня: стара всю провину за посуху склала виключно на Юпітера Дощовика (про таке божество ні Гокіне, ні я зроду й не чули, хоч Нобл запевняв, що язичники

вірили, ніби Юпітер був якось причетний до дощу). Іншого дня він заходився клясти капіталістів, які, мовляв, розв'язали світову війну, на що стара матрона, відставивши праску й скрививши свій краб'ячий ротик, відказала:

— Ви, містере Гокіне, кажіть собі що хочете про війну і вважайте, що ошукали мене, темну сільську бабу, але я добре знаю, чого ця війна почалася. Це того, що один італійський граф украв поганського ідола з японського храму. Повірте мені, містере Гокіне, коли розтривожити поганських ідолів, то не обберешся горя й клопоту.

Цю стару, бач, не так легко було звести з путі праведної.

II

Одного вечора після того як попили чаю і Гокіне засвітив лампу, ми за звичкою засіли за карти. Джерімаїя Донован теж прийшов — він сидів і дивився на гру, і раптом мені стало ясно, що він недолюблює наших двох англійців. Це мене вразило, бо раніше я нічого такого за ним не помічав.

Проти ночі Гокіне і Нобл завели свою нескінченну запеклу суперечку про капіталістів, про священників і любов до батьківщини.

— Капіталісти платять попам, і ті напускають вам в очі туману байками про той світ, щоб ви не бачили, які паскуди верховодять на цьому,— заявив Гокіне.

— Дурниці, чоловіче! — відповів Нобл, потроху драгуючись.— Люди вірили в той світ ще задовго до появи капіталістів.

Гокіне випростався, наче мав проповідь виголошувати.

— Справді вірили? — ошкірився він.— Ти хочеш сказати, що й ти в усе оте віриш? Отже, ти віриш, що бог створив Адама, а Адам Сима, а Сим — Йосафата? Ти

віриш в усі оті допотопні брехні про Єву, і рай, і яблуко? Ну то послухай, що я тобі скажу, братчику. Коли ти маєш право вірити в таку дурницю, то і я маю право вірити в свою власну дурницю — що найперше твій господь бог створив чортового капіталіста разом з його поровом і «роле-ройсами». Правильно я кажу? — обернувся він до Белчера.

— Та правильно, братчику,— з усмішкою відповідає Белчер. Далі підводиться з-за столу, вмощується перед каміном, простягає ноги ближче до вогню й погладжує вуса.

Я знав, що цій релігійній суперечці кінця-краю не буде, тому, коли побачив, що Джерімайя Донован виходить, і собі вийшов. Ми вдвох дійшли до села; аж раптом він зупинився і, червоніючи й затинаючись, сказав, що треба наших бранців не смускати з ока. Мені не сподобався цей його тон, та й узагалі набридло сидіти в хаті, тож я відповів: «На чорта нам здалися ці англійці, щоб їх вартувати!»

Він вирічався на мене:

— Ти хіба не знаєш, що ми тримаємо їх як заложників?

— Заложників? — перепитав я.

— Ворог захопив кількох наших у полон, і ось тепер їх начебто мають розстріляти,— пояснив він.— Якщо вони розстріляють наших полонених, ми розстріляємо їхніх.

— Розстріляємо Белчера й Гокінса? — здивувався я.

— А то ж чого б ми їх тримали? — відповів він.

— Чому ж ти зразу не сказав нам з Ноблом? — запитав я.

— А навіщо? Про це ви й самі могли б здогадатися.

— Звідки ми могли б здогадатися, Джерімайє Донован? — сказав я.— І вони ж так довго вже в нас!

— Ворог наших тримає ще довше,— відказав він.

— То зовсім інша справа,— заперечив я.

— Не бачу ніякої різниці,— сказав він.

Та я не міг цього пояснити йому, він однаково не зрозумів би. Коли навіть старого собаку, масш віддати гицелеві, то й тоді це важко, бо до нього звикаєш! Хоча, правда, Джерімайя Донован був не з тих, хто до когось звикає.

— І коли це все вирішиться? — спитав я.

— Може, сьогодні вночі,— відповів він.— Або завтра, а найпізніше — післязавтра. Тож коли тебе турбує вештання без діла, то це вже педовго.

Проте зовсім не вештання без діла турбувало мене тепер. Я мав куди більший клопіт. Коли я повернувся до будинку, суперечка ще не вщухла. Гокінс, як завжди, розводився про те, що ніякого того світу не існує, а Нобл твердив, що існує; але Гокінс явно брав гору.

— Знаєш що, братчику,— озвався він з глузливою посмішкою.— Мені здається, ти такий самий чортів безбожник, як і я. Ти кажеш, що віриш у той світ, але знаєш про нього не більше, ніж я. Тобто гріш ціна твоєму знанню. От що таке рай? Не знаєш. Де той рай? Не знаєш. Гріш ціна твоєму знанню! Ще раз тебе питаю: чи є у них крила?

— Ну добре, є,— відповів Нобл.— Ясно тобі? Є у них крила!

— А де вони їх беруть? Хто їм робить ці крила? Що, там є фабрика для цього? Чи там у них така крамниця, де по квитанціях видають ці чортові крила?

— З тобою неможливо сперечатися,— махнув рукою Нобл.— Ось послухай-но...— І вони знову завелися.

Було вже далеко за північ, коли ми замкнули двері й полягали спати. Загасивши свічку, я розповів усе Ноблові. Він мовчки вислухав. Ми вже пролежали з годину, а тоді він запитує, чи, на мою думку, не треба розповісти про це англійцям. Я сказав, що ні, бо не вірив, щоб супротивник розстріляв наших хлопців. Та

навіть якби й так, наші бригадні командири, що раз у раз бувають у другому батальйоні і добре знають цих англійців, навряд чи погодяться їх порішити.

— Я теж так гадаю,— погодився Нобл.— Розстріляти їх тепер було б надто жорстоко.

— Але все-таки Джерімайя Донован мав би попередити нас,— сказав я.

Коли настав ранок, ми просто в очі не могли глянути Белчерові й Гокінсові. Увесь день ми сновигали по хаті, ледве чи й словом перемовившись. Белчер немов не помічав цього; він, як завжди, сидів, устроївши ноги в камін, з виразом незворушного чекання якоїсь несподіванки. Але Гокінс помітив і приписав це Ноблові поразці у вчорашній суперечці.

— Та чого ти так переживавши за ту суперечку! — люто кинув він Ноблові.— З цими своїми Адамами й Євами! А я, може, комуніст, ось хто. Комуніст чи анархіст — це одне на одне виходить.— І, никаючи довкола будинку, все мурмотів, коли на нього находилр: — Адам і Єва! Адам і Єва! Їм не було чого робити, як тільки зривати ті чортові яблука!

III

Не знаю, як у нас пройшов той день, але я був дуже радий, коли він скінчився, і ми, попивши чаю, прибрали посуд, після чого Белчер озвався миролюбним тоном:

— То що, браття, перекинемось?

Ми посідали за стіл, Гокінс дістав карти, аж раптом я почув надворі ходу Джерімайї Донована, і мене пройняло похмуре передчуття. Я схопився з-за столу і встиг перестріти його ще за порогом.

— Ну як? — спитав я.

— Пора забирати цих ваших приятелів,— відповів він і почервонів.

— Аж так, Джерімайє Донован? — перепитав я.

— Аж так. Сьогодні вранці розстріляно чотирьох наших хлопців, один з них мав шістнадцять років.

— Погано,— сказав я.

У цю хвилину й Нобл вийшов, і ми стали втрьох ходити взад-уперед і перешіптуватись. Біля хвіртки стояв Фіні, з місцевої розвідки.

— То що ж ти збираєшся робити? — спитав я Джерімайю Донована.

— Ви з Ноблом виведете їх надвір — скажете, що їх переводять в інше місце, так буде найтихіше.

— Ні, мене вже у це не вплутуй,— ледь чутно промовив Нобл.

Джерімайя гостро глянув на нього.

— Гаразд,— сказав він.— Ти й Фіні візьмете лопати в повітці й викопасте яму з того краю болота. Ми з Бонапартом скоро там будемо. І щоб ніхто не побачив вас із лопатами. Зайвих свідків не потрібно.

Джерімайя і я подивились, як Фіні з Ноблом пішли до повітки, а потім самі рушили в будинок. Переговори з англійцями я полишив на Джерімайю Донована. Він пояснив їм, що дістав наказ перевести їх назад у другий батальйон. Гокіне брутально вилаявся, та й Белчера, видно було, повинна вразила, хоч він і промовчав. Стара почала радити їм, щоб плюнули на нас і сиділи на місці — вгомонилась, вона тільки тоді, коли Джерімайя визвірився на неї. Злий він був як біс. У хаті стояла темінь, хоч в око стрель, але ніхто не здогадався засвітити лампи, і так обидва англійці потемки забрали свої шинелі й попрощалися з господинею.

— Тільки десь у чорта приткнешся, як уже якась штабна гнида викурює тебе з того затишку,— сказав Гокіне, тиснувши старій руку.

— Тисячу разів дякую, добродійко,— сказав їй Белчер.— Тисячу разів дякую за все,— захоплено повторив він, так наче сам придумав цей вислів.

Ми обійшли будинок і подалися до болота. І аж тоді Джерімайя Донован сказав їм. Від збудження він увесь тремтів.

— Сьогодні вранці в Корку застрелили чотирьох наших, і у відповідь на це буде розстріляно вас.

— Що це ти патякаси?! — огризнувся Гокінс.— Мало, що тебе тягають з місця на місце, так ще й дурнуваті жарти чиїсь вислуховувати!

— Це не жарти,— відказав Донован.— Мені шкода, Гокінс, але це правда.— І далі почав верзти про обов'язок та про те, який він буває неприсмний. Щось я ніколи не помічав, щоб обов'язок дуже дошкуляв тим, хто без кінця теревенить про нього.

— Та заткнися ти! — гаркнув Гокінс.

— Спитай Бонапарта,— сказав Донован, бачачи, що Гокінс не вірить його словам.— Хіба ж це не правда, Бонапарте?

— Правда,— відповів я, і Гокінс зупинився.

— Та що ти городиш, май совість!

— Таки-так, братчику,— сказав я.

— Та ні, ти наче жартуєш!

— Але я не жартую! — вибухнув раптом Донован.

— Що ти маєш проти мене, Джерімайє Донован?

— Я нічого не маю проти тебе. Але чому ваші ні за що ні про що розстріляли чотирьох своїх полонених?

Він ухопив Гокінса за руку й поволік далі, так і не змігши переконати його в серйозності наших намірів. У мене в кишені був пістолет «сміт і весон», я мацав його пальцями й думав, що зроблю, коли англійці почнуть опиратися чи втікати — я молив бога, щоб вони на щось таки зважились. Якби вони кинулися бігти, я б нізащо в них не вистрелив. Гокінс хотів знати, чи й Нобл уплутаний у цю справу, і коли ми сказали «так», він спитав: за віщо Нобл хоче вколошкати його? І всі інші — за віщо ми хочемо його вколошкати? Що він нам заподіяв? Чи ми не з одного тіста? Хіба ми не зна-

йшли спільної мови? Чи можемо ми бодай на мить уявити, щоб він став розстрілювати нас з наказу таких-розтаких офіцерів такої-розтакої англійської армії?

Ми вже добралися на край болота, і мене так нудило, що я не міг і слова йому відповісти. Ми сунули в темряві понад болотом, і Гокінс раз у раз зупинявся й починав усе спочатку, мов наврочений, про те, що ми з одного тіста, і я розумів, що він аж тоді переконається, коли побачить викопану яму. І весь час мене не полишала надія: а раптом щось станеться, що вони кинуться втікати, або Нобл на щось зважиться. Мені здавалося, що Ноблові було ще гірше, ніж мені.

IV

Нарешті ми побачили вдалині ліхтар і рушили на той вогник. Ліхтар був у руках Нобла, а Фіні стояв десь позаду в темряві — їхні застигли мовчазні силуети над болотом остаточно впевнили мене, що вороття немає, і розвіяли останній проблиск надії.

Белчер, упізнавши Нобла, як завжди тихо сказав: «Привіт, братчику», але Гокінс одразу напався на Нобла і знову почав ту саму суперечку, тільки Нобл цього разу нічого не міг відповісти й мовчки стояв з похнюпленою головою, тримаючи ліхтар між ногами.

Відповів замість нього Джерімайя Донован. Уже двадцятьє, мов заведений, Гокінс запитував: невже хтось думає, що він міг би розстріляти Нобла?

— А й розстріляв би,— заявив Джерімайя Донован.

— Та що ти в чорта городиш!

— Ще й залюбки, коли б знав, що як не розстріляєш, то тебе самого розстріляють.

— Я б не став цього робити, нехай би мене самого й сто разів розстріляли! Я б не став розстрілювати приятеля. І Белчер не став би,— правду я кажу, Белчер?

— Та правду, братчику,— погодився Белчер, аби лише від нього відчепилися. Голос його звучав так, наче тепер нарешті сталося те несподіване, на що він так довго чекав.

— І хто сказав, що Нобла розстріляють, коли мене не буде розстріляно? І що, ви думаєте, я б зробив, на його місці серед цього гнилого болота?

— То що б ти зробив? — поцікавився Донован.

— Я пішов би з ним туди, куди й він піде, от що. Поділився б з ним останнім пенсом і не покинув би його, чи в щасті, чи в горі. Ніхто не дорікне мені, що я коли-небудь кинув товариша в біді.

— Годі вже цих теревенів,— сказав Джерімайя Донован, зводячи курок.— Може, маєш щось переказати?

— Ні.

— Хочеш помолитися?

Гокінс відповів таким блюзнірським виразом, аж я знітився, і знов обернувся до Нобла.

— Послухай, Нобл,— сказав він.— Ми з тобою приятелі. Якщо ти не переходиш на мій бік, я переходжу на твій. Тобі ясно? Дай мені гвинтівку, і я піду разом з усіма вашими хлопцями.

Ніхто не відповів йому. Ми розуміли, що це не вихід.

— Ти чуєш, що я кажу? — промовив Гокінс.— Я виходжу з гри. Стаю дезертиром, чи як там собі хочеш. Я не вірю у вашу справу, та вона нічим не гірша за мою. То як, згода?

Нобл підвів на нього погляд, але враз заговорив Донован, і він, так і не озвавшись, знову схилив голову.

— Востаннє питаю: маєш що-небудь переказати? — холодно й збуджено перепитав Донован.

— Заткнися, Донован! Ти не розумієш мене, а от ці хлопці розуміють. Вони не з таких, щоб завести собі приятеля, а потім убити. Вони не знаряддя якихось капіталістів.

Я один з усіх бачив, як Донован підніс свого револьвера до потилиці Гокінса, і коли він це зробив, я заплющив очі й спробував помолитися. Гокінс почав щось іще говорити, аж тут Донован пальнув, і я, розплющивши очі на звук пострілу, побачив, як англієць зігнувся в колінах і упав ниць Ноблові під ноги, повільно й тихо, мов дитина, що заснула на ходу. Ліхтар освітив його худорляві литки й руді селянські черевики. Ми всі стояли нерухомо, дивлячись, як він стихає в останніх конвульсіях.

Потім Белчер дістав носову хусточку й почав зав'язувати собі очі (у гарячці ми забули запропонувати це Гокінсові), а побачивши, що вона замала, обернувся й попросив ще у мене носовичка. Я дав йому, і він зв'язав їх до купи, а тоді показав погою на Гокінса.

— Не зовсім готовий,— сказав Белчер.— Дайте йому ще раз.

Гокінс і справді ворухнувся й спробував звести ліве коліно. Я нахилився і приклав «сміта й весона» йому до голови, але раптом відсахнувся. Белчер зрозумів, що у мене на думці.

— Докінчіть спершу з ним,— сказав він.— Я підожду. Бідолаха, хто зна, де він зараз.

Я схилився на коліно й вистрелив. У цю мить я ледве чи тямив, що роблю. Белчер, який незграбно вовтузився з носовичками, пирхнув сміхом на мій постріл. Тоді вперше я почув його сміх, і в мене аж дрижаки побігли поза спиною, таким той сміх здався моторошним.

— Неборака,— тихо мовив Белчер.— Учора ввечері йому так кортіло про це знати. Диво дивне, браття, як подумати. Зараз він знає про це все, що тільки можна знати, а от учора блукав у п'ятні непроглядній.

Донован допоміг йому зав'язати носовички.

— Дякую, братчику,— сказав Белчер.

Донован спитав, чи не має він яких-небудь доручень.

— Ні, братчику,— відповів той.— Я-то не маю. А от

коли б хто з вас захотів написати Гокінсовій матері, то у нього в кишені знайдете від неї листа. Вони дуже любили одне одного. А мене моя жіночка вісім літ як покинула. Вшилася з одним типом і дитину з собою забрала. Я от люблю хатній затишок, ви, мабуть, і самі помітили, але вдруге женитися так і не зважився.

Неймовірна річ: за ці кілька хвилин Белчер наговорив більше, ніж за тиждень до того. Немовби звук пострілу пробив загалу й хлинув потік слів — він би й до ранку так захоплено говорив про себе. Тепер, коли він не міг нас бачити, ми стояли довкола, мов юрба дурнів. Донован зиркнув на Нобла, але той хитнув головою. Тоді Донован підніс револьвер, і тут Белчер знов якось по-чудному засміявся. Він, мабуть, подумав, що ми говоримо про нього, чи, може, помітив те, що й я.

— Пробачте, браття,— сказав він.— Щось я з біса багато розбазікався, всякі такі дурниці, що я пічкур і таке інше. Але це на мене найшло. Ви вже пробачите, я думаю.

— Молитви проказати не хочеш? — запитав Донован.

— Ні, братчику,— відповів він.— Це ні до чого. Я готовий, та й вам, хлопці, треба швидше цього позбутись.

— Ти розумієш, що ми тільки виконуємо обов'язок? — запитав ще Донован.

Белчерова голова була задерта вгору, як у сліпця, тож у світлі ліхтаря видніло тільки його підборіддя й кінчик носа.

— Я ніколи не міг збагнути, що воно таке — обов'язок,— промовив він.— Я думаю, всі ви гарні хлопці, коли ти саме це хотів почути. Я не парікаю.

Нобл, так ніби не в силі більше витримувати, замахнувся кулаком на Донована, і той вмиг підніс револьвер і стрільнув. Здоровань упав як лантух з борошном; цього разу другий постріл уже не був потрібен.

Як їх ховали, я не дуже пам'ятаю, але це було найгірше, бо ж трупи довелося переносити до могили. На-

вколо було до божевілля самотньо, від мороку нас відділяла тільки латочка світла від ліхтаря та ще кругом кричали птахи, розполохані пострілами. Нобл понишпорив у Гокінса в кишенях і знайшов листа від матері, потім склав йому навхрест руки. Те саме зробив і Белчерові. А коли могилу засипали, ми з Ноблом відокремилися від Донована й Фіні і понесли лопати до повітки. За всю дорогу ми не перемовилися й словом. У кухні було темно й холодно, як і тоді, коли ми виходили, а стара господиня сиділа біля каміна, перебираючи чотки. Ми пройшли повз неї в кімнату, і Нобл черкнув сірником, щоб засвітити лампу. Стара тихо підвелася й стала у дверях. Усю її буркитливість як рукою зняло.

— Що ви з ними зробили? — пошепки спитала вона. Нобл так здригнувся, аж сірник випав з руки.

— Що таке? — перепитав він, не обертаючись.

— Я все чула, — сказала стара.

— Що ви чули? — спитав Нобл.

— Я все чула. Думаєте, я не чула, як ви поклали лопати назад у сарай?

Нобл витер другий сірник і цим разом уже засвітив лампу.

— То ви таке з ними зробили? — спитала стара.

І вона тут-таки на самому порозі бухнула на коліна й почала молитись. Нобл, подивившись якусь мить на стару, і собі бухнув навколішки біля каміна. Я протиснувся повз неї і вийшов, залишивши їх самих. Стоячи біля входу, я дивився на зорі й прислухався, як ген над болотом завмирали пронизливі пташині крики. Часом почуваш щось таке дивне, що його й словами не передаси. Нобл он казав, що йому бачиться все вдесятеро більшим, ніж насправді, немовби увесь світ заповонила та невеличка ділянка болота, в якій дубіють тіла двох англійців, а от мені здавалося, ніби той клапоть болота з англійцями десь аж за мільйон миль

звідси, і навіть сам Нобл і стара, що бурмотіли позад мене, і птахи, й ці кляті зорі,— що все це страшенно далеко, і я зробився маленький, самотній і загублений, як заблукане дитя на снігу. Відтоді я вже нічого в житті не міг сприймати так, як раніше.

АЛЕК

I

Коли я повернувся додому з колони Гендерсона, наш інтендант похнюплено сказав мені, що на території дії нашої роти залишився тільки один бойовик — Алек Гормен. Наша рота, чудова рота, що навчилася ставати по четверо в ряд, повертатися паліво-направо й кругом і марширувати, як регулярні частини,— ця рота перестала існувати, і zostався самотній Кухулін¹ біля броду — Алек. А цей Алек ніколи, власне, і не належав до нас,— надто великий він був гульвіса. Гульвіса, випивайло, завжди ласий поживитися на дурничку, уболівальник футболу, причепа, пліткар і призвідник колотнеч — оце такий був Алек.

Кожне місто має свою ірландську околицю, і кожна ірландська околиця має свого Алека. Його всі знали. На багато миль навкруги він був жаданий гість у кожному шинку. Навіть старі баби, пересварившись одна з одною, шукали в ньому спільника. Ото, бувало, як проходив він повз будинок Кейт Негл, стара пройда визирала в двері або вибиралася на свій триногий ослінчик, стоячи на якому звикла з-за огорожі оглядати вуличку, і гукала до нього:

---

¹ Кухулін — герой давньоірландського епосу.

— Алеку Гормен, щось ми високо нині занеслися! Учора пройшов повз мене і хоч би «добридень» сказав!

— А тобі, Кейт, що, чоловіка забаглося? — гукав у відповідь Алек.

— Ах ти ж, шибенику! — у захваті репетувала стара.— Та я б навіть у жебрацькому притулку чи божевільні, то й то ліпших від тебе знайшла б!

— Ич, стара вертихвістка, вісімдесят років, як один день, а й собі туди ж! Та ти хоча б спитала, може, я теж писк маю!

— А ти зайти, може, чим і поживишся, Алеку-малеку!

— Мо', й у стару папчоку даси заглянути?

— А зайти, зайти, качконосику, то й побачиш!

І на довершення всього Алек таки заходив до неї і розбалакував цілу годину.

Одного вечора Алек покликав мене до шинку міс Мак. Ми стояли біля прилавка й попивали портер. Алек знизив голос до шепоту, і юрба круг нас наче відступила, щоб ми могли вільніше поговорити. Алек, височезний, стрункий юнак, мав видовжене жваве обличчя, трохи плескуватий від природи ніс (що й викликало оту репліку Кейт Негл) і великі голубі рухливі очі. На ньому був старий моряцький кітель та бриджі для верхової їзди. Ледь схилившись над своїм пінтвом і наді мною, він однією рукою погладжував кухоль, а другою стискав револьвер у кишені бриджів. Час від часу він уривав нашу розмову, щоб підпустити жарт рудій шинкарці або лайнутися з котримсь завсідником шинку.

Люди входили й виходили: старі жінки з пінтовими горнятками під хусткою, діти з квартовими пляшками, загорнутими в папір,— а Алек говорив так тихо, що й не добереш, про що він каже. Йшлося начебто про гвинтівки, які треба було перенести у безпечне місце,— він називав їх то лопатами, то маслянками (а також пастками, хомутами й пристроями),— і ще він го-

ворив про листа з контори (що, як я зрозумів, мало означати штаб бригади) і про те, що маслянки лежать у холодному сараї. Крім того, він чекав, що сюди приїде Пітер Кірі — ім'я його він вимовив, ледь ворушачи губами, і весь час поглядав спідлоба, чи хто не прислухається.

Цього вечора він уже мав пригоду. За його словами, Кейт Негл мозчки стриміла на своєму триніжку, оглядаючи дорогу, настроєна зовсім мирно, як він казав, коли раптом зайшла суперечка поміж нею та Наджекс, яка жила навпроти. Наджекс стояла, добре перехилившись через відчипену верхню половинку дверей, — вродлива, блідолиця, нечупарна й нерозважлива з біса запальна молодичка, що мала чоловіка-нікчому. Кейт у свій в'їдливий спосіб обізвала Наджекс фрістейтерською¹ шпигункою, і за кілька хвилин між ними вибухнула така сварка, що позбігалися всі сусіди.

— У нас мало солдатів і мало зброї, — заявила Кейт, — але куль, слава богу, ще досить!

— Що означає ця мова? — звернулася Наджекс до сусідів. — Що це за натяки? Для кого ці кулі? Навіщо ці кулі, я питаю?

— Щоб викурити відсіля таких, як ти й твої байстрята, — врочисто-піднесеним тоном прорекла Кейт і хвацько плюнула аж на середину дороги.

— А хто викурить мене, зміюко стара? — обурилася Наджекс.

— Ірландія ще має друзів, Норо Джіллеспай!

— Під три чорти цих друзів Ірландії і твоїх друзів також, антихристко! — вигукнула Наджекс. — У тебе зроду не було ніяких друзів, а тільки ті, що мали поживу від тебе!

---

¹ Фрістейтери — прибічники Вільної держави Ейре, що виникла внаслідок англо-ірландської війни 1919—1921 рр. Розкол між фрістейтерами і республіканцями призвів до громадянської війни 1922—1923 рр.

Такі були слова Наджекс, згідно з тим, що доповіла Алекові Кейт Негл. Ви скажете — звичайна жіноча перепалка, але Алек, недовго думаючи, закипів злістю. Хто був цей «друг», що лигався з Кейт, аби чимось від неї пожитись? Звісно, він, Алек, це ж ясно. Крім того, прилюдно було послано друзів Ірландії під три чорти. Який саме друг мався тут на увазі? Знову таки він. Це була зрада республіки і наклеп на нього, Алека. Отож Алек перейшов на другий бік дороги до хати Наджекс і з лайкою та прокляттями ввалився слідом за нею всередину. Наджекс відрубала йому щось не менш гостре. Тоді він схопив балію з мильною водою і вихлопнув їй на голову — вона так і залишилася стояти в обвислій нічній сорочці, з якої цебеніла вода. А все її прання, шаленіючи з люті, порозкидав по підлозі. Отаким виглядав Алек, коли був на себе схожий.

Більшість чоловіків у шинку були відставні солдати англійської армії. З самого малку Алек слухав їхні розповіді, всі ці історії про війни в Африці та Індії та велику війну у Франції. А тепер Алек перевершив їх усіх, сам ставши оповідачем історій, і вони сприйняли цю зміну без ремства. Я чув, як один з них наспівував у кутку пісеньку з недавньої великої війни:

Корабель військовий відпливає, серце крає мені жаль,
Корабель військовий відпливає, до Німеччини рушає...

Коли це підійшов до мене інший ветеран і простяг руку:

— Я знав твого батька, Ларрі,— сказав він.

— Справді знали? — перепитав я, не знаючи, що сказати, і потім простягнув руку.

— Справді.

— Ану чеши звідси, Майку,— кинув йому Алек.— Хіба що думаєш поставити нам по кухлю.

— Я знав його батька,— удруге сказав Майк, обертаючись до Алека.— Чесний був солдат небіжчиці ко-

ролеви, хай їй земля пухом! Я знав батька і знаю сина. І більше не скажу ні слова.

Він одвернувся.

— То ти так і не поставиш нам по кухлю, чортів oinseach? ¹ — озвався Алек.

Майк знов крутнувся і підніс угору праву руку — величним таким жестом. Він не збирався ставити нам по кухлю і відступив, але крок по кроку і з належною гідністю, бо весь шинок придивлявся й прислухався до цієї події.

— Коли я служив у Південній Африці... — почав він.

— Заткнися із своєю Південною Африкою! — урвав його Алек. — Ти краще скажи, поставиш чи ні?

— Коли я служив у Преторії, то якимсь зайшов в один шинок. Троє нас було. І шинок такий, як і цей. І молодик стоїть за прилавком. «Нам, значиться, випити», — замовляє по чарці Макрел, один з хлопців, що були зі мною. Молодик приніс. «Звідки ви родом?» — питає його Макрел і пильно до нього придивляється. «З Лондона», — каже той. «А таке ви коли-небудь бачили?» — питає його Макрел і показує кокарду у себе на кашкеті — а ми ж були манстерські стрільці. «Може, й бачив», — відказує той. «Авжеж, може, й бачив», — спокійно перекирив його Макрел. — Так звідки, кажете, ви родом?» — «З Лондона». — «Ану повторюй за мною», — каже Макрел:

Заблукав я на вигнання, між чужих я чужаниць,
Десь далеко рідний дім мій, любя річка Лі...²

«Годі вже», — починає сердитись молодик. «Повторюй», — лагідно так каже Макрел. «Не буду я нічого повторювати», — відказує той. «Повторюй за мною, кажу тобі», — воркоче голубком Макрел. «Ні», — відказує

¹ Йолоп (*ірл.*).

² Лі — річка на півдні Ірландії.

молодик,— не буду».— «То знаєш, хто ти такий? — каже Макрел і одним махом, мов жеребчик-триліток, перескочив через прилавок.— Ти,— каже,— донощик з Ірландії!» Стягнув він пояс та як уперіщить: «Хай мене бог покарає, але живцем з цього шинку ти не вийдеш!»

Саме коли старий солдат скінчив свою розповідь, увійшов Пітер Кірі й привітався до всіх присутніх. Старий віддав йому честь і відступив убік.

— Добри вечір, сер.— Потім обернувся до мене й пошепки додав: — Це все правда, розумієш? Все до слова правда.— Тоді виструпчився й гаркнув команду: — Стрільці, струпо! Примкнути багнети! Гвинтівки на пле-че! Слухай слово бригадира! — І карбованим кроком подався у найдавший куток шинку.

Пітер Кірі був такий, що нічого не мав у собі скритного. Він зупинився трохи осторонь від нас і, схилившись над прилавком, перекинувся жартом з шинкаркою. Атмосфера таємничості, якою любив оточувати себе Алек, умить розвіялася. Пітер був невисокий, веселий і любив пожартувати, його малецьке обличчя променилося пустотливістю, а вії чудно покліпували.

— Алеку, тебе ждуть удома,— озвався він нарешті.— Ми з Рудаком теж зараз ідемо.

Алек мовчки скорився, а невдовзі й ми з Пітером вийшли. Вечір був холодний і вітряний цієї провесняної пори. Обабіч дороги від шинку до Алекової домівки стояли хатици, а в одному місці була невисока огорожа й сходинки у бічну вуличку. Саме звідсіля, вибравшись на триніжок, любила вести свої оглядини стара Кейт. На дорозі стояла темінь, у світлі єдиного ліхтаря ледь було видно, де сходинки. Хатици білили в чорноті, мов сніг під блідим місячним сяйвом, а на бруківці металево відлунювали наші кроки. Раптом я шарпнувся, відчувши чийось руку на плечі, і мало не вихопив револьвера, перше ніж розгледів, хто то.

Але то був не солдат, і взагалі не чоловік, а тільки Наджекс. Та сама Наджекс, з якою я її словом не перемовився від того часу, коли був ще школярем, а вона, сімнадцятирічна дівчина, гуляла з кольоровим сержантом англійської армії. Вона, видно, дожидала мене: двері її були відчинені, і через верхню їх половинку виднілася закіптюжена кухонька.

— Ларрі,— несміливо промовила вона,— мені треба поговорити з тобою.

Пітер спокійно простував далі, і я хоч-не-хоч мусив увійти до Наджекс у хату. Вона причинила за мною двері й накинула заціпку.

— Ларрі,— тихо й гірко мовила Наджекс,— ти чув, що зі мною трапилося?

На столі в кухні стояла балія з придавленим пральною дошкою пранням (мабуть, тим самим, що його Алек порозкидав був по всій підлозі). Руки Наджекс, гарні й пухкі, були голі по лікті й червопі,— вона щойно їх витерла, очевидно, не в силі закінчити роботу, охоплена обуренням і образою. Я відповів їй якимись пічого не вартими словами.

— Сюди прийшов Алек Гормен і вилив мені на голову балію з водою. Узяв і вилив, Ларрі, бог свідок, хоч я ніколи її лихого слова йому не сказала. Вихлюпнув на мене брудну воду, а все моє чистеньке прання порозкидав по підлозі.

— Алек забагато випиває,— озвався я,— і коли набереється, не тямить, що робить. Але він не мав права...

— Та це мені й не дуже болить,— урвала вона мою мову,— от тільки, що він обізвав мене... обізвав... шпигункою.— Вона насилу видушила з себе це трикляте слово і підвела погляд своїх завжди палких і нерозважних очей, набряклих слізьми.— У моєму власному домі обізвав мене шпигункою! Це він не своїм розумом, Ларрі, ні! Це ота безсоромна хвойда через дорогу, вона підмовила його, ця безсоромна...

Цього разу вона вже не витримала, і з очей у неї бризнули сльози, гіркі сльози; сівши біля вогню, вона зайшлася ревним риданням. Потім раптом перестала схлипувати і, рішуче відкинувши з чола чорні коси, звела на мене погляд — відчайдушний, як у дикої кішки.

— Я, Ларрі, не маю нікого, хто б заступився за мене, — сказала вона (маючи на увазі, звичайно, свого чоловіка), — і тобі я кажу це тільки тому, що що ж ніч піду до тієї відьми через дорогу, витягну з ліжка й роздеру на шматочки. Я кажу це тобі, Ларрі, бо коли я помчуся на ній, то щоб ти знав чому.

В кухні Наджекс було порожньо й бруднувато. Стояла там драбинка, що вела на піддашок; стара шматинаштора наполовину закривала вхід до спальеньки, де мигтіла лампадка перед образом богородиці, тьмяно відблискуючи на подушках ліжка. Над полицкою каміна, перед яким ми сиділи, висів образ Христа з розітнутими грудьми. Маленьке віконце було завішене старою спідницею, і при світлі лампи на стіні ця біла кімната з непокритим сосновим столом, балією та кількома простими стільцями справляла незатишне, неприємне й гнітюче враження. І раптом у мені прокинувся пекучий жаль, той жаль, що становить прокляття нашої балакучої і запальної нації. Виснажена й запекла, Наджекс дивилася знизу вгору на мене, і я бачив, які гарні обриси її носа й щік, яка орлина рішучість у неї в погляді, і ось я вже сидів поруч неї, намагаючись прогнати ту лють з її очей.

Вона була мов дитина і відразу ж почала плакати, тихенько й упокорено. Я обняв її за шию і став заспокоювати. Потім моя рука зсунулася з її плечей до стану. Вона враз принишкла і, взявши своїми вогкими грубуватими долонями мою вільну руку, стала гладити її й говорити голосом, уривчастим від схлипувань, що вона зовсім не шцигунка, що вона не співчуває нашим

хлопцям, але жодного не виказала б ні за які гроші, і що в неї каторжне життя, і що дуже важко бути чесною, коли не знаєш увечері, що кинеш на зуби вранці.

Такі обличчя, як у неї, я не раз бачив під вуличними ліхтарями на мосту й набережних. Бувало, промайне воно повз мене в непогідну вечірню стужу, і я на хвильку схилився над парашетом мосту й подумаю: звідки цей моторошний вираз у ньому, а потім те обличчя постане переді мною з чорної водної хлані внизу, і я, нажаханий, прожогом метнуся додому.

Я так і сидів, рукою обнявши її за стан, і коли підвівся йти, вона не відпустила моєї руки — ми й до дверей підійшли обійнявшись. Мені кортіло поцілувати її, але погляд мій упав на довгу чорну хустку на гачку за дверима, і я пригадав ті обличчя на мосту. Замість цілування я взяв з неї обіцянку не заводити бійки зі старою каргою через дорогу, і вона пообіцяла мені з тією самою мовчазною дитячою покорою.

Ніч була холодна, і всю дорогу до Алекового дому я біг. Жив він у такому собі завулку, крихітному переході, де був усього один ліхтар і один будинок. На мій стук відчинила його сестра. Ввійшовши, я побачив Алека й Пітера за столом по той бік цілої гори прання. Вони чаювали, і я теж примостився поруч за простим сосновим столом і випив чаю з солдатського кухля. Тильні двері стояли відчинені — Алекова мати вносила в хату білизну, бо надворі заходило на дощ.

Мене засипали запитаннями про Наджекс, і мені довелося розповісти Пітерові, що сталося перед тим. Пітер розсердився і, зморщившись увесь, почав виговорювати Алекові, але той уже майже забув про цю пригоду і став захищатися тільки тоді, коли Пітер назвав його вчинок підлим. Тут Алекова мати (яка вважала своїм святим обов'язком присднуватись до кожного напучення, адресованого синові) облишила роботу, зупинилася край столу і, витираючи руки об фартух та

сякаючи носа, якого в неї, можна сказати, й не було, і собі заговорила:

— Оце правильно. Скажіть йому, містере Кірі, скажіть. І ти, Ларрі, теж скажи йому. Справді-бо, це ж ганьба — заподіяти таке жінці, яка ніколи й словом його не образила. І що ж після цього сусіди про нас скажуть?

Але коли Алек сердито кинув її заткнутися Христа ради, Пітер побачив марність дальших дорікань.

Трохи згодом Алек і Пітер виїшли у двір, і мені у вікно було видно, як вони через дах комори перебралися на поле потойбіч. Я лишився сам з Алековою матір'ю та сестрою. Мати була висока й схожа зовні на сина, тільки ніс мала надивовижу короткий та щелепу квадратнішу й м'якшу. Але робила вона все зовсім навпаки, як порівняти з Алеком: коли в нього кожен порух був енергійним, у неї усе виходило незграбно й безпорадно. Вона раз за разом схлипувала й терла долонею те місце, де мав би бути ніс.

— Ох, Ларрі,— сказала вона,— я й не знаю, чим усе це скінчиться, просто не знаю. Алек мене зовсім не слухає, і я просто не знаю, як переживу, коли з ним щось станеться. Нелегко мені було його виховувати, але я ніколи не шкодувала йому грошей на пачку сигарет чи пляшку пива, і якщо він зверне собі шию, я просто не переживу цього.

— Перестань, ма-а,— протягло мовила її гарненька дочка.

— Чого я маю перестати, дитинко? Звісно ж, він ніколи мені нічого не каже, я тільки те знаю, що почую від сусідів чи солдатів, коли вони приходять сюди по нього. Ох, Ларрі, у мене аж серце розривається, коли я бачу тих солдатів з гвинтівками й багнетами та з гранатами!

— Та перестань уже, ма-а-а! — знову затигла дочка.

— Ні, не перестаю! Ось останній раз, коли вони були, поганці, вкрали у мене дві пачки чаю і фунт цукерок... І забрали підтяжки зі старих Алекових джинсів, а коли я почала говорити їм, як дорого мені обійшлися ті джинси, сержант і каже: «Ви, папі, можете втішитись, що та пара джинсів, які він на собі має, це вже останні у нього на цьому світі». Ох, боже-боженьку!

Схрестивши руки на своїх повних грудях, вона знову почала пошморгувати з нещасним виглядом, коли це ввійшов Алек з двома гвинтівками. Він глянув на неї і ще дужче розізлився:

— Господи боже, знов голосить! — закричав він.— І коли тобі набридне скімлити, га?.. Пішла б уже краще лягла... Джозі, вклади маму спати!

— Добре вже, не буду, не буду,— плачливо озвалася мати.— Може, тобі ще чогось треба на ніч?

— Ні, нічого не треба. От тільки курива ти мені дістала?

— Не дістала. Хіба ти сам не можеш піти взяти у міс Мак?

— Та невже мені того на ніч вистачить? Джозі, сходи до крамнички на розі, купиш дві пачки сигарет.

— Давай гроші, я піду.

— Та де ж тобі, на милість божу, візьму я тих грошей? Послухай, ма, дай Джозі чотири пенси.

Мати видобула з кишені груботканого фартуха зашмарований старий гаманець і стала відлічувати монети. Це спричинило чергову порцію зітхань. Тим часом нагодився й Пітер, і ми з ним удвох почали перевіряти, чи не заіржавіли рушниці. Ляскіт затворів і клацання курків змішалися з побрязкуванням монет на долоні у старої прачки і сороміцькими жартами Алека, потім згори почувся ще один голос: вередливе буркотіння Алекового батька, розбудженого нашим шарварком.

— Ніякого спокою немає, навіть серед ночі! — закричав він.

Алек підскочив до підніжжя сходів і гукнув до нього:

— Заткнися там! Ти ж не в трупарні!

— Оце так він розмовляє з рідним батьком! — став гірко скаржитися голос нагорі.

— Наче тобі є на що нарікати! — безтурботно вигукнув Алек.— Ти ще подякуй, що не лежиш посеред Сахари!

— Щоб оце серед ночі, коли всі порядні люди сплять, приносити додому гвинтівки!

— Я тільки шкодую, що не приніс тонни динаміту, щоб підірвати тебе разом з твоїм ліжком!

— Мало товкли тебе, коли вчили, ось що я тобі скажу! — огризнувся на те старечий голос.

— Говори, говори! — зареготав Алек.— От як будеш добре поводитись, я тебе в тому візку на гарненьку прогуляночку вивезу!

Бурчання перейшло у стогін, а тоді почулося човгання босих ніг по мостинах над нашими головами. Але мати Алека з пошани до підупалої величі стишила голос до шепоту; Джозі було послано по сигарети, після чого стара навшпиньках підійшла до буфета й дістала дві свічки. З підібраними, як у дитини, губами вона запалила ті свічки, капнула воском на стіл, приліпила їх туди й загасила лампу, ступаючи все так само навшпиньках. Коли за кілька хвилин повернулася Джозі, вони обоє роззулися й у самих панчохах подались нагору.

Вражені цією беззвучною сценою, ми з Пітером деякий час розмовляли тільки пошепки, аж поки від якогось Пітерового жарту Алек вибухнув нестримним реготом. Тоді ми підсунули стільці ближче до столу і почали протирати й змащувати гвинтівки.

Здавалося, ми вже хтозна-як довго пробули в дорозі — в головах у нас аж гуло від втоми, а пальці поприкипали до холодних гвинтівок. Скільки саме збігло часу, ми не знали, бо годинника ніхто з нас не мав. Ми випалили майже всі свої сигарети, безперервно йдучи поночі то вгору, то вниз безлюдними путівцями. Ніч стояла холодна і ясна, вітер ущух, і над обрієм блимало кілька блідих зірок. Раптом до нас долинув глухий віддалений гул, наче із самих глибин країни. Ми зупинилися.

— Міст! — озвався Алек. — Нарешті, дякувати богові!

— Даймо їм ще кілька хвилин, щоб устигли забратися, — зауважив Пітер.

Ми мовчки прислухалися і знову почули глухий відгомін, тепер уже чіткіше, бо ми його й сподівалися почути.

— Кажіть собі, що хочете, — озвався Алек, — але жодна повітка не побачить мене цієї ночі. Я йду туди, де на мене чекає ліжко. Ризикнемо?

У цю хвилину мало такого було на світі, на що ми б не ризикнули. Слідом за Алеком ми подалися через поля до тихої приміської дороги, де осторонь один від одного стояло будинків шість у садибах заможніших городян. Тут серед численних порожніх повіток ми пробували знайти криївку, де б могли переховати до ранку свої гвинтівки. Нарешті Алекові спало на думку засунути їх у димар. Ні Пітер; ні я, якби ми не були такі страшенно сонні, не послухалися б Алека, але ж у нас очі злипалися, то ми й зробили, як він сказав.

Приставивши драбину і взявши мотузку, він вибрався на дах однієї повітки. Я передав йому гвинтівки, він зв'язав їх і опустил у димар — камін там, до речі, був вимуруваний трохи збоку; мотузку він прикріпив до якогось цвяшка всередині димаря. Ми вже прибрали

драбину, коли він зміркував, що гвинтівки ніяк не захищені від дощу, але нам на цей час до всього стало байдуже — ми ладні були б і в річку їх повкидати, аби тільки позбутися.

Чудовий красвид відкривався перед нами звідси, з верхів'я. Внизу виділа вся річкова долина. Де-не-де поблискувала сама річка, оторочена кількома вуличними ліхтарями; на березі стояла фабрика і тьмяно освітлена залізнична станція. Трохи далі розкинулося місто, що розсипалось рясними цятками світла на двох чималих пагорбах. По звивистих лініях вуличних ліхтарів де-не-де можна було розрізнити знайомі місця.

Коли ми звернули на алею, що вела до одного особняка, загавкав чийсь собака. Йому відповів другий, і вмить усе навколо сповпилося скаженим собачим гавкотом. Валування долинали до нас звідусюди, здавалося, наче й у самому місті ці чортові тварюки почули наш прихід. Уперше цієї ночі мене поійняло страхом, і я щось швидко шарпнув за старий дверний дзвінок. Звук розкотився порожніми кімнатами будинку і розбудив ще одного собаку, який долучив свій голос до загального хору. Ми знов і знов смикали за дзвінок, але ніхто не з'являвся. Нарешті почулося чалапання босих ніг у передпокої. Двері трохи прочинились, а далі вже ми самі штовхнули їх усередину на старигана, який підтримував рукою штани, щоб не спали на підлогу. Я на мить блиснув йому в очі електричним ліхтариком. Бліде сиве старече обличчя, усе в зморшках, що збігали до непоголеного підборіддя, беззубий скривлений рот і холодні голубі заспані очі.

— Нам треба ліжко на ніч, земляче,— сказав йому Алек.

— Багато кому цього треба, та на всіх не настачиш. А хто ви такі?

— Це хай тебе не обходить. Нам аби дах над головою. На вечерю ми, звісно, спізнилися.

— За вами женуться?

— Я сказав, хай це тебе не обходить! — гаркнув Алек.

— Та я що, я нічого...

— Нам одне добре ліжко, та й годі. А хазяїн у від'їзді?

— У від'їзді.

— Догадливий, бач, хазяїн. А то ми б сказали йому кілька теплих слів, якби побачили.

Старий провів нас у довгу низьку кімнату, заставлену полицями з книжками. Там стояло два ліжка, і Алек, полегшено зітхнув, кинув кашкет на туалетний столик між ліжками й почав розстібати комірець.

— Ви тихо будете?

— Тихо, земляче, не бійся. А ти йди та гарненько виспись. І забудь, що до тебе хтось приходив, коли не хочеш завдати жалю жінці та дітям.

Старий Ріп Ван Вінкль¹ почалапав геть. Алек зняв краватку, комірець і черевики і важко гепнувся на коліна перед ліжком, а за хвилику до нього приєднався й Пітер. Пітерова молитва була коротка, і не встиг ще сон мене зморити, як він уже поклався поруч зі мною в ліжко. Я так і заснув з образом Алека навколішках, — наче крізь туман мені запам'яталося, як він, звівши вгору очі, бив себе в груди й ревно молився.

Коли я прокинувся, вже світало, і Пітера не було. Я оглянувся, побачив, що Алек ще спить, і заспокоївся — три наші револьвери лежали на столику між ліжками.

Я знов задрімав, а потім поволі пробудився з якимсь дивним гнітючим почуттям. У кімнаті було тихо, як і раніше, тільки помітно похолоднішало; розплющивши очі, я розгублено вступився в обличчя якогось типа

---

¹ Герой однойменної новели американського автора Уошингтона Ірвінга (1783—1859).

в цивільному, що сидів у мене в ногах і смалив сигарету. Потім я побачив на коліні у незнайомця військовий револьвер, і глибоко всередині в мені заворушилося нудотне відчуття страху. Я обережно повернув голову й побачив, що Алек, щільно закутавшись у ковдру, сидить у дуже напруженій позі на свосму ліжку. У кімнаті було повно незнайомців; я обвів їх усіх поглядом, і аж тоді до мене дійшло, що я лежу в самій сорочці.

— Ну? — спитав чоловік з револьвером, та я тільки непевно осміхнувся. І раптом пригадав наші три револьвери: таж через них нас розстріляють! Умить сон з мене як рукою зняло. Я глянув на столик — револьвери зникли. Ніби вгадавши мої думки, чоловік з револьвером гаркнув:

— То де ж ваша зброя, Рудаче?

— Кий біс, ви добре знаєте, що в нас ніякої зброї немає! — вихопився поперёд мене Алек.

— Атож, він не має зброї,— іронічно кинув другий незнайомець.— Справді, Рудаче?

— Нема в мене ніякої зброї,— відповів я, вловивши Алеків натяк.

По кімнаті прокотився смішок. Але щоб мене повісили, коли я міг здогадатись, де поділися ті револьвери! На хвильку розкішне почуття полегкості огорнуло мою душу — однак тільки на хвильку, бо ж одразу мене знов опосів відчай загнаної в пастку істоти.

— Збирайтеся! — наказав один з їхніх, і ми з Алекою встали й одяглися.

Тим часом солдати кинулися витягати шухляди й перевертати постіль у пошуках зброї, яка таємниче зникла невідомо куди. Потім нас вигнали надвір і поміж рядами кушців лавра й зіноваті провели до вантажних машин. Солдати, що були надворі, привітали нас глузливими вигуками й насмішками. Один офіцер загилив Алекові кулаком у лице. Усе це були деталі, як і те, що нас везли тихим передмістям і ранковими вулиця-

ми, якими йшли на роботу канцеляристи й продавщиці, і що я упізнав на тротуарі одну знайому дівчину і в її особі розпроцався з усім дорогим для мене, яке тепер стало ще куди дорожчим,— з будинками, людьми й речами, з домівкою, роботою і розвагами, і, звичайно, зі свободою, а можливо, і самим життям.

Прибули в суд. Коли ми підіймалися сходами до дверей, у наш бік допитливо позирали судейські службовці, що по одному, по двос входили в дім. Нас одвели вниз і замкнули в брудній підвальній камері, де вже сиділо п'ять чи шість в'язнів. Поговорити з ними не було ніякої змоги, бо хтось із того гурту майже певно був стукачем. Десять так за годину мене з Алеком викликали в темний коридор, і на нас напосілося кілька офіцерів.

— Де бомби, Рудаче?

— Ну, Гормен, викладай, де та ваша схованка.

— Нема в нас ніякої схованки,— затято заявив Алек.

— Так нема схованки? Нема, кажеш? А де ті три пукавки, що ви ввечері мали у домі Нортон?

— Ніяких пукавок ми не мали.

— Он як! І до мосту ви не маєте ніякого відношення, і до міни-пастки теж? Містер Пітер Кірі вже розповів нам про це. Тож викладайте, коли хочете, щоб шкура вціліла.

Пітер? Отже, й Пітера схопили?

— Якщо він усе вам розповів, то чого ж і цього не виклав? — огризнувся Алек.

Мить — і він уже лежав пицьма на підлозі, повалений колодкою револьвера, а тоді ще один з інквізиторів стусонув його погою в живіт.

— Дістав? Оце щоб не шкірився, ясно? І ще дістанеш. Так де ваша зброя?

Алек почав стогнати, і стогін той перейшов у вереск, коли допитувач пхнув його ногою вдруге. Офіцер крикнув замовкнути, але Алек завів ще голосніше, немов

пройнятий смертельним болем; тоді я вигукнув щось таке безтямне — не пам'ятаю, що саме, — і відчув, як мене схопили за горло і стали товкти головою об стіну. У густій пітьмі я бачив тільки тінь того, хто мене душив.

Потім нас швиргопули назад у камеру; я був без комірця, верхній край сорочки відірваний, а Алек тримався за живіт і весь час скімлив. Коли ми опинилися в камері, я поклав руку йому на плече й спробував його заспокоїти, але він не переставав скавуліти, і мене вразило, що він такий м'якотілий. Він звалився на матрац у кутку, підтягнув коліна до живота і стих, тільки час від часу постогнуючи, поки нас знову не викликали. Тоді я вже не на жарт запевнявся ним, побачивши, що без сторонньої допомоги він не в силі навіть іти. Але цей його стан принаймні уберіг нас від чогось серйознішого, ніж ото штурхан або ще одна спроба здушити мене за горло. Так тривало більшу половину дня. Ввечері я помітив серед офіцерів у коридорі дружнє обличчя; він раніше служив у нашому батальйоні, і мені пощастило шепнути йому, щоб допоміг швидше переправити нас у тюрму.

Через годину за нами замкнулася в'язнична брама. Коли ми проходили в темряві алейкою старого саду, а потім через контору начальника тюрми вийшли в тюремний коридор, я відчував у душі, що нам звідси не вибратись. Спершу я стояв ошелешений у цій великій круглій ямі, освітленій газовими ріжками, голубі й жовті плями яких сичали й блимали від протягів з чотирьох загратованих входів. Залізні сходи вели на залізну внутрішню галерею з високими загратованими вікнами і жменькою блідих облич за тими ґратами; вище була друга галерея, звідки ще більше облич дивилося на нас із напівтемряви, — оце таке я побачив. Чисто дантівське пекло! Кам'яні плити під ногами були обведені калюжками дощової води, і повсюди, незва-

жаючи на протяг, стояв сморід від бруду й людської тисняви.

З галерей, кожна із чотирма великими загратованими вікнами, у три крила тюрми тяглися довгі коридори з камерами. Алека й мене помістили в маленьку освітлену газовим ріжком камеру з незасксленим віконечком під стелею; місця там було ледве на одну людину. Посеред камери на підлозі сидів чоловік і щось майстрував із залізного прута і шматочка якогось іншого яскравого металу. Він пояснив, що робить персня для своєї дівчини,— заради цього й насадив дешевеньке кільце на прут. Трохи згодом він підвівся й приготував нам чаю в солдатському казанку, підвішеному над газовим ріжком. Потім ми всі вийшли на галерею проказати вечірню молитву, а тоді полягали на два розстелені на підлозі матраци й укрилися ковдрами. Вмостившись щільно один біля одного, ми заповнили всю площу камери, але під вікном лежав ще один матрац, для когось четвертого.

Трохи згодом Алек знову почав тремтіти й нарікати на біль; він сказав, що не може спати і що йому страшно болить живіт. Він пішов до нужника, але його ще в коридорі занудило. Тоді третій наш товариш по камері сів, запалив сірника й надумав показувати нам свою рану, яку він дістав на «великій війні».

— В тебе дурничка проти того, що я маю,— сердито сказав він Алекові.— Ось глянь, що тут у мене. Помацай мої ребра! Самі голі кості стирчать!

— А чого ви не звернетесь до лікаря? — спитав я.

— Він, паскуда, каже, що я прикидаюся! — відповів колишній солдат і зі стогоном знову вмостився спати.

Мене здолала напівдрімота, в той час як хлопці обабіч без кінця зітхали, крутилися й вертілися з боку на бік. Прокинувся я від того, що в очі мені блимнув спрямований вниз ліхтарик. Черговий офіцер приволик нового в'язня — ним виявився Пітер. Я скочив на

ноги й засвітив ріжок. Пітер був без комірця, з блідим як смерть обличчям. Він опустився на підлогу й обхопив голову руками. Коли він скинув кашкета, я побачив, що голова у нього перев'язана і в крові. Пітер весь трусився й не озивався ні словом.

Наглядач знизу крикнув, щоб погасили світло, і я так і зробив. Аж тоді Пітер розказав нам, що з ним сталося. Його схопила друга група солдатів, коли він вертався до будинку. Солдати забрали його туди, де попередньої ночі наші заклали міну-пастку,— вони хотіли, щоб він її викопав. Але Пітер не поліз до міни й відмовився виконувати наказ. Тоді спробували примусити його бігти — щоб застрелити при спробі втечі. Він і бігти не погодився, і тоді один з їхніх у нестямі пальнув і злегка поранив Пітера в голову. А що він так і не дався на їхні підступи, його привезли назад. Увечері після того, як нас забрали в тюрму, у суді немов пекло зірвалося з припону. Полоненого волочили нагору й швиргали вниз по сходах, штрикали багнетами, стусаючи ногами, перекидали по підлозі. Пітер небагато нам розказував, але ми добре розуміли, що крилося за його словами. Потім знепацька Алек знову почав стогнати й тремтіти, і я попросив Пітера й четвертого в'язня помовчати.

Вранці, на мій великий подив, Алек прокинувся з чудовим, навіть як на нього, настроєм. Він вештався по тюрмі, заводив балачки з усіма знайомими й хвальковито реготав. Я лише через кілька годин спромігся переговорити з ним сам на сам. Він сказав, що вчора вранці, в ту хвилину, коли солдати були вже у передпокої, встиг схвати револьвери за полицю з книжками. В мені знову пробудився страх.

Якщо й справді той старий продав нас, як підозрював Алек, рано чи пізно він знайде револьвери, і ми, мабуть, станемо перед військово-польовим трибуналом. Але марна річ було говорити про це Алекові. Голова

у нього була забита планами, як організувати втечу всіх в'язнів. Цілу ніч він снував ті плани. Треба вирити тунель або вирватися силою. Для нього все було надзвичайно просто, так просто, що далі нікуди. І тільки надвечір старші товариші спромоглися переконати його, що обидва задуми однаково нереальні. Він повернувся до камери поблідлий і розгублений і знов почав нарікати на біль, потім годинами лежав на підлозі, ні до кого не озиваючись.

Наступного дня у нього був такий поганий вигляд, що ми викликали тюремного лікаря. Той прописав йому йоду та кийка (єдині ліки, якими він послуговувався). У той день кілька разів виникали сварки між Алеком та старожилом камери, якого дратувало, що до Алека прийшов лікар,— він навмисне розсівся в камері й став стукотіти тим своїм ідіотським першем. І все обурено бурмотів собі під ніс, що от дехто прикидається та симулює, аж урешті Алек люто схопився, закріпив його своїми здоровенними лапами, витяг у коридор і, перехиливши через поруччя галереї, погрозився, що пошпурить униз, на певну смерть. Після того колишній солдат перестав озиватися до нас трьох.

У наступні чотири-п'ять днів Алек так зовнішньо змінився, аж я злякався. Він став схожий на людину, вражену скоротечними сухотами. Щоби йому позапали, він не міг присилувати себе їсти і раз по раз гарячково поривався з місця й сновигав туди-сюди коридором. Коли ми з Пітером підходили до нього, він дивився на нас порожнім поглядом, мов на чужих. Потім відповідав щось грубувато й рушав далі у свою виснажливу прохідку. Кожен м'яз на його обличчі був напружений, а в очах наче поблискувало божевілля. Щоночі він по кілька разів будив нас приглушеними скриками й стогонами, смикаючись на всі боки ногами й руками.

І ще одне я помітив. Він щось дуже заприятелював з черговим офіцером і після вечірньої переклички частенько розмовляв з ним — коли в камері, а коли в коридорі. Він явно запобігав: в голосі його чулося скімлення, і він весь час торочив про свою невинність. Тоді офіцер запропонував йому підписати заяву про лояльність до властей; повагавшись одну ніч — для нас із Пітером то була чиста мука! — Алек погодився. Він підписав заяву, але на тому й стало: вище начальство, те, що поза тюрмою, не гірше, ніж ми, знало, з ким має справу, і Алека так і не випустили.

І ось одного вечора, не сказавши нікому з нас ані слова, він зник разом з черговим офіцером. Спершу це не викликало ніякого подиву, бо в'язнів часто в такий спосіб забирали на допити, — ми з Пітером тільки пересміхнулись і знизали плечима. Ми знали, що Алек погодився показати солдатам деякі з наших сховків. Але коли минула година і Алек не повернувся, на нас посипалися запитання десятків чоловік, що заглядали до нашої камери — одні входили, інші виходили, кидали двозначні репліки, похмуро кивали головами. І аж тоді, як колишній солдат, на мить облишивши свій перстень, вихопився з тим брудним словом, яке в усіх нас було на думці, Пітер утратив самовладання і зчепився в лютій сварці з ним, цієї забави нам уже вистачило до самого сну.

Увесь наступний день, і третій, і четвертий ми просто місця собі не знаходили. А потім — що ж, у тюрмі ніякий настрій довго не триває, інакше б люди там геть показалися, — ми обоє почали бадьорішати. Щодо мене, то я думаю, цю зміну викликала передача, яку я отримав уранці на п'ятий день; у ній був тільки великий круглий пиріг та записка.

«Любий Ларрі, — говорилося в записці, — передаю тобі пиріга, якого я спекла спеціально для тебе. Маю на-

дію, він тобі сподобається. Вгляд у твої мами дуже добрий, хоч вона дуже, бідолашка, журиться. Я рада була побачити, що сам знаєш хто знову дома і вибачився переді мною. Він каже: ти говорив з ним про мене, і містер Кірі теж, за що я щиро вдячна. Дасть бог, скоро й ти будеш дома. З найкращими побажаннями — Нора Джіллеспай. *****».

Це була перша звістка про Алека, і хоч підтвердилися наші пайгірші побоювання, ми на нього зовсім не сердилися. Нас тільки цікавило, що він таке зробив чи сказав, щоб його випустили. Ми дуже сильно любили Алека, отож навіть не осуджували його, та й у душі ми знали: він зробив лише те, що підказувала йому вдача.

Але нашу цікавість розпалювало, коли ми думали про нього, коли уявляли, як він з куклем у руці стоїть у гурті хлопців біля прилавка,— нам кортіло дізнатись не тільки те, якою ціною він здобув волю, але й як він усе це пояснить, від першого до останнього слова, сусідам, старій Кейт, Наджеке, Майкові та іншим товаришам, бо він неодмінно про все розкаже. У певному розумінні ми були страшенно раді, наскільки взагалі могли радіти, знаючи про ті три револьвери, сховані за книжками в Нортонівім домі,— бо щоразу, коли ми їх згадували, серце у нас хололо. І ось цього самого вечора, немов щоб задовольнити нашу цікавість, приводять партію нових в'язнів, серед них у ролі запідозреного один пі до чого не причетний хлопець з наших околиць. Ми закидали його запитаннями.

Він розгублено витріщився на нас.

— А ви хіба не чули? — здивувався він. Нас брала така нетерплячка, що ми не могли й відповісти йому.

— Та боже ж мій,— вигукнув він,— увесь світ про це знає! Як він затягнув їх на той дах, де були сховані гвинтівки! У тому димарі!

— А далі, далі! — квапили його ми з Пітером.

— Він виліз разом з ними на дах, аби впевнити їх, що то ніякий не підступ. І двох їхніх турнув сторчака з даху, а сам скочив по другий бік, де росли густі чагарі.

— Алек,— промовив Пітер,— наш Алек! Це він! І таки утік від них?

— Авжеж, утік. Скочив з даху і як здимів! — Той невинний хлопчина так розходився, що його почули з коридора, і до нас один за одним стали заглядати в'язні. Це було щось величне, щось неймовірне! Такої зухвалої втечі відколи світ світом не бачено. Його просто чари якісь оберігають! Хіба ж тільки-но вчора я не бачив своїми власними очима, як він тримав у кишені револьвера й похвалявся своїми пригодами? Хіба ж я не бачив його? І хіба не бачив, як він випиває у шинку міс Мак, як ходить по знайомих? Хіба не бачив? Таких бідолах, як ото я, хапають, а він вільно гуляє собі й хоч би що! Просто якісь чари його оберігають, їй-бо!

Він, отже, ходить по знайомих! Це так схоже було на нього, на нашого незрівнянного Алека!

Пітер простяг мені руку.

— Тепер ми в безпеці,— тихо сказав він.

— А таки в безпеці,— погодився я.

— І ще одне,— додав новачок, кладучи руки на плечі нам з Пітером і значуще підморгнувши в одип бік і в другий.— Це вже я тільки вам скажу, більш нікому. Між нами, Алек знов узвся за ті самі штучки.

— Які такі штучки? — спитали ми.

— Які? А ось подивіться.— Він дістав поймакану вчорашню газету.— Прочитайте ось тут і тихенько скажете мені, що ви про це думаєте.

Він показав на коротеньку інформацію внизу сторінки.

«Данмеріел, чудова приміська садиба містера Едмун-

да Нортонa, сьогодні вранці згоріла дотла — група озброєних револьверами чоловіків у масках облила все гасом і підпалила. Старий доглядач садибнi Майкл Горген дізнав тяжких ушкоджень внаслідок побоїв і доставлений у лікарню ледве живим. Стан його безнадійний».

— Осьо! — заявив в'язень-новачок, кинувши на нас триумфальний погляд.— Бачите? «Стан його безнадійний». То що ви про це скажете?

ПАТРІАРХ

I

По-перше, щодо цього дивного його ймення. Патріархом його прозвали чи не тому, що сплутали це слово з іншим, близьким по звучанню, яке годилося б дати старому геросві; прізвисько, однак, прицепилося і по-своєму виявилось дуже влучним. Бо хоч старий і не мав так багато років, як здавалось на вигляд, для нас він був наче прибулець із зовсім іншого світу, та й говорив він інакше, ніж ми,— так, як пророки промовляли до стародавніх ізраїльтян.

Ось я, наприклад, можу назвати немало випадків, коли він був причетний до мого життя і щоразу лишав у ньому певний слід. Вистачить, коли я опишу, як ми спізналися: мені було тільки сім чи вісім років, а він уже був Патріархом з довгим сивим волоссям і сяючими очима; стоячи за прилавком своєї убогої крамнички на Марші, одній з околиць Корка, він продав ко пів-унції чаю та по чверті фунта цукру жінкам з навколишніх завулків.

Розповідали, що він обдаровує цукерками всіх без винятку хлопчиків і дівчаток, здатних промовити хоч кілька слів по-ірландському. Оце тоді я вперше почув про ірландську мову. Мене взяла досада, що такий

практичний предмет нехтують у школі. Де її можна було навчитися? І хто нею розмовляє? Здавалося, що ніхто, бо ніхто наче й не знає її. Потім з'явилися один чи два щасливі хлопчиська, які вивчили кілька слів цією мовою у школі «братів-правовірних»¹ на набережній. Ти кажеш «жууууууууу» (саме так — дуже довго тягнучи звук), і якимсь таємничим чином це означає «хорт», або ж кажеш із дуже широким «о» — «оооооооооооу», і це означає «корова». Щоб корова називалась якимось інакше, а не коровою, це не було таким уже незбагненним, бо он старші хлопці розмовляли жаргоном, усіляко перекручуючи найзвичайнісінькі слова. Але все-таки проблеми з ірландською мовою це не розв'язувало. Моя мати її не знала. Мій батько, що побував аж у Новій Шотландії², теж її не знав.

Тоді хтось згадав, що моя старенька бабуся, в якій я зрідка гостював і яка замолоду жила в Агаді, начебто чула там ірландську мову. Я майнув до неї. Авжеж, вона чула, як говорили по-ірландському, ще й більше — вона сама вміє говорити тією мовою, і навіть краще, ніж по-англійському. Це вже мені здалося неправдоподібним, бо мене вона не змогла її навчити, хоч це мало б бути так просто! Я ладен був витратити цілий вечір на цю справу, але почув від бабусі лише якісь дивовижні нагромадження звуків, що викликали в мене сміх. Ні, з бабусі ніякої користі не було.

Марно спробувавши навчити мене однієї молитви ірландською мовою та кількох пісень, що їх і назви я давно позабував, вона на превелику силу навчила мене вимовляти «*A chailín og t'rom róg, agus pósfaidh*

---

¹ Один з чернечих орденів, які й досі заправляють значною частиною початкових шкіл в Ірландії.

² Нова Шотландія — провінція на південному сході Канади.

mé thu». Озброївшись цим реченням та його англійським відповідником, я вирушив у свій перший візит до Патріархової крамнички.

Візит виявився зовсім не таким тріумфальним, як мені хотілося. Я був сором'язний. І страшенно зацікавився. Насамперед я заявив, що знаю ірландську мову. Патріарх запитав, як мене звуть. Я відповів. Ні, ні, його не це цікавить, а як моє ім'я по-ірландському. Я зроду не чув, щоб у мене було ще якесь інше ім'я, але оскільки Патріарх начебто вважав, що воно повинно бути, і моє незнання оцінив, як кари гідне нещасття, я побачив, що безнадійно програв, і вдарився в сльози. Лише коли він підкріпив мене кількома цукерками, я знов набрався духу для своєї заготовленої промови, але тоді раптом сам собі здався трохи кумедним. Я чудовий хлопчик, запевняв мене старий, а проте я таки здавався собі кумедним. Самовпевненість повернулася до мене тільки тоді, коли він запитав, що ж означає те моє ірландське речення. Це вже принаймні було щось — коли в тебе є бабуся, за допомогою якої можна загнати в тісний кут навіть таку мудру голову, як Патріархова.

— «Дівчино молоденька,— переклав я,— поділуй мене, і я візьму тебе заміж». (Ну й безсоромниця була моя бабуся!)

Та хоч би там як, але бабуся тепер перетворилася на справжню золоту жилу, і я майже весь свій вільний час просиджував у неї на кухні. Спершу я навчився у бабусі різних молитов, а потім понавизубрював безліч уривків давніх пісень, які я примушував її перекладати мені — більше щоб Патріархові догодити, аніж для моєї власної втіхи.

Пригадую один фатальний день, коли я прийшов до крамнички на Марші. Біля прилавка стояв якийсь молодик і розмовляв з Патріархом. Побачивши мене, старий, як завжди, хапливо й гарячково заговорив про

святу Ірландію, та про чудову мову, в якій наші предки заповіли своїм нащадкам непримиренну ненависть до ворогів, та про те, як нащадки забули предківську славу. Підігрітий його величними словами та блиском в очах, я спокусився заспівати приспів однієї ірландської пісні, почутої від бабусі. Старий слухав мене мало не вмліваючи.

— Чуєш? — скрикнув він, коли я скінчив.— Ти чуєш? Велетні промовляють до карликів!

— А про що там говориться? — спитав у нього молодик.

Старий розпачливо похитав головою.

— Не знаю, не знаю. Років зо три я намагався її вивчити, але жодного слова так і не затамив. Стара голова, безпам'ятна!

— О, а я думав, ви розмовляєте по-ірландському! — вигукнув молодик, а Патріарх ще дужче похнюпився.

— Я віддав би й п'ять років життя, аби тільки її вивчати,— запально мовив він.— Королі, священики й пророки нашого народу промовляють до нас цією мовою, вони промовляють до нас устами дітей, а ми глухі, як оця дошка!

Він хряснув кулаком по прилавку.

— То про що ж у цій пісні говориться, хлопче? — звернувся незнайомець до мене.

— Скажи йому, скажи,— підохочував мене Патріарх.

І я переклав дослівно, як навчила мене бабуся:

— «О моя жінко, і мої діти, і моє веретенце! День за днем минає, а мої пару фунтів куделі все не прядуться — два дні вона у ліжку вилежується, один день по хаті товчється,— о, та поможи ж мені, боже, її здихатися!»

Молодик засміявся, вірніше, пирхнув так зневажливо, що я, якби мав щось напихвати, так і загилив би йому в шику. Але Патріарх глянув на мене з виразом

щирої розгубленості в очах, як от коли б улюблена його курка раптом знесла вороняче яйце.

— А ти певний, що правильно переклав значення слів, га, *ghile*?¹ — спитав він нарешті.

— Так мені сказала моя бабуся,— відповів я мало не в сльозах.

— Але вона ніколи не вчила тебе пісень про Ірландію? — спитав він.

— Ні, не вчила,— відповів я.

— А про Кетлін Ні Гуліген?

— Ні.— У мене було таке відчуття, наче я звинувачую бабуся в якійсь підступній зраді.

— А про маленьку Чорну Троянду?²

— Ні, добродію, і такої не вчила.

— Але ж, їй-богу, в цій пісні мусить бути якийсь приховане значення,— переконано мовив Патріарх.— Повір мені,— він обернувся до молодика,— тут мусить бути глибший сенс, якого ні ти, ні я не бачимо. Вони новивали свої думки темними словами, щоб увести в оману ворогів.

Молодик нічого не відповів, явно не бажаючи розчаровувати старого. Розмова їхня — безперечно, бунтарська, хоч для мене й замудра тоді — тривала далі. Раптом старий підніс угору вказівного пальця.

— Розгадав! — радісно вигукнув він.— У цій пісні йдеться про Англію. Лиха жінка в домі. Оце ж воно й є, тепер усе ясно. Це такі пісні, що їх треба для себе розтлумачити. Фунти куделі, що вона не пряде,— це ті ремесла, що Англія понищила у нас. Англія —

---

¹ Любий (*ірл.*).

² У класичній ірландській поезії батьківщину часто оспівувано в образах квітки, молодої чи старої жінки (Кетлін, дочки Гулігена, Кейт О'Дуайер) тощо, бо англійські загарбники забороняли прямо згадувати у віршах Ірландію.

лиха жінка,— ох, як же це правдиво! Пісні з прихованим змістом для людей у кайданах!

Отак я й пішов від нього, посвячений у революцію, хлопчак — носій бунтарського духу, про який і гадки не мав бідний сільський співак, творець тієї пісні. Старий при тому все-таки не забув нагадати мені, щоб я розпитав у бабусі, чи не знає вона інших пісень, що про них він казав,— про Кетлін Ні Гуліген, Кейт О'Дуайср, маленьку Чорну Троянду. Але хоч вона підкинула йому на зуби ще кілька тверденьких горішків алегорії, як-от цю весільну пісню:

Невдаха Шейла-господиня
Печеню всім на диво нам спекла.
За три версти вона смерділа,
Бо ж було м'ясо з цапа-здохляка,—

про інші пісні вона ніколи не чула змалку в Агаді. Отож і я лишився невігласом щодо цих виявів ірландської національної символіки, аж поки не став набагато старшим.

Але на той час, завдяки Майклові Колленену, я вже знав трохи ірландську мову і почасти пройнявся безмежною його зненавистю до того, що він називав «споконвічним нашим ворогом».

II

Старий Майкл мав економку, або, як ми казали, жінку, що вела його господарство, і вона була такою самою незвичайною, як і він. З'явилась вона у нього ще багато років тому молодою дівчиною. Колись вона провела кілька місяців у лікарні для душевнохворих, і саме через це, як гадали люди, Майкл не одружився з нею. Правда, я собі нишком думав, що він міг не одружитися з нею і тому, що боявся її. В усякому разі я теж її боявся, принаймні попервах.

Вона була бридка, ходила в чудернацькому чорному одязі і волосся зачісувала так, як ніхто інший. Окрім того, й говорила вона, а вірніше, гримотіла таким неприродно збудженим голосом, аж мене в жар кидало.

Але згодом я виявив, що то був не справжній її голос,— коли вона одного дня, побачивши мою охоту до читання, завела мене до своєї спальні нагорі й показувала цілу купу молитовників та різних побожних книжок. (Я забув сказати, що вона, як і личило їй, була страшенно святотлива). І поки я сидів у неї на ліжку й переглядав ті книжки — декотрі з них рукописні, такі дивні та пошарпані,— Еллен виспівувала для мене церковні гімни або розповідала щось добродушним, тихим і ледь меланхолійним ^оголосом.

Я мушу сказати на захист Еллен (якщо взагалі ця незрівнянна жінка потребує захисту), що вона була першою письменною жінкою, яку я зустрів у своєму житті, і до того ж найкращою. Коли старий Майкл за своєю звичкою вів — мені це вже було ясно — бунтарські розмови, я сидів на ліжку в спальні Еллен і читав побожні книжки, які розумів лише з п'ятого на десяте. Найдужче мені подобалися дешеві брошурки, що вона купувала в церкві,— як-от «Спокуса пияцтва», «Щасливе подружнє життя», «Як зберегти святість у шинку», «Чудеса Лурду»¹. Тоді для мене ніщо не могло зрівнятися з тими книжечками, навіть мисливські оповідки, і тепер я можу тільки з жалем згадувати красу й тасмничість тих безмежно повчальних писань.

Була там історія одного п'янички, що помер у гріхах, а потім повернувся на землю забрати з буфета карафку, поки не прийшов син, і як, вражений поставленим перед ним завданням (мабуть, духові важче те зробити, ніж вам чи мені), він залишив на дверях випалені

---

¹ Лурд — містечко на півдні Франції, місце паломництва віруючих католиків.

відбитки своїх пальців. Дивовижна поезія крилася в самому цьому слові — «випалені». І ще я пригадую начебто правдиву історію про те, як помирав Вольтер, гукаючи священика, — це ім'я я запам'ятав, бо мене аж до солодкого трепету пройняли його блюзнірські, як то натякалося, вигуки, і я був у захваті, що він дістав по заслугі. Але є у світі чоловіки й жінки, настільки самі позбавлені уяви, що вони б і інших людей її позбавили. Такі чоловіки й жінки немов та В'їда. Але це я забігаю наперед, про В'їду ще буде мова.

Отож такі були дві Еллен моїх дитячих згадок; одна справжня, що втішно прасувала й наспівувала «Серце Йєсусове нас кличе», поки я читав, і друга, прилюдна, — висока, беззуба й бридка, що сплескувала долонями, так наче дошкою хто стукав, і на весь голос запевняла: «Кажу вам, місіс Кленсі, святий Іоанн Дамаскін виразно твердить...» Святи у неї все були заморські, і я незабаром почав сумніватися в точності її цитувань.

В одному ця чудна пара сходилася — у поглядах, головним чином на політику. І щоб вам не здавалося, ніби саме жінка йшла в цьому за чоловіком, я мушу додати, що загалом було навпаки. Ще за три дні до того, як Майкл збереться висловити свою думку в якійсь справі, Еллен уже роздзвонить її всім.

А це вже справжній дар божий — більшого й сподіватися годі жінці, якій судилося день крізь день жити поруч з чоловіком. Коли жінка може передбачити чоловікову думку хоча б на двадцять чотири години наперед, то вже будьте певні, що в домі у них пануватиме мир. Бо тільки-но у чоловіка з'явиться підозра, що устами жінки говорить справжня істина (хоча саме погляди чоловіків доконче мають бути істинні), і ще не встигне промайнути у нього жахлива думка, що жінка звела його на манівці, як вона вже виведе його

з цієї самоомани на притаманну їй, жінці, стезю праведну.

Чи то в Еллен була така жіноча інтуїція, що випереджувала мляву роботу Майклового розуму, чи щось інше,— не можу сказати. Але от факт, що Майклові треба було цілого тижня, поки він дотямив, чим нам може стати в пригоді або зашкодити світова війна, тоді як Еллен уже в той перший вечір, коли оголосили мобілізацію і всю нашу околицю охопив імперський шал, заявляла на кожному перехресті, що «труднощі Англії — шанс для Ірландії», за що її мало камінням не побили.

Невдовзі після того я вперше почав трохи сторонитись Патріарха. Мій батько й старший брат служили в англійській армії у Франції, і поволі до мене стало доходити, чому мати з такою тривогою й острахом передивляється в газетах списки загиблих солдатів. Отож сторонився я Патріарха не тому, що мав щось проти нього, а швидше від співчуття до матері. А він собі тим часом без зайвого галасу пішов на компроміс. Хоч він і не крився зі своїми переконаннями, вони не заважали йому виявляти звичайну його зичливість до людей. Радий, безперечно, з кожної перемоги німців, він, однак, перший співчував бідолашним мешканцям убогих халуд, у кого загинув на фронті хтось близький.

Мені присмтно згадувати про те, яким був тоді Патріарх, як при всій своїй зненависті до Англії він діяв у ролі своєрідного посередника для жінок з навколишніх вуличок — читав їм листи, заповнював різні бланки, писав заяви до військового міністерства в Лондон з проханням, щоб відпустили чоловіків відвідати хворих жінок та дітей, а хто не мав тих хвороб, то їм їх вигадував, порушував клопотання про грошові допомоги, пенсії і таке інше. Тепер і гроші почали пливти йому до рук — за давнені борги ще з передвоєн-

них часів, плата за новіші й кращі речі, що їх купували жінки, які раніше й фунтової банкноти в руках не тримали,— і частина цих грошей неодмінно йшла на нелегальне придбання за кордоном зброї, на видання підпільних газет, на уроки ірландської мови для нечисленних хлопців та дівчат, які ще виявляли таке бажання. Таки чудна країна Ірландія, і ніколи вона не була чуднішою, як у ті лихі дні перед тисяча дев'ятсот шістнадцятим роком.

Потім, як грім серед ясного неба, вибухнуло повстання. Я не можу сказати, яке було перше моє враження від нього, бо, як не дивно, вплинуло воно на мене лиш посередньо. У хлопців і дівчат навколо тільки й мови було, що про повстання; забувши про марки та пташині яйця, всі кинулися колекціонувати фотографії загиблих повстанських ватажків та бунтівничі балади. Але мене це якось не захопило, аж поки одного погожого літнього дня, повертаючись із лазні, я побачив старого Колленена у кузові ваптажної машини в оточенні шістьох поліцейських. Я несказанно зрадів, коли він привітався до мене.

Годі й описати, в якому збентеженні був я того вечора! Весь мій давній ентузіазм ударив мені в голову, як хмільне. Метнувшись додому, я знайшов свого пошарпаного ірландського букваря, випросив кілька пенсів на поштові листівки з портретами Пірса та інших керівників повстання і прикрасив ними свою кімнату, «Манстерські стрільці у Монсі» й «Ірландська дивізія у Галліполі» були забуті, а натомість пішли вгору Пірс, Макдонаг і Планкет.

Патріарх не довго пробув у тюрмі. Це вже втретє він сидів, як я з подивом довідався, бо коли він вийшов на волю, я став учащати до його крамнички так само, як і давніше. Ця крамничка зробилася дуже важливим місцем, свого роду інформаційним осередком — десятки юнаків заходили туди щодня, пере-

хилилися через прилавок і про щось шепотілися з господарем. Там можна було дізнатись останні новини про хід передвиборної боротьби, про нові облави й арешти (а згодом — про засідки й число загиблих, приховане під офіційним: «наші війська втрат не зазнали»), дістати надруковані на великих аркушах балади, як-от: «Хто ворог Ірландії?», «Загорніть мене, хлопці, в зелений наш стяг» або «Лиходії нашої землі».

Деякі з цих балад я переписував і приносив додому. Моя мати читала їх зі слізьми на очах. Мій брат, коли приїхав у відпустку з Франції, переписав їх і забрав з собою на фронт. Незабаром він там загинув від вибуху бомби, — осколок пробив йому груди, і пошматовані осколком папірці з баладами прислали нам додому.

Десять під ту пору померла моя бабуся. Під кінець вона зовсім з розуму вижила. Лежачи на ліжку, вона виголошувала довгі молитви ірландською мовою, але якийсь злий дух перетворював ті молитви на «вірші-видіння»¹, а богородицю на *spráirbhean*, небесну діву, що її безсмертну вроду оспівував у чуттєвих рядках кожен гельський поет. Через це в бабусиних словах іноді прохоплювалась мимовільна непоштивість, що дуже непокоїло стареньку.

В останній день свого життя вона попросила дзеркальце. Мати завагалася й спробувала її відмовити, але зрештою дала його. Бабуся довго дивилась на себе, пильно й зосереджено, а потім пробурмотіла: «Господи, ну й обличчя!» і віддала дзеркальце назад. Після того вона кілька годин і словом не озивалася. У той же вечір, коли смеркало, вона глибоко зітхнула й померла.

---

¹ Вірш-видіння — поширений жанр давньої ірландської поезії.

Моя мати відтоді немов перемінилася. Здавалось, що із загибеллю мого брата Пітера вичерпалася її здатність страждати. Батька мого перевели до Англії уже назавсім. Ми з матір'ю тепер жили душа в душу. То, мабуть, її побожність та мій патріотизм, поєднавшись, спонукали нас схоплюватись о пів на шосту зимового ранку і йти до церкви, де правилася заупокійна меса по душах загиблих у великодньому повстанні. Мені приємно згадувати ту пору, коли ми часто в сірі, колючо-холодні досвітки йшли вулицями сонного міста і чули тільки, як собаки гавкають на нас із п'їтьми. Це стало свого роду пригодною: гавкіт собак, тупіт наших ніг порожньою бруківкою, постаті поодиноких робітників, напівпригаслі сторожові багаття на набережних, річка, над якою злітають перед нами чайки; холод, дощ, неземне відчуття задуми, що його пробуджують в людині мовчазні будинки, а потім двері, що, гойднувшись, впускали нас у теплу, тьмяну й пропахлу людськими випарами церкву з її рожевими, голубими й коричнюватими статуями, де молодий священник править месу для якихось двадцятьох аматорів пригод, таких-от, як ми; і нарешті швидка хода вже пробудженими вулицями додому, до маленької кухоньки, де в каміні все вже чекало, щоб хтось черкнув сірником і підвісив над вогнем чайник.

На той час уже вся країна жила мов на краю вулкана, і Патріарх був щасливий, як ніколи в житті. Він завжди любив товариство молоді, а тепер охочих послухати його хлопців було хоч греблю гати. Не раз він торсав мене за плече — я був тоді такий незграбний собі шістнадцятирічний парубійко — і вигукував: «Швидше рости, Дермоде, швидше, швидше! Хутчіш виростай, а то ми без тебе визволимо нашу матір Ірландію!»

Це саме завдяки йому я замолоду пристав до волонтерів — правда, бруднувата й досить-таки незначна була та моя робота, але мене вона страшенно захоплювала. Стовбичити десь на перехресті, насунувши шапку на очі, сховавши руки в кишенях, коли легко можеш дістати стусана або запотиличника від котрого розлюченого полісмена, а ввечері доповідати комусь у Майкловій крамничці — о, це все проймало таким трепетом і захватом!

А ще ж походи літніми вечорами за місто! Звідусюди шикуються й марширують невеликі загони, добираючись по-літньому затіненими путівцями до віддалених галявин серед гір; стройові заняття при заході сонця й у першому присмерку, перебіжки високою травою, припадання до росяної землі за якимсь пагорком. І ранні зорі, що висівались на вечірньому небі, обриси бойової частини, що ряд за рядом прямує на гору, вимахи і виляски сигнальних прапорців; перегуки свистків, поширення нелегальних листівок і тремтлива насолода, коли тобі дозволялося — хоч і дуже рідко! — потримати в руках револьвера. Чудово бути молодим у таку пору — не занадто молодим, щоб не прогавити участі у цих іграшкових муштрах, і не занадто старим, коли ти можеш побачити тільки прикрощі в усьому цьому, — а саме в такому віці, коли душа прагне незвичайних вражень, і якщо ти позбавлений їх, то мусиш задовольнятися самими кпнжками, та гулянками, та першою закоханістю.

Про всі свої переживання я, звичайно, розказував Майклові. І навіть про вивідані таємниці — бо його вони збуджували не менше за мене, тільки він не так відверто показував це — такі-от, як точна година, коли повертався додому капітан Монзел, за яким я ходив слідом; або про той будинок біля казарми, що в ньому я знайшов заховану німецьку гвинтівку, ще й цілком

справну; або де ми почували, коли виконували одне завдання поза містом.

Ми були невинні в ті дні, і все-таки, як не дивно, коли уклали перемир'я і нам уже не стало що робити, ми раптом прокинулися і побачили, наскільки ми огрубіли, зробились майже дорослими, трохи хитруватими й хвальковитими і трохи сповненими зневаги до таких людей, як Патріарх, що був пройнятий, як нам здавалося, непотрібною сентиментальністю.

Ось так і склалося, що я знову перестав з ним бачитись.

IV

Якось одного разу, саме коли не вщухали суперечки з приводу укладеного мирного договору¹, гурт нас, молодих хлопців, прийшов на мітинг колишніх волонтерів. Жалюгідне було то видовище. Банальні слова лилися там цілими потоками, цілими річками. «Товариші, які боролися плече в плече... не повинні діяти різно... Ірландія є... Ірландія була... Ніяких особистих натяків...» І коли фрістейтер підвівся й виголосив заяву, сповнену розпливчастих висловів, услід за ним схопився республіканець з підтримкою тієї заяви; потім знов схопився перший і почав пояснювати, що він зовсім не те мав на увазі. Тоді вийшов наперед один з наших і поклав на стіл револьвер.

Після того зчинився справжній шарварок. То було проголошення війни, всі благочестиві почуття враз де й ділися — люди кричали, тупотіли, обзивали одне одного найбруднішими словами. Мене занудило, і я вийшов із зали. У коридорі я побачив Майкла Колленена. Ми привіталися, і я помітив, що руки у нього тремтять. Його всього вдарило в піт.

---

¹ Ідеться про мирний договір з Англією після закінчення англо-ірландської війни (1919—1921).

— Це страшно,— насилу вимовив він.— До такого докотитись. Скільки разів нам казали, що ми ніколи не дійдемо згоди, а тепер усі бачать, що це таки правда.

— Але ж це було неминуче,— відказав я.

Я вже хотів попрощатися, коли він запросив зайти до нього. В його домі тепер пустка, молодь зовсім перестала там бувати. І я вже так давно не був у нього, тож ми могли б усе переговорити. Не може бути, не може бути, щоб не знайшлось якогось виходу, ми всі знов неодмінно простягнемо одні одним руки! (Старі люблять отак просторікувати).

Коли ми прийшли, Еллен вдала, ніби заклопотана готуванням вечері, але сама лиш чекала слухної нагоди. І тільки-но Колленен на хвилику перевів дух, вона випросталась перед каміном, руки склала на животі, підборіддя випнула і заговорила обвинувальним тоном. Щоразу, як він пробував заступитися за нас, вона затикала йому рота:

— Повірте мені, містере Колленен,— сказала вона з презирливим співчуттям,— повірте мені, повірте, що ви свою душу й серце віддасте ні за що! Гірше, ніж ні за що, містере Колленен,— за зграю щенят, в яких ні виховання, ні моралі!

— Це вже ви, Еллен, западто! — вигукнув я.

— Щенят! — переконано повторила вона.— Підлих щенят! Жалюгідних щенят! Ірландське сміття, покидьки, негідь! Ось пригадаєте моє слово, містере Колленен! У вас благородне серце, і ви не бачите, задля кого й задля чого приносите себе в жертву. Але коли візьметься за них кат біля шибениці, ви пригадаєте, що я вам казала ось у цей святий благословенний вечір.

— Не виводь мене з рівноваги, Еллен! — нетерпляче скрикнув він.— Я не чую ні слова, що ти кажеш проти них. Вони гарні хлопці, чесні, пристойні, всі до одного!

— Покидьки! — вигукнула Еллен, нахилиючись вперед. Широким жестом, що мав засвідчувати нашу приреченість, вона розчепірила пальці й викинула руку вгору на рівень плеча.— Недостойні вони перебувати в моєму храмі! — наспівно проказала вона.— Від меча вони живуть, від меча й загинуть. Не уздрять вони мого обличчя, рече господь.

В цю мить якась жінка постукала монетою об прилавок, і Еллен вийшла її обслужити. Повернувшись, вона сіла до столу й повела далі свою запальну мову. Говорючи, вона потроху, одне за одним, відставляла вбік чашки, тарілки, ножі, виделки й ложки, аж поки перед нею простяглося чисте поле білої скатертини. Це, як ми знали, була певна прикмета, що Еллен охопила теологічна гарячка. Старий Колленен усе пробував протестувати, але під її нещадним вогнем його опір дедалі слабшав.

— Еллен,— озвався я нарешті.— Мені й так ясно. Ви гадаєте, що всі ми прокляті.

— Про це, Джерімайє, не мені й не нам, смертним, судити,— холодно відповіла вона.— На це є найвищий суддя, і його вирок, можливо, й не сходиться з моїм. Ми тільки бідні, сліпі, темні створіння, які повинні коритися заповідям бога й отців церкви.

— Але у ваших очах кожен, хто хоче вам допомогти, порушник цих заповідей, і ви накликаєте на нього кару божу! — згарячу випалив я.

— На це, Джерімайє, щоразу є свої підстави.

— Кару божу накликали на погибель Парпеллові.

— Парнелл тут ні до чого.

— І на феніїв накликали,— обережно докинув Майкл.

— То чийсь приватні міркування, містере Колленен. Не пробуйте збити мене з думки. То все були просто приватні міркування.

— І на мене, і на таких, як я, за ці останні два роки,— додав і я.

— Це тільки доводить, що наші пастирі духовні бачать далі, піж ми,— відбила напад Еллен, незворушно потираючи живіт складеними долонями.

Терпець мені зовсім урвався, і я закричав:

— Кару божу ви накликаєте на кожного, хто виявить бодай дрібку розуму чи мужності в цій країні, де всі ви розмовляєте тільки пошепки, боячись, щоб вас не почули в Римі!

— Даруй мені, Джерімає Коуклі,— просичала Еллен, аж побілівши від люті,— даруй мені, але...

Майкл раптом урвав її:

— Заспокойся, Еллен. Заспокойся та піди краще приготуй чаю. Я втомився. Мабуть, мені пора лягати.

— А таки пора,— зразу погодилась Еллен.— Час вам відпочити, сліпаче бідолашний. Ходімте я вас проведу.

Я ще дужче здивувався, коли побачив, як він покірно підвівся. Майкл попрощався зі мною, ледь чутно вибачившись, що мусить іти, і я й собі підвівся і став дивитись, як він піднімається сходишками, міцно тримаючись руки Еллен. Я вийшов, так і не виговоривши своєї злості, обурений на старого слинька. «Допустити, щоб оце так жінка тобою верховодила!» — думав я зневажливо. Я й забув, що в нього за плечима сім десятків років і тюремні знегоди.

V

Тим часом міжусобна гризня все розпалювалася. Ми — тобто невеликий гурт хлопців, що сформувався під впливом Майкла Колленена,— трималися досить одноставно. З ним ми тепер ніколи не бачились, та, власне, й у місто лише зрідка потикалися. Після того як спала перша хвиля ентузіазму, вся ця колотнеча скидалася на брудну гру, в якій щораз більшу роль відігравали впертість та взаємні порахунки. Осінь по-

волі переходила в зиму, але наш гурт усе ще зберігався в цілості.

Аж це раптом одного дня у провулку біля набережної я перестрів Еллен. Хоч я задля конспірації почепив окуляри і відростив вусики, їй не важко було мене впізнати. Вона зупинила мене рукою, а сизі западини її щік розтяглися в усмішку.

— Кого я бачу?! — вигукнула вона. — Чи ж це не Джерімайя? — (Еллен ніколи не називала мене моїм ірландським ім'ям, Дермод: вона заялася, що не було такого святого, та й квит).

— Добридень, Еллен, — привітався я.

— Я так рада, що бачу тебе, Джерімайє.

— Е, ми добре знаємо, кого ви тепер раді бачити, — відказав я.

— Оце все, що ти знаєш? — вражено озвалась вона. — Хлопче, щоб я більш ніколи такого від тебе не чула, щоб ти й у думках такого не мав!

— То ви так перемінилися? — спитав я.

— Ох, дай мені спокій! Звісно, ці єпископи кого завгодно підбурять проти себе! І чому вони не читають молитов, як то їм і годиться, а всюди пхають носа, мов старі баби на базарі?

— А як Патріарх? Як він поживає?

— Та він, старий дурень, ще прийде до тям!

Звичайно ж бо, я це знав і без неї. Але невже ця дивовижна жінка інтуїтивно відчувала, що не мине й десятих днів, як Шомс Келлі, наймолодший з нашої компанії, Майклів улюбленець, буде вже неживий? Бо й як інакше можна було пояснити, що вона так змінилася?

Для всіх нас то був удар; цілісність нашої компанії розпалася, нам перестало таланити.

Того ранку Алек Гормен, знехтувавши шпиків, пішов до лікарні, щоб востаннє подивитись на нашого товариша. Ввечері і я на це зважився. Але побачив я жа-

хиття наглої смерті. Кинувши поглядом на небіжчика, я заплющив очі й опустився навколінки. Раптом чиясь рука торкнула мене за плече.

— Дермоде.

— Це ви, Майкле?

— Ходім пройдемося.

Ми вдвох пройшли мостом святого Вінсента й опинилися на околиці міста. Старий Майкл був страшенно збуджений, його аж колотило — я бачив, що він хоче заговорити, та ніяк не вгамує свого тремтіння. На вулиці Уайс-Гіл він не зміг більше витримати й сів на дерев'яну лаву.

— Це все через мене, Дермоде,— сказав він.

— Що через вас? — не зрозумів я.

— Я бачив це у нього на обличчі. Він осуджував мене.

— Та майте розум, чоловіче,— відказав я.— Він вас дуже любив!

— Хіба не я призвів його до цього? — запитав він.— Це ж я втягнув тебе в цю справу. І всіх вас.

— Це правда.

— А потім обернувся до вас спиною. Сам відступився, а вас полишив самих битися. Хіба ж не так?

— Зовсім не так,— почав я заспокоювати його.— Ми ніколи у вас не сумнівалися, Майкле, жоден з нас.

— Ох-ох-ох, чи ж не старий я дурень, дурень з дурнів? — забідкався він.— Ви ж були для мене як рідна плоть і кров, і вам я віддав усе своє серце й мужність, про вас я дбав більше, аніж би про рідних дітей. І я мав би знати, що чиню неправильно, що все найкраще в мені — це ви. Прожити сімдесят років і тричі відсидівши у тюрмі, я мав би це знати!

Я провів його до самого дому. Враження було таке, наче від надмірного тягара він звихнувся розумом.

Майкл був хворий. Еллен сказала, що він помирає. Одного вечора я вибрався провідати його. Завдяки невеликій борідці вигляд у нього став благородніший і достойніший. Як на мене, то він був наче цілком дужим і жвавим, хоч і скаржився на ядуху — здавалося, що йому до кінця віку не позбутися цих нарікань.

У себе в кімнаті він зібрав усі бунтарські портрети, що були в домі: О'Донован Росса, Джон О'Лірі, Брайен Діллон, О'Нілл Краулі — вони всі дивились на тебе із завішаних стін, і Майкл лежав як герой-ветеран серед цього феніанського пантеону.

Але все-таки він був уже не той Майкл, що колись. Догодити йому ставало дедалі важче, і Еллен тепер насилу себе стримувала. Ледве-но відчинивши мені двері, вона почала нарікати на нього. Мовляв, він цілком настроївся проти неї і став носитися з цією В'їдою, що зовсім не робить йому честі, та ще коли він одною ногою в могилі; він навіть гроші їй дає — може, хоч я скажу йому, що он уже й люди черешіптуються?

Але тільки Еллен вийшла з кімнати, старий узявся й собі нарікати — що вона примушує його робити всякі неприємні для нього речі, та як вона кривиться, коли хтось до нього приходить. Ось хоча б ця жіночка, місіс Бродерік (мені важко було здогадатися, що це В'їда криється під цим ім'ям, але Майкл ніколи не вживав прізвище, коли йшлося про жінок). Один онук місіс Бродерік у тюрмі за визвольну справу, на руках у неї ще четверо онуків, безпорадних сиріток, і всіх же треба годувати й зодягати, а от Еллен шкодує їй навіть крихт від обіду!

Я спробував захистити позицію Еллен, та він нетерпляче урвав мене. Що я можу сказати йому про Еллен! Хіба він не знає її цілих тридцять п'ять років?

— Вона надміру марнолюбна, — гірко зауважив

Майкл.— Їй здається, що коли вона на дечому розуміється, то вже всесильна, як бог. Але немає в неї куди важливішого,— немає християнського милосердя.

— Нехай і так,— відказав я,— проте ж ця В'їда — безчесна й розбещена стара карга, ніякого сорому в неї нема, і жодна більш-менш порядна жінка не захоче мати її у себе в домі.

(Говорячи це, я бачив перед собою цю В'їду — зморщене обличчя, ледь видне з-під щільно запнутої хустки, простягнена долоня, чорна від бруду,— і чув її писклявий, скрипучий голос: «Alanna machree¹, а грошики де?»)

— Ти надто суворий до неї,— пробурмотів Майкл.— Ми повинні бути милосердні. Та й ти ж нічого не знаєш про її життя.

— Знаю.

— Нічого ти не знаєш. А я знав її ще дівчиною. Але тільки коли вона півмісяця тому прийшла позичити кілька шилінгів, тільки тоді я упізнав її.— Майкл помовчав хвилину. Потім кивнув мені й сказав: — Нахились-но сюди.

Старий сперся на подушки, і коли я нахилився й трохи ще підвів його, він приклав рота мені до вуха й став шепотіти, соромливо й гарячково.

— Так он воно що! — відіззався я зовсім не здивований.— То чому ж ви не одружилися з нею?

Майкл докірливо глянув на мене і прицмокнув язиком на знак здивування й осуду. Від самої думки про це повстав весь його вроджений гельський консерватизм.

— Що ти, що ти, Дермоде! Він же був національний герой, людина, до якої всі в Корку ставилися з такою повагою! Ти мене дивиєш. Та й вона була звичайною служницею у нього в домі.

---

¹ Люди добрі (*ірл.*).

— Це не має ніякого значення,— сказав я.

Він подивився з шанобливістю і любов'ю на вицвілу фотокартку на стіні.

— І то ж було саме, коли він вийшов з тюрми,— докинув Майкл як вирішальний аргумент.

— Він тоді, мабуть, мав за п'ятдесят,— так наче мимохідь зауважив я.

— Шістдесят три,— тихо відказав Майкл.

На коротку мить він звів на мене погляд і винувато потупився. І враз яскрава червона барва вкрила його обличчя, дійшла до вух, які зашарілися біля пучків сивого волосся, і крадькома поповзла по шиї аж до коміра сорочки. Тонкі його руки стали нервово бгати постіль. Нарешті він не витримав і одвернув голову вбік, наче задивившись на дахи за вікном. Але густий зрадницький рум'янець заслав йому всю потилицю і розпашівся за вухами. Раптом він упав горлиць на ліжко й укрився ковдрою, з-під якої виглядало тільки двоє блискучих засоромлених очей і почервопіле чоло. Оце вперше за весь час, що я його знав, Майкл так багато наговорив про ці, як то кажуть, «таємниці життя».

Поки я був у нього, він устиг ще раз посваритися з Еллен. Окрім феніанських ватажків, з усієї небесної ієрархії він визнавав лише сонм святих-францісканців на чолі з самим святим Франціском. Але поза цим особливу шанобу він відчував до святої Ріти з Камі, і звернена до неї молитва висіла на стіні у нього над головою. Почувши внизу ходу Еллен, що повернулася з церкви, він гукнув до неї:

— То ти дістала?

— Що дістала? — гукнула та у відповідь.

— О, вона ніби не знає? — аж застогнав Майкл з гіркої досади.— Звісно, чого ще від неї сподіватись.

Стара, невдоволено бурмочучи, зійшла нагору й заглянула в кімнату.

— У церкві святих Петра й Павла такого добра немає.

— А ти питала?

— Я ще наперед вам казала, що у них цього не водиться.

— Що це за життя, як нічого не допросишся в домі!

— А що вам потрібно, Майкле? — спитав я, аби його заспокоїти.

— Та ось цілий місяць прошу її дістати для мене житіє святої Ріти, а вона така ледача, що й пальцем не поворухне!

— Вам, містере Колленен, здається, наче свята Ріта — це бозна-що...

Стриманий голос Еллен свідчив про наближення небезпеки. Її небесна карта — це я добре знав — була розкреслена дуже ретельно, і вона пишалася, що з досвіду визначила позицію кожного більш-менш помітнішого світила. У неї на столику було повно дешевих розфарбованих статуєток святих, і їхнє розміщення завжди несхибно вказувало, як кого вона цінує. Коли перед святим світилася лампадка, це був недвозначний вияв найвищої для нього честі, а найглибший ступінь свого розчарування вона показувала тим, що повертала святого лицем до стіни, отак караючи його за бездіяльність. У всьому цьому було більше традиційної віри, ніж можна собі уявити, — в ірландській поезії є навіть один такий вірш, де святому гостро докоряють, що він нічим не засвідчив своєї прихильності... Еллен, проте, ніяких прецедентів не потребувала — вона сама собі була і закон, і пророк.

— Що ти сказала? — вигукнув Майкл.

— Вам здається, наче свята Ріта — це бозна-що... А на мою скромну думку, від неї користі, як від торішнього снігу!

— Геть звідси! — вереснув Майкл.— Ти чуєш, Дермоде,— ніякого з нею спасу немає! Я вже скільки разів казав тобі, не блюзни!

— А я й не блюзню, містере Колленен. Зовсім ні. Я тільки висловлюю свою думку, і я маю на це цілковите право, чи тут, чи деінде, і в будь-який час. Я не кажу, що свята Ріта не така, якою церква її вважає. Я тільки кажу, що, на мою думку, від неї користі, як від торішнього снігу. Жодної найдрібнішої послуги вона мені не зробила, і це зовсім і не дивно, містере Колленен, коли глянути, хто вона така. Від одружених жінок ніякого пуття для релігії. Жінці, яка не наважується...

— А чим це їй вадить, що вона одружилася? — урвав її Майкл.

— Жінці, яка не наважується піти з миру до того, як одружиться,— твердо вела своє Еллен,— такій жінці нема чого й пнутися у святі.

Старий аж побарговів з гніву.

— Ти знов мені суперечиш?! — гримнув він.— Скільки разів я просив тебе не говорити в моїй присутності про святую Ріту? Просив чи не просив?

— Я певна...— почала Еллен знову і враз помітила, як я махаю їй кулаком з-поза Майклової спини. Вона затнулася на півслові, змовкла і вийшла, кинувши з порога: — Пробачте, більше я не скажу ні слова.

На річці стояла весняна повінь і віяв сильний березневий вітер, коли Еллен передала мені вістку, що старий при смерті. Очі в неї були заплакані. Цілу ніч вона просиділа коло нього, і хоч удень йому трохи відлягло, лікар не певен, чи він дотягне до наступного ранку.

Ввійшовши в кімнату, я побачив, як мало залишилося від Майкла. Тільки очі його світилися життям, решту забрала смерть. А надворі висвистувала запекла весняна хурделиця, гуркотіла черепицею та бляхою дахів,

і високо вгорі пливли хмари, ці «сірі замки», передвісники дощу, вкидаючи всю вулицю в морок і затьмарюючи навіть білий сьйний фасад церкви Шендон. По той бік річки зводилась велика пурпурова хмарина, насувалася ніч.

Голос Майклів був ледь чутний — через «ядуху», як він казав,— і дихалось йому дуже важко. Він хотів поговорити зі мною про гроші. Чи не погоджусь я взяти їх під свою опіку? Половину своїх скромних статків він полишає на визвольну справу, а половину — Еллен.

— Вона,— насилу видихнув він,— вона ж не терпить тебе, духу твого не переносить. А бідну місєс Бродерік сварить і кляне на кожному кроці і все тому, що боїться, щоб я не заповів їй свої гроші.

— Ні, вона добра, побожна жінка,— заступився я за Еллен,— не наговорюйте на неї.

— Добра? — Він аж прицмокнув язиком з жалю до такої моєї наївності.— Добра? Коли я вночі ледве богові духа не віддав, то хіба вона помолилася святій Ріті? Чи помолилась, питаю? Святій Ріті із Каші, якій і неможливе по силі? Чи помолилась їй? Ні! — Обурення його було страшенне.— Вона, Дермоде, молилася, нехтуючи мою волю, молилася цілі години, але знаєш кому? Своїм вигаданим святим!

Таким дивним то було — смерть на порозі чигає на героя мого дитинства, але все, що я чую від нього в таку мить,— це спалах старечої неприязні до економки. Дивно, думалось мені, як смерть намагається позбавити людину власної гідності!

Знизу почувся голос В'їди, що ввійшла до крамниці.

— Майте милість, майте милість, майте милість,— захекано примовляла вона, силкуючись причинити за собою двері.— Таке вітрище, геть на шматки рве!

Вони вдвох з Еллен піднялися нагору. Западав ранній присмерк. У кімнаті було темно, тож Еллен засвітила свічку на комоді.

— Таке вітрище — до кісток пропизує,— мовила В'їда.— Щасливець ви, Майку Колленен,— лежите собі в затишному ліжку, а от мене недоля надвір виганяє!

— Чого тебе виганяє? — ледь чутно озвався Майкл.

— Як то чого? Треба ж мені на якийсь гріш спромогтися чи ні? — Вона засміялася писклявим, скрипучим сміхом.— Випрохую в людей. Брайді прийшла пора, з вашої ласки, на конфірмацію, тож сказали, щоб я справила їй сукню. А чи думають вони, де дістану я грошей на цю сукню? Тож я пішла до отця Дуейна. «Так і так,— кажу йому,— вчитель хоче, щоб Брайді була у новій сукні на конфірмації, але хай бог мене милує — за що купити мені тую сукню?» То він шасть рукою в кишеню і скільки, чоловіче, думаєте, дав мені? Скільки, ви думаєте?

— Не знаю,— відповів Майкл.

— Дав мені півкрони. То це, він гадає, за півкрони я куплю сукню? І я взяла та так прямо, чоловіче, і відрубала йому. А він каже: «Більше ні пенса від мене не дістанеш, злидарко стара». А я йому: «Коли так, отче, то й бог з вами, а я піду до пастора Болстера, побачу, що він мені дасть». — Вона знову засміялася.— Повернулась і пішла собі, чоловіче, так і пішла, а отець Дуейн за мною, я кинулась бігти, а він здоганяти. «Вернися!» — гукає. І так гнався за мною по всій Шендон-стріт, їй-богу!

Вітер завивав усе гучніше, шарпав щосили вікна, сипонула велика злива. Язичок свічки затріпотів. Стара бабця завелася сперечатися з Еллен про релігію.

— Черниці? Черниці? — почув я її вигук.— Та вони душу з тебе витрясуть за півкрони!

— Дермоде,— тихенько покликав мене Майкл. Я підійшов і сів біля нього.

— Цей вечір,— почав він,— нагадав мені той час, коли я був хлопцем. На річці, кажеш, повинь?

— Атож, повинь.

— Тоді тєж була повинь, коли я мав шість чи сім років. Нас саме викурили з нашої хатини у Данменвеї. Ти чуєш мене?

— Чую, чую.

— Довелось нам перебраться в місто й пайняти одну кімнатку на всіх, ми втрьох тоді були,— моя бабуся, мама і я. Чудна річ — до сьогодні я ніколи й не згадував тієї пригоди... А у Данменвеї з нами разом жив один дідок, то він у місто не схотів іти. Так і сновигав довкруз тої старої хатини, коли солдати й судовики спалили все й забралися геть. Цілих чотири місяці. Аж поки зима настала.

— А далі?

— Ну, а потім йому зробилось одиноко й страшнувато. Надумав він прийти до нас, але ж як йому було знайти, де ми? Він до того ж не знав англійської мови. Усі ці тридцять миль з гаком пройшов пішки. Три дні забрала у нього дорога, він же був старий. У місто дістався вже смерком. На річці піднялася вода, дощ лив, вітер зірвався — як оце й зараз. Людей на вулиці було мало, але він кого не стріє, питає про Коллененів, тільки ж, звісно, ніхто про нас і не чув. Вода сягала йому до колін, вітер шмагав в очі. І тоді знаєш, що він зробив? Став ходити з вулиці на вулицю й кричати ірландською мовою. І що, ти думаєш, він кричав?

— Не знаю. Мабуть, вас кликав.

— Він вигукував — по-ірландському тобто — прокляття господу богу,— (Майклів голос при цьому стих до майже нечутного шепоту),— що той наслав таку воду й такий вітер, і накликав прокляття боже на Коллененів, що відступилися від своєї землі.

— І ви почули його?

— Бабуся почула. Вона була сліпа, а слух такий мала, що трохи не думки навіть могла почути. Вона нашорошила вуха й каже: «Це голос Донала Дудника

з роду О'Лірі!» Тоді моя мати вибігла надвір і привела дідка, вже ледь живого. Доти він цілих дві години ходив і вигукував прокляття. А опісля ще цілих шість років з нами прожив...

Обидві жінки пішли вниз. Коли згодом я спустився покликати Еллен до Майкла, вони все ще сперечалися.

— Коли людина помирає,— твердила Еллен,— душа її летить, як пташечка, туди, де господь вершить свій правий суд.

— Коли людина помирає,— сплюнувши на підлогу, відстоювала своє В'їда,— вона йде в землю, і ні отець Дуейн, ні пастор Болстер негодні ані пальця їй оживити!

Помер Майкл близько другої години ночі. За годину перед тим почувлися снайперські постріли, і коли вітер віяв у наш бік, постріли так гриміли, наче стріляли в самій кімнаті, а потім усе стихло — і гвинтівка, і таракотіння кулемета. Майкл лежав напівпритомний. Раптом він здригнувся й прийшов до пам'яті. Дихання його стало натужнішим, обличчя побагровіло, і не встиг я підскочити до нього, як він зірвався з ліжка. Я підхопив його на руки, але він, задихаючись, люто випручувався, губи його потемніли, язик висолопився. Він вирвався від мене й підбіг до вікна. Шарпонував його навстіж і впав на лутку, схопившись руками за горло. Я схилився над ним і почув передсмертний хрип. Еллен стояла на колінах, проказуючи «De profundis»¹, коли від раптового пориву вітру загасла свічка. Але вона й далі молилася, і темрява наповнилась гомоном бурі, плюскотом дощу, що стікав на підлогу, тріскотом снайперської гвинтівки — ці звуки зливались у щось таке страшне, далеке й жорстоке,— і на

---

¹ «З глибини...» (латин.) — початкові слова поховального церковного співу.

тлі всього цього чувся її наляканий голос, звернений з останнім молінням:

— Коли ти, господи, зважатимеш на провини, хто ж це витримає?

У ПОЇЗДІ

I

— Ось і встигли,— сказала сержантова дружина.— А ти ще підганяв мене.

— На поїзд краще завчасно приходити,— відповів сержант з урівноваженістю людини, яка вже хтоспа вкотре пояснює засади своєї поведінки.

— Я б двадцять разів устигла купити капелюшок,— докинула дружина.

Сержант зітхнув і розгорнув вечірню газету. Його жінка виглянула на сутінковий перон, де раз по раз у світлі блідих ліхтарів мигтіли людські обличчя, зникаючи потім у темряві. Туди-сюди походжав хлопчина у формі, що продавав журнали й шоколад. Трохи віддала на пероні гурт приятелів прощався з якимось п'яничкою.

— Усім серцем люблю Майкла О'Лірі! — вигукував той.— Такої щирої душі зроду я не знав!

— Ніякого життя мені нема,— зітхнула сержантова дружина.— Ніякого просвітку. Ні з ким хоча б словом перекинутись, ні на що й подивитися — тільки багно, та гори, та дощі, безнастанні дощі! А люди які! Не доведи господи!

Сержант читав собі далі.

— Оці кілька днів наче в раю побувала. Такі цікаві люди. І таке славне обличчя в містера Бойла! А голос до самої душі проймає!

Сержант опустив газету, скинув кашкет, поклав його на лаву поруч і запалив люльку. Він робив це по-старо-

світському розважливо, мружачи очі з утіхи, як сонний кіт при зблиску сірника. Його жінка міряла поглядом обличчя кожного, хто з'являвся на пероні, і було ясно, що все її життя тільки й зводиться до споглядання облич, людей та речей.

— Боже мій, боже,— мовила вона знову.— Мені просто дихати нічим. Я виховувалась у монастирі, умію грати на піаніно, батько мій мав діло з літературою, а я ось мушу спілкуватися з репаною мужвою. І хоча б ми жили у пристойному місті, а то ж село!

— Нічого,— відповів сержант, задоволено пахкаючи люлькою,— дасть бог, колись, може, мене переведуть і в інше місце.— Але сказав він це без ніякого запалу, бо весь його вигляд свідчив, що він цілком задоволений і своїм становищем, і домівкою, куди вони повертались, і своєю люлькою, і газетою.

— Онде Магнер і решта їх,— промовила дружина, коли на пероні показалося четверо поліцейських.— Маю надію, їм стане глузду не підсідати до нас... Добрий вечір, панове. Добрий вечір. То як, гарно час провели? — вигукнула вона, раптом пожвавівши — її бліде насуплене обличчя наче потепліло й розквітло. Поліцейські заусміхались, піднесли кожен руку до кашкета, але не зупинилися.

— Могли хоча б стати, щоб привітатися,— гостро кинула дружина, і знов її обличчя прибрало звичайного виразу нудьги й невдоволеності.— Не думаю, щоб я ще коли-небудь запросила Делансі на чай. Інші хоча б намагалися пристойно себе поводити, а цей Делансі ну чистий мужлай. Коли я всміхнулася й кажу йому: «Делансі, може, візьмете ножа намазати масла?» — він тільки хмуро глянув на мене з-під кудластих брів і, довго не думавши, бовкнув: «Я й так обійдуся».

— Та, Делансі! Він лопух,— з симпатією зауважив сержант.

— Це правда, Джонатане, але що з того? Лопух не лопух, а мусить подумати про себе. Молодий хлопець, а не має навіть вихідного вбрання. А без цього жодна порядна дівчина за нього не піде!

— Та він на щось таке й не претендує. Йому б тільки ферму на півдні Ірландії...

— О, ферму! Ач який! А жінка — це лише додаток до ферми?

— Якщо й додаток, то з біса ласий додаток, наскільки я його знаю.

— Авжеж, і, мабуть, при кожній фермі такий «ласий додаток»! — відказала дружина, зводячи вицвілі брови. Але до чоловіка не дійшла її іронія.

— А чого ж, чого ж, — гаряче притакнув він.

— Ось і наші чарівні сусідоньки, — повідомила дружина ущипливим тоном.

В блідому освіті ліхтаря проступило кілька селян. Не тих, що їх можна спіткати поблизу столиці, а тих, що живуть серед гір та на узбережжі. Простакувати й неотесані, із грубими обличчями, у своїх місцевого крою невігадливо пошитих одежинах, — жінки в сірих хустках, чоловіки в чорних крислатих капелюхах і з великими палицями, — вони сунули юрбою, силкуючись приховати власну ніяковість сміхом та голосними вигуками. І до того вросли вони у своє середовище, що на мить здалося, ніби разом з ними постали тут і їхні скелі й чагарники, гірські озера й торфові бурти, і море.

Сержантова дружина привітала їх силуваною усмішкою, дивлячись через розчинене вікно.

— Добрий вечір вам, добрий вечір! То як, повеселилися?

У цю мить ешелон смикнуло, і зчинилася метушня, захопивши й сполошених селян. Минуло кілька хвилин. Коли приплив пасажирів майже припинився, провідник почав зачиняти двері. Звідкілясь долинув збуджений голос того самого п'янички.

— Нема такого другого, як О'Лірі,— заявляв він.— За Майкла О'Лірі я й душу б віддав!

Поїзд уже мав рушати, коли на перон вибігла молода жінка в коричневій хустці. Все її обличчя було закутане тією хусткою, так що ледь видніли тільки очі, довгий тонкий ніс та вузька смужка блілого обличчя. Під пахвою у неї був чималий пакунок.

Вона хутко розглянулася; провідник щось крикнув їй і підштовхнув до найближчих дверей, саме тих, за якими сиділи сержант із дружиною. Провідник уже взявся за ручку, коли сержантова дружина випросталась і заверещала:

— Швидше, Джонатане! Дивись, кого сюди несе! Вона до нас іде!

Сержант схопився на ноги; стривожений вираз з'явився на його округлому рудому обличчі. Провідник, розчинивши двері, другою рукою підхопив молодичку за лікоть. Але вона, побачивши розгублений сержантів вигляд, шарпнулася назад, вирвалася і мов скажена гайнула пероном. Паровоз дав свисток; провідник з лайкою хряснув дверима; десь розчинились і зачинилися інші двері, і довгий ряд проводжаючих, що застигли у прощальних позах, то виринаючи на світло, то ховаючись у п'їтьмі, повільно поплив уздовж вікон. У затхлому прокуреному повітрі вагонів війнуло духом чистих полів.

II

Четверо поліцейських сіли в окремому купе й занали сигарети.

— Бідолашний Делансі! — сказав Магнер, безжурно сміючись.— І в'їлася ж вона йому в печінки!

— Таки добре в'їлася,— погодився Фокс.— Бачили, яким поглядом він її обп'їк?

Делансі ніяково посміхнувся. Високий вродливий юнак з чорною кучмою над густими бровами, що їд

була згадала сержантова дружина, служив у поліції недавно і ще не позбувся природної лагідності та селянської простакуватості.

— А й правда,— промовив він хрипкувато.— Хай йому біс, я ще нікого зроду не ненавидів, а от цієї бабегн терпіти не можу.

— Ну, це ти вже занадто,— стримав його Магнер.

— Та певно. Мені здається, бог її для того й на землю привів, щоб мене заїдати.

— Ще-що, а мені в голові не вкладається, як це сержант дає їй раду,— озвався Фолі.— Якби жінка стала прозивати мене отак по-чужинському Джонатаном, коли кожен знає, що я собі чесний Джон, я б на пару тижнів запроторив її в буцегарню,— а як ні, то й на цілий місяць, їй-богу.

Четверо чоловік завели балачку на цю звичну свою тему, якої їм вистачило на добру годину. Всі вони недолюбували сержантову дружину, і в кожного було що розповісти про її лиху вдачу. Тут з'ясувалося, що вона невгамовна пліткарка й заводійка, яка й про свої власні справи залюбки розбазікає, а про чужі — й поготів. А поки вони так гомоніли, поїзд їхав темною рівниною в глиб Ірландії, і дрібні віконечка сільських хатин поблимвкували безмісячної ночі, мов іскри в багатті, а блідий відблиск освітлених вагонів підстрибував і миготів на живоплотах та полях. Магнер зачинив вікно, і купе почало наповнюватись димом.

— Вона не вгамониться, поки не вибереться з Фарранхрішта,— сказав Магнер.

— Але може й не вибратись,— простогнав Делансі.

— А як тобі місто сподобалося, Дане?— спитав Магнер.

— І, чоловіче! — раптом пожвавішав Делансі.— Страх сподобалося! У місті — оце життя!

— Ну, й валяв би туди, коли там так подобається,— промовив Фолі, складаючи руки на животі.

— А що такого? Що там поганого?

— Як на мене, то в нас краще.

— Таж у місті життя яке!

— Яке там у біса життя! Що це за життя, коли ти цілий божий день в усіх на очах? Он як той горопаха у суді.

— А й правда, що казати,— погодився Фокс.

— Та воно-то так,— визнав і Делансі,— але зате які у них пригоди бувають!

— Які такі пригоди?

— Та от хоча б та, що їхній сержант у суді вчора мені розказував,— він сам був її свідком. Померла якась стара дівка; що жила сама як палець нагорі в одному будинку над річкою. Сержант поставив біля її дверей поліцейського-новачка, а сам пішов доповісти куди слід, і все, що мав робити той хлопець,— це постукувати вряди-годи в двері, щоб відгонити пацюків.

— Теж мені робота! — вигукнув Фолі.

— Добре, добре, але ти не перебивай, а слухай! — осмикнув його Делансі.— Стоїть, отже, він там хвилини десять з недогарком свічки в руці, коли це двері внизу біля сходів рип — і прочиняються. «Хто там? — питає він, а самого аж морозом поза шкірою обсипало.— Хто там, питаю?» Ніхто не відповідає, а двері прочиняються все ширше. Тоді він як зарегоче! Бо то ж був звичайний собі котяра. «Киць-киць,— покликав він,— ходи сюди, кицю». Подумав, що все-таки вдвох буде веселіше. Тоді глянув ще раз униз, і волосся в нього наїжилося. Бо там суне ще один клятий котяра. «Ану киш звідси!» — гукнув він, щоб прогнати їх, та де там! — за другим суне третій, а за ним ще один. Хлопець перелякався й упустив свічку. Коти почали сичати й нявчати, і це зовсім забило йому памороки. Він кинувся вниз сходами, наступив на кицьку й полетів сторчака. А коли спробував за щось ухопитись, виявилось, що то теж кицька, і вона роздряпала йому всю мармизу. Після того він три тижні оклигував.

— З біса присмна пригода, де ж пак! — не без уїдли-
вості зауважив Фолі.

— А чом би й ні? — гаряче заперечив Делансі.—
У Фарранхрїсті все життя проживеш і такої не за-
знаєш.

— Про Фарранхрїст я тобі одне скажу, парубче,—
втрутився Магнер.— Нема краще, як ти будь-коли се-
ред дня чи ночі можеш піти й вихилити чарочку.

— Атож,— погодився Фолі.— Тим паче, коли найбіль-
ший твій клопіт — раз на десять років розігнати гурт
забіяк, що завелися через політику.

— Ну, не знаю,— мрійливо зітхнув Делансі.— А про
мене, так у кримінальному суді в них страх цікаво.

— Воно й видно було, особливо коли тебе допиту-
вали як свідка,— буркнув Фолі.

— Та це що, це звісно,— визнав Делансі похнюпле-
ним голосом.— Мене тоді аж у піт укинуло.

— Ти стояв з заплющеними очима,— докинув Маг-
нер,— мов хлопчак, якому ось-ось намнуть вуха.

— А все-таки,— не здавався Делансі,— ось цей сер-
жант, з яким я розмовляв, то він каже, що як освоїшся,
воно й нічого. І з суддею собі балакаєш так запросто!

— А чого ж,— погодився Магнер.

В закуреному купе запала мовчанка, а поїзд, похи-
туючись і підскакуючи, мчав далі через Ірландію. Чет-
веро поліцейських, згадавши свою розгубленість у ролі
свідків, намагались уявити, як вони відповідали б суд-
ді тепер, якби він оце раптом опинився серед них у ва-
гоні. А коли підвели голови, побачили, як у двері встро-
милося гладке руде обличчя й зараз же сховалось на-
зад.

— Це не моє купе, панове? — лагідно запитав п'яну-
ватий голос.

— Ні, не ваше. Паняйте собі геть! — огризнувся Маг-
нер.

— Гарне було купе,— сказав п'яний, знову вклинюючись у двері.— Симпатиченьке, і взяло й загубилося!

— То далі десь пошукайте,— порадив Делансі.

— Пробачте, панове, що перебив вам розмову.

— Нічого, нічого.

— Мені так сумно! Найкращий мій приятель, і я ввечері розпрощався з ним. І ніхто у світі не знає, тільки господь милосердний,— (тут п'яний шанобливо підніс капелюха над головою і впустив його з потилиці на підлогу),— чи я ще побачу його коли на сім світі. Добраніч, панове, і дуже дякую вам за всю вашу добрість.

Коли п'яний посунув далі коридором, Делансі засміявся. Фокс, з обличчя якого все не сходила задума, повернувся до перерваної розмови.

— Та й не тільки Делансі потом умився,— сказав він.

— Не тільки,— погодився Фолі.— Навіть он сержанта дрижаки брали.

— Та ще й які! Коли він узяв кухлик з-під отрути, руки його так тремтіли, що він насилу поставив його на стіл.

— Але що там не кажіть,— зітхнув Делансі,— а найдужче мене дойняв отой чортів макет їхнього дому. Все інше — пусте, а от цей дім! Ну чисто все насправжки — і травичка перед домом, і обвисла віконниця, і щоразу, як тільки гляну на нього, так і здається, що я на околиці Фарранхрішта, а підведу погляд — переді мною худяк у перуці й тицяє в мене пальцем.

— Ех, а завтра о цій порі, дякувати богові, я сидітиму в Неда Айверса зі своєю пінтою пива в руці! — захоплено вигукнув Фолі.

Делансі похитав головою, і мрійливий усміх заграв на його смаглявому обличчі.

— Ну, не знаю,— сказав він.— Все одно Фарранхрішт — глушина, закапелок, де нема нічого цікавого і ніякої надії просунутись по службі.

Обличчя Делансі пожвавішало, коли він побачив сержанта в коридорі.

— Сержант іде,— повідомив Делансі товаришів.

— Недовго ж він витримав зі своєю Джульєттою,— в'їдливо зауважив Магнер.

Двері відчинилися, і ввійшов сержант, на ходу розпускаючи комір мундира. Він сів у кутку, схрестив ноги й узяв сигарету, що простяг йому Делансі.

— То як, хлопці? — вигукнув сержант.— Може, хиль-нем?

— Ти диви! — озвався Фолі.— Я саме про це тільки-но й подумав!

— Я вже, Пітере, давно запримітив,— мовив сержант,— що нас із тобою завжди, як то кажуть, водночас згага допікає.

III.

Селяни були потомлені й мовчали. Кенділлон потроху дрімав, але мавши високий тиск, уві сні починав дихати щораз важче й натужніше, аж нарешті схрапував, будив сам себе і сердився. У тиші чулось, як бризкав і хлюпотів на даху дощ; блискучі струмінці води стікали по темних вікнах на підлогу. Молл Мор сиділа нахмурена, випнувши нижню губу,— ця чепуруха з широким, грубуватим і владним лицем. Дві інші жінки, що сиділи з заплющеними очима, щільно закутали брунатними хустками голови, тоді як у Молл хустка з'їхала на плечі, а у викоті на грудях видніло щось яскраво-червоне.

— Ще не приїхали? — сердито спитав Кенділлон, знову пробудившись із дрімоти.

Молл блимнула на нього очима.

— Ні, ще далеко. А що тобі, нетерплячка?

— Хату ж кинув,— зітхнув Кенділлон.

— Хату! — перекривила його Молл.— Хіба ти не по-замикав віконниці та хвіртку колючим дротом не обкрутив?!

— Тобі-то легко — маси на кого хату покинути, — огризнувся він.

Одна з жінок приснула смішком, підвівши схудле напівдитяче обличчя, що з-під хустки виглядало, наче із каптура.

— Це я засміялася, — пояснила вона вибачливим тоном, — як подумала, що Тім Дуайср цілий тиждень порається коло вогню!

— І стелить постіль! — підкинула третя жінка.

— І вмивас малюкам личка! Боже милосердний, та він там ошаліс!

— Еге ж, — присядалася їй Молл. — Та ще коли кури у нього знімуться в небо разом з дахом Теда Кенділлона.

— З моїм дахом? — стрепенувся той.

— Атож.

— У мене міцний дах! — сердито заявив Кенділлон. — Міцніший, ніж у тебе за все твоє заміжжя.

— Ох, Маріє богородице! — зітхнула Молл. — За що мені ця кара божа — дивитись на ваші пики, коли я могла б до самого ранку милуватися своїм судженням!

— Це щось нове, щоб ти хвалила свого Шона! — озвалася друга жінка.

У цю мить двері купе прочинилися і всередину встромилося обличчя п'яного, що з виразом глибокої зажури став розглядати всіх присутніх.

— Нема її тут, — розчаровано сказав він.

— Кого нема, пане? — перепитала Молл, підморгнувши до односельців.

— Та це я шукаю своє купе, — зажурено, але з гідністю пояснив п'яний. — І де воно в лихій години поділося? Пропало, та й годі. Зовсім нінащо звелися ірландські залізниці!

— Е, коли у вас тільки й клопоту, то, може, ви посиділи б тут зі мною? — запросила його Молл. — Я тут

уже так довго, що й забула, який воно справжній мужик з вигляду.

— Я б з превеликою радістю,— чемно відповів п'яний,— але ж це не моє купе. І моєї супутниці теж немає. Я чоловік самотній, оце ввечері розпрощався з найкращим приятелем і знайшов супутницю собі на втіху, а тільки одвернувся — господь її й забрав!

Трагічно змахнувши рукою, він причинив двері й поплентався далі. Селяни мовчали, покліпуючи спророння. Купе наповнював дим від люльок, що палили чоловіки, затхле повітря важчало від випарів доморобної тканини й солодково-гострого запаху торфу, яким просякла вся їхня одежа.

— Така хлюща! — озвалась одна з жінок.— Поки доберемось додому, змокнемо до нитки.

— Приїдемо геть за північ,— додала друга.

— Але ніхто там не спатиме, це вже запевне. І балачок буде у Фарранхрішті на всю піч!

— Стільки балачок, що не до спу.

— Ох, наш Фарранхрішт! — вигукнула молоденька жіночка з худим обличчям, і її загострені риси в одну мить проясніли.— Наш Фарранхрішт і небо над ним — сьогодні я не помінялася б місцем навіть з англійською королевою!

І раптом в їхній уяві постав рідний Фарранхрішт — болотиста місцина під горою, білі хатки й темні bastiони з торфу, через що село мало вигляд почорнілих від пожежі руїн могутнього колись міста. Старий, що смалив у кутку надбиту череп'яну люльку, стукнув палицею по підлозі.

— А таки то печуване зухвальство, що вона сюди вертається! — зі злістю прорік Кенділлон.

— І справді! — притакнула одна з жінок.

— Але довго вона у нас не проживе,— багатозначно додав старий.

— То що, виїдати її почнете? — поцікавилась Молл, так чемно, що аж надміру.

— Коли ніхто інший цього не зробить, я сам зроблю. Яке вона має право жити серед чесних людей?

— Ох, виїдати, виїдати! — озвалась котрась жінка.— Тепер уже її ворота дьогтем не вишмаруєш.

— Тоді якого ж чорта ми всі ці брехні товкли? — запитала Молл, сердита на Кенділлона.— Он Тед Кенділлон присягався на чорне, що воно біле.

— А що ж би я мав робити, жінко? В моєму роду ніколи донощиків не водилося.

— Невже правда? — з притиском мовила Молл. Старий разів три-чотири стукнув палицею, вимагаючи тиші.

— Кожен з нас розповів те, що треба,— заявив він,— і розповів добре. А найкраще з цим упоралася Молл. Як послухати її, то вона й сама в це вірить.

— А я такі трохи й повірила, далекі,— розкотисто засміялася Молл.

— За мій вік багато що змінилося, дуже багато,— промовив старий, хитаючи головою,— і ще більші зміни тепер заходять.

По його словах залягла мовчанка. В поглядах селян була глибока зосередженість. Старий кашлянув і сплюнув.

— Які це такі зміни? — поспитала Молл.

— Чи ж хто з вас міг уявити собі, що жінка з нашої парафії коли-небудь таке зробить?

— Ні, ніхто!

— А зробила вона це через землю?..

— Може, й так.

— Або через гроші?

— Може.

— Все можливо. Коли людям не стає грошей, убивають задля грошей, не стає землі — убивають задля землі. А задля чого убивають тепер? Кажу ж вам, великі зміни заходять. Жити стало легше, але люди хо-

чуть мати більше. За моїх хлоп'ячих літ, коли хто в нашій околиці забивав дичину, то ділив на шість частин — одну собі, а решту сусідам. Те саме і з рибним виловом. Ось як було у нас одвіку. А тепер бачите, як усе змінилося! Люди стали не такі вбогі, але ж де поділася їхня колишня доброта, їхня доброзичливість, їхня сила?

— Або їхнє колишнє дикунство? — докинула Молл, лютю зиркнувши на Кенділлона.— І найдужче саме чоловіки перемінилися.

Двері купе відчинились, і ввійшли Магнер, Делансі й сержант. Магнер був уже трохи напідпитку.

— Нудно мені без тебе, Молл,— освідчив він.— Такої запеклої, зухвалої й вигадливої брехунки, як ти, світ не бачив, і через тебе я не дістану сержантських налічок, але я все тобі прощу, тільки заспівай нам пісню про Колін.

IV

— Одинокий я чоловік,— промовив п'яний.— І повертаюся в одиноку свою оселю.

— Найкращий мій друг — Майкл О'Лірі,— провадив він далі.— Найщиріша душа на світі, і я розпрощався з ним. Жаль дуже, що ти не знаєш Майкла, і жаль, що й Майкл тебе не знає. Але ж ти диви, як лихо по п'ятах ходить! Я шукав кого-небудь, хто б утішив мене, і тільки одвернувся, а тебе й не стало.

Він повільно узяв жінку за підборіддя й повернув до світла. Тоді другою рукою погладив їй щоки.

— У тебе таке гарне лице,— шанобливо сказав він.— Таке гарне. Але ще важливіше, що душа у тебе гарна. Я дивлюся тобі в очі й бачу, яка ти вся гарна. Зроби мені таку ласку, га? Тільки раз, на прощання.

Він нахилився й поцілував її. Потім підняв капелюха, що знов упав на підлогу, насадив його на голову, підхопив портфеля й вийшов.

Жінка залишилася сама. Хустка її розв'язалася, і під

нею видно було яскраво-блакитну блузку. У вагоні стояв холод, надворі була темна безпросвітна ніч, і на серці у жінки стискалося щось, погрожуючи загасити блаженську жарину життя в ній. Вона не в силі була роздмухувати її, дарма що вже всоте пригадувала собі картини минулого дня — нескінченні години на лаві підсудних, виснажливі допити й незрозумілі промови, довге чекання в судовій камері, поки присяжні обговорювали її справу. Вона знову відчувала, як її з ніг до голови обпекло морозом, коли старший наглядач угорі над сходами сердито махнув рукою, після чого наглядачка, хутко глянувши в ручне дзеркальце, підштовхнула її до виходу. Перед нею були безвиразні обличчя присяжних. Вона стояла там сама, перово відводячи хустку від лиця, бо не мала чим дихати. Вона намагалася проказати молитву, але слова хтозна-куди зникли, зметені раптовим поривом нищівного страху. Одне слово начебто ще вціліло, несамовито витанцювуючи на кінчику її язика, але ніяк не давалося схопити...

— Присяжні визнають Гелену Магайр невинною!

Що це означає? Смерть чи життя? Їй було невтямки.

— Тихо! Тихо! — вигукнув якийсь судовий канцелярист, хоч у залі й так панувала мертва тиша.

— Чи є проти Гелени Магайр інші обвинувачення? — спитав чийсь утомлений голос.

— Звільніть ув'язнену!

— Тихо! — прокричав знову той самий судовий канцелярист.

Старший наглядач відімкнув дверцята у загородці докруг лави для підсудних, і Гелена порвалася бігти. Біля сходинок вона зупинилася й оглянулася, чи ніхто не женеться за нею. Поліцейський усе ще тримав відімкнені дверцята. Рвонувшись далі, вона опинилася у ледь освітленому кам'яному коридорі, де гуляв протяг. Там постояла, запнута у хустку. Навколо почали збиратися люди. Першою підійшла висока дівчина з та-

ким відеутнім виразом, наче ноги її ступали по повітряю. Побачивши Гелену, дівчина зупинилась і мимовільним жестом простягла вперед руки, немов щоб доторкнутись до неї, погладити. От саме вигляд цієї сновиди, її хода привели Гелену до пам'яті...

Але тепер ці згадки вже не зігрівали, і щось у ній стискалося все дужче й дужче, проймаючи почуттям самотності, сорому і страху. Вона забурмотіла сама до себе щось незрозуміле. Поїзд, уже майже порожній, зупинявся на кожному глухому полустанку. Пориви вітру, що налітали вряди-годи від Атлантики, кидалися на поїзд, наче хотіли перевернути його.

Раптом двері гучно розчахнулися, і Гелена, підвівши погляд, побачила, як увійшла Молл з розмаяною хусткою за плечима.

— Там усі зібралися. Ходи й ти до нас.

— Ні-ні, я не можу.

— Чому це не можеш? Кого ти боїшся? Теда Кенділлона?

— Ні-ні, я тут залишуся.

— Ну тоді потягни ось трошки.— Молл пошируділа під хусткою і видобула пляшку з рідиною, прозорою як вода.— Послухай-но, що Магнер мені сказав. Цей хлопець битий жак! «Молл,— каже він,— чи немає у тебе чого-небудь випити?» — «Може, й є»,— кажу йому. «А що там? — каже він.— Ради бога, охрести його швиденько горілкою і давай сюди!»

Гелена взяла пляшку й приклала до рота. Її всю аж пересмикнуло, коли вона відсърбнула.

— Добре зігриває,— схвально відгукнулася Молл.

Ту ж мить у коридорі почувлися чийсь дзвінкі голоси. Молл схопила пляшку й сховала під хусткою. Але то виявилися лише Магнер, сержант і Делансі. Слідом за ними ввійшло й двоє селянок, пирхаючи від сміху. Магнер простяг руку.

— Моє шанування, Гелено,— сказав він.

Вона відповіла на його потиск, розгублено веміхаючись.

— Але наступного разу ми тебе вже скрутимо,— додав він.

— Як це? Про що це ви? — скинулася вона.

— Ані слова. Ти тямуща жіночка, престо чудова, віддаю тобі належне. Всім очі замила.

— Отруту, кажуть, так легко виявити, але от мені, бач, не вдалося,— простодушно визнав сержант.

— Ну що це ви таке на мене наговорюєте! — з нервовим смішком відказала Гелена.

— А ти й розкажи їм,— зауважив їй Магнер.— Тепер тобі нічого не зроблять. Ти вже поза підозрою, як сам суддя. Коли вчора ввечері присяжні винесли свій присуд, ти могла підвестись і сказати: «А отже помиляється, панове. Я таки це зробила. Отруту дістала там-то й там-то. І підсипала, бо віп був старий, нечупарний, сварливий і скупий. Я це зробила і пишаюся цим». Ось так би могла сказати, і ніхто з них навіть пальцем тебе не зайняв би.

— Та як у мене й язик повернувся б таке на себе говорити!

— Але можна було б, їй-бо.

— Закон таки справді дивна штука,— промовив сержант, якого теж трохи розібрало.— Ось ти зараз вільно собі їдеш державним коштом, а досить було одного простого слова з кількох літер, і ти сиділа б у смертній камері й чекала на вранішню прогулянку до мотузки з зашморгом.

Гелена здригнулася, а молода селянка з виснаженим обличчям побожно звела погляд угору.

— На все свята божа воля,— мовила вона.

— Не божа воля, а зухвала брехня цієї Молл Мор,— поправив її Магнер.

— На все божа воля,— повторила молода селянка.

— А скількох і задарма вішають,— озвався сержант.
— Бува й так, бува. На це божа воля.
— У тебе нова блузка, Гелено,— заздрим тоном промовила третя жінка.

— Оце ввечері в крамниці на набережній набачила.

— І скільки заплатила?

— Та бійся бога! — вигукнув Магнер, вражено дивлячись на Гелену.— В таку хвилину тобі ганчірки в голові! Та ти подякувала б господу, що в живих лишилася!

— А я й подякувала! — обурено відповіла та.

— Ох ви, жінки! — з відчайдушним жестом сказав Магнер.

Він підморгнув Молл, і вони вдвох вийшли в сусіднє купе. Але у вікні в коридорі колихнулася постать поліцейського, що підніє до уст пляшку і довго й безгучно пив з неї. Молода селянка — та, що звернула увагу на блузку,— засмілася.

— А у нас на честь суду, здається, одну непогану оборудку встругнуть,— сказала вона.

— Яку таку оборудку? — не зрозумів сержант.

— Та Ден Кенті за спиною у вас стільки самогону, мабуть, наварить!

— Цього Дена Кенті я ще підловлю колись,— рішуче заявив сержант.

— Так само, як Гелену підловив.

— А таки підловлю! — сержант глянув на годинник.— За чверть години наша станція. Розходьмося по своїх купе.

Двос поліцейських підвелися; тим часом повернувся Магнер. Сержант зацібнув комір і поправив пояс. Магнер, хитнувшись на порозі, ухопився за одвірок. Солодкавий усміх з'явився на його тонкому й вродливому, але зараз уже трохи п'яному обличчі.

— Що ж, усього найкращого вам, шановна,— офіцій-

ним тоном промовив сержант.— Я радий за всіх нас, що воно так обернулося.

— Усього найкращого, Гелено,— сказав Магнер, низько вклоняючись, і зараз же додав: — А у Фаррахрашті сьогодні хтось буде щасливцем!

— Ходімо, Джо! — квапив його сержант.

— Хтось буде щасливцем! — уперто правив своєї Магнер.— Прийшов його час.

— Ти, брате, п'яний,— осмикнув Магнера Делансі.

— Ти хотіла вийти за нього,— насилу виговорив Магнер,— якби не твої батьки. А тепер він попри все твій.

— Це ти про Кеді Дрісколла? — з раптовою злістю просичала Гелена. Вона нахилилась до Магнера, щільно запинаючи на голові хустку.

— Байдуже про кого. Тепер він твій.

— Тепер він для мене пусте місце.

Поліцейські вийшли, а за ними жінки; Молл Мор голосно зареготала на порозі. Гелена лишилась одна. У вікні, на тлі мокрих і голих скель, проступили над водою невеликі хатини. Вогник життя в Гелені стиснувся до дрібненької цяточки, аж їй стало дивно, яка така сила пройняла була її, опосіла всю, а тоді й покинула на відчай душі.

— Він для мене все одно, що пусте місце,— тупо повторила вона, дивлячись па своє власне відображення в шибці.

ВЕЛИЧ ЗАКОНУ

Старий Дан Брайд саме ламав хмиз для коминка, коли почув, як хтось надходить стежкою. Він зупинився, притримуючи кілька гіллячок на коліні.

Дан жив з матір'ю, доки життя тепліло в ній, а відколи вона померла, жодна жінка не ступала на поріг його хатини. Та це було знати і по самій домівці. Майже все у своєму домі Дан змайстрував власними ру-

ками й на власний лад. Сидіння стільців були зроблені з так-сяк позрізуваних пластин кругляка, на яких ще видніли сліди річних кілець попід шаром вилощеного бруду, наслідку багатолітнього тертя простими штаньми. За ніжки й спинки стільцям правили товсті сучкуваті обрубки, що їх поприбивав Дан.

Найдужче старий тішився й пишався сосновим столом фабричного виробництва, спадком від матері, дарма що той стіл і хитався при найменшому доторку. На стіні в таємничій самотності висіла не оправлена під скло і засиджена мухами репродукція з Маркеса Стоуна, а біля дверей — календар з малюнком верхового коня. Над дверима на цвяху висіла рушниця, стара, проте цілком справна; перед коминком лежав старий сестер, який щоразу з надією підводив голову, коли хазяїн зводився на ноги або хоча б робив якийсь порух.

Оце ж і зараз він підвів голову, бо почув чийсь ходу. Коли Дан, поклавши долі хмиз, задумано витирає руки об штани, собака голосно загавкав, але тільки для того, щоб засвідчити свою пильність. Він майже злюднів і знав, що люди вважають його вже старим і немічним.

Уперек смуги тьмяного світла, що слалося в приміщення через відчинену верхню половинку дверей, впала тінь людської постаті. Дан оглянувся.

— Ви самі, Дале? — немов вибачаючись, запитав гість.

— А-а, прошу, прошу, сержанте! — відповів хазяїн, поспіхом ступаючи на трохи нетвердих ногах до дверей, що їх рослий поліцейський уже встиг штовхнути досередини.

Гість зупинився на межі сонячного світла й тіні, ставши так, що його червоне обличчя було освітлене тільки наполовину, і в цю мить особливо виразно відчувалося, який присмерк панує в хаті. Позад поліцейського на тлі неба розкинув своє ясно-зелене віття ясен. Далі по схилах тяглися зелені поля, з яких де-не-де випинались червоно-брунатні скелясті брили, а за

ними ген до обрїю стелилося море, мало не прозоре в розповні сонячного сяйва. Сержантове лице було округле й свіже, тоді як у старого селянина, просту-паючи з напівмороку кухні, воно було засмагле на вітрі та сонці і покрите глибокими зморшками від повсякчасної боротьби із пегодами.

— А ви, Дане, все молодісте, їй же бо,— промовив сержант.

— Та не так щоб дуже, але трохи,— погодився старий, немов зауваження гостя видалось йому комплімен-том, якого він з чемності волів би не розуміти надто дослівно.— Не можу нарікати, сержанте.

— То й добре, що не нарікасте, бо ніхто б і не пові-рив наріканням, їй же бо. Та й цей старий собацюра такий з вигляду, наче йому років не додається.

Собака глухо загарчав, ніби натякаючи, що запам'я-тає це нетактовне посилення на його вік; хоча, правду кажучи, він гарчав кожного разу, коли його згадувано, бо мав певність, що люди нічого іншого й не можуть про нього говорити, як тільки погане.

— А як у вас, сержанте?

— Та що, Данс,— так само, як і в людей: одне добре, інше зле. Трапляються різні дрібні прикрості, але, дякувати богу, бувають і радощі.

— А як жінка, діти?

— Добре, слава богу, добре. Недавно оце з'їздили на місяць до тещі у Клер.

— У Клер, кажете?

— Атож, у Клер. Я хоч відпочив від гамору.

Старий розглянувся круг себе, вийшов до спальні і за хвилику повернувся зі старою сорочиною в руці. Тоді повагом протер нею сидіння й спинку стільця-кругляка, що був найближче до вогню.

— Сідайте, сержанте. Либонь, втомилися з дороги. Це ж неблизький світ. Як ви сюди добулися?

— Підвіз мене Тайге Лірі. Але слухайте, Дане, не морочтеся. Я ненадовго. Я обіцяв, що за годину повернуся.

— А чого б вам так спішити? Оце бачите — я саме вогонь розпалював, коли ви надійшли.

— Дане, а пехай його, то це ви що, для мене чай хочете приготувати?

— Зовсім не для вас. Це я для себе, але дуже ображуся, коли ви не вип'єте зі мною чашечку...

— Але ж, Дане, щоб я з місця не зрушив, якщо я не пив чаю годину тому в казармі!

— Ет, пусте, і не кажіть мені. Я от маю щось таке, що приохотить вас.

Старий почепив на лапцюжку над вогнем важкий чайник, а собака підвівся й сів, стріпнувши вухами з виразом найглибшої зацікавленості. Поліцейський розстебнув мундир, послабив пояс, дістав з нагрудної кишені люльку й дрібку тютюну, схрестив невимушено ноги і почав повільно й старанно парізати тютюн складаним ножиком. Дан підійшов до мисника й узяв дві чашки, оздоблені візерунком, — єдині, які він мав; вищерблені й без вушок, вони, однак, ішли в діло тільки в рідкісних випадках: сам він волів пити чай з блюдечка. Кинувши оком на чашки, старий помітив, що від довгого невжитку в них натрусилося чимало білого торфового пороху, який завжди роївся в закуреній хаті. Згадавши про стару сорочку, Дан сповненим гідності жестом засукав рукави і заходився витирати чашки всередині й зовні аж до блиску. Потім він нахилився і відчинив кухонну шафку. Там стояла пляшка каламутної рідини, видно було, що непочата. Дан відкоркував її, понюхав і на мить завмер, немов пригадуючи, звідки йому знайомий цей свосвідний придимлений запах. Задовольнивши врешті свою допитливість, він випростався і щедрою рукою налив у чашку.

— Покуштуйте, сержанте,— промовив Дан зі спокійною гордістю в голосі.

Сержант, не виявляючи ніяких ознак того, що йому, можливо б, і не годилося пити горілки незаконного виробництва, пильно придивився до вмісту чашки, нюхнув і підвів погляд на старого.

— Наче добра,— відзначив він.

— Та повинна б бути,— підтвердив Дан без фальшивої скромності.

— І смакує добре,— вів далі сержант.

— Ну, вже не кажіть,— буркнув господар, не бажаючи у власній хаті надміру хизуватися власною гостинністю.— Нічого такого особливого.

— Як на мене, то з вас, певне, неабиякий знавець,— заявив сержант зовсім не іронічно.

— Відколи дійшло до такого, що оце маємо тепер,— відказав Дан, старанно уникаючи занадто прямих натяків на чудернацькі виверти закону, представником якого був його гість,— то воно вже інакше, аніж було давніше.

— Я не вперше це чую, Дане,— у задумі озвався сержант.— Від дуже досвідчених людей доводилось чувати, що раніше було краще.

— Щоб зробити добру горілку, на це треба часу,— пояснив старий.— Знаєте, де поспіх, там і посміх.

— Так, це свого роду мистецтво.

— Атож.

— А для мистецтва треба часу.

— І знаття! — з притиском докинув Дан.— У всякому мистецтві свої секрети, але секрети того, як найкраще гнати горілку, забуваються так само, як забулися давні пісні. Коли я був хлопцем, то на всю округу не знайшлося б людини, яка б не мала в пам'яті щонайменше сотню усіляких пісень, а от відколи люди стали гасати по світі туди-сюди, пісні позабувалися... Відколи дійшло до такого, що оце маємо тепер,— по-

вторив він тим самим обачливим тоном,— то стільки цієї метушні на всі боки, що давні секрети забуваються.

— А їх, певне, було чимало...

— Та чимало, чого ж. Запитайте-но кого хочете з тих, що гонять нині горілку, чи котрий знає, як гнати її з вересу!

— Так колись гнали і з вересу?

— А чом же ні, гнали.

— А самі ви куштували таку горілку?

— Я-то ні, але я знав старих людей, що куштували, і вони казали, що теперішня горілка і близько не схожа на ту.

— Нехай йому всячина, Дане, але я собі часом так міркую, що закопові не слід було накладати свою руку на це діло.

Дан похитав головою. Відповідь він дав очима, а не словами, бо ж не випадало у власній хаті критикувати фах гостей.

— Може, й так, а може, й ні,— відказав він неозначено.

— Та, мабуть же, так. Позбавити бідних людей єдиної втіхи!

— Ті, хто придумує закони, мали якісь свої підстави.

— Все одно, Дане, це таки суворий закон.

Сержант не міг дозволити, щоб його перевершено у великодушності. Ввічливість вимагала не поступитися перед старим, коли той почав обстоювати сержантових начальників і тасмничі мотиви їхніх вчинків.

— Так мені шкода тих секретів,— підсумував свою думку Дан.— Одні люди помирають, інші народжуються, де один висушив землю, там інший оратиме, але секрет коли раз пропаде, то вже навіки.

— Свята правда,— з сумом підтвердив сержант.— Пропаде навіки.

Дан узяв свою чашку, сполоснув у відрі з чистою водою біля дверей і витер сорочкою. Потім обережно поставив її перед сержантом. Тоді дістав з мисника глечик молока та голубу торблянку з цукром, поклав на столі брусок сільського масла і — певний знак, що він сподівався гостя — круглий буханець хатньої випічки, свіжий і ще не крайний. Чайник почав виспівувати й булькотіти над вогнем; собака, тріснувши вухами, сердито гавкнув на вогонь.

— Ану геть звідси, псяуро! — Дан легким ударом ноги відігнав собаку.

Він заварив чаю і налив у чашки. Сержант відрізав собі товстий окрасць хліба й густо змастив маслом.

— Те саме й з ліками, — почав знову Дан, з незворушним снокоєм літньої людини повертаючись до попередньої теми. — Всі давніші секрети позагублювалися. І нехай мені ніхто не каже, ніби теперішні лікарі такі самі тямущі, як і ті, що зналися на давніх секретах.

— Та вже ж, куди їм! — погодився сержант, жуючи хліб на повен рот.

— Коли лікували й лікарі, й мудрі люди, отоді найлегше можна було переєвідчитися.

— Закладаюся, що в ті часи як хто заслаб, то не йшов до лікаря, еге ж?

— Не йшов. А чого не йшов? — Старий широким жестом охопив увесь світ за дверима своєї хати. — Тут, на оцих пагорбах, є пайпевніші ліки на всяку леміч. Бо так і написано, — він стукнув великим пальцем у стіл, — так і написано у давніх поетів: «Де знайдеш хворобу, там знайдеш і лік на неї». А люди вибираються у гори і сходять у долини, але не бачать нічого, самі-но квіти. Квіти! Начобто господь всемогутній, хай святиться його ім'я, та не мав ліпшої роботи, як лише творити якісь там квіти!

— Коли жоден лікар не міг уже зарадити, то ставав у пригоді хтось із мудрих людей,— підтвердив від себе сержант.

— Та що там казати! Хто-хто, а я це знаю! — з прикрістю мовив Дан.— Не так розумом знаю, як відчуваю в усіх кістках!

— Усе допікає той ревматизм? — співчутливим тоном поцікавився сержант.

— Та допікає. Ех, коли б жила Кітті О'Гара або Нора Маллі з Глену, то я б не боявся вітру ані з гір, ані з моря. Не треба було б добиратися в долину з цим клятим червоним папірцем по голубеньку, рожеву чи й жовту юшку з тої їхньої дурисвітської аптеки.

— А навіщо вам добиратися? — виявив добру волю сержант.— Я вам принесу пляшечку ліків, чом би й ні.

— Е, нема на світі таких ліків, що мені допомогли б.

— Ні, Дане, у цьому-то ви помиляєтесь. Не кажіть, поки спершу не пересвідчилися. От моему рідному дядькові ці теперішні ліки помогли, а було з ним так погано, що він аж кричав, щоб столяр йому обидві ноги відрізав пилкою.

— Я б віддав півсотні фунтів, щоби здихатись цієї хвороби,— розщедрився Дан.— Віддав би й півтисячі!

Сержант одним ковтком допив чай, перехрестився і черкнув сірника, але поки він, не кваплячись, відповідав на якесь запитання господаря, сірник погас. Так само сержант дозволив погаснути і другому, й третьому сірникам, немов хотів дужче розохотити себе до люльки.

Кінець кінцем гість, однак, запалив люльку, і обидва чоловіки повернули стільці до вогню, повстромляли рядком свої ноги в попіл і, глибоко затягуючись, стали розкошувати тютюновим димом. Час від часу вони жваво розбалакувались, а потім поринали в довгу-довгу мовчанку.

— Маю надію, я не перебив вам якоїсь роботи? — згодом запитав сержант, наче раптом здогадавшись, що він забарився в гостях.

— Та яка там у мене робота!

— Бо якщо перебив, то ви так і скажіть. Я не люблю, щоб ото марнувати чийсь час.

— Бог свідок, сержанте, хоч би ви й цілий вечір гостили, то не змарнуєте мені часу.

— Я теж не від того, щоб трохи погомоніти, — визнав поліцейський.

І знову обох їх поглинула розмова. Світло пригасло й замерехтіло; золотаво поблискуючи, воно оббігло кухню і зникло. Запанувала холодна сіризна, чашки, миски й тарілки на миснику засвітилися безживним полиском. На гілці ясену заспівав дрізд. Вогонь у каминку поволі яскравішав і врешті перетворився на теплу однотонну пляму густої червені в навколишньому смерку.

Коли гість підвівся йти, смерк залягав уже й надворі. Сержант затягнув пояс, застебнув мундир, старанно обтрусився і одягнув шапку, збивши її трохи набакир.

— Ну, набалакалися ми вволю, — промовив він.

— Мені було дуже приємно, правду кажу, — відгукнувся Дан.

— А пляшечку ліків я не забуду принести.

— Нехай вам господь стократ віддячить.

— Що ж, бувайте, Дане.

— Бувайте, сержанте, щасливої дороги.

Старий не виявив наміру провести сержанта далі як до дверей. Він сів на своє звичне місце біля вогню, знову витяг людьку, в задумі продув її і вже нахилився по якусь прутинку, щоб припалити, коли враз почув, як хтось наближається до хати. Це вернувся сержант. Просунувши голову у верхню відчинену половинку дверей, він тихенько гукнув:

— Чуєте, Дане!

— Що таке, сержанте?

Старий оглянувся через плече, все ще з простягнутою рукою по прутинку. Обличчя сержанта йому не було видно, він чув тільки голос.

— То ви, мабуть, не збираєтеся сплатити той невеличкий штраф, га?

Заягла коротка мовчанка. Дан дістав запалену прутинку, тицьнув нею у майже порожню люльку, тоді повільно підвівся й пошкунтильгав до порога. Там він зупинився, прихилившись до верхньої половинки дверей, у той час як сержант з руками в кишенях штанів дивився в напрямку стежки, охоплюючи поглядом водночас і значну частину морського краєвиду.

— Та правду кажучи, сержанте,— незворушним тоном відповів Дан,— не збираюся.

— Я так і гадав, Дане, себто що ви не схочете платити.

Цим разом мовчанка заягла надовше. Почувся спів дрозда, щодалі веселіший і лункіший. Сонце, сховавшись за обрієм, підсвічувало звідти плоти пурпурових хмар, заякорених ген вище вітру.

— Власне, то в цій справі я й прийшов до вас,— мовив сержант.

— Я теж так був подумав, отож-бо й здивувався, що ви пішли, нічого не сказавши.

— Коли б річ лише у грошах, то, певно, багато хто охоче став би вам у пригоді.

— Я знаю, сержанте. Ні, тут річ не так у грошах, як у тому, щоб він не тішився з моєї плати. Бо ж це він мене розгнівив, сержанте.

Поліцейський нічого не відповів, і знову заягла довга мовчанка.

— Мені дали ордер на арешт,— озвався врешті сержант таким голосом, ніби відхрещувався від цього документа, що суперечив добросусідським взаминам.

— Справді?! — вигукнув Дан, видимо обурений нетямущістю органів влади.

— Отже, коли вам буде найзручніше...

— Що ж, як уже ви за це згадали, то я можу піти з вами хоч би й зараз, — висловив згоду старий.

— Ні, та що ви! Чого це вам іти проти ночі? — за протестував сержант, помахом руки відкидаючи саму можливість подібного припущення.

— Ну, тоді я можу й завтра, — уже жвавіше докинув Дан.

— Але чи це вам буде зручно? — запитав сержант, належним чином підбираючи голос.

— Та як сказати правду, — промовив старий, — найкраще мені було б у п'ятницю після обід, бо я саме маю деякі справи у місті, то б уже й цю за одним заходом залагодив.

— У п'ятницю буде самий раз, — з полегкістю відповів сержант, радий, що нарешті здихався такого делікатного клопоту. — А якщо комусь там дуже кортить, то почекає, хай йому біс! Ви можете самі туди прийти, коли вам буде зручніше, тільки скажете, що це я вас прислав.

— Я волів би з вами, сержанте, коли б це не було обтяжливо для вас. Бо сам я б не наважився.

— А чому? Нема вам чого соромитись. Там за наглядача такий собі Вілан, він з моєї парафії родом. Спитаєте його. Я йому скажу, що прийде один мій добрий приятель, то він влаштує вас так вигідно, як удома.

— Е, це було б чудово, — з глибоким задоволенням мовив Дан. — Нема краще, як бути серед приятелів!

— А ви серед них і будете, тож нічого не бійтеся. Ну, то ще раз бувайте, Дане. Мені треба вже поспішати.

— Заждіть-но, заждіть, хай я проведу вас хоч до дороги. — Удвох вони рушили стежкою, і Дан заходив-

ся пояснювати поліцейському, як це з ним, старим поштивим чоловіком, сталося таке прикре лихо, що він розтовк голову іншому стариганові, аж того му-сили забрати до лікарні, і чому він не може піти на поступку тому старому й заплатити готівкою за рану, в якій той сам був винен, бо вдався в суперечці до зовсім непорядних аргументів.

— Знаєте, сержанте,— мовив Дан, кидаючи погляд на одну хатину, що приліпилася на узгір'ї,— от я певен, що він відтіля зараз дивиться на нас і бликає тими своїми каправими сліпаками, і це була б йому найбільша в світі втіха, коли б я сплатив штраф. Але я йому зроблю на зло, сержанте. Піду через нього спати на голих дошках, буду мучитись через нього — щоб ані він, ані його діти після нього не могли від сорому людям в очі глянути.

Найближчої п'ятниці Дан запряг осла у візок і вибрався з дому. Понад шляхом згромадилося чимало сусідів, що вийшли побажати йому щасливої дороги. На вершині пагорба Дан зупинився попрощатися з ними. Якийсь дідок, що сидів на осонні, хутко шмигнув у свою хату, і двері за ним тихенько замкнулися.

Потиснувши руку кожному з приятелів, Дан підстьобнув різкою старого осла, гукнув: «Вйо, гайда!» — і рушив у самотню дорогу до в'язниці.

СКНАРА

I

Цілі дні сидів він край брудного віконця у своїй брудній крамниці на Мейн-стріт — чолов'яга з гладко прилизаною овальною головою і слъзавими меланхолійно застиглими очима, з обвислою нижньою губою,

до якої прилипла сигарета, і непоголеним підборіддям. Його налите багрянцем обличчя, обрамлене чорним як смола волоссям, змащеним обабіч проділу ведмежим жиром, було широке і брезкле, таке, що западало в пам'ять відразу. І хоч із часом волосся йому посивіло, а лице пожовкло, це наче зовсім не змінило його вигляду. Оскільки він завжди сидів у тій самій позі, то й не помітно було внутрішніх змін у ньому, і при кінці бачили його таким самим, як і на початку — ніби він вріс у своє місце, мов дуб або скеля. Він сидів непорушно навіть тоді, коли хтось штовхав старі засклені двері крамнички і, спотикаючись, спускався сходами з вулиці у приміщення. Здавалося, йому несила було рухнутися. Сльозаві, набряклі кров'ю очі поволі посувалися до якоїсь полички, рука сягала туди безживним рухом, мідяки падали в шухляду каси. Потім він ховав голову в плечі й знову втуплювався у вікно. Часом він казав щось, але кожен, почувши його голос, здригався, бо мав таке враження, ніби це статуя О'Коннела зійшла з п'єдесталу і по-старосвітському чемно запитувала меланхолійним басом про когось із рідні покупця. Щодо цього, то слід віддати йому належне: про давніх сусідів він ніколи не забував.

Іноді йому дозволяли діти — заглядали в крамничку або кривлялися крізь шибку, і це порушувало його чатування; тоді він гримав на них, не рушаючи з місця. А коли вони вже надміру розхбдилися, обличчя його нахмурювалося й синіло зі злості, і він, дошкандибавши до дверей, гримав на них розкотистим голосом, що відбивався луною аж на другому кінці містечка. Здебільшого, однак, він сидів собі мовчки й непорушно, обростаючи навкруги неладом і брудом, що зашмаровував йому волосся та одежу, а його лице й підборіддя, поважні, як у Будди, вилискували від м'ясної підливи. Єдину його розкіш становили дешеві

сигарети, що вічно тліли у нього між губами. Ці сигарети лежали за його спиною на поличці, і щоб дістати їх, йому досить було простягти руку, не доводилося навіть голови повертати.

Деверо був останнім паростком дуже іменитого роду, представники якого колись були в цій околиці заможними купцями. Городяни пригадували його старого батька, як той приїжджав до містечка у власній бричці; та навіть і самого Тома Деверо ще пам'ятали в образі такого собі жевжика з сигарою в зубах і щодня зі свіжою квіткою у петлиці піджака. Але потім він одружився з однією небагатою дівчиною, і цей шлюб виявився невдалим. Була у нього й дочка, Джоан, однак і їй не пощастило в житті — вона завагітніла й виїхала бозна-куди; тепер він не мав при собі нікого, хто б його доглядав, окрім відставного солдата, що називався Факсі. Цей Факсі, високий жилавий дідуган, сухоробрий і беззубий, був трохи несповна розуму. Багато літ тому він пристав до Деверо у ролі, сказати б, депшика. Щоранку він готував окріп у чайнику й приносив хазяїнові чашку чаю.

— Які накази на сьогодні, пане генерал? — запитував він, сиджуючись виструнчитись.

Деверо з тяжким стогоном діставав з-під подушки шестипенсову монету.

— Та що в чорта я куплю за ці гроші, га? — бурчав Факсі, і усміх в'янув на його обличчі.

— О, щось та купиш, — незворушно дуднів своїм басом Деверо. — Ну, хоча б гарнеський шматочок кров'янки.

— То ви будете замість чаю їсти кров'янку?

— А як я не маю нічого іншого, то що? — кричав хазяїн, увесь багровіючи.

— Не масте, де ж пак! — сичав Факсі, по-вовчому щирячи беззубі ясна й переступаючи з ноги на ногу, як збита з пантелику дитина. — Давайте, ще, чусте?

Я ж не чекатиму цілий день! Бакшиш! Бакшиш на сніданок для сагіба!

— Забирайся вже і перестань мене мучити! — огризався Деверо, і тільки цим огризанням і мусив задовольнятися Факсі. Вибити гроші в хазяїна, так само як і дістати щось наборг у крамарів,— то було для нього чистим кошмаром.

— Але ж, чоловіче, хіба ви не знаєте, що він багатий? — сичав Факсі, схилившись над прилавком, коли силкувався вимагачити у якогось крамаря щось більше в кредит.— У нього ж цілі скрині грошей, позабигані цвяхами, аж випирає з них! Під самим-но ліжком у нього дві здоровецькі валізи!

Те саме подійкували і в містечку. Всі знали, що в родині Деверо завжди водилися грошенята і що старий Том не був надміру марнотратний, отож не знаходилося крамаря, котрий би вряди-годи не давав йому чого-небудь наборг, але кінець кінцем усі почали відмовляти, бачивши старого хазяїна день у день при вікні, наче смерть була над ним не владна.

II

Але ось нарешті з ним стався удар, і йому довелося злягти в ліжко у смердючій кімнаті нагорі з перекошеними віконними рамами, де всі шпарини було позатикано й позабигано від протягів з вулиці, а зі стін звисали клапті квітчастих шпалер, понаклеюваних одна на одну. Крамницю обслуговував тим часом Факсі, розживаючись собі коштом дешевих сигарет і всякої іншої всячини, що потрапляла під руку. Щоправда, не дуже там що й було — тільки гас та свічки та ще, може, трохи такої старизни, як-от коробки з пляшками рицинової олії, що їх віддають на комісію комівояжерів. Щоразу, коли покупець виходив з крамниці, старий Деверо — «бух, бух, бух» — стукав тро-

стинкою в підлогу крамниці, викликаючи у такий спосіб Факсі.

— Хто там приходив? — насилу видихав він.— Щось я не розпізнав із голосу.

— Та ота Шіганова дівчина з провулку.

— Ти спитав, як здоров'я її батька?

— Ні, не спитав. У мене був інший клопіт у голові.

— Так-то так, але все одно треба було спитати,— бурчав старий.— А чого вона приходила?

— Купити дві свічки,— сичав Факсі у відповідь.— Більш вам нічого не треба знати?

— Не дві свічки купити, Доннеле, не пробуй мене ошукати. Я чув кожне слово. Я виразно чув, що вона ще чогось питала.

— Шкода, що відколи ця ваша хвороба, у вас зінеувався слух,— огризався Факсі.

— Не пробуй мене ошукати, я тобі кажу,— бубонів Девсро.— У мене все записано до останнього півпенса! Затям собі, Доннеле, мої слова!

Одного ранку, коли Факсі палив сигарету й вивчав у вчорашній газеті звіт про перегони, двері знадвору тихенько прочинилися, і до крамниці ввійшов панотець Рінг. Цей влазливий чоловічок з обличчям глинястого кольору і рудою кучмою на голові родом був з графства Керрі. Він завжди мав такий вираз, наче благав, щоб на нього не звертали уваги, наче за щось перепрошував; входив він якимось боком, навшпильках, з острахом на обличчі — тільки уродженець Керрі спроможний на такі штучки.

— Бідний мій,— прошепотів він, нахилившись до Факсі через прилавок.— Я співчуваю вам, що оце маєте з ним мороку. Він так зле до вас ставиться!

— Зле чи добре,— буркнув Факсі, у цю мить схожий на загнану в глухий кут звірину,— а доглядаю я його по-людському.

— Це я знаю, Факсі,— кивнув головою священик,—

чудово знаю. Але не завадило б, якби я з ним перекинувся кількома словами. У такому стані часом буває, що й не зоглядишся, як уже нема людини... А скажіть-но, Факсі,— прошепотів він, прикривши рота долонею і схиливши голову набік,— свої ділові інтереси він залагодив?

— Відкіля в лихої мами я мав би це знати, коли старий хрін апі півсловом за них не згадує?

— Ё, так не годиться, Факсі,— поважно заявив отець Рінг.— Зовсім не годиться. Ви дуже ризикуєте, адже він вам, певно, недоплатив чимало грошей. А коли з ним щось станеться, вас можуть викинути на вулицю без пенса за душею. Послухайте-но сюди,— мовив він, притягаючи Факсі ближче й шепочучи йому просто у вухо, а водночас — на що здатний лише уродженець Керрі — ні на мить не спускаючи ока з його обличчя.— Якщо ви хочете забезпечити собі те, що законно має вам належати, допильнуйте, щоб він залагодив свої ділові інтереси. А ні, то полишіть цей клопіт на мене, і я зроблю, що зможу.

Отець Рінг кивнув Факсі, підморгнув і враз рушив угору сходами,— Факсі встиг тільки рота роззявити.

Священик прочинив двері спальні, вклонився і спробував зобразити на обличчі перепрошувально-побожний усміх. Але ще нічого в житті не давалося йому так важко, як цей сьогоднішній усміх, бо сморід у кімнаті просто забивав дух. Гість, однак, з належно шанобливою міною ввійшов навшпиньках до спальні й простяг руку до хворого.

— Бідний мій,— прошепотів він.— Бідний! Як ся маєте? Але, власне, що тут питати!

— Погано, отче, погано,— продуднів у відповідь Деверо, поволі переводячи на гостя набряклі кров'ю очі.

— Я вже й сам бачу. Бачу, що з вами погано. Може, я міг би чимось вам стати в пригоді?— Отець Рінг навшпиньках повернувся до дверей і виглянув на

сходи.— Я дивуюся, що цей ваш служник не послав по мене,— докірливо мовив він.— Здається, вам тут не дуже зручно. Може, у лазареті ви б краще себе почували, га?

— Щоб не збрехати, отче,— з усією щирістю визнав Деверо,— то в мене нема коштів на лазарет.

— Звичайно, звичайно, це дорого коштує,— співчутливо зауважив священник.— І ви не маєте нікого, хто б заопікувався вами?

— На жаль, отче, не маю.

— Ай-яй-яй, таке лихо! І то на схилі віку! А може, ви могли б викликати дочку, га?

— Ні, отче, не можу,— коротко відказав Деверо.

— Дуже вам співчуваю. Справді, дивна річ — життя. Це для вас велике розчарування, ота ваша дівчина, Джулія.

— Джоан, отче.

— Я так і хотів сказати — Джоан. Безперечно, Джоан. Дуже велике розчарування.

— Правда, отче.

Трохи згодом, коли Деверо вже виклав отцеві Рінгу недовгу історію свого життя, той схилився над ним, по-божно згорнувши вкриті волоссям руки, і прошепотів:

— А скажіть-но мені, чи не добре було б, якби сюди прийшло зо двос черничок?

— Зо двос... кого, отче? — вражено перепитав Деверо.

— Двоє черниць. З лазарету. Вони б' доглянули вас як годиться.

— Але ж, отче,— обурився Деверо, немовби священник звинуватив його в бозна-якій підлоті,— я не маю грошей ні на яких черниць!

— Я гадаю,— в задумі відповів отець Рінг,— що цю справу ви могли б полишити на мене. З сестрами-черницями у мене давня дружба. Цей ваш служник, як його там?.. Ну, цей чоловік унизу, він такий недотепа, що з нього вам ніякої допомоги.

— Він доводить мене до розпуки, отче,— поривно зітхнув Десверо.— Щоб не збрехати вам, то він мене обкрадає!

— Ну, з цим я теж можу дати раду,— мовив отець Рінг, значливо підморгнувши.— Від мене, сподіваюся, він так легко не викрутиться.

А внизу він прошепотів Факсі на вухо, долонею прикриваючи рота і водночас стежачи за перехожими на вулиці:

— Поки що нічого не можна сказати, Факсі. Я пришло сюди двох черниць доглянути його. Може, тоді вам легше буде з ним порозумітися.

III

Тільки другого дня вранці Факсі повністю зрозумів, що означали священникові слова. Але було вже запізно. Черниці прийшли і взяли у свої руки весь дім. Одна з них була стара, кремезна й волохата — Факсі зразу охрестив її «єфрейторкою», друга — молода й гарненька лицем.

— Ану-но,— звернулася єфрейторка до Факсі,— одягніть оцей фартух і добре вишуруйте щіткою підлогу.

— Вишурувати?! — аж вереснув Факсі.— Хай йому ч...— Але вчасно стримався.— А чого цій підлозі треба? — буркнув він.— Вона така, що на ній можна й обідати.

— Принаймні, на обід з неї нашкреблося б,— незворушно відказала єфрейторка,— хоч і не дуже він був би смачний. Воду я вже поставила гріти. Тільки не забудьте влити достатньо дезинфекційного розчину.

— Мене з армії звільнили через ревматизм,— забідкався Факсі, демонстративно хапаючись за коліно.— Я здатний лише до легкої роботи. Так і в документах написано. А хто в крамниці буде справлятися?

Проте все було даремно. Довелось підперізуватися грубим фартухом, наче остання стара прачка, ставати навколішки й шурувати кожен квадратний дюйм підлоги карболовим милом і тим самим дезинфекційним розчином. Єфрейторка весь час ходила за Факсі по п'ятах, нагадувала, щоб міняв воду й чистив щітку, і підпускала шпильки на тему його ревматизму, аж поки він почав гасати мало не вистрибом. А далі, на очах в усієї вулиці, він мусив стати на віконному карнизі, повимивати шибки і повитягати повтикувану у щілини повесть, яка вірно служила кільком поколінням як захисток від протягів. Потім йому довелося здирати шпалери зі стіни, а молода черниця ступала за ним з пульверизатором,— скроплюючи блощиць по шпаринах, як вона казала,— мовби жменька якихось там блощиць може заповідати кому-небудь шкоду!

Факсі злісно бурмотів собі під ніс про тих людей, які в житті лише й знали, що виніжуватись під перинами, тоді як бідні солдати мусили спати на могильних плитах замість матраців, по суєдству з трунами, хоч вони ніколи не нарікали. Простуючи цим своїм хресним шляхом, Факсі час від часу позирав на Деверо, чекаючи бодай слова наказу, щоб вчинити бунт, але старий хазяїн тільки одвертав сльозаві наполохані очі до протилежної стіни. Він, певно, сподівався, що коли принишкне, то єфрейторка візьме його за небіжчика і дасть йому спокій.

Невдовзі, однак, надійшла і його черга. Ставши рачки під дверима й принавши лицем до самої замкової шпарини, Факсі побачив, як черниці розібрали старого хазяїна догола і почали обмивати йому живіт аж до самого низу. «Христе-боже, змилуйся!» — прошепотів Факсі. Йому здалося, що це вже кінець світу. Потім черниці перевернули Деверо і помили йому дощину й спину. Хворий не стогнав і не зойкав, а тільки

лежав покiрно, як християнський мученик на вогнищі, і відводив екклістий погляд то до підлоги, то до стелі, щоб не бентежити черниць, які дивились на щось таке, чого їм зовсім би не годилося бачити.

Старий хазяїн терпів, скільки міг, та врешті несила стало, і він на весь голос загукав Факсі, аби той приніс відро. Але Факсі на свій жах побачив, що бідного хазяїна позбавлено й решток пристойності: йому наказали підвестись на ліжку, молода черниця підтримувала старого під пахви, а єфрейторка посадила його на ту новомодну посудину, що її напередодні придбали в аптеці.

Цього для Факсі було вже забагато. У глибині душі він був віруючий, отож коли в нього на очах жінки в черничому вбранні поводитися так само безсоромно, як перші-ліпші санітарки в лікарні, його дух підупав остаточно. Він почав зойкати, рвати волосся на голові й казати блюзнірські речі. Не чекаючи, поки доведеться навіч побачити, як підстригатимуть волосся хазяїнові і викидатимуть у вогонь матрац і всю постіль, що їх він стільки років так зручно розстеляв у його ліжку, Факсі став снувати з крамниці на вулицю й назад і раз у раз позирав угору на вікно або прислухався внизу під сходами та оповідав свою смутну історію кожному перехожому.

— Ми самі не знали, які були щасливі,— бідкався він.— Нехай господь змилується над тими бідолахами, що потрапляють їм у руки! Жили ми, як вельможі, а тепера, бачте, мов жебраки в притулку, нема тут нічогісінько, що було б нашим власним!

Він не зважувався ввійти навіть до кухні,— боявся, щоб не накинулась єфрейторка і не роздягла його теж догола. В тієї жінки не було й краплі сорому. Вона б не посоромилась сказати йому, що він брудний! Жінка, що могла так говорити про підлогу в спальні,— така ні перед чим не зупиниться. Тільки коли вона

кудись вийшла, Факсі наважився прокрастися сходами нагору й тихенько відчинити двері у спальню. Йому аж серце стислося, такі страшні зміни сталися тут від ранку. Він зрозумів, що для нього цей дім втрачений: вікна вгорі й унизу повідчинювані, протяг такий, що здер би шкіру з самого вовка, і ще й ваза з квітами на столику біля ліжка. Старий хазяїн лежав як покійник,— чистенький, затишно вмощений і геть знеможений. Минуло кілька хвилин, поки він насилу розплющив набряклі кров'ю очі і вступився у Факсі якимось відстороненим, страшенно нещасним поглядом. Факсі впився в нього хижими очима, немов зголоднілий яструб; долонями він стискав на грудях стару вистріпану сорочку й кивав головою, худюю, як у скелета.

— Боженьку! — вражено прошепотів він.— Наче на хресті чоловік!

— Факсі... ради бога, дай мені хоч одну сигарету! — ледь чутним благальним голосом озвався Деверо.

— А нехай вам ці ваші віслючки дають! — зловтісно просичав Факсі у відповідь.

IV

Тільки-но Деверо почав потроху приходити до тями після пережитого струсу, як знову завітав отець Рінг. Чистоту в домі він сприйняв з великою полегкістю, дарма що вона дуже дорого коштувала старому хазяїнові й Факсі.

— Бідний мій! — мовив гість, тиснувши Деверо руку й окидаючи кімнату швидким поглядом.— Як ся маєте нині? Вигляд у вас покращав. Ну то як, чи не правда, чудові жіночки, га? А скажіть-но мені, чи як слід вони вас годують?

— Дуже добре годують, отче,— відказав Деверо з відтінком здивування у слабосилому голосі, так ніби

від черниць, коли вони перевернули догори дном усе його життя, він міг сподіватися лише того, що вони заморять його голодом.— Справді дуже добре. Оце дали мені гарненький шматочок курятини, пару баранболі і трохи капусти.

— Е, так чого ж кращого бажати? — схвально відгукнувся священник, прищмокнувши губами.

— Авжеж, справді,— продуднів Деверо, підносячи руку й здивовано приглядаючись до чистої волосатої шкіри під рукавом сорочки, наче не впізнавав власної руки.— І ще дали мені рисовий пудинг,— задумано докинув він,— і чашку чаю.

— Еге, добродію, та ви в них, я бачу, скоро почнете бігати, як той поні в цирку!

— Боюся, отче, що тепер уже пізнавато,— зітхнув старий, немов і в нього промайнула ця думка.— Нелегке було життя в мене.

— Так, так, це правда, голубчику ви мій,— зітхнув отець Рінг.— Але коли підходить наша пора, ми, звичайно, повинні з цим примиритися. Повторюю, повинні примиритися,— додав він категоричним тоном.— Рано чи пізно для кожного з нас настає ця хвилинка, однак якщо сумління у нас чисте і якщо... ага, до речі, я мало не забув — пам'ять починає мене підводити... Я гадаю, ви всі свої справи залагодили?

— Про що це ви, отче? — трохи боязко й розгублено прошепотів Деверо, підвівши голову.

— Майнові справи я маю на увазі,— упівголоса пояснив священник.— Чи вони у вас залагоджені? Тобто — чи склали ви заповіт?

— Щоб не збрехати вам, отче, то не склав,— сором'язливо відповів старий.

— От бачите! Послухайте-но сюди,— дорадчим голосом почав отець Рінг, підсовуючи стільця ближче до ліжка.— А чи не слід би вам це зробити? Ідеться не про ту мізерію, яку кожен з нас залишить, бачить

бог, а тільки про те, щоб панували супокій і згода, коли ми відійдемо. Ви ж і самі добре знаєте, яка колотеча, бува, зчиняється через якісь там жалюгідні грошенята!

— Знаю, отче, знаю.

— Це така прикрість,— вів далі священник.— Усі ми під волею господи, і для кожного з нас може надійти остання година. І для мене може надійти, хоч я й молодший, ніж ви.

— Але на це діло, мабуть, треба було б адвоката, отче? — несміливо запитав Деверо.

— Та якого там адвоката! — вигукнув священник.— Чи ж я не кращий за будь-якого адвоката? От їй-бо, не розумію, чому я не пішов учитись на право! Як на те,— додав він, блиснувши оком спідлоба й сягнувши рукою в кишеню,— я маю при собі трохи чистого паперу. Сподіваюся, я не забув удома окулярів... А таки забув! Далєбі, забув! От забудько з мене! Але ні, цього разу, слава богу, взяв. Ах, чоловіче,— вигукнув він, дивлячись на Деверо поверх окулярів,— адже мені доводиться стикатися з цими речами кожен божий місяць! І от — чи повірите? — страшенно багато людей відкладає це до останньої хвилини... Але як я вже тут, то можемо скласти його хоча б і зараз. А ті різні формальні деталі я донишу пізніше... Гм, то з чого ж нам почати? Гадаю собі, ви хотіли б залишити декілька фунтів на заупокійну месу?

— Бог свідок, хотів би, отче,— з побожністю в голосі відповів Деверо.

— Гарзд, ну, то, скажімо, скільки? Назвіть якусь цифру! Десять? Двадцять?

— Та десь так, отче,— непевним тоном погодився старий.

— Ну, то прошу, ви самі скажіть, скільки ваша воля,— підохочував священник, тицяючи в Деверо авторучкою, мов указкою, і втуплюючи в нього кризь

скельця окулярів довгий, суто професійний погляд — зовсім відмінний від тих поглядів, які він кидав поверх окулярів або збоку поза ними.— Тільки не забувайте: заупокійні меси — це єдине капіталовкладення, що даватиме вам прибуток на тім світі. Це єдині ваші друзі, на яких ви можете покластися. То ж бо добре зважте все, перше ніж сказати останнє слово щодо заупокійної меси.

— А скільки, отче, на вашу думку, годилося б? — спитав Деверо, загіпнотизований блиском окулярів, як кролик фарами машини.

— Ну це вам вирішувати. Ви самі знаєте свої можливості. Може, ви воліли б виділити на цю мету зо сто фунтів. Або й більше.

— Тоді псхай так і буде — сто фунтів,— заявив Деверо.

— Оце людина! Оце добра душа! Люблю таких, що знають, чого хочуть. Ви не повірите, скільки людей ніяк тобі не може зважитись, чи сказати «так», чи «ні». Ну, а як щодо...— він кивнув головою у бік дверей,— сестер-черниць? Люди сподіваються...

— Чи така сама сума була б достатня, отче?

— Широ кажучи, містере Деверо, достатня.— Отець Рінг нахилив голову й кинув на старого непрофесійний погляд поверх окулярів.— Навіть більше того. Я сказав би, що це було б щедро. Всі жінки однакові, містере Деверо. Не знаю, чому так діється, але жінка, якій не поталанило в коханні, завжди відчуває якусь фатальну потребу збивати гріш до гроша. І цей потяг доводить до руїни бідних жінок. Дурень з грішми недовго...— знаєте, як то мовить давнє прислів'я?

— Знаю, отче.

— Ну, а тепер щодо ченців. Коли ми вже торкнулися добродієства, то як будемо з ченцями?

Деверо благально глянув на священника. Той підвівся, стиснув уста і заклав руки за спину. Тоді став

біля вікна і, схиливши голову на груди й напруживши погляд, задивився вниз на вулицю.

— Тільки глянь, як цей пройдисвіт Фолі скрадається до пивнички Джонні Десмонда,— промурмотів священик ніби сам до себе.— Він зведе в могилу свою нещасну жінку... Я гадаю так, містере Деверо,— раптом мовив він уголос, крутнувшись на підборах і підносячи голову, немов оце щойно йому сяйнуло:— Я гадаю так. Ці церковні ордени! Бачить бог, не мое це діло — критикувати їх, але багато що в них здивувало б вас. Йй-бо, здивувало б! Оті їхні взаємні заздрощі через якісь мізерні кількасот фунтів! Та вони, горопахи, цілими роками гризлися б за ту марницю!

— Мені цього зовсім би не хотілося,— зауважив Деверо, зажурено хитаючи головою.

— Авжеж би не хотілося, звісна річ! — вигукнув отець Рінг, наче вражений проникливістю старого, водночас своїм тоном натякаючи, що навіть якби лихослів'я ченців і не досягло Деверо на тім світі, то однак створило б вельми несприятливі атмосферні умови для дієвості молитов, спрямованих на полегшення його тамтешньої долі.— Маєте рацію, містере Деверо, для вас це зовсім не бажане... Ну, а тепер перейдім до трохи ближчих справ,— прошепотів він, занепокоєно озираячись через плече.— Як щодо цього вашого служника? Люди сподіваються, що ви забезпечите його.

— Він обкрадав мене, отче! — раптом вигукнув Деверо, і на його брезклому обличчі проступив вираз дитячої впертості.

— Ой, не кажіть, не кажіть! — Священик роздратовано замахав аркушем паперу перед носом Деверо.— Я чудово знаю. Ця британська армія! Деморалізація тисяч людей!

— Тих трохи сигарет, що я мав, він і їх у мене крав! — провадив далі старий, переводячи червоці очі

на отця Рінга. З жалю до самого себе глибокий його бас вібрував, немов звук віолончелі.— Коли я спускався вранці в крамницю, то щоб не збрехати вам, отче, часто не знаходив ані одної сигарети. Ані одної!

— Ай-йй-йй! — співчутливо прицмокнув священник і закивав головою, глибоко переживаючи людську зіпсутість.

— А пачки «люксу»! — Деверо аж підніє урочисто праву руку на підкріплення своїх зізнань.— Це така сама щира правда, як і те, що господь бог милосердний дивиться на мене сю хвилину: він їх крав, отче, а тоді ходив від хати до хати й продавав по шість штук, та ще й майже задурлю. А я сидів тут і в'япув з туги за птюконом!

— Атож, атож,— зітхнув священник.— Але ж тепер, містере Деверо, ви бажаєте все це йому пробачити.

— Пробачити — це, отче, одна річ,— уперся на своєму старий,— а заповіді щось — зовсім інша. Оце вже як ні, то ні!

— Та хоча б на доказ того, що ви йому прощайте! — терпляче умовляв священник.— Ну... як би його сказати?.. Просто на знак пробачення! Якусь там невеличку суму.

— Ані півпенса, отче,— заявив Деверо тоном судді у чорній шапочці.— Ані щербатого півпенса.

— Ну, ну, містере Деверо,— не відступався отець Рінг.— А якщо ми скажемо фунтів п'ятдесят, га? Що це? З таких грошей нікому не прибуде й не убуде, а для цього бідолахи воно багато що важитиме.

У цю секунду двері хряснули наветіж, і Факсі, що підслуховував крізь замкову шпарину, звалився просто на них — цибатий скелет, обтягнений шкірою, з неприємними очима й стиснутими кулаками.

— П'ятдесят фунтів? — завсредав він.— П'ятдесят фунтів? Ви що, обидва з глузду з'їхали?

Старий Деверо шалено зашамотався у ліжку, силкуючись підвестись; опухлими старечими руками він скидав з себе укривало й хапав ротом повітря, щоб спромогтися сказати Факсі все, що про нього думає.

— Ти грабіжник! — прохарчав він з глибини горлянки. — Якби я з тобою повіяв по правді, ти давно б уже сидів у тюрмі!

— Заспокойтеся, містере Деверо, заспокойтеся! — кинувся вгамовувати хазяїна отець Рінг, злякавшись, щоб старий, бува, не врізав дуба ще до того, як підпише хоча б чернетку заповіту. — Візьміть себе в руки, — мовив він, відклавши папір набік і намагаючись укласти хворого назад на подушки.

— Не дам ані півпенса! — Старий гримотів так, що його було чути по той бік вулиці. — Ані півпенса! Нехай собі живе з того, що накрив з моєї каси!

— А й було що красти з тієї вашої жебрацької каси! — просичав Факсі, нахилиючи кістляве лице і глузливо щирячись до хазяїна.

— Ані півпенса! — у нестямі повторював Деверо, стукаючи кулаками по колінах і надимаючись як куля, аж поки обличчя йому геть побагровіло.

— Двісті п'ятдесят фунтів! — гаркнув Факсі крізь беззубі ясна й тицьнув пальцем на свою ліву долоню, так наче там усе було запотовано. — Ось скільки мені належиться. У мене все записано чорним по білому. Несплатчена платня. Військове міністерство не дасть мене скривдити.

— Ти грабіжник! — прохрипів Деверо.

— Сестро! — заволав отець Рінг, шарпнувши навстіж двері. — Сестро, як там вас, пошліть по поліцію! Скажіть їм, що я прошу посадити цього типа!

— Ради бога, обійдімось без неї, отче! — благально просичав Факсі, відтягуючи священика від дверей. Поліції він не боявся, але на саму думку про єфрейторку просто божеволів зі страху. — Не треба нам тут

бабів. Ведім чеспу гру, як і личить чоловікам. Я нічого більш не хочу, тільки щоб по-чесному. Ніхто для нього не робив би того, що я робив.

— Містере Деверо,— розважливо мовив отець Рінг,— цей чоловік має рацію. Справді. Ви зобов'язані щось йому відписати. Він міг би опротестувати заповіт.

— Бог свідок, отче, що я нічого такого зовсім не хочу,— озвався Факсі. Він сів скраю ліжка і раптом захлипав, витираючи сльози долонею.— Я заслужив на щось краще після стількох літ знегод. Ніхто не зна, чого я патерпівся у нього.

— Боже милостивий, ви тільки послухайте! — розжалобився над самим собою Деверо.— Пісна кров'янка й зіпсута ковбаса! Скільки років він пробув у мене, отче, то я жодного разу не куштував нічого пристойного. Жодного разу, аж поки прийшли оці черниці, хай їх бог благословить!

— Бо їм дають набір,— огризнувся Факсі, махаючи кулаком перед носом у хазяїна; сльози обсохли йому в одну мить, ніби силою чарів.— Треба було давати мені більше грошей, а не ховати їх під замком, то й мали б собі сальце й капустинку кожен день. Я он і в більших панів служив за денщика. Ви все життя були жмикрут, все скупили, а тепер маєте собі, любо вам чи не любо, і мікстури, і дезинфекційний розчин, і нічні горшки. Оце тільки й лишилось вам від усього добра на кінець вашого віку.

— Та годі вже, замовкніть! — крикнув на Факсі отець Рінг.— Дістанете щось там собі, заслужили ви чи ні. Містере Деверо, я запишу і на нього сто фунтів. Сподіваюся, мені ви не відмовите?

— Сто болячок йому в печінки! — пробурмотів старий хазяїн.— Але вам, отче, не можу відмовити. Нехай це буде моя жертва... А щоб ти нею подавився! — милосердно кинув він Факсі.

— Ну, оце вже ми скоро й скінчимо, містере Деверо. Лишається тільки Джулія.

— Джоан, отче.

— Я так і хотів сказати — Джоан. Безперечно, Джоан. А може, дитина... ви знаєте, кого я маю на увазі. То був хлопчик? От їй-богу, пам'ять стала мене підводити.

— Їй нічого, отче,— рішучим тоном промовив Деверо, вкладаючись знову на подушках і переводячи погляд на вікно.

— Оце так маєш! — вигукнув прикро вражений Факсі.— Рідній доньці!

— Не пхай сюди свого носа, Доннеле. Це мій клопіт, і пікого іншого.

— Гм, щодо цього, то ви помиляєтесь, містере Деверо,— заперечив отець Рінг, кидаючи на хворого по-професійному докірливий погляд.— Повторюю: щодо цього ви помиляєтесь. Коли й сталося між вами якийсь дрібне непорозуміння чи навіть коли ви зазнали прикросців через дочку, то зараз не час про це пам'ятати.

— Ні, отче, їй я не залишу ані півпенса! — рішуче відмовив Деверо.— Можете й не насідати на мене. Решта нехай іде на церкву.

— Боже, зглянься над цим нещасним! — вигукнув Факсі, підносячи вгору руки.— Камінь має, а не серце.

— Ви замовкнете кінець кінцем?! — гримнув отець Рінг.— Бачте, містере Деверо, я розумію ваші почуття, чудово розумію, але в даному разі слухніть не на вашому боці. Ви знаєте, що сказали б люди? Чи ви взагалі уявляєте, який лихий народ у нас у місті? Стали б говорити, ніби на вас, містере Деверо, чинили тиск. Могли б поставити під сумнів законність усього заповіту через якісь там... ну, скільки, скажімо? Сто фунтів? Двісті? В усякому разі, через суцільний дріб'язок.

— Але це мій заповіт, отче, а не ваш,— заявив з несподіваною гідністю Деверо.— І зараз я вам скажу, яка моя воля, а Донцел нехай буде за свідка. Все, що лишиться, повинно піти на церкву, окрім кількох фунтів на догляд за родинним склепом. Деверо, отче, це давній рід,— додав старий спокійно й гордовито.— Він був свого часу знаменитим, отож я хотів би, коли мене вже не буде, щоб могилу доглядали як слід.

Того ж вечора заповіт був оформлений, і зміст його викликав жваве обговорення у містечку. Багато хто засуджував старого Деверо, що він виявив себе таким твердосердим і нечулим, але ще більше людей засуджувало отця Рінга за його зажерливість. Внаслідок укладення заповіту Факсі дістав кредит і повернувся додому п'яний у дим і сповнений бойового завзяття: він уявив собі, що хазяїн уже вмер і що панотець Рінг ошукав його, позбавивши законної спадщини. Черниці, однак, замкнули двері у нього перед носом, і йому довелося переспати на соломі у сусідському подвір'ї. А пробудившись серед ночі, він заходився вити, немов пес, що в нього помер господар.

Деверо тим часом і не збирався вмирати: навпаки, завдяки дбайливості черниць він ще й почав оклигувати. На столику біля його ліжка стояв ручний дзвінок; знудившись, Деверо дзвонив по сфрейторку, щоб вона посиділа з ним. Ця черниця дуже припала йому до вподоби, тож він дзвонив щоразу, коли тільки пригадував ще один епізод з історії роду Деверо. Втопившись розповідати, він просто тримав черницю за руку, а вона читала йому якийсь розділ з «Наслідування Христа» або з «Життя святих».

— Які гарні ці книжки, сестро,— сказав він якось, погладжуючи їй руку.

— Справді, нема нічого кращого,— відповіла сфрейторка.

— Гарні книжки,— зітхнув Деверо, вступивши погляд у далину.— А чи не правда, сестро, що ми багато чого доброго пропускаємо в житті?

— Е, і не кажіть, всі ми пропускаємо так багато! Але маймо пацію, що господь винагородить нас за це. Для кого не сяяло сонце в цьому житті, для того засяє в наступному.

— Хотів би я, щоб і мене не обминуло сонце,— промовив старий.— Ви, сестро, дуже добрі до мене, і я не забув про вас у заповіті.

Свій заповіт він згадував при кожній нагоді і навіть натякав, чи не змінити його на користь черниць. Клопіт полягав тільки в тому, що на це не погодився б отець Рінг, будучи теж рішучою людиною, а до адвокатів Деверо взагалі ніколи не відчував симпатії, особливо від того часу, як вони почали засипати його листами. Йому й досі неприємно згадувати грубуватий тон деяких тих листів. Часом він жвавішав і навіть просив сфрейторку почитати йому якийсь із романів місіс Бреддон. Він казав, що страшенно любить її твори.

— Сестро, ви, мабуть, купуватимете для мене другу пляшечку цих ліків? — запитав він одного разу.— То, може, заразом ви могли б ще щось мені купити?

— Звичайно, містере Деверо. А що саме?

— Та коли така ваша ласка,— сором'язливо почав він,— то я хотів би мати трохи олії для волосся, бо без неї воно в мене таке розкуйовджене. Мені подобається отой сорт, що так присмно пахне.

Вона купила йому олії для волосся і сама стала його зачісувати, а він розчулено дивився на неї й говорив про її руки — що вони такі гарні й тонкі. Після цього вона подала йому дзеркальце подивитися на себе, але він так вразився власним виглядом, що аж пустив сльозу.

— Ну ні, тепер із вас такий кавалер, що хоч милуйся! — підбадьорливо мовила черниця.

— Колись, сестро, таки й правда мною милувалися,— сумно відказав він.— Чепурцішого за мене молодика не було на все місто. Як я, бувало, йшов вулицею, то люди просто оглядалися мені вслід. Казали на мене «денді Деверо».

Потім він ще попросив у неї ножниці, щоб підстригти вуса...

Помирав Том Деверо порядною смертю, як і личить щирому християнинові, маючи двох черниць обабіч себе, що проказували молитви за вмируючого; а коли його вже опорядили й поклали на стіл, сфрейторка спустилася в кухню й там на самоті вволю виплакала.

— Тяжке наше життя,— озвалася вона до молодшої черниці.— Доглядаш їх так довго, що й зріднишися з ними, а вони опісля або видужують, або помирають у тебе на руках, і тільки їх і бачиш. Коли б це навіть старій собака, то й то жаль би брав, а воно ж таки людина, та ще й так добре вихована, як оцей дідок, нехай земля йому пухом!

Вона зібрала й спакувала все своє добро, подявилась востаннє на старого Тома Деверо, на чоловіка, що гладив їй долоні й казав компліменти, яких вона не чула від дівочих літ, промила очі і рушила назад до монастиря.

На другий день Том Деверо після заупокійної меси приєднався до своїх предків за папіврозваленими мурами колишнього абатства, заснованого ними у п'ятнадцятому сторіччі. Коли отець Рінг повернувся з похорону, Факсі вже заходився нищпорити. Посеред кімнати стояли дві здоровенні обкуті залізом скрині. Факсі позичив інструмент, і вдвох вони відімкнули їх, але не знайшли там нічого, крім старих шворнів, засувок, прокладок, черепків від ваз та величезної ко-

лекції люльок із цибухами. Отець Рінг не повірив власним очам і надів окуляри, щоб краще роздивитись. У цю хвилину він швидше повірив би, що це замасковані золоті монети, а не звичайнісінький мотлох.

— Я зробив велику помилку,— промовив він, сідаючи на підлогу коло скрині.— Мені треба було запитати в нього, де вони лежать.

Він-бо й досі не допускав думки, що Деверо, можливо, не мав ні пенса. Шукали до самої півночі. А наступного дня привели двох робітників. Ті позривали всю підлогу, перевірили всі комиши, попробували стіни в усіх тих місцях, де чувся глухий звук. Факсі повсюди був перший з запаленою свічкою, а отець Рінг ступав тут-таки за ним, задумливо погладжуючи підборіддя. На вулиці зібрався цілий людський гурт. Священик час від часу ставав біля вікна й похмуро оглядав його поверх окулярів. Йому прикро було відчувати, що ця юрба дуже б утішилась, якби його пошуки виявилися марними.

На другий поверх піднявся Едді Мерфі, хазяїн поховальної контори. Вигляд у нього був заклопотаний. Він мав одержати за роботу тридцять фунтів, отож йому було чого непокоїтись.

— То знайшли, отче? — запитав він.

— Боюся, Едді,— відповів священик, дивлячись на нього поверх окулярів,— що ми пошилися в дурні. Всі ми, чоловіче, пошилися в дурні. Це велика неприємність, Едді, що й казати, але піде правди діти — він був таки непересічною людиною.

І, взявши свій старий пошарпаний капелюх, отець Рінг рушив додому.

РІЗДВЯНИЙ РАНОК

Я ніколи не був у захваті від свого брата Сонні. Він ще змалечку був мамин пестунчик і завжди доносив їй про всякі мої витівки. Ну, а я був такий, що неодмінно щось і втну. До дев'яти років я не дуже добре вчився у школі, і коли Сонні був спритник щодо книжок, то це не інакше, як мені на злість. Віч мовби путром відчував, що найбільш до вподоби мамі і, навчаючись правильно вимовляти слова, тим самим наче торував стежку до її серця.

— Мамусю,— казав він, бувало,— покликати Ларрі до ч-а-й-у? — Або: — Мамусю, чайник к-е-п-и-ть.— А коли Сонні помилявся вимовою, мама, звичайно, поправляла його, і тоді наступного разу він уже вимовляв як слід, і страшенно цим пишався.— Мамусю, я ж правильно вимовляю, так?

Господи, та хто б цього не зумів, якби тільки словами й сушив голову! І, завважте собі, я зовсім не був дурник. Зовсім ні. Просто я був непосида, неспроможний довго зосереджуватись на чомусь одному. Я міг виконувати торішні вправи, вправи з наступного року, але терпіти не міг тих вправ, які треба було готувати саме на завтра. Вечорами я йшов надвір і гуляв з ватагою Догерті. І не те, щоб я був забіякуватий,— мені тільки подобалися галасливі забави, і я нізащо в світі не міг збагнути, чого мама так турбується за нашу освіту.

— Хіба ти не можеш спершу поробити уроки, а потім гуляти? — зауважувала мама, аж бліднучи від обурення.— І тобі не соромно, що твій менший братик читає краще за тебе?

Вона, здається, зовсім не розуміла, чому так вишло, що я не бачив нічого привабливого в читанні і що, на мою думку, тільки таким мазунчикам, як Сонні, і личило цим бавитись.

— Бозна-що з тебе впросто,— казала вона не раз.— Якби ж ти добре вчився, то міг би стати клерком або інженером.

— Я буду клерком, мамусю,— самозпевнено заявляв Сонні.

— Тю — клерком, з папірцями все життя возитися! — під'їдав його я.— От я солдатом стану.

— Боюся, це й усе, на що ти здатен,— додавала мама, зітхаючи.

У такі хвилини мені мимохіть здавалося, що мама не дуже тямуща. Нібито є щось цікавіше, ніж служити у війську!

Наближалось різдво, дні коротшали, у крамницях ставало людніше, і я став задумуватись над тим, яких подарунків можна б сподіватись від Санта Клауса. Хлопці Догерті он казали, що ніякого Санта Клауса немає, це просто батько й мати купують вам дарунки, але ж Догерті були невиховані діти, до них Санта Клаус, мабуть, і зовсім не заглядає. Я силкувався вивідати якомога більше про Санта Клауса, проте майже нічого й не вивідав. І хоч я й не дуже ладнав з письмом, а таки написав би Санта Клаусові листа, якби це на щось придалося. Адже винахідливості мені не бракувало, і я часто замовляв поштою всілякі безплатні проспекти й каталоги.

— Я щось не певна, чи він взагалі прийде до нас цього року,— зауважила якомсь мама.— Йому до стількох порядних хлопців треба заглянути, які сумлінно ютують уроки, що на інших, може, й часу не вистачить.

— Він тільки до тих приходять, хто правильно слова вимовляє,— докинув своє Сонні.— Правда ж, мамусю?

— Він приходять до всіх дітей, які намагаються добре вчитись, а чи правильна у них вимова — це не так важливо,— категорично заявила мама.

Що ж, я їй намагався добре вчитись, бог свідок. І зовсім не моя вина, що за чотири дні до канікул Лупій Доулі задав нам з математики такі задачі, що ніяк не виходили, і ми з Пітером Догерті хоч-не-хоч мушили податися замість школи на річку. І не задля прогулянки, бо ж у грудні, самі знаєте, не розгуляєшся,— ми майже весь час просиділи в якомусь складі на пабережній, ховаючись від дощу. Ми тільки в тому прогадали, що сподівалися, ніби до канікул нашої відсутності не помітять. Отакі були незавбачливі!

Лупій Доулі, звичайно, помітив, що нас нема, і передав мамі записку,— в чому річ. Коли я на третій день повернувся додому, мама кинула на мене такий погляд, якого я повік не забуду, і сказала:

— Обід на столі.

Від обурення вона не могла навіть говорити. Коли я спробував пояснити їй про Лупія Доулі й ті його задачі, вона відмахнулася від моїх слів і заявила:

— Ти не маєш права говорити.

Я побачив тоді, що не річка її турбує, а моя брехня, хоч усе-таки мені було неясно, як же я міг, не збрехавши, піти на річку. Кілька наступних днів вона не розмовляла зі мною. Але мені від того не стало зрозуміліше, чому мама так цінує освіту і чому вона не дозволяє мені жити, як живуть усі інші.

До того всього ще й Сонні запишався, що куди там! На його обличчі наче було написано: «Без мене ви б і ради не дали цьому домові». Він став у дверях, сперся на одвірок, руки засунув у кишені штанів, як тато робить, і заходився гукати до дітей коло дому, але так, щоб чула вся вулиця:

— Ларрі не пускають гуляти. Він без дозволу бігав з Пітером Догерті на річку, і тепер мама з ним не розмовляє.

А увечері, коли ми були вже в ліжку, знов узявся за те саме.

— Санта Клаус нічого тобі не принесе цього року, ось побачиш!

— Принесе, ще й як! — відповів я.

— Звідки ти знаєш?

— А чого б він і не приніс?

— А того, що ти ходив на річку з Догерті. Я б і зовсім не грався з цими Догерті.

— Та тебе б і не взяли.

— А я б і сам з ними не грався. Вони погані. До них поліємени заходять.

— І звідки Санта Клаус знатиме, що я ходив на річку з Догерті? — буркнув я, обурений поведінкою цього малого задаваки.

— Знатиме, а чого ж. Мама усе йому й скаже.

— Та як вона йому скаже, коли він аж на Північному полюсі? Бідна Ірландія, і на кого їй тільки надіятись! Зразу видно, що ти ще зовсім нетяма.

— Який я тобі нетяма! Я он і читаю краще, ніж ти, а тобі Санта Клаус таки нічого не принесе!

— То ще побачимо — принесе чи ні, — насмішкувато зауважив я з таким виглядом, наче все знав наперед.

Але як сказати правду, то це моє знання було чистою булькою. Бо і хто ж його знає, яким побитом ці надприродні істоти довідуються, що ти думаєш зробити? Та й через ту річку мене мучило сумління, бо я ще зроду не бачив, щоб мама так сердилась.

Того вечора я вирішив, що найкраще буде самому побачити Санта Клауса і все як годиться йому пояснити. Він же чоловік, повишен зрозуміти. А щодо мене, то я був симпатичний хлопчина і вмів себе показати, коли хотів. Якось раз мені досить було усміхнутись привітно до одного старого добродія на Норз-Мел, і той дав мені пенса. Тим-то я відчував, що якби

тільки нагода побачити віч-на-віч Санта Клауса, то й з ним я знайду спільну мову і, може, дістану щось путнє. Мені кортіло мати іграшкову залізницю, бо всякі ці коробки з настільними іграми набридли до смерті.

Я почав тренуватися, щоб не заснути: рахував до п'ятисот, потім до тисячі, намагаючись не прогавити, як дзигарі на вежі проб'ють одинадцятку, а тоді дванадцятку. Я був певний, що Санта Клаус з'явиться точнісінько о дванадцятій годині ночі, а що йтиме він з півночі, то спершу відвідає нашу околицю і вже потому — південну частину міста. Інколи я бував такий завбачливий! Біда тільки, що не туди була спрямована моя завбачливість.

Мене так захопили всі ці розрахунки, що я майже зовсім не помічав маминих клопотів. Ідучи в місто, мама звичайно брала й мене з Сонні, і, поки вона скупувалася, ми стояли перед іграшковою крамницею на Норз-Мейн-стріт і розмовляли про подарунки, які нам хотілося б одержати на різдво.

Коли напередодні різдва тато повернувся з роботи й віддав мамі гроші на господарські потреби, мама з хвилину дивилась на них недовірливо, а обличчя її поступово блідло.

— Ну? — роздратовано гаркнув тато. — Щось не так?

— Щось не так, питаєш? — повторила вона. — І це у переддень різдва?

— А то ж бо як? — уцициливо спитав він і встромив руки в кишені, наче боронячи рештки грошей. — Ти гадася, на різдво мені платять більше?

— Господи, — зажурено пробурмотіла вона. — А вдома ні шматочка пирога, ні свічки, анічого!

— Ну добре, — вигукнув він, тупнувши ногою. — Скільки на твою свічку треба?

— Бійся бога! — скрикнула мама. — Ти не можеш просто дати мені гроші і не влаштовувати сцени на

очах у дітей? Невже ти думаєш, я можу позбавити їх радості в це найбільше свято року?

— А хай тобі чорт з твоїми дітьми! — розізлився він.— То я мушу цілий рік, не розгинаючись, горба гнути, а ти тринькатимеш гроші на цяцьки? На ось! — він кинув дві півкрони на стіл.— І на більше не розраховуй, тож обходься, як знаєш.

— Бо решта перенаде шинкарям...— гірко зауважила мама.

Пізніше вона пішла в місто, але вже без нас, і повернулася з купою пакунків, в одному з яких була й різдвяна свічка. Ми чекали, що прийде тато, однак він не з'явився, і тоді самі попили чаю з різдвяним пирогом — кожному припало по скибці, а потім мама поставила Сонні на стілець і дала йому чашку зі свяченою водою покрити свічку, і коли він засвітив її, сказала: «Хай світло небесне осяє нам душі». Вона, я бачив, переживала, що тата немає з нами, — звичай вимагав, щоб у цьому ритуалі брали участь найстарший і найменший. І навіть коли ми з Сонні повісили свої панчохи на бильцях ліжка, готуючись спати, його все ще не було.

Отоді почались найтяжчі у моєму житті кілька годин. Я відчайдушно хотів спати, але й боявся прогавити іграшкову залізницю, тож лежав і обмірковував, що саме слід сказати Санта Клаусові, коли він прийде. Думки снувалися всякі — і грайливі, і поважні, бо ж є такі дідусі, що полюбляють дітей скромних і ввічливих, тоді як іншим, навпаки, подавай моторніших. Перебравши всі ці варіанти, я спробував розбудити Сонні для компанії, але він спав як убитий.

Дзигарі на вежі пробили одинадцятку, і невдовзі по тому брязнула клямка, та це всього тільки тато повернувся.

— Здоров була, дівонько,— промовив він, ніби здивувавшись, що мама чекає його, а тоді пирснув ледь збентеженим сміхом.— І чого ти сидиш так пізно?

— Вечеряти будеш? — коротко спитала мама.

— О ні, ні,— відповів він.— Я дорогою заглянув до Даніна (Данін — це був мій дядько), і він почастивав мене поросятинкою. Страх люблю поросятинку! Боже, то вже так пізно? — вигукнув батько з удаваним подивом.— Якби знаття, то сходив би в церкву на опівнічну месу. Я б охоче послухав ще раз «Adeste». Це ж такий чудовий гімн, такий зворушливий..

І він почав наспівувати фальцетом:

Adeste fideles
Solus domus dagus¹

Тато й справді кохався в латинських гімнах, особливо коли, бувало, захмеліє, але не розуміючи слів, придумував свої власні, чим щоразу доводив маму до нестями.

— І де ти такий на мою голову взявся! — зневажливо кинула вона йому і, вийшовши з кімнати, причинила за собою двері. Тато засміявся, немов почув величезний дотеп, тоді черкнув сірником, розпалюючи люльку, і став шумливо пахкати нею. Смужка світла у шпарині під дверима трохи згодом зникла, а тато все собі захоплено мугикав:

Dixie medearo
Tutum tonum tantum
Venite adoremus²

Він усе переплутував, але мені від цього не було легше. Мене здолав сон.

---

¹ Будьмо вірні тільки домові твоєму (латин.).

² Скажіть лагідно всю цю величну мелодію, прийдіть восхвалити (Zinc. латин.).

Прокинувся я перед світанком і зразу відчув: сталося щось жахливе. В усьому домі стояла тиша, і у спальеньці, вікно якої виходило на малесеньке наше подвір'я за домом, було дуже темно. І тільки глянувши на вікно, я побачив, що сріблясті пасма покряяли небо. Я скочив з ліжка помацати свою панчошу, вже певний, що сталося пайгірше. Санта Клаус приходив, коли я спав, і у нього склалося зовсім хибне враження про мене, бо залишив він мені всього тільки якусь згорнуту книжку, ручку й олівець, та ще невеликий пакуночок цукерок. Хоча б уже настільна гра, а то й того нема. Я був геть розчарований. Цей Санта, здатний шугати через дахи будинків і вільно пролазити в комини,—боже, і хто б подумав, що він такий малотямущий?

Потім мені закортіло довідатися, що ж перепало цьому пройді Сонні. Я підійшов до Сонніного ліжка й обмацав його панчошу. Виявилось, що грамотійство та підлизування не дуже йому й допомогли, бо окрім пакуночка з цукерками, такого самого як і в мене, Санта Клаус залишив йому тільки пістолет-пукавку, що стріляє корком на мотузочку,—у будь-якій зачуханій крамничці його можна кунити за якихось шість пенсів.

А проте це таки був пістолет, річ, яка завжди корисніша від книжки. Он ватага Догерті, вони б'ються з хлопцями із Строберрі-лейн, щоб ті не ходили грати у футбол до нас на дорогу. То оцей пістолет ще й як би став мені в пригоді, а у Сонні він дарма лежати-ме — його не приймуть до ватаги Догерті, хоч би він і захотів.

І ось раптом мене осяяло — із самого неба, не інакше! А що, коли я візьму собі пістолета, а Сонні підкладу книжку? Однаково ж від Сонні ніякого пуття у хлоп'ячій ватазі не буде, бо він собі любить читати, і такий посидючий, як він, зможе бозна-скільки по-

навчитувати з цієї книжки. А Санта Клауса він, як і я, не бачив, то йому й переживати не буде чого. І нікому ніякої кривди від цього не станеться, ба навіть, якби Сонні знав, то я ще й роблю йому добру послугу, за яку він мені міг би й подякувати. А я завжди намагався робити людям добро. Може, Санта Клаус і сам мав такий намір, та переплутав нас. Такі помилки з кожним бувають. Отож я узяв книжку, олівець і ручку й переклав у Сонніну панчошу, а пістолет — у свою, тоді ліг у ліжко й знову заснув. Я ж кажу, у ті часи винахідливості мені не бракувало.

Розбудив мене ніхто інший, як Сонні, і повідомив, що приходив Санта Клаус і подарував мені пістолет. Я вдавав подив і навіть деяке розчарування таким дарунком, і щоб одвести його думки від пістолета, почав роздивлятись його книжку з малюнками і розхвалювати її до небес.

Я так і знав, що цей малюк ладен будь-чому повірити, і він зразу ж подався до тата з мамою хвалитися своїм набутком. Для мене це була страшна хвилинка. Після історії з річкою я остерігався мами і зараз утішав себе лиш тим, що єдина особа, яка могла б викрити мене, перебуває аж десь біля Північного полюса. Думка ця підбадьорила мене, і ми з Сонні вбігли у батьківську спальню з криком: «Дивіться, що нам Санта Клаус приніс!»

Тато й мама прокинулись, і мама всміхнулась, але тільки на мить. Коли вона глянула на мене, обличчя її змінилось. Я знав цей погляд, знав аж занадто добре. Так вона подивилася на мене того дня, коли я прийшов з річки, коли вона сказала, що я не маю права говорити.

— Ларрі, — тихо промовила мама, — де ти взяв цей пістолет?

— Санта Клаус поклав його мені в панчохи, мамусю,— відповів я, даремно силкуючись надати собі ображеного вигляду: мене ошелешило, як це вона про все здогадалася.— Це Санта Клаус, правда.

— Ти вкрав його з панчохи цього бідного дитяти, поки він спав,— сказала вона голосом, що тремтів від обурення.— Ларрі, Ларрі, як ти міг до такого докопатись!

— Та годі вже, годі,— осудливо буркнув тато.— Сьогодні ж різдвяний ранок.

— Тобі-то що, байдуже! — гарячково вигукнула мама.— А я не хочу, щоб у мене син виріс брехуном і злодієм.

— Та який же він злодій, жінко! — скинів тато.— Що ти говориш, отямся! — Він був сердитий, коли хтось розвіював його стан блаженства, а тут ще, мабуть, додалося почуття провини за власну поведінку попереднього вечора.— На ось, Ларрі,— мовив він, діставши рукою гроші з нічного столика.— На, оце тобі шість пенсів, а оце Сонні. Тільки глядіть не загубіть!

Але я подивився на маму і враз побачив, що стояло у неї в очах. Я розревівся, кинув пістолет на підлогу і з вереском вискочив на вулицю, де ще не було ні живої душі. Побігши у завулок за будишком, я припав до вогкої трави.

Я зрозумів усе, і мене пройняло нестерпно некучим болем. Я зрозумів, що ніякого Санта Клауса немає, як і казали Догерті, що це просто мама силкується заощадити кілька мідяків на господарстві, і що мій батько нечема, неук і п'яничка, і що мама сподівалася, коли я виб'юся в люди, то, може, витягну її зі злиднів. І я зрозумів, що цей вираз у неї в очах — від страху, щоб я не став таким самим, як батько. нечемою, неуком і п'яничкою.

ПЕРША СПОВІДЬ

Все лихо почалось тоді, коли помер дідусь і коли бабуся — батькова мати — назовсім перебралася до нас. Жити всією ріднею під одним дахом і за найкращих часів неабияке випробування, а моя бабуся як на те виявилася ще й справжньою селючкою, зовсім непривичасною до міського життя. У неї було широке, все у зморшках обличчя, і оскільки черевики нібито муляли їй, вона ходила босоніж у домі, що дуже обурювало маму. В обід бабуся задовольнялася кухлем портеру й горнятком картоплі і лиш іноді додавала ще трохи солоні риби — причому картоплю вона висипала на стіл і з великою насолодою їла, беручи її замість виделки пальцями.

Ну, а щодо дівчиськ, то вони завжди хитромудрі, і терпів від цього найбільше саме я. Бо Нора, моя сестра, підлецувалась до бабусі заради пенса, якого та давала їй щоп'ятниці зі своєї пенсії по старості, а от я на таке не міг піти. Я був занадто чесний, у цьому була моя біда. Коли я грався з Білом Коннеллом, сином сержапта поліції, я бачив, як бабуся чимчикує стежкою з кухлем пива, що випинається у неї з-під хустки, мені ставало страшенно соромно. Я що тільки не вигадував, аби лиш не запросити Біла до нас у дім, адже хто його зна, в якому стаці могли ми побачити бабуся.

Коли мама бувала на роботі і обід готувала бабуся, я до нього навіть не доторкався. Раз Нора спробувала примусити мене їсти, та я заховався під стіл і прихопив з собою кухонного ножа задля безпеки. Нора вдала, наче дуже обурилась (це, звичайно, було прикидання, але вона знала, що мама бачить її наскрізь, і тому виступала заодно з татом і бабусею) і надумала мене витягти. Я замахнувся на неї ножом, і вона відступилася. Я так і сидів під столом, поки прийшла

з роботи мама їй приготувала мені обідати. А коли повернувся тато, Пора заявила обуреним голосом: «Ой, татку, якби ти знав, що Джекі накоїв під час обіду!» Тоді, звичайно, все вийшло назовні, і тато відшмагав мене, аж мусила втрутитися мама, і після цього тато кілька днів не розмовляв зі мною, а 'мама майже не озивалася до Нори. Я тоді глибоко пережив, бог свідок.

А потім на довершення всіх моїх знегод підійшла пора першої мосї сновіди та причастя. Готувала нас до цієї події одна стара жінка на ім'я Райсен. Приблизно такого самого віку, що й наша бабуся, вона, однак, була заможна і мешкала в чималому будинку на Монтенотте; на ній був чорний плащ та капелюшок, і щодня о третій годині, коли у нас кінчались уроки, вона з'являлася в школу розповідати нам про пекло. Вона, правда, згадувала й рай, але тільки мимохідь, бо душа її була віддана пеклові.

Раз вона запалила свічку, дістала новеньку срібну монету в півкрони й сказала, що дасть її тому, хто потримас один палець — тільки один палець! — у полум'ї п'ять хвилин, звіряючись за шкільним годинником. Я завжди був честолюбний, і мене так і поривало вискочити добровольцем, якби не страх, що хтось подумас, ніби я жаднюга. Потім вона сказала, що ми боїмось потримати один палець — тільки один палець! — у маленькому полум'ї свічки п'ять хвилин, але не боїмося горіти й пектись у пекельному вогні цілу вічність. «Цілу вічність! Тільки подумайте! Усе життя земне — це коротенька мить, це лише краплинка в океані людських мук». Ця жінка справді таки захопилася пеклом, тоді як вся моя увага була прикута до півкрони. Скінчивши своє напучення, вона поклала півкрону назад у гаманець. Це дуже розчарувало в ній: така побожна жінка, а бач, про півкрону не забула!

Іншого разу вона розповіла про одного свого знайомого священика, котрий прокинувся якимсь серед ночі й

побачив у себе над ліжком незнайомця. Священик трохи злякався, що й не дивно було, але зрештою спромігся спитати, чого тому треба, і незнайомиць тихим хрипким голосом відповів, що хоче висповідатись. Священик сказав, що час для цього не зовсім слушний, і що краще прийти йому вранці. Та незнайомиць пояснив, що коли він останній раз був на сповіді, то посоромився признатись в одному гріху, і тепер його душа не має спокою. Тоді священик зрозумів, що справа серйозна, адже чоловік не висповідався в усіх гріхах і тим смертельно згрішив. Священик уже зібрався одягатись, аж це півень проспівав надворі, і коли священик оглянувся — незнайомця й сліду нема, тільки чути сморід, як від горілого дерева. Зирк він на ліжко — і бачить там не що інше, як відбиток двох обпалених долонь. А це все тому, що той чоловік не висповідався в усіх гріхах. Ця історія справила на мене моторошне враження.

Та найгірше було, коли вона стала навчати нас, як перевіряти своє сумління. Чи не згадуєш ти імені господа бога всеу? Чи шануєш своїх батька й матір? (Я спитав її, чи й бабусі це стосується, і вона відповіла, що стосується). Чи любиш ти своїх ближніх, як самого себе? Чи не зазіхаєш на майно ближнього? (Мені при цьому згадалося моє ставлення до того пенса, що Нора одержує щоп'ятниці). Я подумав, що так чи сяк, а через свою бабусю я порушив майже всі заповіді, і поки вона живе в нас, мені нема й надії на спасіння.

Мене брав смертельний страх перед сповіддю. Того дня, коли весь наш клас ішов на сповідь, я вдав, наче в мене болять зуби, сподіваючись, що моєї відсутності не помітять. Але годині о третій, — я вже думав, що небезпека минула, — аж воно ні: приходить один хлопець з доручення місіс Райєн і каже, щоб я сам пішов на сповідь у суботу і щоб разом з усіма

був готовий до причастя. А тут ще як па те мама не змогла піти зі мною і послала Нору замість себе.

Ну, а це дівчисько завжди знаходило, як мені допекти, щоб мама й не здогадалася. Коли ми спустились дорогою, вона тримала мене за руку, посміхалася й усе казала, як їй жаль мене — так наче вона проводжала мене в лікарню на операцію.

— Хай нас бог милує! — бідкалась вона. — Я так переживаю, що ти не був добрим хлопчиком! Ой, Джекі, у мене серце кров'ю обкипає через тебе. Ти маєш стільки гріхів, що всіх і не згадати! І не забудь сказати йому, як ти ударив бабуся по носі!

— Пусти мене! — скімлив я, силкуючись випрочатись. — Не підуй на сповідь!

— Підеш, Джекі, мусиш піти, — відповідала вона все тим самим зажуреним тоном. — Підеш, бо якщо ні, то наш панотець сам прийде по тебе. Але мені однаково тебе шкода. А пам'ятаєш, як ти хотів зарізати мене ножем під столом? І якими словами тоді лявся? Ой, я просто не знаю, що він з тобою зробить, Джекі. Може, навіть до єпископа пошле.

Пригадую, я в ту хвилину гірко подумав: їй не відомо й половини того, що мені доведеться розповісти на сповіді, коли я наважусь почати. Тільки я знав, що не зможу всього викласти, і дуже добре розумів, чому той дядько в історії місїс Райсен так погано висповідався. І мене обурювало, що когось він став таким більмом в оці.

Мені закарбувалася в пам'яті та дорога — крутий спуск до церкви і освітлений сонцем схил пагорба по той бік долини, що виднів у прегалинах між будинками, як останній проблиск раю перед зором Адама.

Потім, провівши мене довгими сходами вниз па церковне подвір'я, Нора враз заспівала іншої. Вона стала тим розлюченим чортеням, яким і була по натурі.

— Ось зараз ти матимеш! — триумфально крикнула вона й штовхнула мене через поріг церкви.— Сподіваюся, він пропише тобі прочитати всі покутні псалми, поганцю такий!

Я зрозумів тоді, що надійшла моя погибель. Двері з шибками із кольорового скла гойднулися і зачинилися за мною. Замість сонячного світла настала глибока сутінь; надворі шелестів вітрець, а тут усередині тиша порипувала під ногами, як лід. Нора сіла поперед мене біля сповідальні. Крім нас, чекало сповіді ще кілька старих жінок, а потім з'явився якийсь нещасний горопаха й заступив мені вихід, так що тепер я не зміг би втекти, навіть якби й хотів. Він згорнув руки, задер очі до склепіння і став щось мурмотити мученицьким голосом — я тоді подумав, що, може, і в нього є бабуся. Саме так, мені здавалося, і мусить поводитись людина, яка має бабусю, але моє становище було гірше, ніж його, бо він міг хоча б висповідатись, тоді як я не наважуся покаятись в усіх своїх гріхах, тож уночі я помру, а опісля раз у раз вертатимуся з того світу й смалитиму людям меблі.

Прийшла Норина черга, і я почув, як стукнуло щось, тоді вона заговорила солоденьким таким голоском, після цього стукнуло ще раз, і вже вона вийшла із сповідальні. Боже, які лицемірні ці жінки! Очі Норі були опущені долі, голова схилена, руки складені на животі, і до бічного олтаря вона наближалася так смиренно, мов свята. Такої побожності світ ще не бачив! Але я не забув, з якою диявольською зловтіхою мучила вона мене всю дорогу з дому, і подумав собі: невже побожні люди усі такі? Тепер була моя черга. Я ввійшов у сповідальню, немов на страшний суд, і двері самі собою зачинилися позад мене.

У сповідальні було темно, як у погребі, і я не бачив ні священика, ані будь-чого. Отоді мене пройняв уже найсправжніснійший страх. У цій пітьмі нас було

тільки двоє, бог та я, і всі козирі були в руках у бога. Адрже я ще й не подумав, а він уже знає всі мої наміри! Я відчув себе приреченим. Усе, що мені казали про сповідь, перемішалось у мене в голові, я впав навколішки перед однією стіною і бовкнув: «Розгрішіть мене, отче, це моя перша сповідь». Я почекав хвилину, але нічого не почув у відповідь. Тоді впав навколішки перед другою стіною й повторив те саме. І знов не почув відповіді. Бог таки добре мене поплутав!

Десь у ту мить я розгледів полицю приблизно на рівні мосї голови. На неї дорослі спираються ліктями, однак я у своєму розгубленому стані подумав, що, можливо, саме тут слід ставати навколішки. Звичайно, полиця була висока й вузька, але що-що, а лазити я вмів, і незабаром якимось уместився на тій полиці. Не звалитися звідти — оце було важче. Бо хоч коліньми там я й став, та не мав за що руками триматись, хіба тільки за дерев'яні плашки вище на стіні. Отож я вчепився рукою за один такий виступчик стіни й проказав ті самі слова трохи голосніше. Цим разом їх уже було почуто. Заслінка відскочила вбік, з'явилося слабеньке світло, і чоловічий голос запитав:

— Хто тут?

— Це я, отче,— поспішив я відповісти, боячись, що він не помітить мене і знову зникне. Мені його зовсім не було видно. Голос сповідника доходив звідкілясь із-під плашки, приблизно з того рівня, де були мої коліна, тож я міцніше вхопився за планку й нахилився униз, аж поки вгледів здивовано втуплене в мене обличчя молодого священика. Щоб побачити мене, йому довелося повернути голову в один бік, а мені — у другий, і ось так ми й розмовляли, досить по-чудернацькому. Такий спосіб вислуховувати сповідь був трохи дивним, але я відчував, що не мені тут критикувати.

— Розгрішіть мене, отче, це моя перша сповідь,— випалив я одним духом і нахилився ще трошки нижче, щоб йому було видніше.

— Що ти там робиш угорі? — сердито вигукнув він. Доти мені чемність допомагала якось утримуватись на полиці, але почувши звернення таким гострим тоном, я вже не витримав. Зірвавшись униз, я так сильно гепнувся об двері, що не встиг і отямитись, як уже простерся горілиць посеред церкви. Люди, що дожидали сповіді, пороззявляли роти й посхоплювалися. Сповідник відчинив двері сусідньої kabini й вийшов, зсунувши священницького берета на потилицю. Вигляд у нього був страшний. У цю мить і Нора прожогом підскочила до мене від олтаря.

— Ах ти поганцю такий! — закричала вона.— Я так і знала, що ти щось накоїш! З тобою тільки сорому наберешся! Тебе й на хвилину не можна з очей спускати.

Я ще тільки зводився на ноги, як вона нахилилася і лягнула мене по вуху. Це нагадало мені, що, опшелешений падінням, я забув навіть заплакати, і хтось би подумав, ніби мені зовсім не боляче, хоч я, може, скалічився на все життя. Тоді я заверещав на весь голос.

— Ти чого на нього? — гукнув на Нору священник, ще дужче розсердившись і відштовхнувши її вбік.— Як у тебе піднялась рука на це дитя, негіднице?!

— Але через нього я не можу відбути своєї покути, отче,— огризнулася Нора, блимнувши на нього лютьним оком.

— Іди собі й читай молитву, поки я не прописав тобі більшої покути,— сказав священник і допоміг мені підвестися.— Значить, ти на сповідь прийшов, бідолашко? — звернувся він до мене.

— Так, отче,— хлипаючи, відповів я.

— О,— повагом зауважив він,— то у такого великого, дорослого парубка, як ти, мають бути страшні гріхи. Це твоя перша сповідь?

— Так, отче,— відповів я.

— Тоді ще гірше,— сказав він похмуро.— Тобі ж треба покаятися за всі гріхи свого життя. Я не знаю, чи й до вечора встигну з тобою впоратися. Краще ти посидь тут і почекай, поки я відпущу цих стареньких. Ти ж бачиш по них, що їм мало в чому каються.

— Я почекаю, отче,— майже радісно погодився я.

Величезний тягар спав у мене з душі. За спиною у священника Нора показала мені язика, та я навіть не подумав відповісти їй тим самим. Тільки-но він, священник, розтулив рота, я побачив, що це чоловік дуже розумний. А подумавши трохи, ще й дужче у цьому переконався. Звісно-бо, коли людина має сповідатись у своїх гріхах за цілих сім років, їй для цього багато більше треба часу, ніж тим, які ходять на сповідь щотижня. Тут же гріхи за все життя, сповідник відразу це завважив. Бо таки-так, усі ці старі жінки й дівчиська з їхніми балачками про пекло, єпископа та покутні псалми,— хіба вони що інше у житті й знають? Я почав пригадувати свої гріхи, але, поминаючи справу з бабусею, нічого такого дуже страшного й не виявив.

Коли знов надійшла моя черга, священник уже сам провів мене у сповідальню і лишив віконечко відхиленим, щоб мені було видно, як він увіходить і сідає по той бік переділки.

— Ну, то як же тебе звать? — спитав сповідник.

— Джекі, отче,— відповів я.

— І що ж ти маєш на сумлінню, Джекі? — спитав він далі.

— Отче,— мовив я, швидше пориваючись усе викласти, поки у нього добрий настрій,— я хотів убити свою бабусю.

Священика, здається, трохи опшелшили ці слова, бо він не зразу й озвався.

— Ото маєш,— сказав він урешті.— Такий страшний намір. І що ж тебе спонукало до цього?

— Вона, отче, жахлива жінка,— пояснив я покутнім тоном.

— Справді? — перепитав він.— А по чому ж це видно?

— Вона п'є портер, отче,— заявив я. З маминих слів я знав, що це чи не смертний гріх, і тому подумав, що тепер священик буде милостивіший до мене.

— Ой-йой-йой,— вражено озвався він.

— І пюхає табаку, отче,— додав я.

— З нею таки справа серйозна, далєбі, Джекі,— зробив висновок священик.

— І ще, отче, вона ходить босоніж,— докинув я, сповнений співчуття до самого себе.— І вона знає, що я її не люблю, і тільки Норі дає по пенсові, а мені не дає піколи, і мій тато на її боці, а мене лупцює, і от одного вечора мене взяла така злість, що я вирішив її вбити.

— А тіло куди б ти подів? — діловито поцікавився священик.

— Я думав порізати його на шматки й вивезти тачкою,— відповів я.

— То ти, Джекі, великий грішник, я бачу,— зауважив він.

— Я знаю, отче,— відповів я, бо й сам був такої думки.— Я он і Нору пробував зарізати кухонним ножем, коли сидів під столом, тільки не попав.

— Цю саму дівчинку, що оце вдарила тебе? — спитав він.

— Так, її, отче.

— Колись хтось таки замахнеться на неї ножем, і тоді вже не схибить,— загадково мовив священик.— Але ж ти й відчайдух, мабуть, неабиякий! Між нами

кажучи, я теж багато кого зарізав би, тільки мені сміливості не стає. Бо смерть на шибениці — страшнеча річ.

— Правда, отче? — щиросердо запитав я (мені завжди кортіло знати про шибениці). — А ви коли-небудь бачили, як людину вішають?

— Бачив, і багато разів! — урочисто запевнив він. — І всі вони так верещали перед смертю!

— Ого! — обізвався я.

— Так, це жахлива смерть, — переконано заявив він. — Скількох чоловіків я бачив, які повбивали своїх бабусь, і всі вони запевняли, що не варто було цього робити.

Так ми порозмовляли цілих десять хвилин у сповідальні, а потім він провів мене на подвір'я. Мені дуже не хотілося з ним розлучатись: серед побожних людей я ще ніколи не зустрічав когось такого цікавого, як він. Після напівсутіні церкви мене оглушило сонячне сяйво надворі, і мені аж голова трохи запаморочилась, а коли морозна тиша розтопилася і я почув скрегіт трамваїв на вулиці, серце моє радісно підскочило. Я вже знав, що не помру цієї ночі й не мусять потім повертатись, щоб смалити меблі мамі. Це було б великим для мамі клопотом, а у неї і так його доволі.

Нора, дожидаючи мене, сиділа на огорожі і дуже відкошилила губу, коли побачила поряд зі мною священика. Їй стало страшенно заздро, бо її ніколи священик не проводив з церкви.

— То яку ж покуту він наклав на тебе? — холодно запитала вона, коли священик відійшов.

— Тричі проказати «Радуйся, богородице», — відповів я.

— Тричі проказати «Радуйся, богородице?» — не ймучи віри, повторила вона. — То ти, мабуть, нічого не розповів йому.

— Ні, все розповів,— рішуче сказав я.

— Про бабусю і про все?

— І про бабусю, і про все.

(А їй тільки одного хотілося — побігти додому й завити, що я приховав гріхи на сповіді).

— А ти розповів йому, як кидався на мене з ножем? — насуплено запитала вона.

— Авжеж, розповів,— сказав я.

— І він прописав тобі тільки тричі «Радуйся, богородице»?

— Тільки це.

З розгубленим виразом вона повільно злізла з огорожі. Їй таке просто в голові не вкладалось. Коли ми піднімалися східцями на центральну вулицю, вона глянула на мене підозріливо:

— Що ти смокчеш? — спитала вона.

— Льодяника,— відповів я.

— Це священник тобі дав?

— Священик.

— Боже милостивий! — гірко зітхнула вона.— І щастить же декому! Ні, нема ніякої вигоди від чесноти. Краще вже стати таким грішником, як ось ти.

ВІДСТУПНИК

— Але ж ти не пізно прийдеш? — спитала мати, коли я був уже на порозі.

— А коли я пізно приходив? — засміявся я у відповідь.

Оце були всі слова, якими ми обмінялися, але вони засіли мені в пам'яті. Дорогою я думав, що вже кілька місяців не ходив разом з матір'ю в кіно. Звичайно, комусь це, можливо, видасться й чудним, але після батькової смерті ми стали ближчі одне одному. І я

знав, що матері неприємно сидіти самій удома після смеркання.

Проте у мене були й свої клопоти. Розумієте, будши єдиною дитиною в батьків, я ніколи не вчашав на гулянки, як то роблять інші хлопці. Усі хлопці з нашої контори зустрічалися з дівчатами, принаймні вдавали, що зустрічаються. От так скаже котрийсь: «Що це за краля, з якою я бачив тебе ввечері, Джеррі? Ти вважай, щоб не вскочити в халепу». Послухати їх, то наче й нема ніякої іншої розваги в світі, крім дівчат, і що з ними неодмінно вскочиш у халепу. Педді Кіннен, скажімо, завжди тільки так і говорить — йому й невямки, наскільки це вибиває мене з колії. Йому видається, що він каже бозна-який комплімент. І лише через кілька років я почав здогадуватись, що на дівчатах Педді знався навряд чи більше за мене.

А потім я познайомився з Кітті Догерті — вона працювала санітаркою в лікарні. Хлопці з нашої контори казали, що з санітарками краще й не зв'язуватись. І звичайні дівчата зіпсуті, а ці лікарняні й зовсім казна-що — вони забагато всього знають. Познайомившись із Кітті, я побачив, що це брехня. Вона була освічена, шляхетна дівчина, удвох з матір'ю вони жили в заможнішій околиці вище над річкою, і мати її брала участь у всіляких громадських радах та комітетах. Невеличка й непосидюча, симпатична виглядом, Кітті завжди була в доброму настрої, а розмовляючи, раз у раз перескакувала з одної теми на іншу, як та малинівка з гілки на гілку морозного ранку.

Зустрічалися ми вечорами на дорозі біля річки — я так ніби знічев'я собі прогулювався і щоразу начебто бував страшенно здивований, коли бачив її. «Я й не думав, що тебе зустріну!» — казав я, або: «Оце несподіванка!» І таки й справді це було несподіванкою, бо хоч я й був певний, що Кітті прийде, поява її все одно вражала мене. Після цього ми розмовляли з пів-

години і я проводив її додому. Кілька разів вона запрошувала мене до себе, але я все відмовлявся: я був западто збуджений, я знав, що розгублюся, розіб'ю якийсь посуд, скажу брудне слово, а тоді прийду додому й переріжу собі горло. Звичайно, я ніколи не запрошував її ані в кіно, ані ще куди. Вона була вище всього цього. Я надіявся тільки на те, що коли доєднать довго чекатиму, то, може, мені пощастить витягти її з води, врятувати від розбійників або ще щось таке зробити, і це скромним і належним чином засвідчить, яке глибоке моє почуття до неї. Водночас мене мучило сумління, що я ж повинен більше бувати вдома з матір'ю, хоча сама тільки думка, що при цьому я можу пропустити нагоду витягти Кітті з річки, отруювала мені весь вечір.

Одного вечора я був особливо збентежений. Ми не бачилися з Кітті три тижні. Я був рішуче певен, що вона помирає й кличе мене, але ж ніхто не знає моєї адреси. За тиждень перед тим я відчув, що далі не можу терпіти й наважився піти на пошту. Звідти я подзвонив у лікарню й попросив до телефону Кітті. Мені всерйоз здавалося, що я почую понуру відповідь: «Кітті півгодини тому померла», а натомість мене ошелешила якась дівчина на другому кінці дроту, запитавши, хто це дзвонить. Я розгубився.

— Боюся, що моє ім'я нічого не скаже міс Догерті,— пробелькотів я з недоладним смішком.— Але в мене доручення до неї від товариша.

Тоді мене й зовсім охопила паніка. Що подумас така дівчина, як Кітті, про цю зумисну ідіотську брехню? Чи ж це не пастка, в яку затягла мене якась лиха й підступна сила? Я простяг трубку й так глянув на неї, немов то був хтось такий, що ось зараз я скручу йому в'язи. «Мойніган,— сказав я до трубки,— ти божевільний. Твоє місце, Мойніган, тільки в божевільні».

Нараз я почув голос Кітті — він прозвучав не з трубки, а в самій телефонній будці, наче вона стояла поруч зі мною; жахнувшись, я мало не впустив трубку. Нарешті я підніс її до вуха й запитав, як мені видалося, з французьким акцентом:

— З ким маю честь?..

— Це Кітті Догерті, — нетерпляче озвалась вона. — А хто ви?

Саме про це я й думав. Хто я в чорта такий?

— Я месь Бертрап, — обережно відповів я. — Здасться, я набрав не той номер. Перепрошую.

Я поклав трубку й подумав, як добре було б мати напихваті ножа, щоб перетяти собі горло. Може, це й кумедно, але відколи я познайомився з Кітті, мене вічно стали вабити різні гострі речі, як-от бритви чи кишенькові ножики. Наче вони й так мало не на кожному кроці трапляються!

Після цього мене вразило жахливе відкриття. Звичайно, я мав би раніше до нього додуматись, але, розумієте, я ж не вельми знався на дівчатах. Мені спало на думку, що Кітті я не зустрічаю з дуже простої причини: вона не хоче зі мною зустрічатись! Що саме не сподобалось їй у мені — я міг тільки здогадуватись, але якраз здогади й були моєю сильною стороною. Я заглянув у глибину душі: чим таким моя розмова могла б викликати відразу в Кітті? Я пригадав свої репліки, геть усі до останньої, і на лихо собі виразно побачив, що кожнісінька з них свідчила про мою невихованість, непорядність або несмак. Я говорив про Педді Кіннена як про хлопця, що «лицяється з кралами». Що може подумати пристойна дівчина про свого кавалера, котрий запросто вживає такі вирази, як не те, що у нього сам тільки бруд на думці?

Але цього літнього вечора я відчув себе трохи впевненіше. Було так погідно, у провітах між будинками

видпіли схили гір та поля, і все це підбадьорило мене. Може, я помилявся? Може, вона й не помітила або не зрозуміла моїх брудних висловів, і ми ще могли б зустрітися, і я провів би її додому. Я пройшов над річкою в один бік, тоді вернувся назад і рушив тією ж дорогою уже вдруге. Людей потроху меншало — парочки одна за одною звертали або у провулки вгору, або вниз до річки. І так само, як поступово порожніла вулиця, підупадали й мої надії побачити Кітті. Мені ясно було, чому вона уникала мене: тому що я зовсім не той стриманий добропорядний юнак, яким прикидаюся, а цілий вулкан брутальності й пицих бажань. «Хіть! Хіть! Хіть!» — стиснувши кулаки, сичав я сам до себе. Я міг будь-що простити собі, тільки не це.

Раптом я підвів погляд і побачив її, Кітті, на верхній площадці трамваю. Я відразу забув про хтивість, усміхнувся й став махати їй кашкетом, але вона дивилася вперед і мене не помічала. Принаймні так мені видалося. Я метнувся бігти до трамваю, щоб встигнути скочити на підніжку й сісти там угорі на задній лаві, де їй мене не буде видно, а опісля, коли вона вже сходитиме, озватись: «Оце несподіванка!» Але водій наче на злість мені увімкнув швидкість, і старенький вагон скрегітливо покотився рівною ділячкою дороги в напрямку до міста, а я стояв серед вулиці й усміхався, ніби не встигнути на трамвай — це бозна-який жарт, і тільки думав: якби ж мені зараз ножа та ще силу волі, щоб скористатися ним! Становище моє було безнадійне.

А потім я, мабуть, і справді трохи схибнувся, бо кинувся доганяти трамвай. Люди на вулиці в подиві витріщили на мене очі, отож я руки зігнув у ліктях, як професійний бігун і так біг і біг — нехай, мовляв, думають, що в мене тренування перед великими перегонами. Захекавшись, я вже й сам став вважати

себе за бігуна і дуже обурювався, що перехожі все витріщаються в мій бік.

Оскільки трамвай ставав на зупинках, мені вдавалося не випускати його з поля зору, хоч він і був так далеко від мене, як протилежний кінець міста. Побачивши, що Кітті зійшла з трамваю й подалася бічною вуличкою вгору, я перестав бігти, бо й так геть зпесилів, і далі вже ледь волюся услід за нею. Коли вона ввійшла в якийсь будинок у глибині подвір'я, я сів на високу брівку тротуару, схилив голову на коліна і довго відсапувався. Усе-таки я не відірвався від неї! Тепер можна було перепочити, прогулюючись туди-сюди побіля будинку, поки вона вийде і скаже з невинною усмішкою: «Оце несподіванка!»

Проте доля того вечора від мене одвернулася. Коли я отак походжав перед будинком, та ще й з вікон щоб не було помітно, по другий бік вулиці показався один високий хлопець. Серце моє тьохнуло: то був Педді Кіннен.

— Здоров, Джеррі! — кинув він з тим своїм здогадливим осміхом, як і щоразу, коли хотів показати, що от викрив тебе в чомусь.— Що ти тут поробляєш?

— Та товариша виглядаю, ми домовилися про зустріч,— відповів я, намагаючись говорити невимушеним тоном.

— А мені щось здається, чи не якусь кралю ти виглядаєш,— підлесливо докинув Педді.— Тиха вода глибока. То коли ж ви маєте зустрітись?

А нехай тобі, я ж навіть не знав, котра зараз година!

— О пів на восьму,— відказав я навімання.

— Пів на восьму? — здивувався Педді.— А вже майже дев'ята.

— Та він такий неточний! — роздратовано сказав я.— Завжди спізнюється. Але все одно він повинен прийти.

— Тоді я почекаю разом з тобою,— розохотився Педді і, прихилившись до стіни, видобув пачку сигарет.— Така пізня пора, що ти ще в якусь історію влипнеш. У цьому місті стільки всякого наброду розвелось!

Отакий він був, той Педді — золота душа, на будь-який клопіт згоден, аби лиш комусь стати у пригоді. Я ладен був задушити його! Мені стало ясно, що треба переграти все інакше.

— А, чорт із ним! — нетерпляче заявив я.— Більше не буду його дождати. Я оце тільки-по пригадав, що у мене ще одна зустріч, на Вестерн-род. Вибач, Педді, але це вже я розповім іншим разом.

Я рушив назад, до трамвайної колії. Сівши на трамвай, я доїхав до останньої зупинки неподалік будинку Кітті. Тут в усякому разі Педді Кінпен не застукає мене. Я примостився на огорожі над річкою. Сходив місяць, і кожні чверть години з'являвся трамвай, з виском і скрипом проїжджаючи старим мостом, а потім на хвилику западала темрява, коли кондуктор переставляв дугу. І щоразу я зіскакував з огорожі й ставав у місячному світлі край тротуару, виглядаючи Кітті серед пасажирів. Раз показався поліцейський; він підозріло зиркнув у мій бік, і я тихенько шмигнув угору в тінь під огорожею. По той бік дороги був високий мур, позад якого на тлі неба вирізнявся освітлений місяцем дах будинку. Час від часу підїжджав трамвай, і проходили люди, і чулись уривки розмов, немов повіви тепла з відчинених дверей для безпритульного. Тепер було й зовсім ясно, що вже нема чого сподіватись. Адже Кітті могла дістатися до будинку і через подвір'я. Досі вона вже, можливо, вдома й лягла спати. Надїхав останній трамвай і відїхав, а Кітті все не було, та я й далі розпачливо хапався за надію. Поки лишався ще бодай проблиск її, я не міг іти додому.

Аж ось почувся тупіт жіночих черевичків. Я навіть і не думав собі, що це може бути Кітті, коли вона раптом дрібно процокотіла повз мене. Я здригнувся й гукнув її на ім'я. Вона хутко озирнулася через плече і, побачивши, як хтось невідомий вигулькнув з пітьми, злякано кинулася бігти. Я теж побіг, але вона наддала ходи й відстань між нами почала збільшуватись. Пройнятий розпачем, я закричав щосили:

— Кітті! Кітті! Та почекай же!

Вона пробігла ще трохи й зупинилася, але з осторогою. Тоді оглянулася й повільно рушила назад.

— Джеррі Мойніган! — прошепотіла вона здивовано.— Що ти тут робиш?

Я вже збирався з духом сказати їй, що просто собі прогулювався і несподівано побачив її, коли враз збагнув безглуздість такої версії і натомість схлипнув. Потім мене прорвало сміхом. То, мабуть, була істерика. Але Кітті добряче таки перелякалася, а тепер, коли страх минув, розізлилася як сто чортів.

— Ти що, здурів? — гаркнула вона.

— Та я ж не бачив тебе цілу вічність.

— Ну то й що? — відповіла вона.— Я не виходила гуляти.

— Я думав, може, це через ті слова, що я тобі говорив,— пробурмотів я розгублено.

— А що ти таке говорив? — зацікавилася Кітті.

Проте мені було несила повторити всю ту брідоту, що проходила крізь мої уста. Я ж пенароком міг згадати якесь слово, що їй, можливо, і не впало в око.

— Та всяке таке,— відказав я.

— Ет, ні, зовсім не через це,— кинула тоді нетерпляче Кітті.— Справа тут у мамі.

— Що, з нею щось негаразд? — майже радісно вигукнув я. Яка-небудь серйозна хвороба, не конче смер-

тельна, дала б мені таку жадану нагоду кинутись на порятунок Кітті.

— Ні, але вона зняла таку бучу!

— Бучу? А через що?

— Та через тебе ж,— відповіла Кітті роздратовано.

Це було гірше, ніж я міг собі уявити. Жінка, якої я зроду в житті не бачив, зняла через мене бучу. Отакої!

— Та чим же я завинив? — запитав я.

— Ти нічим не завинив, але поголос однаково пішов. І ти не хочеш прийти до нас, щоб познайомитися з нею, як зробив би кожен на твоєму місці. Я знаю, що вона тупувата і в голові у неї повно всяких дурниць про її рідню. Я нічого такого в них не бачу, чим би вони різнилися від інших людей, та й сама вона вийшла заміж за роз'їзного крамаря, тож тут нема про що й розводитись. І все-таки тобі не треба б так дерти носа.

Мене всього заколотило. Кітті в моїх очах була як таємниця між богом, нею і мною, і я вважав, що й вона знає про це тільки наполовину. Аж воно виявляється, що це я не знав навіть половини! Поголос про нас! І я деру носа! Що ж далі я почую?

— Але що вона має проти мене? — запитав я, зважуючи подумки, чи нема в нашій конторі її шпигуна, розвідача, котрий доносить про все, що я скажу й зроблю.

— Вона гадає, що ми здорово заплутались,— сердито кинула Кітті, паче вражена моєю нездогадливістю.— Їй, мабуть, здається, що ти не досить благородний для двоюрідної прапраправнучки Деніела О'Коннела¹. Я кажу їй, що ти вище всяких таких речей, але вона мені не вірить. Вона каже, що я кру-

---

¹ Д. О'К о н н е л (1775—1847) — ірландський політичний діяч.

тійка й вертихвістка. І що в моїх жилах нема й краплі О'Коннелової крові.

Кітті аж пирхнула сміхом, уявивши себе в ролі крутійки,— бо й було ж чого.

— Оце така її думка...— у відчаї пробурмотів я.

— Еге ж,— сумно погодилася Кітті.— У неї просто не вистачає клепок. В усякому разі вона не має жодних підстав думати, що я їй брешу. Сіссі і я— ми завжди мали кавалерів і, не ховаючись, фліртували з ними, отож я не розумію, чому вона гадає, ніби зараз я хочу щось утаїти.

При цих її словах я зареготав як останній йолоп. Жахливішого не можна було й придумати. Це був кошмар! Кітті, яка здавалася мені ангелом, без краплі сорому говорить, що вона «фліртувала» з хлопцями. Навіть легковажні жінки у тих легковажних книжках, які я читав, не висловлюються так безсоромно про лубоці. Мадам Боварі і та мала досить пристойності, щоб удавати, ніби це їй не подобається. Так мені відкрилися ще одні двері у зовнішній світ, але Кітті подумала, що я сміюся з неї, і почала виправдовуватись.

— Звичайно, я була дурненька,— сказала вона.— Ти перший хлопець, що поставився до мене порядно. Іншим тільки дуроці були в голові. І от тепер, тому що мені ці дуроці перестали подобатись, мама вирішила, що я вскочила в справжню халепу. Я бачу, вона все косить на мене оком, чи я не зробилась огряднішою. Йй-бо, вона трохи пришелепувата. Я кажу їй, що ти мені подобаєшся більше за всіх моїх давніших знайомих хлопців і що я переросла всякі такі дурниці.

— І що ж вона на це? — запитав я. Мені ставало ясно, що уява тут безпорадна. Об'єктивна реальність навколо була в тисячу разів химернішою, ніж уся

моя фантазія, і хоч мене й нудило від цієї реальності, я таки хотів її знати.

— Та я ж казала тобі, що вона тупувата,— розгублено відповіла Кітті.

— Але все-таки? — розначливо вигукнув я.

Кітті всміхнулася ніби аж сором'язливо:

— Ну, вона сказала, що ти хитрий пройдисвіт, котрий чудово зуміє обвести круг пальця таку наївну дурочку, як я. Я згодна, що я нетямуща, та не до такої ж міри!.. Але ти розумієш — це зовсім безнадійно. Мені здається, вона зовсім ксбетти не має. Вона просто не здатна зрозуміти.

— О боже! — скрикнув я мало не з плачем.— Якби то я був таким!

— Яким таким? — перепитала Кітті.

— Та от таким хитрим пройдисвітом, як вона мене змалювала. Тоді я міг би мати бодай якусь надію на тебе.

Кітті з хвилину дивилась на мене, про щось міркуючи.

— Як правду казати, я спершу подумала, що це у тебе серйозно зі мною, але я не була певна. Адже ти нічим не натякнув про свої наміри.

— Боже, а я ж стільки пережив за останні тижні! — гірко зауважив я.

— Я знаю,— сказала Кітті.— Я й сама трохи скутила. Мабуть, від того, що до людини звикаєш.

Ми помовчали. Я не бачив, що б іще тут такого сказати.

— А тепер ти певен, що все це у тебе всерйоз? — запитала вона.

— Кажу ж тобі, що я ладен був руки на себе накласти! — сердито відказав я.

— І навіщо? — вона знову знизала плечима, подивилась на мене і засміялася просто в очі, бісеня таке!

Я поривався розповісти їй про свої плани, але вона не хотіла й слухати, вона хотіла, щоб я поцілував її. Мені, однак, видавалося, що таке цяцькання ні до чого, тож я таки виклав їй свої міркування — коли траплялись вільні проміжки. Тепер наче важезний тягар звалився в мене з душі і, повертаючись додому при місячному світлі, я навіть співав. Аж раптом я почув, як вибили дзигарі, і спів мій урвався. Я згадав материне: «Але ж ти не пізно прийдеш?» і своє: «А коли я пізно приходив?» Від цього теж можна було впасти в розпач, хоч і не такий.

Хатні двері стояли трохи прочинені, й на кухні було темно. Мати, я побачив, сидить біля вогню, і тільки схотів я підскочити до неї й обняти, як згадав про парфуми Кітті й злякався навіть підійти близько. Господи, наче це могло щось їй сказати!

— Добри вечір, мамо! — сказав я з нервовим смішком, потираючи руки. — Ти сидиш у темному.

— Вип'єш чаю? — спитала мати.

— Можу й випити.

— Котра година? — спитала вона, засвічуючи газову лампу. — Ти дуже пізно.

— Та зустрів одного хлопця з роботи, — сказав я, з прикрістю відчувши відтінок докору в її голосі.

— Мені вже було страшно, — промовила вона ледь скімливо. — Я не знала, що з тобою. Де це ти забарився?

— Та піде, просто так, — відповів я, і сам переживаючи за свою поведінку. — Трохи випили, побазікали — як звичайно.

Я мало не відкусив собі язика, коли казав оці слова, — вони звучали так жорстоко, наче то говорив хтось чужий, а не я. Мати обернула до мене зляканий погляд, немов теж побачила когось чужого, — це було просто нестерпно.

— Господи милосердний! — скрикнув я.— У своїй хаті й життя нема!

Я швидко піднявся нагору, засвітив свічку, роздягнувся й ліг. Хтось може бути й п'яниця, й пащекун, і все-таки йому не доводиться так мучитись, як мені, хоч я прогуляв тільки один-єдиний вечір. Оце таку маєш мороку, будши добрим сином.

— Джеррі! — гукнула мати знизу від сходів.— Принести тобі чаю?

— Ні, дякую,— відповів я.

Я чув, як мати зітхнула й вернулася назад. Потім вона замкнула обоє дверей — і з вулиці, і з двору. Посуду вона не мила, і я знав, що моя чашка чаю стоїть на столі, прикрита блюдечком,— якщо я раптом передумаю. Вона стала повільно підніматись, і хода в неї була така, як у зовсім старої жінки. Я задув свічку, поки мати не встигла дійти нагору, а то ще вона надумала б питати, чи мені чого не треба,— і у вікно линуло місячне сяйво й принесло з собою згадки про Кітті. Але щоразу, як я намагався уявити обличчя Кітті, усміхнене до мене у сподіванні поцілунку,— натомість поставало материне обличчя з таким виразом, який має дитина, коли її вперше вдарили і вона раптом побачить у тобі чужого. Я пригадав усе наше спільне життя від тієї ночі, коли помер батько,— як по неділях уранці ми ходили до церкви, як бували в кіно, як сніували плани на майбутнє, як... Боже мій! Я враз немов відчув те, що вона відчувала, сидячи отак біля вогню й дожидаючи, коли впаде на неї удар. А тепер цей удар упав, і я став чужий для неї, і що б я не робив, ми вже ніколи не зможемо бути одне для одного тим, чим були раніше. У грудях мене здушувало щось таке, як камінь, і я пролежав без сну аж до перших півнів. Далі я вже не міг терпіти. Я вийшов у коридор і прислухався.

— Ти не спиш, мамо? — спитав я пошепки.

— Що з тобою, Джеррі? — зразу відповіла вона в тривозі, і я зрозумів, що мати спала не більше від мене.

— Я тільки хочу попросити в тебе пробачення,— сказав я, відчиняючи двері до її кімнати. І коли я побачив, як вона сидить у ліжку під лампадкою, той камінь гостро вдарив мене в груди, і я зайшовся плачем, мов мала дитина.

— Ой, дитя моє, дитя! — вигукнула вона.— Чого ти плачеш, мій хлопчику? — Мати простягла вперед руки, я підступив ближче, вона пригорнула мене і стала погойдувати, як робила це, коли я був маленьким.— Ой-ой-ой,— приговорювала вона пошепки, ніби сама до себе,— мій голубчику, сміливчику мій! — Вона повторювала всі ті пестливі імена, якими називала мене багато-багато років тому. Оце тільки й усього, що ми сказали одне одному. Ані я не мав духу признатись, як я повівся, ані вона не могла визнати, що ревнує; усе, що вона могла зробити — це хоч трохи втішити мене за той біль, якого я їй завдав, і перепросити за те, що така вдача мені від неї дісталася.

— Мій голубчику! — приказувала вона.— Сміливчику мій!

П'ЯНИЦЯ

Коли помер містер Дулі з верхньої частини міста, батько дуже переживав. Містер Дулі був комівояжер, він мав власну машину, а двоє його синів навчалися в домініканців, отож нам далеко було до нього, але він не слабував на фальшиві гордощі. Містер Дулі був розвинутою людиною і, як і всі розвинуті люди, страх любив поговорити на інтелектуальні теми; мій же батько був більш-менш начитаний і міг оцінити тямущого співбесідника. А містер Дулі був чоловік тямущий. Маючи багато ділових знайомств, а також

зв'язків у церковних колах, він знав мало не все, що відбувалося в місті, і щовечора неодмінно підходив до нашої хвіртки, щоб розповісти батькові останні новини — ті, про які не пишеться в газетах. У нього був низький плавний голос і усмішка добре поінформованої людини. Батько слухав його в захваті і тільки вряди-годи притакував по ходу розмови, а тоді з розпашілим обличчям підбігав до матері й казав: «А ти знаєш, що оце розповів мені містер Дулі?» Відтоді коли я не почую, як хтось нишком переказує конфіденціальні подробиці якоїсь події, мені так і кортить спитати: «А це ви часом не від містера Дулі довідались?»

Я так і не міг усерйоз повірити в смерть містера Дулі, аж поки побачив на власні очі, як він лежить загорнутий у брунатний саван і його воскові пальці перевиті чотками. Проте навіть і тоді мені здавалося, що тут щось не чисто і що одного літнього вечора містер Дулі знову підійде до нашої хвіртки і повідає нам, що за махінації творяться на тім світі. На батька, одначе, ця подія дуже вплинула — і через те, що містер Дулі був приблизно того самого віку, що й він, а смерть однолітка не може не стривожити людину; і через те, що тепер ніхто йому не розповідатиме причини останніх інтриг у міській управі. На Бларні-лейн по пальцях можна було полічити людей, що вміли до ладу читати газети, але всі вони дивились на батька, простого робітника, згори вниз. На що вже тесля Саллівен, сам ніщо, а й той вважав себе на голову вищим від батька. Тож це була таки неабияка подія — втрата містера Дулі.

— О пів на третю на кладовищі Карра, — промовив у задумі батько, кладучи газету.

— Ти думаєш піти на похорон? — стривожено запитала мати.

— А що ж люди скажуть? — відповів батько, відчуваючи протидію. — Не можна інакше.

— Гадаю, коли ти проведеш його до церкви, ніхто від тебе більшого й не вимагатиме, — зауважила мати, насилу стримуючись.

(«Провести до церкви», куди тіло переносили в такі години, коли батько був уже не на роботі, це було ще нічого, але йти на похорон — означало втратити платню за пів робочого дня).

— Та ж ми майже не знайомі з його ріднею, — дала мати.

— І слава богу, — з гідністю відповів батько. — Але на їхньому місці ми були б тільки раді.

Треба віддати батькові належне: він завжди був ладен пожертвувати півдня заради давнього сусіди. І річ була не в тому, що йому подобався сам похорон: просто він був сумлінною людиною і робив усе, як для себе, і коли щось його й могло втішити при думці про власну смерть, так це тверда надія на те, що його поховають з усім відповідним ритуалом. Та й матері теж треба віддати належне: коли йшлося про чийсь похорон, вона не через гроші бідкалась, хоч як важко вони нам діставалися.

У батька, щоб ви знали, була одна велика вада: він упивався. Він міг триматися місяці, навіть кілька літ поспіль, і тоді був золото, не чоловік. Він першим підводився вранці і приносив матері чашку чаю у постіль, вечорами сидів удома й читав газету, а на заощаджені гроші купував собі новий костюм із синьої саржі й циліндр. І все глузував із тих дурнів, що день у день процвиндюють по шинках своїй тяжко зароблений гріш. Іноді, маючи вільну годину, він брав олівець та папір і заходжувався з точністю до пенса підраховувати, скільки він заощаджував за тиждень на спиртному. Бувши за вдачею оптимістом, він часом прикидав, скільки збереже грошей за весь той

час, який йому, мабуть, ще судилося прожити. Цифра виходила приголомшлива: він помре справжнім дукачем!

Ці його підрахунки — якби ж то знаття! — були недоброю призвісткою: батька починали роздирати гордощі, і він уже уявляв свою особу взірцем усіляких чеснот. Гордощі поступово приймали його такою мірою, що врешті-решт він відчував потребу якось винагородити себе за власну стриманість. Тоді на знак своїх звершень він викиляв кухлик — ні, не горілки, боронь боже! — а якого-небудь цілком невинного напою, як-от легке пиво. І на цьому кінчався його період непитущості. Випивши перший кухоль, він починав усвідомлювати, що дозволив собі пошитися в дурні, і тоді брав другий, щоб забути це лихо, а потім третій, щоб забути те, чого він не міг забути, і кінець кінцем повертався додому п'яним у дим. Так він ступав на слизьку п'яницьку стежку — достоту як це зображено на лубочних малюнках для простолюду. Другого ранку йому тріщала голова і він залишався вдома, а мати йшла вибачатися за нього перед його начальством, і за якихось півмісяця він знову ставав похнюпленим, дратівливим і жалюгідним. Почавши пити, він не зупинявся, поки не пропивав геть усього аж до кухонного годинника. Ми з матір'ю добре знали всі ці стадії і стереглися найменшого приводу, що міг би звести батька з путі праведної. В тому числі й похоронів.

— Я маю на півдня піти на роботу до Данфі,— пригнічено сказала мати.— Хто ж догляне Ларрі?

— Я догляну,— великодушно зголосився батько.— Трохи прогуляйтесь йому не завадить.

На цьому розмова й скінчилася, хоч нам усім було ясно, що мене зовсім не треба доглядати, я міг би любісінько лишитися вдома і ще й сам доглянути Сонні. Просто мати вирішила, що коли я піду з батьком, то

він через мене муситиме стримуватись. Насправді він ніколи з цієї причини не стримувався, але мати все-таки поклала на мене великі надії.

Коли наступного дня я вернувся зі школи, батько був уже дома і готував чай для нас обох. Чай він умів заварювати як ніхто, дарма що в усякій іншій хатній роботі зовсім нічого не тямив. Тільки подивитись, як він, бувало, крає хліб! Потім ми подалися вниз, до церкви,— батько у своєму найкращому костюмі з синьою саржі, хвацько збивши циліндр набакир. У гурті людей на свою превелику радість він побачив Пітера Краулі. Пітер — це була ще одна недобра призивітка, я вже знав з досвіду, чим кінчалась недільна вранішня служба божя, коли вони сходилися, батько й Пітер. Хоч би совість мав,— казала про Пітера мати: ходить по людських похоронах, аби тільки випити на дурничку! Аж тут виявилось, що він навіть не був і знайомий з містером Дулі. Батько трохи зневажав Пітера, але й співчував йому, як і всім тим дурням, що розтринькували свої чесно зароблені грошенята по шинках замість приберегти їх про чорний день. Нібито Пітер Краулі свої кривні розтринькував!

На думку батька, похорон було влаштовано чудовий. Він устиг до всього приглянутись перед тим, як ми рушили за катафалком у ясну пополудневу пору.

— П'ять екіпажів! — вигукнув він. — П'ять екіпажів і шістнадцять критих повозів! Один олдермен, два радники, а священиків — то й не злічити скільки. Такого пишного похорону я давненько вже не бачив, ще відтоді, як ховали Віллі Мака, шинкаря, що жив над шляхом.

— А як його любили всі! — озвався своїм пропитим голосом Краулі.

— Ой, леле, та хіба ж я не знаю? — образився батько. — Хіба не був небіжчик найближчим мої прияте-

лем? Оце щойно за два дні перед смертю — за два дні! — він прийшов до мене розповісти про махінації з будівельним контрактом. Ті лобуряки з міської управи — то чисті грабіжники з великої дороги. Але я навіть не уявляв, що у нього було так багато зв'язків!

Ступаючи в процесії, батько, як той хлопчисько, тішився всім: і що так багато людей зібралося, і що на Санді-Вел стоять такі гарні будинки. Недобрі привістки чигали на нас звідусюди: сонячний день, бучний похорон, присутність священників і по-панському вбраної публіки — все це ще дужче розпалювало батькову марнославність. Він мало не з радістю спостерігав, як опускають у могилу давнього приятеля; його бадьорило відчуття виконаного обов'язку і усвідомлення того, що хоч довгими літніми вечорами йому й бракуватиме бідного містера Дулі, все-таки це він, а не містер Дулі, буде відчувати втрату.

— Гайда звідси, поки вони ще дорістають, — прошепотів батько до Краулі, коли грабарі сипнули перші лопати землі в яму, і хутко подався вбік, мов цап, перестрибуючи з одного трав'янистого пагорка на інший.

Візники, що їх теж, певне, доймала спрага, хоч і не підсилена кількома місяцями стримання, з надією подивились на нас.

— То вже кінчають, Міку? — запитав один з них басом.

— Вже все, лишилося тільки останні молитви прочитати, — проголосив батько тоном людини, що несе втішну новину.

Екіпажі перегнали нас, збивши хмару куряви, ще за кількасот ярдів від шинку, і батько, хоч у спеку йому й дошкуляв біль у ногах, прискорив ходу, занепокоєно озирваючись через плече, чи не видно з-за

пагорба основної маси людей з кладовища: у такій юрмі й до прилавка-бо не протовпишся.

Коли ми дійшли до шинку, екіпажі вже вишикувались перед ним, і поважні чоловіки в чорному обережно виносили втішливий бальзам таємничим жіночим особам, що скромно простягали ручки з-поза фіранок у каретах. У самому шинку були тільки візники та ще декілька жінок, закутаних у хустки. Я відчув, що коли й маю якось стримати батька, то зараз саме час діяти, і потяг його за полу.

— Татку, може, підемо додому, га?

— Ось хвилинку,— відповів батько, аж сяючи від радісного збудження.— Вип'єш пляшку лимонаду, й підемо.

Це був хабар, я розумів, але що поробиш — я завше був поступливої вдачі. Батько замовив лимонад і два кухлі пива. Я хотів пити і одним духом спорожнив усю пляшку. Але батько — ні. Позаду у нього були довгі місяці стримання, а попереду — безмежне блаженство. Він дістав люльку, продув її, натоптав тютюну й запалив, голючо понахкуючи; очі його збуджено виблискували. Потім він, не поспішаючи, обернувся спиною до свого кухля, сперся ліктем на прилавок у позі людини, яка й гадки не має, що на неї чекає якесь там пиво, і так само повільно струсив з долонь крихти тютюну. Він явно влаштовувався на цілий вечір і вже заходився згадувати всі ті бучні похорони, що в них йому доводилося брати участь. Екіпажі досі вже від'їхали, але в шинку було все одно людно, бо саме насунула простіша публіка з кладовища.

— Татку,— знову потяг я його за полу,— може, підемо додому?

— Встигнемо, мама ще не скоро вернеться,— відповів він досить доброзичливо.— Біжи краще на вулицю, погуляш.

І вистачає ж глузду в цих дорослих! Думають, піби самому гуляти на незнайомій вулиці так дуже приємно. Мені зробилося нудно: я вже знав із досвіду, як мали далі розгортатися події. Батько готовий був досидіти в шинку до самої ночі. Потім мені, мабуть, доведеться волокти його, п'яного як чіл, по Бларні-лейн, де всі старі баби, стоячи на порозі своїх будинків, примовлятимуть: «Мік Делані зпову пустився берега». Вдома мати буде прибита горем, батько назавтра не піде на роботу, а під кінець тижня мати понесе в заставу годинника, ховаючи його під хусткою. І в кухні стане без годинника так порожньо!

А тим часом мене й далі пекла спрага. Аж це раптом я виявив, що, ставши навпочіпки, можу дотягтися до батькового кухля і навіть покусити, що воно там за питво. Батько сидів спиною до прилавка й нічого б не помітив. Я сягнув рукою до кухля і обережно відсorbнув трошки. Розчарування було неймовірне. Я дивувався, як він міг пити таку гидоту. Він, певно, ніколи не куштував лимонаду!

Мені, мабуть, треба було б сказати йому щось на цю тему, але він уже вдарився у своє звичне пишнослів'я. Я чув, як він роздабарював про те, що справжній похорон не буває без духового оркестру. Простягнувши руки в такій позі, наче в них була рушниця цівкою назад, батько продуднів кілька тактів з «Жалобного маршу» Шопена. Краулі шанобливо притакував. Я відсorbнув трохи більше й відчув, що портер має свої принади. Мене охопила приємна збудженість, захотілося погомоніти про високі матерії. Батько тим часом наспівував уже «Марш мертвих» із «Саула». І шинок цей був гарний, і похорон дуже пристойний: бідний містер Дулі в раю, безперечно, лишився ним вельми вдоволений. Єдине тільки, що їм би слід було замовити духовий оркестр. Бо й справді, який же це похорон без духового оркестру?

А цей портер мав чудодійну силу: випивши його, я ніби вийшов сам із себе, чи то радше здійнявся до хмар, мов херувим, і побачив самого себе збоку,— як я стою, схрестивши ноги й прихилившись до прилавка, і в голові у мене снуються не якісь там дурниці, а глибокі, поважні й дорослі думки про життя та смерть. Приглядаючись отак до себе, я несподівано збагнув, який же кумедний мій вигляд, тоді розгубився й мені захотілося сміятись. Але за цей час я встиг допити кухля й перейшов до іншої стадії: виявилось, що дуже важко поставити його назад, прилавок чи не підріс, поки я пив. Мене знов огорнув смуток.

— Ну що ж,— з належною побожністю мовив батько й сягнув рукою позад себе, шукаючи кухля.— Хай господь упокоїть його душу, де там їй судилося бути!— Він зупинився, глянув спершу на кухоль, а тоді на людей навкруг.— Хе! — сказав він досить добродушним тоном, наче маючи намір прийняти все це за жарт, нехай і зовсім недоречний.— Хто це тут приклався?

Запала мовчанка, протягом якої шинкар та старі жінки подивилися спочатку на батька, а потім на кухоль.

— Ніхто не прикладався, чоловіче добрий,— обурено відказала одна з жінок.— Що ми тобі, грабійники, чи що?

— Ніхто з нас, Міку, не поласиться на чуже,— докинув і шинкар з ображеним виглядом.

— Але хтось же поласився,— сказав батько, і усмішка почала зникати з його обличчя.

— Ну, то треба приглянутись, хто там був ближче до кухля,— багатозначно кивнула в мій бік та сама жінка, і аж тепер до батька стало доходити, в чому тут причина. Я стояв, поринувши у блаженну замрію. Батько нахилився і шарпнув мене за плече.

— Що з тобою, Ларрі? — стривожено запитав він. Пітер Краулі глипнув на мене й ошкірився.

— І все видудлив?! — вигукнув він пропилим голосом.

Звичайно, все — чом би й ні? А тепер мене почало вивертати. Батько блискавично відскочив убік, щоб я, боронь боже, не забруднив йому вихідний костюм, і хутко відчинив тильні двері.

— Марш надвір! Марш! — закричав він.

У дверях я побачив зарослий плющем мур під ясним сонцем і щодуху гайпнув туди. Намір у мене був добрий, тільки виконання занадто енергійне: я врізався просто в мур і завдав йому, як мені здалося, значної шкоди. Бувши чемним хлопчиком, я сказав «перепрошую», і в цю мить мене знов занудило. Батько, все ще остерігаючись, щоб не забруднити костюма, підхопив мене ззаду й обережно підтримував, поки я вивергав із себе усю погань.

— Оце ти правильно! — підбадьорював він мене. — Виблюєш, і все буде гаразд.

Та коли там ще це мало бути, а поки що було зовсім негаразд. Я відчайдушно заверещав, і батько поволік мене пазад у шинок, де посадовив на лаві обік тих самих жінок у хустках.

— Нехай бог милує, — зойкнула одна з них, співчутливо глянувши на мене. — Які батьки, такі й діти.

— Міку, — стривожено озвався шинкар, посипаючи тирсою ті місця, де я паслідив, — а дітлахам же тут взагалі не дозволяється бути. Краще забери його додому, поки фараон не застукав.

— Боже милостивий! — забідкався батько, звівши очі вгору й заламуючи руки на знак крайньої розгубленості. — За віщо на мене це лихо? І що його мати скаже?.. Отож так і буває, коли жінки не сидять удома й не глядять своїх дітей! — буркнув він сердито

на адресу тих, що в хустках.— А карети вже поїхали, Біле?

— Вже й давненько,— відповів шинкар.

— Що ж, поведу його додому,— мовив батько в розпачі.— Тепер ніколи не братиму тебе з собою,— погрозився він мені.— На ось,— він простяг чисту хустинку з нагрудної кишені піджака,— приклади собі над оком.

Тільки зараз, побачивши кров на хустинці, я зрозумів, що набив гулю на лобі, і знов заверещав — так мене враз зашпигало у скроні.

— Цить-но, цить, цить! — роздратовано вмовляв мене батько, випроваджуючи за двері.— Ще подумают, що тебе ріжуть. Це пусте. Вдома все промиємо.

— Тримайся, вояче! — докинув Краулі, підхоплюючи мене з другого боку.— Зараз усе минеться.

Зроду я не бачив двох чоловіків, які б так мало знали на дії спиртного! Від першого ж подиху свіжого повітря й сонячного тепла мене ще дужче розібрало і стало заносити з краю в край, аж батько врешті знову забідкався:

— Боже милостивий, вся ж вулиця дивиться! І який це нечистий підбив мене не піти сьогодні на роботу? Та певже ти не можеш іти прямо?!

Але я таки не міг. Я виразно бачив, що сонце вманило надвір усіх жінок на Бларні-лейн — і старих, і молодих,— деякі вихилялися через верхню половинку дверей, а інші сиділи на порозі. Вони позмовкали й витріщилися на чудне видовище — як двоє тверезих літніх дядьків ведуть додому п'яного хлопчиська з підбитим чолом. Батька пік сором, і він поривався чимшвидше доставити мене до хати, але водночас йому хотілося й пояснити сусідам, що це не з його провини, і кінець кінцем він зупинився біля будиночка місіс Рош. По другий бік вулиці зібралася ціла юрба старих жінок. Мені вони відразу не сподоба-

лись: так-бо й вилупилися на мене. Встромивши руки в кишені, я прихилився до будиночка місіс Рош і зажурено подумав про бідного містера Дулі, що лежить у холодній могилі на кладовищі Карра: ніколи вже йому більше не ходити цією дорогою! Пройнятий глибоким співчуттям, я зотяг улюблену батькову пісню:

В холодній могилі тепер він лежить,
Йому вже в Кінкорі ніколи не жити.

— Бідне моє дитятко! — промовила місіс Рош. — Такий милий голосок, хай тебе бог боронить!

Я теж так думав, тим-то дуже здивувався, коли батько засичав на мене «цить!» і погрозово підніс пальця. Він, либонь, не второпав, що ця пісня зараз саме до речі, тому я загорлав її ще голосніш.

— Та цить же, кому я кажу! — гаркнув батько, але тут-таки — з огляду на місіс Рош — спробував зобразити на обличчі усмішку. — Ми вже майже дома, тепер я візьму тебе на руки.

Я ж хоч і був п'яний, проте не настільки, щоб погодитись на таку страшну ганьбу.

— Ет, дай мені спокій, — відказав я гострим тоном. — Я й сам можу йти. От тільки голова. Так хочеться прилягти!

— Дома й приляжеш, на ліжко, — сердито кинув батько, силкуючись підхопити мене на руки. З його розпашілого обличчя видно було, що він аж кипів зі злості.

— Пхе, подумаєш! Чого це мені додому? І якого чорта ти не даєш мені спокою? — невдоволено огризався я.

Юрбі старих жінок по той бік вулиці мої слова невідомо чого видалися страх кумедними. Вони мало не покотом лягали зі сміху. В мене заклекотіло обурення: ще б пак, не встигнеш і чарку перехилити, а вже вся околиця збігається на глузи тебе брати!

— Чого вишкірилися? — закричав я, показуючи їм кулаки.— Ви ще в мене на кутні засмієтесь, як не дасте пройти!

Це їм видалося ще кумеднішим. Зроду-віку не бачив я таких невихованих людей!

— Геть з дороги, старі відьми! — загорлав я.

— Цить, цить, тихіш, кому я кажу! — гримнув батько. Він уже й не намагався вдавати себе веселим і тільки волік мене за руку. А я просто не тямився від пронизливого жіночого реготу, від батькового насильства. Я пробував упиратись, але батько був куди дужчий, і я, раз у раз озираючись до тих жінок, мало в'язи собі не скручував.

— Я ще покажу вам! — кричав я.— Ви в мене побачите, як не давати проходу чесним людям! Сиділи б краще вдома та свої брудні мармизи шурували!

— Уся вулиця про нас знатиме,— бідкався батько.— Ні, тепер уже ніколи, ніколи, хоч би й тисячу літ я прожив...

Я так і досі не знаю, чи він тоді зарікався ніколи більше мене з собою не брати, чи то спиртного не пити. А тим часом, поки він тяг мене додому, я героїчно горлав пісню про «хлопців з Уексфорда». Краулі, передчуваючи, що в нас у домі йому може перепастися на горіхи, вчасно дав драла, і батько сам роздягнув мене й поклав у ліжку. Одначе я не міг заснути — в мене вся голова йшла обертом. Це було дуже неприємне відчуття, і врешті мені ще раз зробилося погано. Батько приніс вологу ганчірку й усе витер. Мене всього трусило. Я лежав і прислухався, як він наколює трісок, щоб розтонити вогонь. Потім я почув, що він накриває на стіл.

Раптом передні двері з грюкотом розчинилися, і в хату влетіла мати з Сонні на руках — не така, як звичайно, лагідна й покірна, а справжня тобі розлючена фурія. Вона, звісно, про все вже чула від сусідів.

— Міку Делані! — закричала вона в нестямі.— Що ти зробив з моїм сином?

— Тихіше, жіпко, тихіше,— спробував уговорити її батько, переступаючи з ноги на ногу.— Ти що, хочеш, щоб уся вулиця чула?

— Еге ж,— відказала вона, заливаючись неприродним сміхом.— Вулиця вже й так знає. Знає, що ти напоїв бідне невинне дитя, щоб мати собі втіху з цим своїм приятелем, такою самою тварюкою, як і ти.

— Але я його зовсім не поїв! — жахнувся батько, вражений тим, що сусіди придумали таке дике пояснення його лихові.— Він сам напився у мене поза спиною. За кого ти мене в чорта маєш?

— Ет, тепер уже всі знають, що ти за один! — прикро зауважила вона.— Свідок бог: сам пропиваєш наші тяжким потом зароблені грошенята і дитину виховуєш таким самим п'яноюю.

Потім мати кинулась у спальню і припала навколiшки до ліжка. Побачивши поріз у мене на лобі, вона аж зойкнула. Сонні у кухні теж зняв вереск, а за хвилину на порозі спальні показався батько. Він стояв з насунутим на очі кашкетом, і на його обличчі проступав вираз щирого жалю до власної особи.

— Гарно ж ти мене привітала після того, як я сьогодні стільки натерпівся,— сказав він жалібним тоном.— Це я пиячу! Та я за весь день і краплі в роті не мав! Бо ж і звідки, коли він усе вицмулив? Це мене, а не його, треба пожаліти, що я втратив дурно день та ще й виставив себе на посміховисько перед людьми!

А другого ранку, коли він устав і, взявши з собою сніданок у кошику, спокійно подався на роботу, мати підійшла до ліжка й поцілувала мене — мовляв, це ж усе моя заслуга, що батько не впився. І дозволила мені не ходити до школи, поки спаде набряк над оком.

— Сміливцю ти мій! — сказала мати, сяючи очима. — Тебе просто бог послав з ним. Ти був його ангел-охоронець.

МІЙ ЕДІПІВ КОМПЛЕКС

Батько мій пробув в армії всю війну — я маю на увазі першу світову війну, — отож до п'яти років я рідко бачив його і ніяких прикросців через нього не зазнавав. Часом, коли я прокидався серед ночі, наді мною при світлі свічки стояв хтось високий в уніформі кольору хакі. Часом рано-вранці я чув, як стукали парадні двері й дзвеніли підбиті гвіздками чоботи по бруківці нашої вулички. Такі були ознаки батькового приходу й відходу. Як і Санта Клаус, він з'являвся і зникав непомітно.

Правду кажучи, мені навіть подобалися ці батькові гостини, хоч і було незручно протискуватись поміж ним і мамою, коли я на світанку забирався у велике ліжко. Він палив, і від нього приємно відгонило кислуватим духом, і голився, що було надзвичайно цікаво. Щоразу він залишав цілу купу сувенірів — моделі танків, саморобні ножі з держакками із гільз, німецькі каски, кокарди, гудзикочистки і всяке інше військове причаудалля. Він дбайливо складав усе це добро в довгу коробку на шафі, щоб було напихвати. Батько вдачею трохи скидався на сороку: він вважав, що рано чи пізно будь-яка річ може знадобитися. Коли його не було вдома, мама дозволяла мені вилазити на стілець і перебирати ці скарби. Вона, здається, не так їх високо цінувала, як він.

У війну мені жилося наймирніше. Вікно моєї кімнатки на мансарді виходило на південний схід. Мама завісила його шторою, але це мало допомагало. Завжди я прокидався з першим проблиском світання і,

оскільки клопоти попереднього дня на той час уже розвіювались, почував себе немов сонце, ладен усім світити й дарувати радість. Ніколи життя не здавалось мені таким простим, ясним і обнадійливим, як у ті хвилини. Я виставляв ноги з-під ковдри — вони в мене називалися Пані Ліва й Пані Права — і спонукав їх обговорювати різні поточні проблеми. В обговоренні брала участь головним чином Пані Права, вона була жвавіша, а пані Ліва менше мене слухалась і звичайно тільки кивала на знак згоди.

А обговорювалося те, що ми з мамою маємо зробити протягом дня, що Санта Клаус повинен принести мені на різдво, яких заходів треба вжити, щоб у домі стало веселіше. Існувала, скажімо, така невеличка проблема, як немовля. Ми з мамою ніяк не могли дійти щодо цього згоди. На всьому нашому кутку тільки в нас не було нового немовляти, але мама казала, що ми не зможемо його завести, поки тато не повернеться з війни, бо немовля коштує сімнадцять фунтів шість шилінгів. Отож бачите, яка вона була наївна. Он Дженіси, які мешкали вище дорогою, розжилися ж на немовля, хоч кожен знає, що їм не спромоглись на такі великі гроші — сімнадцять фунтів з гаком. Мабуть, вони дістали собі дешевше немовля, а мама хотіла щось більш вартісне. Але мені здавалося, що вже надміру вона вередлива. Нам би й таке, як у Дженісів, чудово підійшло.

Обміркувавши плани на день, я підводився, підставляв стільця до вікна й піднімав раму, щоб виглянути на вулицю. З вікна видно було садки нижче по схилу, а далі, на другому боці глибокої долини, високі будівлі з червоної цегли, всі ще в імлі, тоді як будинки з нашого боку долини вже освітлювало сонце, і від них слайлися довгі чудні тіні, що надавало їм незвичного вигляду — будинки були мов неживі, мов намацьовані.

Після цього я йшов у мамину кімнату й залазив у велике ліжко. Мама прокидалася, і я починав викладати їй свої наміри. Тим часом я непомітно встигав уже закоцюбнути з холоду, бо був тільки в нічній сорочці, а потім, розповідаючи, поволі відходив, і коли зникали на мені останні сиротинки, поринав у сон біля мами і знову просинався аж тоді, як вона вже готувала сніданок унизу на кухні.

Поснідавши, ми вирушали вдвох у місто: слухали месу в церкві святого Августіна, молпилися за батька і ходили по крамницях. Пізніше, якщо день був погожий, ішли на прогулянку за містом або відвідували монастир святого Домініка, де настоятелькою була велика маміна приятелька. Мама примушувала їх усіх молитися за батька, та й я щовечора перед сном просив бога повернути його нам з війни живим і здоровим. Якби ж то я розумів, за що молюся!

Одного ранку тільки-но я забрався у велике ліжко, аж там уже батько, з'явившись своїм звичаєм несподівано, як той Санта Клаус. Але опісля замість військової форми він одягнув свій найкращий синій костюм, а мама така була рада, наче не знати що. Я зовсім не бачив, чого б їй радіти, бо без уніформи батько був куди менш цікавий, та вона просто сяяла і пояснювала мені, що наші молитви почуто, і тоді ми пішли до церкви подякувати богові, що повернув нам батька живим.

І от же пасмішка долі! Того самого дня, прийшовши на обід, він перевзувся в капці, на голову натяг старий брудний берет, щоб не застудитись, схрестив ноги й завів з мамою якусь серйозну розмову. Вигляд у мами був стурбований. Звісно, мені не сподобалось, що у мами такий вигляд, це зовсім не додавало їй привабливості, тож я перебив його мову.

— Хвилинку, Ларрі,— лагідно стримала мене мама.

Так вона казала, коли в гостях у нас засиджувався якийсь зануда, тому я не звернув уваги на її слова й знов заговорив про своє.

— Помовч, Ларрі! — вже сердито озвалась мама. — Хіба ти не бачиш — ми з татом розмовляємо?

Тоді вперше я почув оце зловісне: «ми з татом розмовляємо» і мимоволі подумав, що коли так господь відповідає на молитви, не дуже ж він уважно їх вислуховує!

— А навіщо тобі розмовляти з татом? — сказав я якомога байдужіше.

— Тому що нам треба обговорити справи. І більше не перебивай нас!

Десь так із полудня батько на прохання мами повів мене прогулятися. Пішли ми не за місто, як бувало з мамою, а в центр міста, і я, оптиміст натурою, подумав спершу, що це, можливо, й на краще. Та ба! Ми з батьком зовсім по-різному розуміли прогулянку в місті. Батька анітрішки не цікавили ні трамваї, ні кораблі, ні коні, єдине, що привертало його увагу — розмова з такими самими дядьками, як і він. Коли я хотів зупинитися, батько просто йшов далі й тяг мене за собою; а коли він хотів зупинитися, мені нічого не лишалось, як і собі зробити те саме. Я помітив, що маючи намір пристати надовше, він спирається на стіну. Коли це з ним сталося вдруге, мене взяла злість. Здавалось, він повік не зрушить з місця. І даремно я смикав його за піджак та штани. Мама, коли я надміру впирався на своєму, починала сердитись і казала: «Ларрі, поведься пристойно, а то дістанеш лупня». Батько ж у таких випадках умів напрочуд чемно нехтувати мої вимоги. Я подивився на нього уважніше і прикинув, чи не заплакати, але вирішив, що цим його не проймеш, він занадто відособлений. То було так, наче я вийшов на прогулянку з горою! Він або зовсім не вважав на моє смикання та

шарпання, або поглядав зі своєї височини з іронічним посміхом. Зроду мені не траплялось людини, настільки заглибленої в свої інтереси, як він!

Коли надвечір пили чай, знов почалося «розмовляємо з татом», ускладнене ще тим, що в руках у батька була вечірня газета, і він раз у раз відкладав її вбік і переповідав мамі вичитані там новини. Це вже була нечесна гра. Один проти одного я ладен був хоч коли змагатися з ним за мамину увагу, проте якщо він мав собі на підмогу сторонніх людей, шанси мої падали до нуля. Кілька разів я пробував перевести розмову на щось інше, та марно.

— Ларрі, коли тато читає, ти повинен сидіти тихо,— сердито сказала мама.

Було ясно, що їй або й справді більш подобається розмовляти з батьком, ніж зі мною, або він має над нею якусь таку страшну владу, що вона боїться й глянути правді у вічі.

— Мамусю,— сказав я того вечора, коли вона вктувала мене до сну,— як ти думаєш, якщо я сильно-сильно помолюся, забере бог татка назад на війну?

Мама буцімто задумалась на хвилинку, а тоді усміхнулася:

— Ні, любий. Не думаю, що бог це зробить.

— А чому не зробить, мамусю?

— Тому, дорогенький, що війна вже скінчилася.

— Але ж, мамусю, хіба бог не може почати іншу війну, коли схоче?

— Він не схоче, дорогенький. І це не бог починає війни, а погані люди.

— От тобі й на! — мовив я розчаровано.

Я почав думати, що бог не зовсім такий всесильний, яким його вважають.

Наступного ранку я прокинувся у свою звичайну годину, відчуваючи, що невдоволення нуртує в мені, як шампанське в пляшці. Я висунув обидві ноги й

завів довгу розмову, в якій Пані Права розповіла, як їй тяжко було з батьком, поки не спровадила його у притулок. Я не дуже знав, що то таке — притулок, але він мені здавався саме найвідповіднішим місцем для батька. Щотім я підставив стільця і вистромив голову у вікно. Світанок тільки-но зорів і мав такий провинний вигляд, наче його застукано на чомусь негарному.

Голова у мене тріщала від усяких думок та планів, тож я пошкутильгав у сусідню кімнату і в напівтемряві видряпався на велике ліжко. З маминого боку місця там не знайшлось, отож мені довелося влізти поміж нею та батьком. Я зовсім забув за нього, і кілька хвилин просидів нерухомо, мізкуючи, як же з ним бути. Він забрав собі більше половини ліжка, і мені було незручно, тому я кілька разів стусонув його. Він буркнув щось крізь сон і випростався. Тепер бодай місця побільшало. Тим часом прокинулась мама і пригорнула мене. А я затишно вмоствив собі в теплому ліжку і вже встромив пальця в рот.

— Мамусю! — промурмотів я, голосно і вдоволено.

— Тсс, дорогенький! — прошепотіла вона.— Не розбуди тата!

Це була ще одна новація, яка могла стати навіть небезпечнішою, ніж «розмовляємо з татом». Життя без моїх ранкових діалогів було просто немислиме!

— Чому? — суворо запитав я.

— Тому що бідний тато втомлений.

Я подумав, що це зовсім недостатня підстава, а від цієї солодкової згадки про «бідного тата» мене мало не занудило. Такі сентименти піколи мені не подобались, вони віддавали нецирістю.

— Пхе! — сказав я зневажливо. І додав якомога-спокусливішим тоном:— А знаєш, мамусю, куди я хочу сьогодні піти з тобою?

— Ні, дорогенький, не знаю,— зітхнула мама.

— Я хочу піти на річку і там половити рибок моїм повим сачком, а потім погратися в «лисицю й гончаків», а потім...

— Не розбуди тата! — сердито зупинила мене мама й задулила мені рота долонею.

Але було пізно. Батько вже прокинувся. Він пробурчав щось і потягся за сірниками. Потім ошелешено витріщився на годинника.

— Може, чаю приготувати, любий? — тихенько спитала мама таким запобігливим голосом, якого я зроду від неї не чув. Вона була наче аж перелякана.

— Чаю? — обурено вигукнув він. — А ти знаєш, котра година?

— А після цього ми підемо вгору на Рєзкуні-род, — голосно мовив я далі, боячись що-небудь забути, коли мене без кінця перебивають.

— Ларрі, зараз же спи! — гостро урвала мою річ мама.

Я почав скімлити. Вони обом так себе вели, що я ніяк не міг зосередитись, і мені здавалося, що не дати змоги викласти мої вранішні плани — то було немов задушити у сповитку цілу купу немовлят.

Батько нічого не казав, він запалив люльку й мовчки посмоктавав її, дивлячись у темряву, байдужий і до мами, і до мене. Але я бачив, що всередині він кипить. Щоразу, як я пробував заговорити, мама роздратовано цитькала на мене. Я відчував себе приниженим і скривдженим, у цьому було навіть щось зловісне. Коли я, бувало, звертав її увагу, яке це марнотратство — застеляти два ліжка, бо ж ми запросто могли б спати вдвох на одному, вона пояснювала, що так для здоров'я краще. І ось тепер цей чоловік, цей прихідець, спить на її ліжку, анітрохи не дбаючи про її здоров'я!

Підвівся батько рано, приготував чаю і приніс чашку мамі. Мені він нічого не подав.

— Мамусю, я теж хочу чаю! — закричав я.

— Добре, дорогенький,— терпляче відказала вона.— Можеш попити з маминого бюджетка.

Після цього стало ясно: або батько, або я — хтось повинен покинути цей дім. Я не хотів пити чай з маминого бюджетка, я хотів, щоб до мене ставились, як до рівного у моєму власному домі. Отож на злість мамі я взяв та й випив чай геть увесь, не залишивши їй ні краплі. Вона й до цього поставилася спокійно.

Однак увечері, вкладаючи мене спати, вона сказала лагідним тоном:

— Ларрі, ти повинен щось мені пообіцяти.

— А що саме? — спитав я.

— Що ти не будеш приходити вранці й турбувати бідного тата. Обіцяєш?

Знову «бідний тато»! Куди не повернись, усюди цей неможливий тип!

— А чому? — спитав я.

— Тому що бідний тато заклопотаний і втомлений, і він не висипляється як слід.

— А чому він не висипляється, мамусю?

— Ну, ти ж знаєш, що коли тато був на війні, мама отримувалі гроші на пошті.

— Від міс Маккарті?

— Атож. Але тепер, розумієш, у міс Маккарті немає більше грошей, і тато змушений іти й десь добувати їх для нас. А ти знаєш, що сталося б, якби тато не зміг їх дістати?

— Ні, не знаю,— відповів я.— Скажи мені.

— Ну, ми, мабуть, мусили б старцювати, як-от та вбога бабуся, що ходить по п'ятницях. Нам би цього не хотілося, правда?

— Ні, не хотілося б,— погодився я.

— Отже, ти обіцяєш, що більше не приходитимеш і не будитимеш тата?

— Обіцяю.

І, завважте собі, я це щиро обіцяв. Я знав, що гроші — штука серйозна, і зовсім не мав охоти старцювати, як та стара бабця по п'ятницях. Мама ще розклала всі мої іграшки коло ліжка, щоб я, куди не ступлю ногою, обов'язково наткнувся на них.

Прокинувшись уранці, я дуже добре пам'ятав свою обіцянку. Я встав, улаштувався на підлозі й заходився гратись — і так грався я, мабуть, з кілька годин. Потім я підставив стільця й почав виглядати у вікно, — на це пішло ще кілька годин. Мені хотілося, щоб уже була пора вставати батькові і щоб хтось приготував для мене чаю. І я зовсім не мав звичайного свого сонячного настрою — навпаки, мені було нудно і так холодно-холодно. Я страшенно скучив за теплим кубельцем у великому ліжку під пуховою периною.

Кінець кінцем я вже не міг більше терпіти і подався у сусідню кімнату. А що з маминого боку місця знову не знайшлося, то я переліз через неї і вона сполохано пробудилася.

— Ларрі, — прошепотіла мама, міцно схопивши мене за плечі, — ти що мені обіцяв?

— Але ж я не приходив, — зарюмсав я, застуканий на гарячому. — Я дуже довго сидів тихенько.

— Ох, дорогенький, як же ти змерз, — стурбовано сказала мама, обмацуючи моє тіло. — Добре, а якщо я дозволю тобі тут лишитись, ти обіцяєш не розмовляти?

— Але ж я хочу розмовляти, мамусю! — заскиглив я знову.

— Це не має значення, — сказала вона незвично твердим голосом. — Тато хоче спати. Тобі ясно?

Мені було ясно, аж занадто. Я хотів говорити, він хотів спати, — але чий це дім, як на те пішло?!

— Мамусю, — сказав я не менш твердо, ніж вона, — я думаю, що для татового здоров'я було б краще, якби він спав в окремому ліжку.

Мама, здається, розгубилася, бо з хвилину нічого не відповідала.

— Слухай, останній раз тобі кажу,— нарешті озвалася вона.— Або ти лежатимеш зовсім тихо, або вернешся у своє ліжко. Вибирай.

Така несправедливість вразила мене. Я викрив її у непослідовності й нерозважливості, а вона навіть і не спробувала якось виправдатись. Злий як чорт, я дав батькові штурхана; мама цього не помітила, але він забурчав і стривожено розплющив очі.

— Котра година? — спитав він сполоханим тоном, дивлячись не на маму, а на двері, наче щось йому там ввижалось.

— Ще рано,— заспокійливо мовила мама.— Це просто дитина. Спи ще... А ти, Ларрі,— додала вона, підводячись,— ти розбудив тата і через це мушиш вернутись до себе.

І хоч мама говорила й тихо, я зрозумів, що наміри її серйозні, і якщо я зразу не відбороню своїх прав та привілеїв, діла мої швах. Отож коли вона підхопила мене на руки, я зчинив такий вереск, що й мертвого розбудив би, не те що батька. Він голосно зойкнув.

— Це бісеня! Воно коли-небудь спить чи ні?

— Він просто так звик, дорогенький,— лагідно відказала мама, хоч я бачив, що вона невдоволена.

— Ну то час йому відвикнути! — закричав батько, напівпідвівшись. Він раптом напнув на себе все укривало й відвернувся до стіни, а тоді зиркнув на нас через плече,— мені було видно тільки його темні очі, сповнені злості. Справжній лиходій!

Щоб відчинити двері, мама мусила спустити мене на підлогу. Я враз підхопився і з криком забився в найдальший куток кімнати. Батько рвучко випростався у ліжку.

— Заткнися, щеня! — кинув він приглушено.

Мене це до того ошелешило, що я навіть верещати перестав. Скільки я живу, ніхто ніколи не розмовляв зі мною таким тоном. Я в неймовірному подиві приглядався до нього, до його обличчя, скривленого від люті. Тільки тоді зрозумів я повністю, як ошукав мене бог, коли прислухався до моїх молитов і повернув це страховисько живим і здоровим.

Не тямлячи себе, я вереснув:

— Ти сам заткнися!

— Що ти сказав?! — гримнув батько, диким стрибком вихопившись із ліжка.

— Міку, Міку! — закричала мама.— Хіба не бачиш, дитя ще не звикло до тебе?

— Я бачу, він у тебе впріс, а ума не виніс! — огризнувся батько, шалено вимахуючи руками.— Відшмагай його, щоб і сісти не зміг, тоді знатиме!

Усі попередні батькові вигуки були ніщо проти цих образливих слів на мою адресу. Кров у мені заклопотала.

— Сам себе відшмагай! — істерично заврещав я.— Сам себе відшмагай! Заткнися! Заткнися!

Тепер уже терпець батькові урвався, і він хижко налетів на мене. Діяв він без особливого переконання, що й не дивно, коли врахувати, як вражено дивилась на нього мама, і все скінчилося простим ляпанцем. Але глибоке приниження від того, що тебе б'є хтось чужий, зовсім чужий, котрий до того ж і з війни повернувся тільки завдяки паївному твоєму заступництву, а тепер улесливо затесався у наше велике ліжка,— це приниження зовсім позбавило мене розуму. Я несамовито лементував і тупотів босими ногами, а батько, незграбний і волохатий у самій лише куцій сірій військовій сорочці, дивився вниз на мене, мов гора, готова розчавити супротивника. Мабуть, отоді я вперше зрозумів, що він теж ревнує. І поруч стояла мама в нічній

сорочці — здавалося, серце її розривається поміж нами двома. Але так їй і треба було, вона сама винна.

Від цього ранку моє життя перетворилося на пекло. Ми з батьком стали ворогами, відвертими й непримиренними. Раз у раз між нами виникали конфліктні ситуації — він мені заважав бувати з мамою, а я йому. Коли мама сідала у мене на ліжку й розказувала казку, йому неодмінно треба було прийти шукати старі черевики, які він буцімто залишив під ліжком ще на початку війни. А коли він розмовляв з мамою, я галасливо бавився своїми іграшками, показуючи, що мені зовсім до них байдужісінько. Одного вечора, прийшовши з роботи, він підняв страшну бучу, коли побачив, що я граюся його військовими кокардами, саморобними ножами й гудзикочисткамп. Мама підвелася й забрала від мене батькову коробку.

— Ти не повинен гратись татовими іграшками, Ларрі, якщо тато не дозволяє, — суворо сказала мама. — Тато ж твоїми не грається.

Батько подивився на маму таким поглядом, наче вона вдарила його, і сердито відвернувся.

— Ніякі це не іграшки, — пробурчав він, знов ставлячи коробку на підлогу, щоб перевірити, чи я не забрав чого-небудь. — Тут є дуже рідкісні й цінні речі.

Проте з бігом часу я все виразніше бачив, що йому вдається віддалити маму від мене. Особливо мені дошкуляло, що я не міг збагнути, як він це робить, чим він такий для мами привабливий. Адже він не мав жодних переваг проти мене. Вимова його була простацька, і чай він пив сьорбаючи. Один час я думав, що, можливо, це газетами він її заманос, і взявся й собі складати різні новини і розповідати мамі. Пізніше я подумав: а може, їй присьмно, що він палить? Мені, в усякому разі, це подобалось. Тоді я став носитися по всьому домі з його люльками й слнявити їх, поки він не нагримав на мене. Я навіть почав сьорбати за

часм, але мама тільки сказала, що це бридко. Все буцім-то зводилося до тієї нездорової звички спати вдвох на одному ліжку, тож я став подеколи заглядати до їхньої спальні й придивлятися,— при цьому я розмовляв сам із собою, щоб їм і нездогад, що за ними стежать. Але наскільки я бачив, вони ніколи нічого особливого не робили. Кінець кінцем я визнав свою поразку. Здавалося, справа тут просто в тому, щоб бути дорослим і обмінятися обручками. Тоді мені стало ясно, що доведеться почекати.

Але все-таки я хотів показати йому, що я не зрікаюся боротьби, а тільки тимчасово відступаю. Одного вечора, коли він був особливо нестерпний і без угаву бубнів у мене над головою, я таки не стримався.

— Мамо, а ти знаєш, що я зроблю, коли виросту? — сказав я.

— Ні, дорогенький,— відповіла мама.— А що?

— Оженюся з тобою,— спокійнісінько заявив я.

Батько зареготав на весь голос, але мене не так легко було обдурити. Я знав, що це він тільки вдає. А мамі, незважаючи на все, мої слова сподобались. Йй, мабуть, приємно було дізнатись, що колись батькова влада над нею скінчиться.

— О, це буде гарно, правда ж? — з усмішкою сказала вона.

— Ще й як гарно,— упевнено підтвердив я.— Бо ми тоді заведемо собі цілу купу дітей.

— Ну й чудово, мій дорогенький,— рівним голосом мовила мама.— А одну дитину ми вже й тепер собі заведемо, і скоро ти матимеш із ким гратися.

Я страшенно зрадів, адже це свідчило, що попри свої поступки батькові, мама враховує і мої бажання. Крім того, й Джепісам можна буде носа втерти.

На ділі, однак, вийшло зовсім інакше. По-перше, мама стала дуже заклопотана — мабуть, усе сушила голову, де дістати ті сімнадцять фунтів шість шилін-

гів,— і хоч батько тепер пізніше повертався додому, я від цього мало що виграв. Мама перестала брати мене на прогулянки, зробилася вкрай дратівливою і могла ні сіло ні впало дати мені ляща. Часом я вже шкодував, що взагалі завів мову про те осоружне немовля. Здавалось, у мене просто талант накликати лихо собі на голову.

Та ще й яке лихо! Сонні, коли його принесли, верещав несусвітним голосом — навіть з'явитись у домі він не міг так, щоб без крику, і відразу мені не сподобався. Важким він був дитям і, як на мене, то й завжди таким заставався,— і надто багато вимагав до себе уваги. Мама геть здуріла через нього і зовсім не розрізняла, коли він прикидається, а коли ні. А щоб гратися з ним, то про це не було й мови. Увесь день він спав, а я мусив ходити по хаті навшпиньки, щоб його не розбудити. Тепер уже відпали балачки про те, що батько може пробудитись. Натомість постало нове гасло: «Не розбуди Сонні!» Я ніяк не розумів, чому ця дитина не може спати тоді, коли всі нормальні люди сплять, тож тільки мама відвернеться, я вже й розбуджу його. А часом ще й добре ущипну, щоб не заснув знову. Раз мама застала мене за цим ділом і страшенно віддухопелила.

Одного вечора, коли батько повертався з роботи, я саме грався у поїзд на подвір'ї перед домом. Я вдавав, що не помічаю його, і наче так про себе кажу вголос:

— Якщо в цьому домі з'явиться ще одне кляте немовля, я звідси забираюся.

Батько завмер як укопаний і оглянувся через плече.

— Що ти сказав? — суворо запитав він.

— Та то в мене гра така,— відповів я, силкуючись не показати переляку.— Це я сам до себе.

Він обернувся і мовчки ввійшов у дім. Бачите, я хотів своїми словами просто застерігти і аж ніяк не сподівався того враження, яке вони справили. Батько

після цього став дуже лагідний до мене. Воно, правда, й зрозуміло. Мама ж зовсім позбулася розуму через свого сінка Сонні. Навіть посеред обіду вона схоплювалася до колиски і видивлялась на нього з блаженною посмішкою, та ще й батька примушувала робити те саме. Він ніколи не огинався, хоч і мав при цьому дуже розгублений вигляд,— йому явно було невтямки, чого їй треба. Батько нарікав, що Сонні кричить по ночах, але мама тільки сердилась і заявляла, що Сонні лише тоді кричить, коли його щось діймає,— насправді це була чистісінька вигадка, бо Сонні ніколи ніщо не діймало, він кричав, аби з ним більше возилися. Просте шкода було на маму дивитись, така вона була легковірна. З батьком он я жив не в дуже великій злагоді, та він хоч був догадливий. Сонні він бачив наскрізь, а тепер він знав і те, що я теж бачу, яка з нього птиця.

Раз серед ночі я перелякано схопився. Хтось лежав поруч зі мною в ліжку. На одну шалену мить мені здалося, що це мама, що вона отямилась і покинула нарешті батька, але потім я почув лемент Сонні в сусідній кімнаті й мамине примовляння: «Заспокойся, заспокойся» і зрозумів, що це не вона. Це був батько. Він лежав поруч зі мною і голосно сопів, зовсім вибитий зі сну й злий як сто чортів.

Трохи згодом мені стало ясно, чого він такий злий. Настала його черга. Він викурив мене з великого ліжка, а тепер його самого звідти викурено. Мама тепер ні на кого не зважала, тільки на те вередливе пискля Сонні. Я мимоволі відчув жаль до батька. Адже я сам через це все пройшов, та й у мене вже в ті літа було добре серце. Я почав погладжувати батька й приговорювати: «Заспокойся, заспокойся». Він зреагував на це не зовсім до ладу, бо буркнув:

— Ти теж не спиш?

Тоді я сказав:

— Та добре, присунься ближче й обними мене рукою,— і він так і зробив. Але, сказати б, з осторогою. Виявилося, що він страшенно кістлявий, хоч усе-таки це було краще, ніж нічого.

А на різдво батько, роздобрившись, купив мені гарну іграшкову залізницю.

ІДЕАЛІСТ

Щодо освіти, то мені від неї був тільки клопіт і ніякої користі.

Я ще змалку мав дуже серйозні нахили і реалізм цінував понад усякі романтичні вигадки, хоч цікавився й пригодницькими романами. І найбільше, як не дивно, полюбляв романи про шкільне життя. Школи там, звичайно, були англійські,— годі на щось інше й сподіватися. Називалися вони, як правило, «спорудами, освяченими часом», і в них водилися привиди; шкільні будівлі були, як свідчили малюнки, квадратної форми з закритим внутрішнім подвір'ям, з вежами, дзигарями, башточками та шпилями — зовсім як божевільня у нашому містечку. Хлопці у тих романах були добрими верхолазами і вночі легко забирались на верхні поверхи чи спускалися звідти на мотузках із простирадел. Носили вони довгі штани, коротенькі чорні куртки й циліндри. Тим, хто провиниться, задавали зубрити зайві рядки латини. А за шкоду шмагали різкою, хоч ні один з потерпілих не подавав і знаку, що йому болять, хіба вже хтось слабодухіший починав ойкати.

Чудові були то хлопці: завжди трималися гурту, гарно грали в футбол і крикет, ніколи не брехали й не розмовляли з тим, хто бреше. Коли їх ловили на гарячому, вони завжди відповідали правду; але якщо хтось інший був тут заплутаний, навіть злодюжка, його імені нізащо в світі не називали, хоч би їх за це могли

навіть вигнати зі школи. А злодюжки там такі частенько траплялися. Це просто вражало: в таких добрих школах, де батьки ніколи не дають дітям менш як п'ять фунтів, і так багато злодюжок! Ось у нашій школі рідко хто крав, дарма що ми діставали тільки по пенсу на тиждень, а часом і зовсім нічого, коли у батька бував саме запій і мати мусила нести в заставу хатні пожитки.

Я завзято тренувався у футбол та крикет, хоча, звісно, ніякого справжнього футболу в нас не було, а в крикет ми грали ключкою від хокею на траві і ворітця мали тільки намальовані крейдою на стіні. Офіцери в казармах — ті по-справжньому грали в крикет, і літніми вечорами я часто ходив дивитись на їхню гру — як ото котрась душа з чистилища могла б підглядати за розкошами раю.

Отож як там не було, але я не міг не відчувати відрази до того, як воно велося в нашій школі. Наша «освячена часом споруда» була звичайнісіньким будинком з червоної цегли без ніяких веж та шпилів, куди б можна було видиратись, і зовсім без привида. І спортивної команди ми не мали, тож тренуйся хоч до сьомого поту, а все одно тобі не доведеться відстоювати честь школи, і замість задавати рядки латини чи там чогось іншого, наш Молоні Катюга або тяг тебе вгору за вуха, або шмагав лозиною. А коли втомлювався шмагати по пальцях, то шмагав по ногах.

Але це були ще дрібниці. Найголовніша вада полягала в нас самих. Хлопці підлизувалися до вчителів і доносили про все, що діялося в класі. Коли їх застукували на гарячому, вони силкувалися звернути провину на когось іншого, не гребуючи при цьому й брехнею. Коли лупцювали по пальцях, то скімлили й бурчали, що це не по правді, відсмикували назад руку, наче пройняті жахом, так що лозина влучала тільки по пучках, і тоді верещали й перескакували з ноги

на ногу й стріпували пальцями в надії, що тепер їм уже більше не перепаде. Зрештою починали кричати, що у них перебито руку і, отак скиглячи й затиснувши долоні під пахвою, поверталися на своє місце. Аж сором брав, бо що сказали б хлопці з порядних шкіл, якби таке побачили?

Моя дорога до школи йшла повз ворота казарми. У ті мирні дні вартові не заперечували, коли хлопці, минаючи вартівню, заглядали на плац, де муштрувалися солдати. А як бував у них сніданок, вони навіть запрошували нас і частували пудингом з чаєм. Звісно, через такі спокуси я часто запізнювався в школу. Не маючи записки від матері, ти міг викрутитись, лише сказавши, ніби ходив у церкву на ранню відправу. Катюзі ніяк було перевірити, чи ти таки був у церкві, чи ні, а якби він тільки спробував до тебе присікатись, на нього за іграшки можна було б нацькувати парафіяльного священика. Хоч які малі, а ми вже тоді розуміли, хто був справжній хазяїн у школі.

Але захопившись тими клятими шкільними романами, я вже не міг так легко посилатись на вранішню відправу. Адже це була б брехня, і я знав, що хлопці з тих книжок швидше б умерли, аніж збрехали. Невидимі їхні постаті стояли круг мене, і мені вже несила було зробити щось таке, що могло б викликати їхній осуд.

Одного ранку я добре таки припізнався, і мене поймав страх.

— Чого ти так пізно, Делані? — спитав Молоні Катюга, дивлячись на годинника.

Я хотів сказати, що ходив до церкви, але не зміг. Невидимим гуртом оточували мене хлопці з книжок.

— Я забарився біля казарм, сер, — перелякано відповів я.

Тихенький смішок прокотився класом, а Молоні звів брови з лагідним подивом. Він був кременезний дядько,

мав білябе волосся й блакитні очі і часом міг ввести в оману лагідністю своїх манер.

— Он як,— зауважив він досить чемно.— І через що ж ти забарився?

— Я дививсь, як солдати муштруються, сер,— відповів я.

У класі знову захихотіли. Це було для хлопців щось зовсім нове.

— О! А я й не знав, що ти такої вояцької натури,— промовив він спокійнісіньким тоном.— Простягай руку!

Удари, які посипались на мене, то було ніщо порівняно зі сміхом у класі, але ж мене підбадьорювали невидимі постаті. Я навіть не здригнувся. Повільно й тихо я повернувся на своє місце, не скімлячи і не затискуючи пальців. Катюга провів мене поглядом і знову звів брови — наче на знак того, що й для нього це щось нове. А хлопці перешіптувались і витріщалися на мене, ніби на якусь небачену звірину. На перерві вони збилися в гурт, страшенно збуджені й зацікавлені.

— Делані, чому ти сказав про казарми?

— Бо це правда,— уперто заявив я.— Я й не збирався йому брехати.

— Що брехати?

— Ніби я ходив до церкви.

— Тоді чого ти не сказав, що тебе з дому кудись посилали?

— А це теж була б брехня.

— Ну то стережись, Делані! — сказали хлопці.— Катюга аж казиться. Він тебе прибі'є.

Я знав це. Я дуже добре розумів, що професійним гордошам Катюги завдано глибокої рани, отож решту уроків того дня намагався поводитись якнайкраще. Проте навіть найбільших моїх зусиль виявилось замало — пильність Катюги була ще вища, ніж я споді-

вався. Вдаючи, ніби читає, він, проте, увесь час пає мене очима.

— Делані,— раптом запитав він, не підводячи голови від книжки,— це ти розмовляєш?

— Я, сер,— вражено відповів я.

Увесь клас засміявся. Хлопці були впевнені, що я навмисне дражню Катюгу, і сміх їхній, звісно, мусив переконати його, що це їй справді так. Я гадаю, коли людина день у день вислуховує брехню, це невдовзі стає для неї як привілей, і вона аж обуриться, якщо її раптом цього привілею позбавити.

— Он як,— мовив він, кидаючи книжку вбік.— Ну то зараз ми з цим покінчимо.

Цього разу було скрутніше, бо він запосівся не на жарт. Але ж і я теж! Я знав, що настала хвилинка випробування, і якщо я спроможуся вистояти з гідністю, це буде прикладом для всього класу. Коли я пройшов через усі муки й не здригнувся ані м'язом, і повертався на своє місце, звично тримаючи руки при боці, невидимі постаті гаряче плескали мені. Але інші постаті, видимі, були невдоволені ледве чи менше від Катюги. Після уроків десь так із шестеро хлопців рушило за мною шкільним подвір'ям.

— Корчиш із себе! Хизуєшся! — уципливо кричали вони мені.

— Зовсім я не хизуюся.

— Ні, хизуєшся! Ї завше хизувався. Такий плаксіє, а вдаєш, наче тобі не болять!

— Нічого я не вдаю! — закричав я, навіть у ту мить насилу стримуючись, щоб не притулити до рота покриті синьцями пальці.— Просто порядні хлопці не скімлять через дурниці, як малі діти.

— Корчиш героя! — гукали вони мені навздогін.— Дурень заплішений!

І коли я йшов шкільною алеєю, намагаючись «гордо тримати голову», як то пишеться в книжках, і втішаю-

чись думкою, що до завтрашнього ранку кінець моїм стражданням, услід мені чулися глузливі вигуки хлопців:

— Ларрі йолоп! Ларрі йолоп!

Мені було ясно, що коли я хочу зберегти добрі стосунки з невидимими постатями, доведеться зважати на кожен свій крок у школі.

Так я й робив, і то протягом усього року. Але одного дня сталася страшна пригода. Я вертався з подвір'я і на всранді перед нашим класом побачив, як Гормен дістає щось із плаща на вішалці. Цього Гормена я подумки називав «шкільною паршивою вівцею». Я не любив його й боявся. Дебелий хлоп'яга, такий розбещений, вічно набурмосений і в'їдливий. Я й не звернув на нього уваги, бо саме на кілька хвилин поринув у свій вимріяний світ, де батьки ніколи не дають менше як по п'ять фунтів і де честь школи завжди рятує котрийсь тихий скромний хлопчина, подібний до мене,—«сірий коник», як його називають у книжках.

— На кого це ти витріщився? — з погрозою запитав Гормен.

— Ні на кого я не витріщився,— відповів я здивовано й обурено.

— Я просто дістаю олівця зі свого плаща,— додав Гормен, стиснувши кулаки.

— А ніхто й не каже, що ти не дістасш,— відповів я і ще собі подумав: ото чудний привід заводити сварку!

— Тож і ти гляди мені, щоб нічого не казав,— гаркнув він.— І до чужого діла не пхай носа.

— А ти теж не пхай носа,— відрубав йому я — аби лиш не відступитись.— Я до тебе зовсім і не обзивавсь.

На цьому, як я гадав, усе й скінчилося.

Але після перерви Катюга з украй поважною міною став перед класом, перебираючи в пальцях олівця.

— Встаньте всі, хто на перерві виходив з класу! —
grimнув він. Потім нахилив голову й оглянув хлопців
спідлоба.— Я сказав: усі!

Я підвівся разом з іншими, включаючи й Гормена.
Ми всі були страшенно заінтриговані.

— Ти брав на перерві що-небудь з плаща на вішалці? — спитав Катюга, поклавши важку волохату лапу
Горменові на плече й грізно вступившись у нього
очима.

— Я, сер? — невинним тоном вигукнув Гормен.—
Ні, не брав, сер.

— А ти бачив, як хтось брав?

— Ні, сер.

— А ти? — спитав Катюга іншого хлопця.

І ще й не дійшла до мене черга, як я зрозумів, чому
Гормен збрехав, і в голові моїй завирували думки:
що ж мені сказати?

— Ти? — спитав він, присунувши близько своє здоро-
ве червоне обличчя. Його блакитні очі були за кілька
дюймів від мене, і в піздрі мені вдарив запах туалет-
ного мила. З переполоху я наче навмисне сказав зовсім
не те, що треба було.

— Я нічого не брав, сер,— тихенько прозвучав мій
голос.

— А ти не бачив, як хтось інший брав? — спитав
він, зводячи брови й виразно даючи паздогад, що мого
ухиляння не пройшло непоміченим.— У тебе що, язик
відсох? — раптом вереснув він, і весь клас, мов на-
електризований, прикипів до мене очима.— Ти? — хутко
спитав він наступного хлопця, ніби вже покінчив
і мною.

— Ні, сер.

— Вертайтесь на свої місця, всі! — наказав Катюга.—
А ти, Делані, залишайся тут.

Він почекав, поки всі сіли, і тоді мовив до мене:

— Викладай, що у тебе в кишечках.

Я почав викладати, і класом прокотився ледь приглушений смішок, який враз і стих від громовитого погляду Катюги. Хоч я був малим хлопцем, кожна моя кишенька була наче справжній музей: я сам не зміг би пояснити призначення навіть половини тих речей, що я видобув на світло денне. Це все були доісторичні старожитності, ще не описані наукою. Серед них знайшовся і шкільний роман — попереднього вечора я позичив його в одного дивака, що жував папір як жувальну гумку. Катюга вхопив ту книжку і, тримаючи на витягненій руці, почав стріпувати нею з дедалі більшою відразою у міру того, як помічав обскубані рижки й береги книжки.

— Так он на що ти марнуєш свій час,— зневажливо промовив він.— І що ти робиш з цим дрантям — гризеш його?

— Це не моя книжка, сер,— відповів я серед загального сміху.— Я її позичив.

— А гроші ти теж позичив? — раптом спитав він, схиливши гладку голову набік.

— Гроші? — спантеличено повторив я.— Які гроші?

— Того шилінга, що сьогодні вранці вкрадено у Фланагана з плаща.

(Фланаган був маленький горбань, пестун своїх батьків: у нашій школі більш ні в кого не водилося так багато грошей).

— Ніякого шилінга у Фланагана я не брав,— сказав я, збиваючись на плач,— і ви не маєте права казати, що це я його взяв.

— Я маю право сказати, що ти найзухваліший і найнахабніший шибеник на всю школу,— заявив він голосом, хрипким з люті,— і так це тобі не мнеться. Та й чого ж іншого можна від тебе чекати, коли ти читаєш це бридке, гниле, смердюче дрантя? — Він роздер навпіл мій шкільний роман і шпурнув обидві

половинки в найдавший куток класу.— Це бридке, смердюче англійське дрантя! Ану простягай сюди руку.

Цього разу невидимі постаті відступились від мене. Почувши, що їх обзивають такими брутальними словами, вони просто втекли. Катюга геть знавіснів — як то буває, коли людина зіткнеться з чимсь для неї незабаченим. Навіть решту хлопців його поведінка обурила, а вони ж, бог свідок, не дуже мені симпатизували.

— Тобі треба заявити на нього в поліцію,— радили вони мені пізніше надворі.— Він замахувався лозиною вище плеча. За це його могли б посадити в тюрму.

— Але чого ти не сказав, що нікого не бачив? — спитав найстарший з хлопців, Спіллейн.

— А того, що я таки бачив,— відповів я і знов почав хлипати, згадавши про заповідяну мені кривду.— Я бачив Гормена.

— Гормена? — луною повторив вражений Спіллейн.— Так це Гормен поцупив Флапаганові гроші? То чого ж ти так і не сказав?

— Того що це було б не по правилах,— промурмотів я крізь сльози.

— Як це не по правилах?

— Бо Гормен сам повинен був сказати правду,— видушив із себе я.— І якби у нас була порядна школа, його б піддали остракізмові.

— Піддали...— як ти кажеш?

— Остракізмові. Ніхто б не став з ним розмовляти.

— Але чому Гормен повинен був сказати правду, коли це він узяв гроші? — спитав Спіллейн, так наче мав діло з малою дитиною.— Дивак ти, Делані,— додав він співчутливо,— так ти й зовсім з'їдеш із глузду. Подивись, до чого ти довів себе!

Нараз до хлоп'ячого гурту розкарячкувато підійшов Гормен, розчервопілий і злий.

— Делані,— вигукнув він з погрозою,— ти сказав, що я взяв Флапаганові гроші?

Гормен, хоч я, звісно, не розумів цього, так само хибно оцінював мотиви моєї поведінки, як і Молоні та решта хлопців. Коли я, замість виказати винуватця, погодився витерпіти покару, він подумав, ніби його я боюся більше, ніж Молоні, і що, отже, слід нагнати на мене ще більшого страху. Однак момент для цього він вибрав зовсім невдалий. Навіть і не пробуючи відповісти йому, я щосили затопив у його ненависну пику. Цього Гормен аж ніяк не сподівався. Він зойкнув, а коли відняв руку від обличчя, вона вся була в крові. Пожбуривши вбік ранець, він кинувся до мене, але в цю мить двері позад нас відчинились, і з'явився кульгавий учитель на ім'я Мерфі. Ми мов скажені сипнули хто куди, і про бійку було забуто.

Проте ненадовго. Наступного ранку після молитви Катюга вибалушився на мене.

— Делані, це ти вчора після уроків затіяв бійку на шкільному подвір'ї?

Якусь секунду чи дві я не відповідав. Мені все здавалося, що й не варто відповідати. Але перше ніж невидимі постаті втекли остаточно, я зробив ще одну спробу.

— Я, сер.— На ці мої слова у класі навіть не засміялися. Я був несповна розуму. Весь клас це розумів і був поінтий жахом.

— А з ким ти бився?

— Я волів би не говорити цього, сер,— відповів я, відчуваючи, що ось-ось нерви мої не витримають. Дуже добре невидимим постатям обстоювати свої погляди, коли вони не мають справи з Катюгою!

— З ким він бився? — наче між іншим запитав Катюга, спираючись руками на стіл і вдивляючись у стелю.

— З Горменом, сер! — озвалося тряс-четверо голосів — і так легко це у них вийшло!

— Гормен перший його вдарив?

— Ні, сер. Він перший ударив Гормена.

— Виходь сюди,— промовив Молоні, беручись за лозину.— А ти,— звернувся він до Гормена,— візьми ось це і вріж йому. І гляди, щоб добре врізав,— провадив Молоні далі, заохотливо торгаючи Гормена за плече.— Він думає, що велика цяця. То от покажи йому, якої ми про нього думки.

Гормен рушив у мій бік, широко скалячи зуби. Йому це здавалося псабияким жартом. Класові теж так здавалося. Всі аж гоготіли з реготу. Навіть Катюга дозволив собі скромно вискалитись на відзнаку власної дотепності.

— Простягай руку,— наказав він мені.

Я стояв і не рухався. Я почувався зацькованим, мене огортала нестями.

— Простягай руку, кажу! — зірвався він голосним криком.

— Не буду простягати! — вереснув я йому на відповідь, втративши самовладання.

— Що ти сказав? — вигукнув він, не ймучи віри, і з піднесеною рукою кинувся через весь клас, немов збирався вдарити.— Що ти сказав, злодюжко паршивий?

— Я не злодюжка, не злодюжка! — раз по раз скрикував я.— І хай-но підступить до мене, я йому ногою всі кістки розстроцу! Ви не маєте права давати йому лозину і не маєте права обзивати мене злодюжкою. Якщо ви ще раз так скажете, я заявлю в поліцію, і тоді побачимо, хто злодюжка.

— Ти відмовився відповідати на моє запитання! — гаркнув Молоні. Але будучи у трохи нормальнішому стані, я зазримітив би раптовий переляк у нього в голосі,— мабуть, від слова «поліція».

— А й відмовився,— промурмотів я крізь сльози,— і поліції теж нічого не скажу. Я не донощик.

— А, так це, по-твоєму, донос, містере Делані? — іронічно чмихнув Катюга.

— Бо так і є, і вони всі донощики, всі, що сидять тут, гидкі донощики! А я не збираюся бути вашим шпигом. Шпигуйте собі самі, коли хочете!

— Ну, годі вже, годі! — крикнув Молоні, мало не благальним жестом підносячи гладку руку.— Нема чого так дратуватися, дорогий юначе, і зчиняти такий галас. Треба бути мужнішим. Іди сідай, я поговорю з тобою іншим разом.

Я слухняно сів на своє місце, але мені було не до науки. Та й іншим хлопцям теж. Нервова збудженість передалася всьому класові. Мене то проймало радісне піднесення, що я своєю сміливістю взяв гору над Катюгою, то кидало в паніку, що він же може помститись, і за кожною зміною настрою я затуляв лице руками і знов починав хлипати. Катюга навіть не казав мені замовкнути. Він і очей у мій бік ні разу не звів.

Після цього я аж до вечора зробився героєм на всю школу. Гормен, щоправда, знову підскочив до мене битись, та Спіллейн зневажливо відштовхнув його — той, хто погодився шмагати вчителевою лозиною свого товариша, втрачав усяку повагу. Але мені не таким героєм хотілося бути. Я волів би щось менш сенсаційне.

Наступного ранку мене охопив такий панічний страх, що я не знав, як і в школі покажуся. Дорогою я ледве повз, усе не мігши зважитись — чи йти до школи, чи, може, сачконути. Тиша на пришкільній алеї і на подвір'ї вжахнула мене. Я до всього ще й спізнився!

— Де ти забарився, Делані? — тихо спитав мене Катюга.

Мені стало ясно, що нема ради.

— Я був на відправі, сер.

— Гаразд. Сідай на своє місце.

Він наче трохи здивувався. Чого я не врахував — то це певної переваги ірландської шкільної системи над англійською. Досі не один з підлизнів устиг доповісти Катюзі, як насправді було з Флапагановим шилін-

гом, і тепер він мав почувати себе якщо не потворою, то принаймні телепцем.

Але мені це вже було байдуже. У мосму ранці лежав новий роман, щоправда, цим разом уже не з шкільного життя. Ті шкільні романи варті ламаного гроша. «Бац! Бац!» — оце єдиний спосіб упорати таких, як Молоні. Катюга тільки тоді добрий, коли мертвий.

ЧОЛОВІК З ХАРАКТЕРОМ

I

Майлс Райлі брав тільки невеличкі підряди на будівельні роботи; на більші він, не дуже розуміючись на підрахунках, і не претендував. Для експансивної людини вести підрахунки — це справжнє пекло: від них тупіє і чмає голова. А Майлс вдачу мав експансивну; вайлуватий, з обличчям, схожим на призахідне сонце, він будь-коли міг пустити сльозу або роземіятися, та й уся постава його здавалася якоюсь безхребетною. Раз у раз шарпаній суперечливими поривами, він, при всій своїй кременозі, весь час здавався знеможеним. Будучи добрим майстром, він, однак, жодною роботою не міг настільки захопитися, щоб не кинути її заради цікавої балачки, і не було жодної розмови, хоч би й найцікавішої, яка не викликала б у нього почуття провини. «Боже, Джо, я ж обіцяв Гаффі прийти в суботу! Знаю, що мушу йти, справді мушу, але я так люблю розумну бесіду! Цього мені найдужче не вистачас, Джо, коли немає з ким розумним поговорити».

Не мав він хисту до підрахунків, зате мав гарних дочок. У Майлса було їх аж троє — такі дівчата, що любо глянути! — хоч він так і не визнав свого справжнього таланту і все парікав, що не має сина. Це була явна недалекоглядність з його боку, бо в місті не знаходилося жодного школяра із старших класів, який

не скидав би перед Майлсом кашкета, сподіваючись хоч так привернути його увагу до своєї парсуни, щоб котрогось дня Майлс міг сказати дочкам: «А хто цей симпатичний хлопець із Сент-Джозеф-террес? Такий же вихований! Чому ви його ніколи не запросите в гості?» Чогось такого він ні разу й не сказав, та це було б і ні до чого, бо якщо матері тих хлопців і не натякали, що дівчата Райлі розбещені, то все-таки не соромились називати їх шелихвістками. Спробуй тим матерям догодити!

А троє дівчат були нівроку гарні. Бріджід, найстарша,— висока й владна, немов мати-настоятелька; Джоан, наймолодша,— маленька й симпатична, і тільки з Евелін було не зовсім ясно. Здавалося, вона ще змалку відмовилась від надії зрівнятися з сестрами і погодилась на ту роль, що мала б припасти її братові, який так і не народився. Ходила вона сутулячись, вживала брудні слова, випивала і так і не позбулася, на відміну від сестер, місцевого акценту. Таке невимушене її поводження розпаловало гарячу пристрасть у різних калічок, нероб та середнього віку вдівців — вони закидали її освідченнями у письмовій формі, що починалися словами: «Найдорожча міс Райлі! Відтоді як п'ять років тому почила моя незабутня дружина, царство їй небесне, я вже зрікся всякої надії зустріти коли-небудь іншу добродійку, яка означала б для мене те саме, що небіжчиця. Аж ось щаслива доля судила мені побачити Вас, чарівна панно. В мене семеро дітей; найстаршому вісімнадцять років, і він невдовзі покине батьківську домівку, а решта шестеро тихі й смирні, як миші».

Кінець кінцем на сцені з'явився Джім Пайпер. Ніхто, власне, і не пригадував, чи було запрошено його, ніхто й не наполягав, щоб він знову прийшов, але він приходив і гостював у них. Казали, що у себе вдома він не відчував хатнього затишку. За факхом він був

автомеханік. Мати його тримала невелику крамничку, а у вільний час була чимось на зразок збирача добродійних пожертв, переважно у вигляді шилінгів та шестипенсовиків. Саме це, як гадали, і відштовхувало Джіма від домівки. Але Джім зовсім не був такий уже поступливий, у чому першим переконався отець Рінг.

А цей отець Рінг теж був збирачем. Усі гарненькі дівчата, що їх він спромагався прогнати зі своєї свідомості, повертались до нього вві сні в образі фунтових банкнот, тоді як дівчата простіші, вульгарніші набирали вигляду всього-на-всього десятишилінгових банкнот. Місіс Пайпер це шокувало, і коли отець Рінг приходив збирати гроші на церкву, вона боролася з ним з усією своєю професійною запеклістю й хитроцями. Коли Джім підріс, священник вирішив, що легше буде залагоджувати цю справу з ним: милий, симпатичний хлопець не мав у собі нічого від материної заздрості й злості.

Джим відразу погодився сам сплачувати пожертви на церкву і дістав з портмоне десятишилінгову банкноту. Ну, а десять шилінгів — це була велика сума для робочої людини, та й у добрих разів чотири більша, ніж будь-коли давала Джімова мати, але отець Рінг, побачивши ці гроші, бридливо здригнувся. В його ж бо уяві десятишилінгова банкнота асоціювалася з вульгарним типом жінок.

— Я думаю, Джіме, — лукаво скривився отець Рінг, — що ти б і на фунта спромігся.

— Боюся, що ні, отче, — шанобливо відповів Джім, силкуючись упіймати священників погляд, що, зрештою, ніколи не було легко.

— Мені, звичайно, — смутним голосом мовив отець Рінг, — все одно, скільки ти пожертвуєш, я не торкнуся ні пенса з цих грошей, але от якби я взяв їх у тебе, то папатав би собі клопоту. Мені б цього не хотілося.

— Я розумію, отче, — сказав Джім. Говорив він усе

так само шанобливо, хоч і почервонів увесь.— Тож я й не наполягаю.

І отець Рінг подався своєю дорогою, гордий тим, що захистив принцип ціною такої великої особистої жертви. Але та жалюгідна десятишилінгова спокусниця цілу ніч не сходила йому з думки і кінець кінцем розцвіла чарами сімнадцятирічної дівчини. Отець Рінг не витерпів і знову прийшов до Джіма.

— Тільки нікому ні слова,— довірчо прошепотів він.— Я вже якось візьму ці гроші.

— Що ж, на різдво й візьмете,— з легкою усмішкою відповів Джім, ніби зовсім не свідомий тієї великої честі, яку виявив йому отець Рінг.— Великодню пожертву я вже давав, а ви відмовились.

Отець Рінг спаленів і мало не дав полицника Джімові. Він був чоловік гарячий; тепер, коли любовна сварка скінчилася і настало замирення, ось-ось мало сповнитись жадання — аж це на тобі: вона збирається провести ніч з іншим чоловіком, його люба, така люба десятишилінгова банкнота!

— Перепрошую,— буркнув отець Рінг.— Я думаю, що маю справу з християнином.

Цього вже несила було стерпіти! Занадто він поквалівся, занадто. І таке витопчене, одухотворене створіння, як вона! Отець Рінг знову став розмірковувати, і що довше розмірковував, усе химернішими ставали його плани. Він подумав, чи не оголосити спеціальний збір коштів на ремонт даху в плебанії, але відчував, що тоді єпископ просто пришле сюди церковного майстра. Тепер усе перемінилось і єпископи зробилися не такі, як були раніше. Ніякої в них поважності, а щоб кого від церкви відлучити — то вже й зовсім нечувана річ. Через два тижні отець Рінг знову звернувся до Джіма.

— Джіме, голубе,— прошепотів він.— У кінці місяця ти будеш потрібен мені для концерту.

А з Джіма співак же був поганенький; взагалі хіба очманівши від шалу пристрасті, можна було залічувати його до співаків, але Джім у зятятості своїй пройнявся певністю, що в отця Рінга тільки одне на думці: так чи сяк, а витягти з нього гроші.

— Гаразд, отче,— погодився Джім.— А який гонорар?

— Гонорар? — широко розтулив рота отець Рінг.— Який такий гонорар?

— Гонорар за спів, отче.

Він, Джім, жодної поти не співатиме задарма! З таким вільноподумством отець Рінг зроду ще не стикався. Оце така реакція парафіян на єпископове боягузтво! Аж тепер отець Рінг нарешті зрозумів, якою людиною мав бути Вольтер. Гонорар!

Майлс Райлі залюбки розповідав про цю пригоду — не тому, що був проти церкви, а тому, що мав експансивний темперамент і серед ницості довколишнього життя почувався як у тюрмі. «Люблю за тверду вдачу!» — бурмотів він, обертаючись до кухля з пивом. І, відсьорбнувши трохи й сердито роззирнувшись, додавав: «Оце справжній чоловік, а не якась там кваша». Джім тому й подобався Майлсові, що саме такого Майлс хотів мати сина. Отож коли Евелін і Джім заручилися, старого це глибоко зворушило.

— Ти вибрав пайкрацу з усього букету,— зі слізьми на очах пробурмотів він Джімові.— Боронь боже, я не ганю жодної з них, я всіх трьох люблю, але Евві — незрівнянна. Можливо, вона трошки з перцем, тільки ж без цього який смак?

Те саме він казав і про Джіма, розмовляючи з дівчатами, хоч вони, будучи романтичними, не дуже звертали увагу на його слова, навіть і сама Евелін. Майлс терпіти не міг хлопців, з якими вони зналися,— усіх тих продавців та банківських клерків у фланелевих штанях і спортивних куртках, тепісистів та завсідників чайних вечірок, що возносять таці з бутербродами й припроху-

ють: «Прошу, покуштуйте ось це або це». Боже, та як таких і в гості запрошувати! Коли Джім почав щотижня приносити Евелін по десять шилінгів зі своєї платні, щоб вона клала в банк на майбутнє весілля, Майле видобув з цього напучення дівчатам. Оце вам чесний роботящий ремісник, хлопець хоч куди, такий знає, що йому треба, не те що ті ваші у спортивних куртках та фланелевих штанах, які швидше самі стягнуть з дівчат по десять шилінгів. Коли в Евелін набереться двісті фунтів, він сам поставить для них будинок. Такий будинок, якого вони ще й не бачили: модерний, з усім, що тільки можеш побажати, з усякими пристроями для полегшення праці, але разом з тим будинок, де можна жити, а не якась там нелюдська бетонна коробка. Дівчата слухали його з усмішкою: батькове запальне бурчання й нарікання їх розважало, проте вони ніколи не сприймали його серйозно.

— Ти просто не бачиш, куди вплутався,— шорстким тоном сказала Евелін Джімові.— Заручився ти, може, й зі мною, але шлюб візьмеш з моїм батьком. Нема більшої помилки, як надміру зблизитися з тестем.

Бо й справді, батькові Джім був любіший, ніж дівчатам. Їх же не переслідував образ сина, яким тебе обділила доля! Щодо Евелін, то їй Джім досить таки подобався, і якби нагода, вона, можливо, й покохала б його, але відчуття своєї нижчості супроти сестер робило її особливо вразливою на їхню критику. Ті все не могли зрозуміти, що вона такого набачила в Джімі, цьому сірякові, який приходив до них тільки тому, що не відчував удома хатнього затишку! А ті десять шилінгів і зовсім доконали його в їхніх очах. Їм просто в голові не вкладалося, як хоча б трохи вишукана дівчина може зустрічатися з хлопцем, що відкладає щотижня по десять шилінгів на весілля. Евелін захищала його, як могла, хоч у душі відчувала, що вони мають рацію і що їй, як звичайно, припало щось другоряд-

не — звичайнісінький недотеса-механік, від якого її сестри крутили носом.

Аж це якось на різдво пішла вона закупити харчів для дому на цілий тиждень і натрапила на компанію знайомих хлопців, що приїхали з Дубліна на канікули. Ну і випила трохи з ними. Вона без кінця повторювала, що взяла з дому всі гроші і що їй таки справді треба купити того й сього, але в усіх цих Райлі був просто талант нагадувати собі про те, що вони мають зробити, і водночас таки не робити цього, отож, почавши з протестів, скінчила вона нічого не вартими відмовками. Хлопці казали, що Евелін — дівка перший клас. Коли вона повернулась додому напідпитку й тільки з половиною того, що мала купити, Бріджід відважила їй ляпаса.

Евелін розуміла, що за це треба вбити Бріджід, але вона й цього не зробила, а тільки пішла до себе в кімнату і розревлася. Пізніше прийшов Джим з наміром забрати її на опівнічну відправу в церкву. Він теж був трохи під мухою, через що ставав тільки більш балакучий, але зовсім не лагідніший. Горілка розворушувала в ньому почуття абстрактної справедливості, і замість поспівчувати Евелін, він став доводити, як нерозумно вона повелася.

— Та чого ж ти сподівалася, на бога?! — з легким ораторським жестом промовив він. — Бідна Бріджід намагається приготувати все як слід на різдво, а ти пропиваєш гроші у Десмондовім шинку з Кассерлі, і Дойлом, і Морісом Лінтюхом! Не дивно, що у неї терпець урвався.

— Звичайно, — раптом завелася Евелін. — В усьому, як завжди, я винна.

— І зовсім не як завжди, — з такою поверховою розважливістю вів далі Джим. — Просто ти поняття не маєш, яка у тебе гарна сестра. Вона тобі як матір.

Як рідна матір! Я б тільки радий був, якби мав таку матір.

— То ще не пізно передумати! — у нестямі кинула Евелін.

— Я не вартий її,— понуро мовив Джим.

— Якщо її не вартий, то й мене не вартий.

— А я й не казав цього. Але ми з тобою виберемося коли-небудь в церкву чи ні?

— Іди ти к бісу! — огризнулася Евелін.

Усі різдвяні канікули вона думала про Джіма і про свою слабодухість і лиху долю, а в перший день після свят, розчарована, що все склалося так невдало, і досі певпа, що нікому в світі не болять її переживання, захопила з банку Джімові заощадження і сіла на пароплав до Лондона. Там Райлі мали знайомих, таку собі легковажну родину Роненів, які колись мешкали по сусідству, а потім мусили терміново вибратися.

Оце був скандал! Сама тільки Джоан знайшла співчутливе слово для сестри, та й та казала, що хоч Евелін, звичайно, недобре вчинила, вкравши гроші, лише втечею і можна було не допустити до такого неприйнят-ного шлюбу. Джоан, таки правда, недолюбувала Джіма, але, з другого боку, її вабили романтика й пригоди.

Що ж до Бріджід, то материнський інстинкт у ній дещо приглушив колишні романтичні пахили: вона знала, що саме їй доведеться виривати Джоан з-під батькової ошіки і що тепер це стане вдсятеро важчим через поголос по місту — мовляв, ці дівчата Райлі й справді такі розгнуздані, якими вважали їх матері хлопців.

Майле тепер просто місця собі не знаходив — тобто наскільки це дозволяв йому темперамент. «Єдиний пристойний хлопець, що бував у нашому домі,— казав він, закриваючи обличчя долонями,— і так його пограбовано, і грабіжниця — моя власна дочка! Господи, Бріджід, хіба ж це не кара божа?!» Після цього він за-

ходився тихеньким плачем. «Я любив цього хлопця, любив, як рідного сина. Я мав надію щасливо прожити у нього свої останні літа. І той будиночок, що я збирався для них поставити,— все це пропало!» Він гатив кулаками в стіну й вигукував: «Боже, якби вона тільки попалась мені в руки, я б задушив її! Евелін, Евелін, на кого, на кого, а на тебе я б ніколи не подумав, що ти заподієш мені таку наругу!»

Джим поставився до всього цього так, як і можна було від нього сподіватись. Здавалося, в цій пригоді найдужче його непокоїть Майлс. Коли він витяг старого до шинку, той сів зі слізьми на очах, розчепірів пальці, як пазурі, й мовчки затис їх у повітрі навколо того, що мало бути доччиною шиєю.

— Ось що я зробив би з нею, Джіме,— сказав він.

— Та нащо ви знову це розворушуєте,— докірливо зауважив Джим.

Майлс заплющив очі й похитав головою.

— А що ж мені в біса ще робити? — мало не з плачем відказав він.— І не в грошах тут річ, Джіме, зовсім не в грошах. Гроші я тобі поверну.

— В цьому нема ніякої потреби,— спокійно мовив Джим.— Це наш з Евелін клопіт. А вас це не повинно турбувати.

— Ні-ні, це я за все відповідаю, тільки я, Джіме,— розчулено вигукував Майлс, похитуючись із боку на бік. Його обурювало навіть припущення, що не він за це відповідає; коли б змога, він би в десять разів більше заплатив, аби тільки скинути з себе цей тягар. Але Джим знав його здатність розводитись про те, що треба зробити, насправді цього зовсім не роблячи, та й не маючи, власне, ніякої надії зробити. За кілька тижнів Майлс перегарячував, і з усього того лишилась обіцянка допомогти Джимові своєю майстерністю, коли він надумас споруджувати дім для іншої дівчини, яка заступить Евелін. Джим, проте, не виказував ніяких

ознак, що збирається її кимось заступати. Минали місяць за місяцем, і він тільки випивав більше, ніж годилося б.

II

І ось коли збудження вляглося, коли Джім перестав заходити до дому Райлі і вже не було й мови про відшкодування дев'яноста фунтів, Евелін повернулася. І без ніяких таких витребеньок, щоб ото скрадатися раннім-рано до кухонних дверей. Ні, вона приїхала додому машиною, сама в розкішному новенькому костюмі й у капелюшку з широченними крисами. Бріджід дивилась, як сестра розплачувалася з водієм, і лице її здавалося таким старим і похмурим.

— Це, мабуть, рештки тих грошей? — ущипливо спитала Бріджід.

— Яких *тих* грошей? — відразу наїжачилась Евелін.

— Оце масш! Хіба ти ще когось пограбувала? — таким самим тоном вела далі Бріджід. — «Яких тих грошей», справді!

— Ті гроші давно скінчилися, — зухвало заявила Евелін. — Але я їх поверну. Я ж зможу дістати роботу чи ні?

— Мабуть, зможеш, — відказала Бріджід. — Якщо Джім Пайпер дасть рекомендацію.

Майле підвівся і важкою ногою подався до себе нагору. Він страшенно рознервувався. Це правда, він казав Бріджід, що задушить Евелін своїми власними руками, і ще дужче рознервувався, коли Бріджід гостро кинула йому, що краще було б її відшмагати. Він сказав Бріджід, що не любить, коли з ним так розмовляють. Він і справді цього не любив.

А річ у тому, що становище Майлса було досить скрутне. Від часу падіння Евелін Бріджід заходилася дбати про високоморальний режим у домі, навіть свою матір далеко випередивши у цьому своєму дбанні. Та

й на відміну від часів матириного врядування Майле не міг послабити цього режиму ні лестощами, ні обіймами, ані навіть покайнними слізьми. Дівчина вимагала, щоб він завчасно повертався додому, хотіла, щоб він, обтяжений такою великою відповідальністю, позбавив себе єдиної втіхи — перегомоніти з приятелями після цілоденної праці. Характер у Бріджід був твердий, вона ніколи не враховувала, в якому постійному напруженні він живе.

Про Евелін же, при всіх її вадах, цього аж ніяк не можна було сказати. Вона, може, слабодуха, і злодійка, і заслужила, щоб її задушити, але вона завжди відчувала, яким словом звернутись до батька, коли той приходив трохи під чаркою, — він же й сам знав, що погано вчинив, і зовсім не треба було йому цього нагадувати. Він не забув, що присягався й на поріг її більше не пустити, але ж, хай йому грець, вона його дочка, і — хоч йому й не хотілося цього визнавати — він був радий її поверненню.

Джоан теж була рада, і не крилася з цим. Вона саме відкрито фліртувала з одним банковим службовцем, таким ладним жагучим хлопцем, і Бріджід просто ока з неї не спускала, забувши, що сама була витворяла з Беном Геннесі. У Бріджід був уже серйозний залицяльник, власник мануфактурної крамниці на ім'я Консідайн, — ну, а ці крамарі взагалі люди вельми респектабельні, тож Бріджід вирішила більше не випробувати долю. Родина Райлі мусить поводитися респектабельно, хоч би це й боком їй вилізло. Своім колючим язичком Бріджід раз по раз натякала, що Евелін у домі не місце. Джоан вважала це неподобством з боку старшої сестри.

А крім цього, розповіді Евелін про лондонське життя були для Джоан одкровенням. Евелін, розчарована в самій собі й узагалі в житті, завела там начебто якийсь гидкий і безглуздий роман, від якого їй стало

ще прикріше. І от коли до неї дійшло, що коханець зневажає її мало не так само, як вона сама себе, Евелін порвала з ним і вернулася додому. Джоан списувала це на бідолашний сестрин характер та невміння її брати з життя все найкраще. От вона на місці Евелін вчинила б зовсім інакше. Вона нікому б не дозволила себе зневажати, і вже запевне сама себе не зневажала б, та й додому нізащо б не вернулася. Уява Джоан була така розпалена, що вона навіть подумувала, чи не піти їй собі з дому, щоб показати Евелін, як це треба робити.

Але перед Евелін була ще одна проблема: як їй зустрітися з Джімом. Це таке випробування, що у малому містечку неминуче — його не уникнеш і заздалегідь до нього не приготуєшся. І ось, повертаючись якомсь пізнім вечором від приятельки, Евелін натрапила на Джіма. Діватись було нікуди. Він був явно застуканий зненацька, хоч силкувався й не показати цього. Привітавшись, Джім зупинився. Зупинилась і Евелін. Коли дійшло до вирішальної хвилини, вона не змогла так просто пройти повз нього — не стало духу.

— Привіт, Евелін,— сказав він здивовано.

— Привіт,— насилу видушила вона з себе.

— Приїхала у відпустку? — спитав він, наче нічого не знав.

— Ні, назовсім.

— Скучила за домом? — додав він, пробуючи якомсь зав'язати розмову.

— Ох, ради бога! — вигукнула вона з раптовою люттю.— Коли вже хочеш поговорити, то відійдім убік, щоб не глипало на нас усе місто.

Вона швидко рушила вперед, не озиваючись ні словом. Усе в ній аж нуртувало від злості й припущення. Джім широкою ходою ступав поряд, засунувши руки в кишені піджака. Евелін звернула на Лаверс-лейн, де вони звичайно зустрічалися в часи його залицання. То

була довга темна й звивиста вуличка з двома маєтками
обабіч за високими мурами. Там Евелін раптом обер-
нулася до Джіма, вся найжачена.

Це дивовижна річ,— на що тільки не здатна жінка
в самообороні! Евелін стала кричати на Джіма. Що це
все через нього, бо він такий тухтій; що якби в ньому
хоч краплина мужності, він би не дозволив, щоб з нею
вдома так поводитись, він же бачив, як у неї серце
краялося, і не заступився. Вона всла мало не до того,
що це не вона його пограбувала, а він украв її заоща-
дження. Джім і не пробував її зупинити.

— Що ж,— затинаючись, сказав він, коли вона ви-
говорилася.— Дарма побиватись, коли молоко вже роз-
лите.

— Ох, якби ж тільки про молоко йшлося! — Евелін
ураз кипулася в плач.— У тих Роненів там справжнє
кишло! Я й не мала наміру забирати твої гроші на-
зовсім. Я думала піти на роботу й повернути їх тобі,
але вони скімлили й скімлили, аж урешті розійшлося
все до останнього пенса.

— То ще дякувати, що не сталось чого гіршого,—
сказав Джім і простяг руку.— В усякому разі, ми тепер
квити, так?

Евелін закинула руки йому на шию й шалено обняла
його. Дівчипу душили істеричні ридання, а він лагідно
погладжував її по плечах і щось говорив, тихо й за-
спокійливо. Про того лондонського хлопця вона йому
не призналася. Вона сама хотіла про те забути, щоразу
її пік сором при згадці про той епізод. Та й зрештою —
гадала вона — Джімові до цього немає ніякого діла.

Відтоді вони знову стали ходити на побачення, тіль-
ки тепер уже потайки від родичів. Обох це гнітило.
Евелін не хотіла запрошувати Джіма додому, а сам
він був надто гордий, щоб запрошуватись. Правду ка-
жучи, Евелін відчувала, що Джім, як завжди, повієся
малодушно. Йому б треба було зарізати її, коли вони

зустрілися, або хоча б напиться і добре її відлупити — тим паче, що вона так погано повела себе в Лондоні. А від того, що вона не розповіла йому про свою лондонську пригоду, його поведінка ставала ще більш непростимою, і Евелін переживала це майже так, наче вона сама була в тому винна. Зустрічалися вони смерком у відлюдних місцях, і минуло кілька місяців, поки розійшлися чутки про їхні пові побачення. Джоан це прикро розчарувало: вона була кращої думки про Евелін. Зате Бріджід, побачивши в цьому чудову нагоду затерти скандал з краденими гріншми, заспівала іншої і почала вимагати, щоб Джім приходив до них додому, від чого Евелін понуро відмовилася. Тепер головний її клопіт був — не допустити зустрічі Джіма з Джоан, бо тоді міг би вийти на люди її лондонський роман. Вона не думала, що Джоан навмисне її викаже, але ж та не знати чого страшенно пишалася поведінкою Евелін і немнуче стала б хвалитися. Це найгірше, чого можна чекати від романтичної сестри.

— Якщо ти збираєшся вийти за Джіма Пайпера, то правильно робиш,— сказала Бріджід.

— Джім Пайпер не казав, що хоче мене взяти заміж,— відповіла Евелін.

— То чого ж ви зустрічаєтесь? — обурплася Бріджід.

— А чого взагалі люди зустрічаються? — знесважливим питанням на питання відрубала Евелін.

Збігло ще два-три місяці, і лише тоді Бріджід стало ясно, чому Евелін так уперто відмовлялася запросити Джіма додому; тоді, однак, було вже запізно. Джоан знала, але не прохопилася перед Бріджід. А Джімові Евелін сказала одного літнього вечора на узліссі. Заявила це по-хлоп'ячому безтурботно й хвальковито, з сигаретою в зубах. Джім жахнувся.

— Ти певна, Евві? — лагідно перепитав він.

— Абсолютно. Джоан усе перевірила по книжках.

Джим гірко й розгублено засміявся і ліг горілиць, заклавши руки під голову.

— Оце несподіванка! — озвався він.— І що ж ми робитимем?

— Мабуть, найкраще буде мені повернутися до Роненів,— легкодумно мовила Евелін.— Їх це не вразить. Вони й не таке бачили.

— Мабуть, і справді,— сумовито погодився. Джим.— Іншого виходу в нас поки що нема.

— А тобі й не треба шукати ніякого іншого виходу,— гарячкувала вона.— І не мороч цим голови!

Вона помовчала хвилинку. Тоді хутко підвелася, обтрусилася спідницю і перелізла через огорожу на дорогу. Джим похнюплено подався слідом. Коли він зіскочив з огорожі, вона обернулася і зміряла його розлюченим поглядом.

— Не смій іти за мною! — гаркнула вона.

— Чому? — здивувався він.

— «Чому»! — перекривила вона.— Наче ти не знаєш! Добре ж ти мене обкрутив! Хотів узяти, що тобі належало за ті гроші, то й узяв, якщо це тебе втішило.

— Моя втіха тут ні до чого,— відповів Джим голосніше ніж звичайно. На обличчі у нього проступала якась дивна болісна впертість. Він встромив руки в кишені штанів і зупинився, широко розставивши ноги. Голос його звучав глухо.— І я зовсім нічого не хотів собі брати, хоч мав не одну таку нагоду.

— Мав, де ж пак! Ти і ті твої смердючі гроші — бодай би я повік їх не бачила!

— Не в грошах річ.

— То в чому ж?

Він не відповів. Та це й не потрібне було. Під його звинувальним поглядом вона знов почервоніла. Їй ні разу не спало на думку, що він знає!

— Певно, це все Джоан вибовкала,— гірко зауважила Евелін.

— Ніхто не вибовкував,— погоршливо кинув він.— Я знав усе це з того першого вечора, коли тебе побачив. Ти не зуміла приховати.

— Я й не намагалась приховувати,— спалахнула вона.— Мені ні з чим таїтися від тебе.

— Я не дорікаю тобі,— запротестував він.— Я ж усе одно женюся з тобою, як тільки зможу.

— Женишся? — вона аж слиною бризкала.— Та я не одружуся з тобою, хоч би навіть крім тебе не лишилось жодної живої душі на світі! Слизняк ти!

Вона рушила в бік міста, уражена до глибини душі. Якби вона відійшла, нічого йому не сказавши, гордість би її не покинула, але ж у розпачі вона мало не просила його одружитися з нею, та ще й під вигаданим приводом! Коли вона змовчала про свій лондонський роман, у неї й у думці такого заміру не було,— тоді їй головне було уберегти свої зранені емоції. Тепер же вона побачила, що якби ця історія розійшлася, вона, Евелін, виглядала б звичайнісінькою шльондрою, яка прикидається невинним дитинчам, аби затагти хлопця під вінець. І хоч би що вона тепер зробила, такого тлумачення вже не переінакшити. Додому вона прийшла така люта й розгублена, що відразу в двох словах виклала все Бріджід.

— Дістань де-небудь мені грошей. Я скоро матиму дитину і через це мушу поїхати в Лондон.

— Що ти матимеш?..— пополотнівши, перепитала Бріджід.

— Дитину, я ж сказала! — вереснула Евелін.

— Це Джім Пайпер?

— Не має значення.

— Доведеться йому одружитися з тобою.

— Він не хоче. Я просила його, а він послав мене під три чорти.

— То ми ще побачимо.

— Нічого ми не побачимо. Я забавлялася з іншим хлопцем у Лондоні, і Джім про це довідався.

— Ти... то це для цього тебе носило в Лондон!

— Для цього й носило,— перекинула Евелін.— Та все одно я не вийду за Джіма, хоч би він і навколішках став багатим!

Потім вона піднялася до себе в кімнату. Джоан, зразу трохи злякавшись, навіть принесла їй нагору чаю. Майлс спершу пустив сльозу, а тоді пішов з дому й напився. Мовляв, якби це хтось інший, він би задушив його власними руками, але коли це той, у кого вкрадено всі заощадження!.. У тому й полягає справжня трагедія бідності, що людина втрачає самоповагу і не має змоги змити приниження кров'ю. *Крові*, ось чого йому треба! Але Бріджід не хотіла нічєї крові. Вона хотіла вийти заміж за Консідайна, власника мануфактурної крамниці, і хоч Консідайн, як на крамаря, був досить широких поглядів, її зовсім не втішить, якщо він дістане зайву нагороду їх виявити. Вона прожогом метнулася на переговори з Джімовою матір'ю.

Не зважаючи на всі свої відповідальні функції в домі, Бріджід залишалася до певної міри дитиною. Тим-то місіс Пайпер, спершись однією рукою на стіл, а другою взявшись під бік, з першого слова опанувала ситуацію. Вона запитала з найневиннішим виглядом, як таке могло статися в добропорядному домі. А коли Бріджід пояснила, що це сталося зовсім не в домі, місіс Пайпер відповіла: ну то добре, що Евелін хоч не підхопила запалення легень. Бріджід проти неї мала шансів не більше, ніж голий темний дикун проти ворога, озброєного кулеметом.

Поки вони отак перемовлялися, увійшов Джім і повісив кашкет на кілочку.

— Ти, Джіме, знаєш, чого я прийшла,— визивним тоном звернулася до нього Бріджід.

— Якби й не знав, то здогадався б,— відповів він, ледь усміхаючись.

— У дівчини немає матері.

— Але в неї є Бріджід, а це майже те саме,— просто сказав він, і Бріджід раптом відчула, що Джімова повага до неї зовсім не так уже й піддається змінам його настрою. Це скріпило її почуття власної гідності й певності у своїх силах.

— Ти одружишся з нею, Джіме? Хоча б ради мене? — спитала вона.

— Одружуся в ту ж хвилину, коли зможу, Бріджід,— рішуче відповів Джім, стромляючи руки в кишені штанів — рух, завдяки якому він завжди відчував, що твердо стоїть на погах.— Це буде, може, за рік, але не зараз.

— За рік, Джіме, буде пізно! — скрикнула Бріджід.— Дівчина в її становищі може обійтись без домівки, але не без чоловіка.

— То що — оселитися з дитиною у найманих кімнатах? — зверхньо відказав Джім.— Я вже багатьох бачив, що так починали, тільки нічого путнього з цього не виходило.

Бріджід з сумнівом подивилася на нього. Вона не вірила його словам; їй здавалося, він зволікає через те, що прикро вражений зрадою Евелін. Ця думка спонукала її на помилковий крок.

— То у неї свинство вийшло, що вона зв'язалася з тим хлопцем у Лондоні, я знаю,— сказала Бріджід.— Я про це тільки сьогодні почула. Але ж ти досить великодушний, щоб простити її, коли вона тепер у такому стані.

Глянувши на обличчя Джіма, вона побачила, що це подіяло. Джімов вираз свідчив про біль, образу й розгубленість, але голос його не втратив твердості.

— Якби й не простив її, то не мав би такої мороки,— сказав він.

— А це що?! — скрикнула враз його мати.— Що це за один з Лондона? Так он куди вона вклепалася, блудячка! А тепер хоче звалити вину на мого безневинного хлопця?!

— Ні на кого вона не звалює вину,— уперше нотка гніву прозвучала в голосі Джіма.— Відповідаю я, і я не відмовляюся. Проте зараз я не можу одружитися. Доведеться їй поїхати до Лондона.

— Але у нас нема грошей туди її відправити,— роздратовано заявила Бріджід.— Хіба ти не знаєш, у якій ми скруті?

— Я докладу свою пайку,— сказав Джім.— І заплачу за дитину, але ні пенса більше.

— Хай заплатить з того, що вкрала,— просичала Джімова мати.— Боженьку мій, скільки-то пристойних родин і на менші кошти незле живе!

— Я піду прямо до отця Рінга,— у розпачі кинула Бріджід.

— Можеш не завдавати собі цього клопоту,— рішуче відказав Джім.— Рінг не примусить мене одружитися ні з Евелін, ні з ким іншим.

З уст юнака в Джімовому віці то були гострі слова, але чогось кращого від Джіма й сам отець Рінг не сподівався.

— Я зроблю, що зможу, Бріджід,— мовив священик, співчутливо поклавши руку їй на плече,— проте великих надій не покладаю. Щиро кажучи, нічого іншого я й не чекав. Найбільше, що я можу, це поговорити з Лейном.

Отож подався він до дому Міка Лейна, роботодавця Джімового.

— Попередьте його, що він вилетить з роботи, як не візьме шлюб¹ з дівчиною,— звернувся священик до Лейна.

— Панотче, їй-богу, я цього не можу! — стривожився Лейн.— Коли б це хтось інший, то залюбки, а цей Джім

такий, що й сам грюкне дверима, коли я спробую погрожувати. А я потім ще й хтозна-скільки попошукав би такого доброго майстра! Я хіба що так по-приятельському спробую з ним поговорити.

— Ні, Міку,— розчаровано махнув рукою отець Рінг,— це марна трата часу. Такий хлопець, що на парафіяльному концерті згоден співати тільки за гроші? Та й хто зна — кінець кінцем, може, для бідної дівчини так і краще.

III

Цим разом з Лондона Евелін повернулася без ніякої пишноти; дитину віддали годувальниці на село і перестали про неї згадувати. Зате у місті розмов вистачало. Багатьом здавалося, що Джим повіся неправильно, що нехай навіть дівчина й підмочений крам, він міг би перебороти свою пиху. Он і кращим від нього доводилось на таке йти. Але Джим тихо й уперто гнув далі свою лінію, наче й не чувши тих поговорів.

Родині Райлі це, зрештою, не дуже й пошкодило, бо Джоан заручилася з тим своїм ладним жагучим хлопцем із банку, а Бріджід вийшла за Консідайна. Евелін стисла зуби і якось це пережила. Двічі вона їздила до Оуена, свого хлопчика, але потім відмовилась від цього, бо ж не можна привернути дитячого серця, коли бачиш дитину лише два-три рази на рік.

З Джимом вона не зустрічалася вже кілька місяців. Аж це якось надвечір, вийшовши прогулятись на околицю, наткнулася на нього за милю від міста — він пильно оглядав розбиту машину, сподіваючись використати з неї якісь деталі. Це був один з тих випадків, коли кожен виступає у не вигідному світлі, коли вчинок людини залежить від погоди, стану її травлення або, якщо сягнути глибше, від того, якої вдачі були в неї батьки. Евелін, дочка свого батька, позбавлена

щиро жіночої гордості, вчинила, звісна річ, зовсім не те, що слід було.

— Привіт,— сказала вона.

— О, Евелін, привіт! — поздоровався й Джім, підносячи кашкета.— Як поживаєш?

— Нормально,— відповіла вона одним словом, і серце її завмерло — вона б однаково відчула це завмирання, знаючи, що життєво важливе рішення вже прийняте і, звичайно ж, хибне.

— Тебе кудись, може, підвести?

— Та я просто так гуляю,— відказала вона, усвідомлюючи, як неймовірно важко буде повернутись до того становища, яке існувало хвилину тому.

Увечері, несамовито люта, Евелін написала Джімові образливого листа; вона запитувала, як він насмілився заговорити до неї і перестерігала, що дасть по морді, коли він ще раз таке зробить. Потім, подумавши, яким самотнім буде її вечір, якщо лист опиниться на пошті, вона поклала його в сумочку й пішла на побачення з Джімом.

Сидячи вдвох із Джімом на хвіртці десь на сільській дорозі, вона зрозуміла, що тепер нізащо б не відіслала цього листа; її дратувало, що він лежить у неї в сумочці. То було так, наче всередині в ній змагалися дві жінки, котра візьме гору. Евелін дістала листа й подерла на клаптики.

— Це що таке? — спитав Джім.

— Лист до тебе.

— А можна прочитати?

— Тобі б не сподобалося.

Цей дивак відкинув голову й зареготав мов дитина. Він був слизняк, нема що казати, але, в усякому разі, її слизняк. І на інших дівчат він не заглядався, і хоч вона була не дуже високої думки про нього, вищої вона не мала ні про кого іншого. Та й не могла ж вона просто сидіти вдома й чекати, поки хтось забуде її ми-

нуле! Чоловіки в Ірландії такі, що їх хлібом не годуй, а тільки дай поцікавитись минулим дівчат.

Тим часом почуття провини вже закоренилося в ній: зустрічаючи Джіма в місті, вона тільки кивала йому головою, а коли бувала не сама, то й цього намагалась уникнути. Невідомо чому їй здавалося, що, зупинившись поговорити з ним, вона б раптом загорілася ненавистю і видерла йому очі. Знов було те саме відчуття, що в ній сидить дві жінки, і вона не знає, котрою з них хоче бути.

Внаслідок усього цього минув не один місяць, поки в місті довідалися, що вони знову зустрічаються. Крик знявся страшний, і найдужче обурювались рідні Евелін. Навіть Джоан відкинулася від сестри. Бріджід було нічого, вона вже мала в руках свого мануфактурника, тоді як банківський службовець для Джоан досі ще був журавлем у небі, а всі ж знають, як нахабно банківське начальство пхає носа в приватне життя своїх підлеглих.

— У тебе й на гріш нема гордоців і порядності, слово честі! — зневажливо кинула Джоан сестрі.

— У нього теж нема, так що ми обоє однакові,— похнюплено відповіла Евелін.

— А хіба так годиться, щоб через тебе на дві родини тінь падала?

— Тобі, Джоан, дуже добре, а от я мушу думати про майбутнє дитини.

Це була неправда: Евелін давно вже облишила думки про Оуенове майбутнє, бо аж надто виразно розуміла, що ніякого майбутнього в нього немає, але просто такий аргумент їй навернувся.

— Ти б на одній дитині не зупинилася,— шпигонула її Джоан.

— Не така я дурепа,— образилась Евелін.

— А таки дурепа! — сердито відрізала Джоан.

Батько ігнорував присутність Евелін у домі. Останній скандал довершив його міру терпіння. Він розчарувався в Евелін, а ще більше — в Джімові, який раніше виявляв був ознаки характеру. Досі йому здавалося, що тільки дочки позбавляють людину душевного спокою; тепер він починав думати, що й від сина можна того самого дочекатися.

Коли Джоан вийшла заміж, Майлсові полегшало, але не Евелін. Дівчина завжди відчуває самотність, коли остання з її сестер відійде з дому і натомість почнуть з'являтися коляски з немовлятами. Для Евелін це було тим дошкульніше, що їй не судилося возити коляски з власною дитиною, і дітлахи, над якими вона так квокотала, мали те, чого її рідна дитина ніколи не матиме. Від цього наростало й посилювалось у ній відчуття нижчості порівняно з Бріджід та Джоан, мовби вона свідомо в цьому завирила. А часом вона подумувала, що, може, так воно й було.

Зате батькові Евелін поступово почало яснішати в голові, що коли б господь мав за добропорядне життя винагородити кого забезпеченою старістю, то нічого кращого він би не придумав, як-от дати йому саме таку дочку — якій заміжжя не дуже світить і яка не має підстав похвалитись власною добропорядністю. Хоч би він день у день приходив додому п'яний і не давав їй ні гроша на господарство, у неї все одно гріхів буде більше. Тим-то такий чоловік, як Майлс, маючи за собою запевнене становище морально вищої людини, не міг не виявляти доброго серця.

— Я не можу гудити її, бог свідок,— запевняв він приятелів у шинку.— Я й сам не кращий за неї. Про це не говориться, але відколи померла жінка, мене теж навідують спокуси.

Часом, бачачи, як Евелін вибирається на побачення з Джімом Пайпером, він поплескував її по плечу, бур-

мотів щось підбадьорливе і відходив зі слізьми на очах. Такий уже він був, цей Майлс, ніякого тобі характеру!

IV

Якось увечері батько з дочкою пили чай. Раптом хтось натиснув надвірну клямку, й увійшов Джім Пайпер. Це були його перші відвідини від того дуже давнього вечора, коли він приходив утішати Майлса, пригніченого доччиним злочиним.

— Мир домові цьому,— прорік Джім і опромінив присутніх на диво доброзичливим поглядом.

Майлс підвів голову, глибоко втягнув повітря носом і відвернувся. Хай йому чорт, вибачити рідній дочці погане поводження то ще так-сяк, але Джімові — ні, дзуськи! Навіть Евелін стояла розгублена й сердита. На Джіма це було зовсім не схоже.

— Привіт,— відповіла вона без особливого ентузіазму.— Чого тобі треба?

— Та так, перекинутись кількома словами,— жваво заявив Джім, ставлячи серед кухні порожнього стільця для себе.— Нічого важливого. Не звертайте на мене уваги. Вечеряйте собі. А я тим часом подивлюсь газету, якщо у вас є.

— На ось,— подала вона йому газету, введена в оману його словами. Однак Джімової незвичайної балакучості це не стримало.

— Добрий вечір, містере Райлі,— привітався він до її батька і, побачивши, що той зігнував його, відкинув голову й засміявся.— Але де поділася ірландська гостинність? — зауважив він з видимим обуренням.— Здоровкаєшся з чоловіком, а він тобі навіть не відповідає. Мало того,— додав він з відтінком зверхності,— так вони навіть і не запропонують тобі сісти! Хлебчуть чай у тебе під носом і хоча б спитали, може ж, і ти маєш губу! «Чого тобі треба!» — перекривив він Евелін.

До неї раптом дійшло, щб з ним таке. Він просто п'яний! Щоб він так упився, вона ще ніколи не бачила, хоч поміркованості йому й не можна було закинути. Занадто він для цього був нескладний. Джім сидів, недоладно розкинувши руки й ноги, мов ганчір'яна лялька. Але Евелін зразу відлягло на серці. Коли чоловік у такому стані, з ним завжди легше дати раду.

— Ну, ти в усякому разі з чаєм сьогодні не знав-ся,— сказала вона, дістаючи чашку й блюдечко.— То вип'єш чаю?

— О ні,— ображено відказав Джім і знов зробив недоладний жест рукою.— Це я тільки так, до слова прийшлося. Я ріски в роті не мав з самого ранку, а мене п'єтають, чи вип'ю я чаю!

— Тоді перекуси чого-небудь,— сказала Евелін.— Со-сиски їстимеш?

— А може, вже пора якось по-людському запросити, га? — спитав Джім, докірливо дивлячись на неї посоловілими очима.

Вона на превелику силу стрималася, щоб не зарего-тати йому просто у вічі. Щодо батька, то той відразу вгадав, що таке з Джімом: він був на цьому пункті вразливий, як і годиться справжньому пиякові. Він гли-боко втягнув носом повітря, стукнув кулаком по столу й вибухнув: «Христе-боже! У моєму домі!» З цими сло-вами він підвівся, пішов нагору і різко зачинив за собою двері своєї кімнати. Його, безперечно, змагала спокуса задушити Джіма власними руками. Джім почав смія-тися. Він очевидячки зовсім не усвідомлював, що йому загрожує.

— Гукни його назад,— кивнув він, закидаючи голову.

— Навіщо?

— Я хочу запросити його на весілля.

— Ну, знаєш! — Її ця новина явно розвеселила.— То ти женився?

— Остогидло жити вовкулакою,— багатозначно заявив Джім.

— Я думаю,— сказала Евелін.— Кого ж ти ощасливив?

— Одну хвилинку, будь ласка,— суворо стримав він її.— Зараз ми до цього дійдемо. Але, по-перше, я маю з тобою розраховатися.

— Прошу,— відказала вона; усмішка її погасла. Людям, здається, нічого робити, як тільки рахунки з нею зводити — їй уже це починає набридати.

— Ти сказала, що не одружишся зі мною, хоч би навіть крім мене не лишилось жодної душі на світі.— Він з осудливою міною погрозився їй пальцем.— Я не з таких, що держать злість у серці, але я маю право нагадати тобі твої слова. І ще ти сказала, що я слизняк. Я й на це не нарікаю. Все, що я питаю, це чи готова ти... Чи готова забрати назад ці слова? — довершив він нарешті своє казання.

— Ніколи не знаєш...— почала вона, і губи її затремтіли.— Може, поговоримо про це іншим разом, коли будеш тверезий?

— Ти думаєш, я не тямлю, що кажу? — врочисто запитав він, звівшись на ноги, хоч і не відчував у них певності.

— А чи ж тямиш? — запитала й вона.

— Сьогодні я доклав останнього з двохсот фунтів,— тим самим тоном мовив Джім.— Двісті фунтів і ще п'ять для Рінга, а якби це старому шельмі було мало, враз найду іншого, що буде тільки радий. Решту я прошив. Ти зараз же їдеш у село, може, навіть завтра, і забираєш Оуена, а цим клятим міським пліткарем можеш сказати, щоб поцілували тебе десь там ззаду. Так тямлю я, що кажу, чи ні? — прокричав він зі сміхом, що булькотів йому крізь слова.

Дуже шкода тільки, що він нетвердо тримався на ногах. Але Евелін цього вже не помічала. Вона помі-

чала тільки сміх і триумф у його мові і раптом збагнула, скільки ж то через неї змарнувалося і Джімового життя, і її власного! Тихо скрикнувши, вона метнулася нагору по батька. Джім підвів на неї стуманілий погляд і видав ще один недоладний помах рукою. Даремно їй пробувати про щось серйозне говорити з цими нерозважними Райлі, які тільки те й знають, що гасають угору-вниз.

Тепер настала батькова черга. Він важко спустився сходами, тримаючись обіруч за поручні, наче мав намір стрибнути вниз, і нарешті зупинився внизу. Тепер уже ясно було, що Джімові кінець. А тому було й бай-дуже — він знав, що їй так ось-ось почне бловати.

— Що таке з дівчиною? — тремким голосом спитав Майлс.

— Не знаю, — похнюплено відповів Джім, відкидаючи з чола м'яке спітніле волосся. — Це, мабуть, чекання.

— Чекання? — не зрозумів Майлс. — Чого чекання?

— Ось чого, — вигукнув Джім і рвучко вимахнув рукою, дозволивши їй безвладно опуститись. — Гроші вже с. Двісті фунтів і п'ять для священика. А завтра о восьмій ранку ви закладаєте будинок. Ясно?

Майлсові треба було з хвилину, щоб усе це перетравити. Навіть для людини експансивної вдачі це такі стрибок — від убивства до весілля. Він погладив бороду й подивився на Джіма, що напівлежав, голову опустивши на груди, а одну руку мертво звисивши вниз. А тоді пирхнув сміхом. Оце так історія! Христе-боже, така історія!

— І в домі ні краплі горілки! — вигукнув він. — Евелін!

Згори ніхто не озивався.

— Евелін! — гукнув він ще раз владним тоном, так наче звук до безоглядної слухняності домашніх. — Ну, нічого, хай трохи сама побуде, — пробурмотів він, чуваючи потилицю. — Це ж для неї все-таки несподіванка.

Вона, Джіме, добра дівчина, порядна. Ти не помилився, повір моєму слову.

Але потім Майлс зрозумів, що Джім, навіть у такому стані, як зараз, не належить до тих, хто потребує підохочування. Тож він змовк, прояснів лицем і потер руки. Понад усе на світі Майлсові до вподоби такий чоловік, котрий знає, чого йому треба. Майлс стояв і дивився з любов'ю на свого напівпритомного зятя.

— Ну ж і зухвалець чортів! — пирхнув він, хитаючи головою.— Боже мій, якби-то я так зробив тридцять років тому, то чого б тільки не домігся!

ГЕРЦОГСЬКІ ДІТИ

Поки я не став дорослим, я ніяк не міг збагнути, чому декому здається, що в романах, скажімо, Діккенса повно вигадок. Ще й тепер я можу читати, анітрохи не дивуючись, про якогось обшарпанця, що виростав у жебрацькій родині серед злиднів та розбещеності, а потім виявився загубленим спадкоємцем графського титулу. Як на мене, це найприродніша річ на світі.

Змалку мамин пестунчик, я був уже більш-менш дорослим, коли мені вперше сяйнула думка про справжнє моє походження. Якщо казати правду, то я працював тоді розсильним у залізничній конторі. Звісно, я снував не тільки цю думку, а й багато інших, але раптом, трохи не в один день, решта варіантів відпала, і мені стало ясно, що я не маю нічого спільного з цими двома банальними створіннями, в якийсь чудний спосіб причетними до моєї долі.

Не тільки їхня бідність відштовхувала мене, хоч і це було досить відразливо, або крихітна хатина на схилі, в якій ми жили, з палісадником перед нею на дванадцять квадратних футів і з перехнябленими стовпцями

хвіртки та напіврозваленою огорожею. Головне — їхня цілковита банальність, їхні сварки за гроші, невиховані їхні приятелі та нудні балачки. Батьки не мали в собі й дрібки шляхетності. Вони були мов ті вроджені каліки, що їм і не суджено знати, як то люди ходять, бігають чи танцюють. А от в мені, хоч я й був — ясна річ, тимчасово — звичайним розсильним, в мені жила така інстинктивна сила, завдяки якій я пізнав своє справжнє походження: я наче стояв збоку й дивився на самого себе, як я розміреною й розслабленою ходою вертаюся з роботи, повільно схиляю голову, вітаючись із сусідами, і скидаю кашкета — усе це в мене виходило з такою граціозністю й чарівністю, що їх можуть дати лише вихованість багатьох попередніх поколінь. І я не тільки бачив себе отак збоку: бували моменти, коли я чув у душі внутрішній голос, що випереджував і диктував мені кожен мій порух, я ніби вичитував це з книжки: «Граціозним жестом він підніс кашкета, а його обличчя освітілося замріяним усміхом».

А тоді, звернувши за ріг, я бачив батька, як він стоїть біля хвіртки у своїй хатній одежі: поношені штани й жилетка, старий кашкет, насунутий на очі, черевики з прорізами, як у сандалях, — він волів називати їх «пантофлями». Батько був невеличком своїх звичок. Ледве переодягнувшись після роботи, він уже кидався шукати вечірню газету, і досить було хлопчині-газетяреві припізнитися на п'ять хвилин, як батько уже бурмотів: «І де той капосний хлопчина?» і вибирався з нашого завулка на вулицю, прислухаючись, чи не йде він. Коли газетяр нарешті з'являвся, батько хапав у нього з рук газету і мало не біг додому, на ходу чіпляючи абияк окуляри й жадібно оглядаючи заголовки.

Мені тоді весь світ в очах тьмарився, аж я мусив сідати на стільця біля тильних дверей, у той час як батько, сидячи з другого краю кімнати, гортав газету

Й раз у раз зраділо чи сердито вигукував, а мати турботливо розпитувала, що в мене нового. Відповідав я найчастіше словом-двома. Бо й що я міг їй сказати? Адже на роботі все було таке саме сіре, як і вдома,— хіба що в ті короткі моменти сліпучого осяяння, коли я бував сам-один на дворі сортувальної станції, а весняне вранішнє сонце заливало своїм світлом скелі над тунелем,— пробираючись поміж рейок та вагозовів, я раптом усвідомлював собі, що це ненадовго, що насправді я герцог чи граф, що мене викрадено, загублено, чи то я сам заблукав, і що невдовзі мене знайдуть, і все стане на свої місця. Це осяяння находило на мене тільки тоді, коли я бував не в конторі, і здебільшого, коли я вже вертався з роботи й застрявав на вокзалі біля книжкового кіоску або дивився, як відходять пасажирські поїзди на Квінстаун чи Дублін. Колись — думав я такої хвилини — один з цих поїздів одвезе й мене до справжньої моєї домівки і родового маєтку.

Понура моя мовчазність доводила батька до нестями. Він був говіркий, і будь-яка найменша подія розбурхувала його балакучість та любов до театральщини. Повсякчас він зустрічав давніх знайомих ще з часів служби в армії, з якими не бачився років п'ятнадцять, і щоразу страшенно вражався, які великі зміни з ними сталися. Тільки, бувало, зайде котрийсь давній його приятель або хоча б сусідка на чашку чаю, як він кидає все, навіть газету, і починає теревенити. В його кутку край вікна було надто тісно розігравати сцени, тож він схоплювався на ноги й брався міряти кроками маленьку кухнюку — пристане то біля тильних дверей і погляне на небо, то біля других дверей, у сіни, і подивиться, чи не йде хто площею. Батька дратувало, коли посеред цієї його вистави я хапав кашкета й тихенько вшивався. Ще дужче його дратувало, якщо я читав у той час, коли він розмовляє з приятелями,— мене

спитають, то я спершу відкладу книжку і лише тоді підведу відсутній погляд. Він такий був неотесаний, що бачив у цьому тільки зухвалість. Що ж — з герцогами він ніколи не знався, і внутрішній голос ніколи не підказував йому так, як мені, рухи й слова: «Юнак повільно опустив книжку, в яку був заглиблений, і з непорозумінням подивився на чоловіка, що називався його батьком».

Якось увечері, коли я вертався з роботи, мене перестріла одна дівчина. Звали її Ненсі Гардінг, і я трохи знав її старшого брата. А з нею я ще ніколи не розмовляв — якщо правду казати, то я взагалі тоді мало з дівчатами спілкувався. Занадто мені дошкуляло, що хоч куртка моя виглядала й нічого, але сині штани були перешиті з батькових, та ще й мали ззаду велику латку. Але Ненсі, вискочивши з будинку біля кар'єру, привітала мене мов давнього приятеля і далі ми хоч-не-хоч пішли поруч. Була вона струнка й темноволося, вдачу мала жваву й імпульсивну і торохтіла так, що забила мені баки й зачарувала. Я ж бо звик говорити лише виваженим словом.

— Оце ходила до Медж Реган; списала відповіді на домашнє завдання, — пояснила вона. — Не знаю, що таке зі мною, але не даються мені ці чортові задачі, хоч плач. А ти звідки?

— Та я з роботи, — відповідаю.

— З роботи? — здивувалась вона. — Так пізно?

— Я працюю від восьмої до сьомої, — скромно визнав я.

— Але ж це страшенно багато! — сказала вона.

— Ет, я тільки відбуваю години, — безжурно пояснив я. — І я не збираюся довго там засиджуватись.

Мої слова виявилися пророчими, бо за кілька місяців мене з роботи вигнали, але тим часом я хотів натякнути, що коли хтось когось і визискує, то саме я — залізничну компанію, а не навпаки. Ми повільно собі

йшли і зупинилися під газовим ліхтарем край нашої площі. Чудна така звичка у людей — сходитись на побачення під газовим ліхтарем, чи то поночі, чи й серед білого дня. Бувши дітьми, ми під ліхтарем гралися, а підрісши — влаштовували там сходи. І ось тепер я вперше почув у собі слова, які розповідали наче не про мене, а про когось іншого: «Вражена його спокійною мовою і вишуканим голосом, вона подумала: не вже він і справді син цих Делані?» Досі мій внутрішній голос не стосувався інших людей, тепер же, коли він став розширювати сферу своєї діяльності, це мене дуже зацікавило.

Після цього я мав не одну нагоду задовольнити свою цікавість, бо ми частенько зустрічалися з Ненсі, коли я вертався з роботи. Я був не вельми спостережливий і тільки за кілька років подумав, що то ж вона, мабуть, спеціально чекала на мене. І ось одного вечора, коли ми стояли під газовим ліхтарем, я так захоплено розповідав про якийсь роман, що Ненсі попросила його прочитати. Я зрадів, але водночас і стривожився: це ж вона побачить, де я живу!

— Завтра я принесу книжку,— поспішив я сказати.

— Та нащо завтра, краще дай зараз,— стала вона прохати, і я, глянувши через плече, побачив батька, що стояв біля хвіртки й прислухався, чи не чути хлопця-газетяра. Мене раптом занудило. Я відчував, що такій симпатичній дівчині, може, зовсім і ні до чого зустрічатися з моїм батьком, але як я міг, не познайомивши їх, дістати книжку? Ми пройшли ще трохи нерівною бруківкою.

— Це, тату, Ненсі Гардінг,— заявив я невимушеним тоном.— Я тільки дам їй книжку.

— О, заходьте, дівчино, заходьте,— доброзичливо всміхаючись, запросив її батько.— Сідайте, будь ласка, нащо чекати стоячи.— Через свою гостинність батько

мало не забув про газетяра.— Мін,— гукнув він до матері,— не прогав газети!

Батько поставив стільця посеред кухні. І поки я шукав у вітальні книжку, яка, на моє безголов'я, все не знаходилась, мати пішла надвір по газету, а батько заторохтів до Ненсі, мов тороплений. Коли я повернувся до кухні, він, уместившись на своєму улюбленому стільці, поруч з нерозгорненою газетою на столі, розповідав якусь безглузду нескінченну історію з давніх часів у нашій околиці. Батько тут і народився, чим дуже пишався, і ця історія належала до його найулюбленіших, хоч, як на мене, вона була противною й свідчила тільки про те, що в часи його молодості люди жили ще дикіше й безпросвітніше. Мовилось у ній про поминки — всі його найсмаковитіші історії були про це,— і як одна коцава жінка приревнувала когось там до свого небіжчика. Батька так втішила Ненсіна увага, що він розходився навіть більше звичайного,— я кілька хвилин мовчки простояв на порозі кухні з герцогською зневагою на обличчі, поки він мене помітив. Проводячи Ненсі на вулицю, я ладен був крізь землю провалитися. Бо ж хіба не видно було, що й сіни наші відгнали вогкістю, і від хвіртки лишилось тільки два цегляних стовпці, з яких витрусився цемент, і що наша площа, якої так і не визнали міські власті, вся завішана пранням. Ось і зараз надворі стояли дві пралі, кожна з мотузкою в руках.

Але це було ще не найгірше. Одного вечора, коли я повернувся додому, мати радісно сказала:

— Ти знаєш, твій тато дорогою з роботи зустрів цю симпатичну Гардінгову дівчину.

— Справді? — перепитав я байдужно, хоч і відчув, наче мені під дихало дали.

— А нехай тобі! — вигукнув батько, на хвильку відкладаючи газету, і загуготів: — Балакуча ж вона — страх! Так і стрекоче, так і стрекоче! До річі,— доки-

пув він, глянувши на мене поверх окулярів,— її тітка Ліл колись дуже приятелювала з твоєю матір'ю. А її мати з роду Клансі. Я так зразу помітив щось знайоме в обличчі дочки.

— А я б і не здогадалася по ній,— спробувала заперечити мати.— Міс Клансі така була тихенька дівчина.

— Ну, а цю тихенькою ніяк не назвеш,— буркнув батько, але зовсім без невдоволеності. Батькові подобались молоді люди, гострі на язик, не те що я.

Я був мов прибитий. Мало того, що я не побачився з Ненсі, а тут ще вона зустрілася з батьком, коли він у своїй зашмарованій одежі вертався з фабрики, і, звісно ж, наслухалася від нього всяких дурниць про мене! Це вже було занадто! Я не міг не бачити, що моєму батькові далеко до містера Гардінга, якого я часом зустрічав дорогою з роботи. Він викликав у мене не тільки повагу, а й мало не поштивість. Такий невисокий, з обличчям як стиснений кулак, він завжди був охайно вбраний і щоразу ніс скручену трубкою газету — у нього була звичка хутко йти й поплескувати себе газетою по стегну.

Коли одного вечора я песміливо глянув на нього, він жваво кивнув мені у відповідь. Усе в ньому було жваве, прудке й виструнчене; побачив я, що він упізнав мене, і прирівнявся до його ходи. Він був немов той військовий парад з духовим оркестром — побіля нього хоч-не-хоч, а мусиш йти в ногу.

— То де тепер працюєш? — коротко спитав він, кивнувши на мене поглядом.

— Поки що на залізниці,— відповів я.— Влаштувався на кілька місяців.

— І що там робиш?

— Та допомагаю в конторі,— безтурботно сказав я. Насправді було трохи інакше, але де ж би мені зізнатися, що я звичайнісінький хлопець на побігеньках! — А у вільний час, звісно, вчуся,— поквапився я додати.

Просто неймовірно: прискоривши ходу, я наче й розгін своєї уяви прискорив. Навальність цього чоловіка не могла не заражати.— Я думаю скласти іспит на цивільну службу в Індії або ще десь. Залізниці — це справа без майбутнього.

— Невже? — перепитав він трохи здивовано.

— А так,— відповів я байдужим голосом.— Ще кілька років, і все заступлять машини. Я, власне, на цій роботі ненадовго. Постійно працювати я піду тільки туди, де можна роз'їжджати. Я маю на увазі — за кордоном. Розумієте, мене найбільше цікавлять іноземні мови.

— Он як? — зауважив він усе тим самим тоном.— І багато ти їх знаєш?

— Та поки що лише французьку й німецьку — себто настільки, щоб спілкуватися,— відказав я. Мене занесило все далі. Я відчував, що не справляю палежного враження. Може, як хто справжній лінгвіст, то мусить знати з кільканадцять мов? Я кинувся виправляти становище.— Ось узимку, якщо матиму час, засяду за італійську й іспанську. В сучасному світі без іспанської не обійтись. Це ж найпоширеніша мова після англійської.

— Так-так,— промовив він.

Розмовою цією я не дуже був задоволений. Розпроцавшись із батьком Ненсі, я сповільнив ходу і тут тільки збагнув, що в тому галопі мене занесло набагато далі, ніж я гадав. З іноземних мов я знав усього лише кілька випадкових слів та зворотів, що відлунювали мені в пам'яті, як сліди моєї загубленої батьківщини,— я вивчив їх і повторював про себе з якоюсь дивною насолодою. Необачно було вдавати, ніби я вільно володію якимись там мовами. У містера Гардінга ж три дочки, і всі з доброю освітою. До них часто ходять гості — я тішив себе надією, що колись і мене туди запросять. Але якщо тепер це й станеться, то головне тому, що я, мовляв, знаю іноземні мови, і коли Ненсі

чи одна з її сестер заджергочуть по-французькому чи німецькому, мої куці віршовані рядки не дуже мене порятовують. Мені треба чогось практичнішого, чогось такого, що має відношення до залізниць, наприклад. У мене був позичений десь старий французький розмовник, і я поклав собі якомога більше вивчити з нього напам'ять.

Працював я напружено — мене ще й підстрожила несподівана зустріч зі старшою сестрою Ненсі, Рітою, яка раз була зупинилась і заговорила до мене серед дороги — щоправда, на мій подив і полегкість, по-англійському.

Потім якось увечері вийшовши прогулятись — а тоді прогуляпки мої майже завжди приводили мене до будинку Ненсі, — я й справді наткнувся на неї, коли вона верталась додому, і ми постояли там на розі. Я був радий цьому побаченню, бо невдовзі вийшла Ріта і змовницьки сказала: «Невже ти не можеш раніш від Кітті захопити канапу?», через що Ненсі аж спалеміла, а пізніше проходив її батько й кивнув нам. Я у відповідь помахав йому рукою, але Ненсі одвернулася, наче й не бачить його. Я показав їй: онде, мовляв, твій старий, а вона взяла та й згадала про мого батька!

— Недавно я знов його бачила, — сказала вона з усмішкою, яку я сприйняв за образу.

— Справді? — чмихнув я носом. — І про що ж він балакав? Про свою службу в армії?

— Ні, — відповіла вона і раптом зацікавилась: — А він і про це розказує?

— А хіба він про щось інше може розказувати? — змуджено махнув я рукою. — Ця його війна мені вже в печінки в'їлася. Здається, іншої пригоди у нього і в житті не було.

— Але він знає страшенно багато, хіба ні?

— Тільки вміло це приховує, — відказав я. — Він останній невдаха, і матір такою самою зробив. Здає-

тсья, з них двох тільки в матері й був розум, та й того небагато.

— Що ти кажеш! — розгублено мовила Ненсі.— Тоді навіщо ж вона вийшла за нього?

— «В луни відповідь спитай»,— заявив я, сміючись, що так до ладу пригадав вчитану десь фразу.— Причина, мабуть, та сама, що й завжди.— І коли вона витріщилась на мене, не розуміючи, я знизав плечима й зневажливо додав: — Хтивість.

Ненсі знову спаленіла й кинулася прощатись.

— Але все-таки тобі добре,— сказала вона,— знаєш, що саме з твоїм негаразд. А от що з моїм — тільки бог знає.

Мені було шкода, що вона так заспішила додому, але я й радів: як же, я показав себе таким культурним і начитаним! Коли прийду на вечірку до них у неділю,— думав я,— то ще й більше розхизуюся. А як ще підучу трохи французьку, мспі й ушину не буде.

Проте мене вразило, що вони не дуже квапилися запрошувати до себе, і вечорами повз їхній будинок я ходив швидше з упертості й зухвалості. Нехай принаймні очі їм помуляю. Минуло аж кілька тижнів, поки мені свінула гірка правда: мене не запрошують, бо я нікому там не потрібен. Ненсі побувала у мене в домі й розмовляла з моїми батьками; її сестри й батько бачили мене й мої перешиті штани з латкою ззаду. Їм було до клямки, що я, може, розмовляю як бог по-французькому й німецькому або що мене, може, пошлють за місяць-два до Індії. Я був не з їхнього кола, і це було найголовніше.

Настали найприкріші тижні у моєму житті. В ті перші зимові дні я в розпачі ходив і ходив повз їхній дім, але все нікого не зустрічав; потім я звертав у багнистий завулок і дивився звідти через косогір на ту їхню садибу в западинці: з кухні, де дівчата, мабуть, поралися по господарству, струменіло яскраве світло,

і весь будинок променився якоюсь такою красою, що мені повік її не спізнати. Часом, коли я, прихилившись до огорожі, придивлявся до будинку, мені здавалося, що, може, й справді ніякий я не герцогський син, а син простого робітника з тукової фабрики; проте іншим разом, коли я вертався додому втомлений і похнюплений, в мені знову сердито спалахувала істина, і я певен був, що коли все з'ясується, Гардінґи не простять собі, що так мене прогавили. В такі хвилини я думав, що матиму безліч захопливих любовних пригод, хоч до жодної з тих дівчат серце моє не прихилиться, і коли прийде час, холодно заявлю Ненсі, що лиш її одну кохав по-справжньому.

От саме в пору цих найглибших моїх страждань мене познайомили з дівчиною на ім'я Мей Дуайєр, і якось із першої хвилини я побачив, що з нею мені не треба вдаватись ні до якої вигадливості. Вигадливість і Мей — це було щось несумісне. Такої безпосередньої дівчини, як вона, я ще ніколи не бачив. Першого ж вечора, коли я проводив її додому, вона навпростець спитала, чи є у мене гроші на трамвай. Спершу ошелешений, згодом я, однак, був тільки вдячний Мей. Потім вона спитала, чи не хочу я познайомитися з її батьками; я трохи розгубився, але все-таки пообіцяв зайти, тільки при іншій нагоді, коли буде не так пізно, і тоді вона відразу виклала мені, які вечори у неї вільні. І це не нав'язливість чи там легковажність промовляли в ній — просто вона була така безпосередня, що без усякої задньої думки ставала тобі товаришкою й подругою. Я багато що завдячую Мей; якби не вона, я, можливо, і досі носився б зі своєю французькою чи німецькою мовами, коли хотів домогтись уваги якоїсь симпатичної жіночки.

А прийшовши таки до неї на чашку чаю, я зразу відчув себе як удома. Мей, звичайно ж, запросила мене нагору до своєї кімнати — я аж почервонів, бо ще жодна

дівчина мене нагору не запрошувала, але потроху я вже при звичаювався до її вдачі. Батько Мей був такий собі довготелесий урядовець з сумним обличчям, а мати — жвава й безпосередня молодичка, чимось схожа на Мей, і що тільки він не скаже, вони обидві наввипередки кидаються нещадно з нього кпоти, від чого він ще дужче хнюпився. Я вже побалакав скількись там хвилин, коли він раптом почав сперечатися зі мною про становище Ірландії — його, видно, це неабияк цікавило. Я тоді дуже оптимістично дивився на цю справу і, встромивши руки в кишені штанів, став заперечувати йому — чемно, але рішуче. Він зараз же поплутав мене на якомусь факті, захоплено загелготів і звідкілясь дістав дві пляшки пива. На той час я настільки при звичаївся, що й на пиво пристав: розумна суперечка була для мене над усе.

— Боже, ти як заведешся, то хоч коли-небудь змовкаєш чи ні? — зауважила мені Мей на прощання.

— Але ж тямущий співрозмовник не так часто трапляється, — відповів я їй гордовито.

— Коли б ти стільки наслухався мого старого, як я, ти б не думав, що він такий тямущий, — заперечила вона, хоч зовсім і не обурено. Мені навіть здалося, що це її владувало — мовляв, он який у неї кавалер, навіть її батькові з ним цікаво. Та й вона сама теж-бо не дурна, то тільки хлопці їй не ті досі траплялися.

Увесь той час, що я зустрічався з Мей, сварилися ми відчайдушно, але з її батьком у мене була любов з першого погляду. Коли мене вигнали з залізниці, це він знайшов мені іншу роботу й напеліг, щоб я її не кидав. Йому, бідачиську, так хотілося мати ще одного чоловіка в домі!

А потім якось увечері я перестрів Ненсі Гардінг, з якою вже кілька місяців не бачився. Зустріч ця мене приголомшила: я відразу відчув, що всі мої давніші химери виявилися правдою. Якщо я й не зазнав за-

хопливих любовних пригод, усе-таки Мей була майже така, про яку я мріяв; а проте моїм першим і найчистішим коханням залишалася Ненсі.

— Я чула, ти з Мей Дуайєр тепер нерозлийвода,— сказала Ненсі, і щось в її тоні видалось мені незвичним. Опісля я збагнув, що це ж я мав таким тоном повідомити Ненсі про своє приятелювання з Мей.

— Бачимось ми частенько,— визнав я.

— Скоро ж тебе знадили,— сказала вона з не зовсім вдалою посмішкою.

— Не знаю, що ти маєш на увазі цим «знадили», як ти кажеш,— образився я.— Вона запросила мене до себе, і я пішов, от і вес.

— О, нам усе це відомо.— У голосі Ненсі пробивалася вже злість.— Можеш не розказувати.

— А тут нема чого й розказувати,— відповів я, примирливо усміхаючись.

— І по-французькому й по-німецькому вона, мабуть, вільно чеше? — подікавилася Ненсі.

Натяк на мої колишні хвастоці боляче дошкулив мені. Я, звісно, напорів тоді дурниць, але звідки мені було знати, що ті мої вихваляння стали притчею во язицех у родині Гардінгів?

— Я й справді не знаю, про що це ти, Ненсі,— ледь спробував я відборонитись.— Мей запросила мене до себе, і я й пішов,— як і до тебе пішов би, якби ти запросила. Оце й усе.

— О, це й усе? — перепитала вона найспокійнішим у світі тоном, і раптом на очах у неї зблиснули сльози.— А якби ти мав таку рідню, як я маю, ти б запрошував до себе? І таких сестер? І такого батька? Тобі дуже добре бурчати на свого старого, але що ти сказав би, якби тобі мій судився! Чортів старий кнур, ніколи й словом не озветься! Легко тобі говорити, Ларрі Делані! Ще б пак!

І вона стрілою метнулася від мене, щоб не показати сліз, а я, приголомшений, лишився стояти на пішоході. Занадто був я приголомшений, щоб бодай крок ступити. Так раптово це все сталося і так сильно струсувало всі мої фантазії! Я був такий вражений і розгублений, що навіть не пішов того вечора на побачення з Мей. Натомість подався один через пагорби до річки, щоб на самоті обдумати, як бути. Кінець кінцем я, звичайно, не зробив нічого — замало я мав життєвого досвіду, який би щось підказав мені, і минув ще не один рік, поки я нарешті збагнув, чим так привабила мене Ненсі: бо вона, як і я, належала до герцогських дітей, до тих блукальців, що в тузі за уявним отчим домом кризь усе життя проносять високу нездійсненну мрію.

ПРИВАТНА ВЛАСНІСТЬ

Мою матір ніколи не тішило, що я був у підпільній революційній армії, а батько і взагалі цим обурювався. Батько вдачею був консерватор, котрий з принципу ненавидів будь-які зміни; він мав якесь дивне уявлення, що до таких справ пристають лише хлопці з невірповажених родин. До того самого — вважав він — схилився й те, якщо в роду був хтось божевільний. І ще коли людина походить з таких відсталих околиць, як-от Карлоу. Саме з цієї причини батько не вподобав мого великого приятеля Міка Райана.

Ну, а я був хлопець цілком урівноважений, можу вас запевнити. Я не пив, палив дуже мало, на роботі тримався і вносив свою належну пайку в хатне господарство. Тож я не втрачав самовладання, як хтось інший міг би на мосму місці, а силкувався якнайкраще пояснити батькові, що ці його погляди суб'єктивні й упереджені, що якби все залежало від таких, як він, то нічого й ніколи не змінилося б на краще, і що насправ-

ді не має найменшого значення, якого хто роду та з якої місцевості. Батька це не переконувало. Він не хотів змін на краще. Він хотів, щоб за його життя усе таким і лишалось, як є.

Він спробував стримати мене, вимагаючи до десятої вечора бути вже вдома, але я вважав, що, беручи участь у підпільній діяльності й самостійно крім того працюючи, я маю право на зайві півгодини. Це була ціла історія. Він не давав мені ключа, щоб я міг прийти додому й лягти, як нормальна людина. Одного замка було йому замало. Ще б пак, на світі розвелось стільки злодіїв, на кожному кроці вбивці й грабіжники! Він зробив три окремі засуви на парадних дверях і перед сном завжди їх засував. Даремно було сперечатися з таким чоловіком.

Ми, члени підпільної революційної армії, сходилися в залі Гельської ліги¹ на глухій вулиці й обговорювали донесення з Дубліна, які наказували нам озброюватися і бути готовими до великого дня. Судячи з того, як у нас ішли справи, я зовсім не уявляв собі, як це ми могли б озброїтись. Наш інтендант — опецькуватий коротун-муляр на ім'я Джонні Форрестал — був справжньою карою божою. Учасник визвольного руху з п'ятнадцятирічного віку, він п'ять разів сидів у тюрмі й тричі брав участь у голодних страйках. Він був поза підозрою і майже поза критикою з боку таких малюків, як ми, але йому не таланило. Тільки-по назбирається у нас трохи фунтів і ми придбасмо кілька гвинтівок, як поліція відразу ж їх винюхас. Це на всіх нас справляло гнітюче враження, а наш стройовий командир аж не тямив себе з люті. Він казав, що Джонні занадто старий, але я знав, що справа не у віці Джонні, а в його марнолюбстві.

---

¹ Гельська ліга — заснована в 1893 р. організація, що ставила за мету відродження й поширення ірландської (гельської) культури, літератури та мови.

Джонні просто не міг пройти по вулиці своєю опецькуватою гордовитою ходою, щоб не похизуватися, що от він воював у двох війнах¹ і тільки дождас нагоди повоювати в третій. У нього були підлесники, які курили круг нього такий приємний йому фіміам, і я підозрював, що це їм він усе й вибовкував.

Але якщо Джонні був затятий, то Гаррісон був ще затятіший. Бакалійний продавець родом з провінції, він скидався на семінариста в цивільному. Гаррісон ніколи не вагався говорити те, що думає, а оскільки Джонні цей привілей волів залишати для себе, між ними раз по раз спалахували запеклі суперечки.

— Я кажу вам, що серед нас є стукач! — вигукнув одного вечора Гаррісон, коли ми обговорювали черговий провал.

— То, може, ти скажеш нам, хто це? — спитав Джонні з таким застиглим обличчям, мов стояв на власному надгробку.

— Якби я знав, хто це, він би недовго тут був, — відповів Гаррісон.

— Ти б його застрелив, еге ж? — глузливо запитав Джонні.

— І застрелив би.

— У кожному разі, від мене він нічого не довідався, — сердитим тоном заявив Джонні. — Я вмів тримати язика за зубами ще тоді, коли декого й на світі не було.

До цього постійного свого прийому — переводити розмову у площину особистої довіри — Джонні так часто вдавався, що це вже почало мені не подобатись.

— Здається, Том таки має рацію, Джонні, — озвався я.

— Тоді чому ти сам не візьмешся за це діло? — поцікавився Джонні, своїм тоном даючи зрозуміти, що сталося б, якби я за це взявся.

---

¹ Мається на увазі англо-ірландська війна і війна між республіканцями та прихильниками Вільшої держави Ейре (1919—1923).

— Тут річ не в особах, Джонні,— стриманно відповів я.

— А я вважаю, що таки в особах! — кинув Гаррісон, втрачаючи терпіння.— Чорт забирай, час іде, а ми ніяк не навчимося надійно зберігати зброю! Я заявляю, що Ларрі — саме той, хто підходить для цього діла.

Ось так і сталося, що я в сімнадцять років зробився бригадним інтендантом, і, хоч це й звучатиме як самохвальство, мушу сказати, що кращого інтенданта у бригаді не було. Надійною опорою моско став Мік Райан. Він працював на залізниці, був високий, вродливий і зухвалий як біс, і вдвох із ним ми були чудовою запряжкою, бо він спонукав мене робити таке, на що я сам ніколи б не зважився через соромливість, а я стримував Міка, коли його надто вже заносила уява. Вечорами ми снували по шинках на набережній і, прикриваючись прибраними іменами, заводили балачки з матросами. Коли ми починали, у нас був лише один пістолет «сміт і весон», що належав Мікіному братові, який служив в англійській армії, а боєприпаси тільки до кулеметів Томпсона. А за півроку ми вже діставали гвинтівки з Гамбурга та Лісабона й складали їх у землянці, збудованій на горі за церквою. Ми з Міком самі її викопали і поставили підпори з залізничних шпал. Ми навіть приволокли туди старе ліжко, щоб можна було й переспати. Щоправда, я ніколи не лишався в землянці на цілу ніч, ночував там лише Мік.

На цей час до поліції почало доходити, що це вже не старий Джонні Форрестал, і вона вдарилась у паніку. Дуайєр, комендант поліції, скликав детективів і заявив, що повигаляє їх з роботи, якщо вони нічого не пронюхають. Ті з шкури пнулися, але користі було мало. Правда, про нас із Міком хтось їм доніс, бо шпикери з велосипедами стали стежити за нашими будинками, а у нас тепер з'явилася нова забава — збивати їх зі сліду.

Щиро кажучи, мені навіть лестила така увага. Це ж уперше в житті хтось поставився до мене з усією серйозністю. Батько спершу не міг у це повірити, а повіривши, онімів з дива. Він годинами стояв перед фіранками у віталеньці й стежив за шпиками, обурений то на них, то на мене. Він виявив, що шпикова дружина розводить курей, і накришив їм на городі отруєного хліба. З другого боку, він спробував примусити мене сидіти по вечорах удома, хоча який же це бригадний інтендант бодай з дрібною самоповаги погодився б, щоб його замикали о десятій вечора? Потім батько став замикати парадні двері, щоб я не міг зайти в дім, але мати за спиною в нього залишала незачиненим вікно. Тоді він сам особисто став і вікно зачиняти. Я почав перелазити через огорожу подвір'я. Кінець кінцем батько махнув рукою і тільки бурмотів, що я сам собі лиха напитаю.

— Еге ж, гадають, що розумніші за своїх батьків, але вони побачать. Затямте моє слово! Шибениця навчить їх. Отоді й побачать, які вони розумні.

Я був рішуче тієї думки, що про нашу землянку ніхто не повинен знати, окрім Міка, мене й Гаррісона. Мік був проти того, щоб і Гаррісон знав, але, побоюючись, що обох нас могли першого-ліпшого дня схопити, таку обережність я вважав уже надмірною.

До того ж я знав, що Мік упереджений проти Гаррісона з причини, яка не має ніякого відношення до нашої організації. На свій лад Мік був такий самий односторонній, як і мій батько. Особисті сварки становили одну з головних перепон у діяльності організації, і я завжди просив Міка стримуватись від них і думати лише про принцип. Проте у Міка ніякого принципу не було в голові: йому просто хтось подобався або не подобався, та й край.

А причина, через яку Мік не терпів Гаррісона, полягала ось у чому. Гаррісонова дружина була сестрою

Мікового приятеля Джо Уорда, теж члена організації, дуже порядного хлопця, тільки на лихо собі нещасного. Він був жонатий з такою вітрогонкою, що народила йому четверо дітей, але не здатна була створити для них затишку в домі, бо весь її вільний час і гроші йшли на кінні перегони. Бідолашний Джо поміж хворобами й боргами ходив як неприкаяний сновида. Мік, будши парубком, щирої вдачі сам, завжди допомагав йому, але Гаррісон — принаймні на Мікову думку — нічим не хотів стати в пригоді. Неборака Джо це дойма-ло до глибини душі, бо як чоловік емоційний, повсяк-час готовий до плачу або сміху, в сестрі він просто душі не чув і, коли вона виходила за Гаррісона, подарував їй на весілля чудового годинника — дивно навіть, як він спромігся на такий дорогий дарунок.

Я зі свого боку — я нічого не хочу сказати проти, але я розумів і Гаррісона. Оце завжди була морока зі мною: як розважлива людина, я щоразу враховував, хто з яких позицій виходить. Кінець кінцем, Гаррісон мав сім'ю, дитину, та й не так дуже заробляв він у тій бакалії з шинком, щоб бути щедрим нарівні з Міком. Окрім того, я відчував, що підсобляти Джо було однак що кидати гроші на вітер. І я не мав найменшого сумніву, що ті гроші ніколи б і не повернулися.

Але заради нашої організації я силкувався підтримувати мир між Міком і Гаррісоном. Я хвалив одного перед одним і про будь-яку найменшу поступку чи послугу з боку одного негайно ж повідомляв другого. Це все в ім'я справи. З мене був сумлінний командир, дарма що я мав лише сімнадцять років, і в ті часи я був ще досить наївний, щоб вірити, що самого цього вистачить для об'єднання Ірландії.

І ось тут земля вислизнула у мене з-під ніг. Почалося все досить певинно одного дня, коли Джо Уорд виявив, що його дружина заборгувала лихвареві цілих сім фунтів. Для бідолашного Джо, і так обтяженого

турботами, це відкриття було мов привістка кінця світу. Джо ніколи не був, як то кажуть, урівноваженою людиною, а ця подія й зовсім на час позбавила його тями. Замість піти до сестри, яка могла б зібрати йому кілька шилінгів непомітно від Гаррісона, або до Міка, котрий сам позичив би грошей, щоб допомогти приятелеві,— він подався до шинку, де працював Гаррісон. Там він став на дверях зі слізьми на своєму довговидому блазноватому обличчі, простяг руки і сказав драматичним тоном:

— Глянь лишень на мене, Томе Гаррісон! Глянь лишень! Такому нещасному, як я, тільки втопитися!

Незалежно від того, що там сталося опісля, я хочу бути цілком об'єктивним зараз. Хоча Мік і обзивав Гаррісона падлюкою, мені здається, що Гаррісон був зовсім не поганий хлопець і коли б йому дати час призвичаїтись до благання Джо, він, можливо, і зарадив би якимось його нещастю. Я розумів його становище. На його місці я б теж повівся так само обережно, бо ж хто зна, чим усе це могло скінчитися.

— Бачить бог, Джо,— відказав Гаррісон,— якби я мав змогу, то радо допоміг би тобі, але зараз мені й самому сутужно.

— Пробач, сердего, що я завдав тобі клопоту,— з незмірною знесагою в голосі сказав Джо й посунув на Гаррісона.

Звичайно, Гаррісон тоді підскочив до нього. Зрештою, він же тільки випередив Джо. І коли не дуже приємно, що в тебе прохають грошей, то ще неприємніше — зазнати образи за те, що ти не кинувся щодуху виконувати це прохання. Я ж кажу, єдине вибачення, яке я можу знайти для Джо,— що він був у той момент як неприємний. Я й його становище враховував, звичайно. Бути безстороннім — це найгірше: ніякої дружби не вийде, коли ти намагасяся щиро співчувати обом сторонам.

І от наступного вечора, коли я, повертаючись із роботи, пхав угору по Саммергілу свого велосипеда, дивлюся — аж назустріч іде не хто інший, як Гаррісон, вигляд такий насуплений. І ледве вітається зі мною.

— Щось сталося, Томе? — запитав я.

— Ще й як сталося! — холодно кинув він і рушив далі.

— Але організації це не стосується? — запитав я, завертаючи велосипед і рушаючи поряд з ним униз вулицею. Звичайно, у мене найперше організація на думці.

— Та ні, не стосується, — відказав він тим самим тоном. — Це чисто особисте. — Мовляв, не плутайся до чужих справ, хоч я не думаю, що це він зумисне так. Я бачив, що він сам не при собі. — Крадіжка! — вигукнув він. — Грабіж! Коли я був на роботі, до мене залізли в хату й обікрали. Ні, організації це зовсім не стосується.

— Ти ба! — здивувався я. — І багато вкрадено?

— Та тільки годинника! — гаркнув він, але щоб я не подумав, що це не надто велика причина так переживати, додав: — Але дуже коштовного!

Це слово наче збудило в мені якусь знайому струну, тільки я не зразу збагнув, яку саме. А потім я пригадав, де раніш чув про одного годинника.

— Чи це, Томе, не той годинник, що Джо Уорд подарував тобі? — запитав я.

— Той, — відказав Том і сам зупинився, підозріливо глянувши на мене. — Той самий. А відки ти про це знаєш?

— Та просто колись Мік Райан розказував, — розгублено пояснив я.

— Хто б його не дарував, а тепер він належить мені, — заявив Гаррісон, знову рушаючи.

— І що ж ти збираєшся робити? — спитав я.

— Заявлю на нього в поліцію,— з викликом кинув Гаррісон, хоч з його різкуватого тону було видно, що він трохи соромиться цього. Звісно ж бо, для нас поліція — це були тільки ворожі шпики. Такі слова Гаррісона обурили мене. Окрім того, я був утомлений і починав розуміти, що самими компліментами наших хлопців при гурті не втримаєш.

— На кого, Томе? — поцікавився я.

— А на кого ти думаєш? Звісно, на Уорда. Пора його провчити.

Я не мав на думці когось конкретно і, почувши це ім'я, здригнувся. Потім я відчув, що червонію від ніякості.

— О, так це Джо взяв? — перепитав я.

— Ввійшов у дім і стягнув під самим носом у жінки,— обурено заявив Гаррісон.

— І ти збираєшся наслати на нього ворожу поліцію? — запитав я.

— А кого ж іще, чоловіче? — запально відрубав він.

— Ну, я думав, що, можливо, ми самі в організації якось із цим дамо раду,— сказав я.

— А поки я чекатиму на організацію, він продасть мого годинника.

— Та я не дорікаю тобі,— сказав я.— Я тільки думаю, яке це враження справить на молодних хлопців в організації, коли командир доносить ворогові на свого ж товариша.

— Хай йому чорт, чоловіче, але коли хтось влізе цієї ночі до тебе в дім і викраде коштовну річ, хіба ти не зробиш так само? — запитав він.

— Якби я мав коштовну річ і викрадач був звичайним собі злодієм, то, мабуть, так би й зробив,— погодився я.

— А в Джо Уордові й нема нічого незвичайного, крім його нахабства! — сказав Гаррісон.— Про це все добре говорити, Ларрі,— повів він далі вже розсудливішим

тоном,— і ми з тобою згодні в більшості питань, але хоч би який був уряд, він повинен охороняти приватну власність. Навіть окупаційна армія мусить це робити.

— Та я не заперечую цього, Томе,— відповів я, намагаючись знайти якомога кращий аргумент у цій трохи абстрактній для мене матерії.— А все ж здається, Томе, ти не зовсім правильно чиниш проти бідолашного Джо. У мене таке враження, що він неслловна розуму.

— Та ні, таки сповна, бо знав, що краще прийти до мене додому, коли я на роботі,— заперечив Гаррісон.

Отак ми й ішли вдвох — проминули церкву біля підніжжя пагорба, перейшли Новий міст,— а я все ще вишукував аргументи в ім'я збереження зовнішньої добропристойності. У мене з думки не сходила наша організація, які суперечки та чвари це викличе, коли одні хлопці підтримають Гаррісона, а інші Джо Уорда, але Гаррісонові воно й за вухом не свербіло. Принципи його обходили не більше, як мого батька чи Міка. У голові в нього був лише той триклятуший годинник. Я бачив, що якщо він так чи інакше не позбудеться цього клопоту, то не зможе й спати, а тільки лежатиме, пригнічений тишею в домі, й побиватиметься за годинником, як за небіжчиком. Я похнюпився, мене поїняв розпач. Стояв весняний вечір, смеркало, і від видовища металевих мостів та бічних вуличок зі складами у мене аж мурашки пробігали поза спиною. Справа обернулася так, що благородними пориваннями тут і не пахло.

Тим часом Гаррісон пішов у поліційну казарму, а я лишився на набережній. У казармі — здоровій будівлі з червоної цегли — в кількох вікнах світилося. Я подумав, навіщо взагалі мені тут стриміти і що я скажу хлопцям при нашій наступній зустрічі. Але зрештою вирішив, що нічого поганого не буде, коли я почекаю товариша, котрий у такому стані. Це було точнісінько, як із Міком. Він вскочить у халепу, зробить щось таке,

чого не повинен би робити, а опісля шукає виправдань. А все тому, що не має принциповості.

Довгий час нічого не було помітно, і я вже почав побоюватись, чи не скористався Дуайєр, комендант поліції, нагодою та не посадив Гаррісона. В кабінеті у коменданта світилося, я знав, де його вікна, бо в землянці у нас був план усього будинку. Я побачив, як хтось підійшов там до вікна й глянув на річку в один бік і в другий, і вирішив, що краще мені дременути звідси. Я скочив на велосипеда й помчав. Озирнувшись трохи згодом, я помітив, як два шпики сіли в машину й подалися слідом за мною. Я аж похолов — утікати ж було нікуди. Але машина випередила мене й поїхала далі, отже, в них щось інше було на меті. Тоді я вирішив собі податись за ними. Я вже здогадувався, куди вони прямують, і зрозумів, що Гаррісона не випустять, поки ті не повернуться.

Машина зупинилась біля одного кількаквартирного будинку на іншій набережній. На вікнах тут не висіли фіранки і електрики не було, а тільки свічки. Кілька жіночок, що повихилялися з вікон, наче почали щось там кричати до поліції. Проте шпики не звернули на них ніякої уваги й увійшли прямо в коридор, здавалося, добре знаючи, куди саме їм треба.

Коли через три хвилини вони вийшли, кожен ніс у руці по настінному годиннику. За ними вискочив Джо Уорд у самій сорочці, кощавий, сухотний, в окулярах і з божевільним виразом в очах. Він став на сходинках будинку й закричав до поліцаїв і до юрби, що встигла вже зібратись. Як усі емоційні люди, він сміявся, наче плакав, а плакав, наче сміявся, і якби я не знав його так добре, то й я б почав з нього сміятися.

— Оце такий він великий ірландський патріот! — верещав Джо, вимахуючи в нестямі рукою. — Великий республіканський командир, генерал Том Гаррісон, до-

ніс у поліцію Вільної держави на свого бідного свояка, і все це через якогось там годинника! Того самого годинника, що я подарував йому на весілля, коли треба було отрути йому подарувати! Оце великий патріот, що не позичить тобі й гроша, хоч би й діти помирали з голоду у нього на очах. Боронь, боже, Ірландію, боронь, боже, бідних! Віддайте ж мені хоча б мого годинника, ви, грабіжники чортів! Віддайте мені годинника, що я купив за свої кривні гроші!

Поліцаї немов і не чули його вигуків, і машина від'їхала. Цього разу вона далеко випередила мене, і до казарми я встиг тільки тоді, коли з будинку вийшов Гаррісон. Він ніс під пахвою свого годинника, загорнутого в папір, і весь сяяв самовдоволеністю. Тепер він був зовсім іншою людиною, оце єдине, що я можу про нього сказати. Його аж розпирала прихильність до мене й до всього світу, і він не міг стриматись, щоб не розгорнути пакунок і не дати мені змоги помилуватися годинником. Годинник був гарний, що й казати.

— Може, це трохи поверне його до тям,— сказав він, але в голосі у нього не було й натяку на обурення, нічого не було, окрім найщирішої добродушності.— Знатиме, як цупити в людей такі цінні речі!

Маючи ще свіжий у пам'яті образ Джо, я, однак, не збирався заперечувати Гаррісонові. У мене було таке враження, що бідолашний Джо взагалі чорта лисого здатний поцупити,— чи на цьому світові, чи й на тому. Мені поступово почало яснішати, чому Мік Райан так ставиться до Гаррісона. Це суперечило моїм принципам, але я нічого не міг вдіяти.

— Кого ти там бачив? — запитав я.

— Ти й не повіриш,— пирхнув смішком Гаррісон.

— Невже самого Дуайєра? — здивувався я. Якось не вірилося, щоб такою дрібницею, як викрадення годинника, зацікавився сам комендант поліції.

— О, та один шпик, звичайно, впізнав мене,— сказав Гаррісон.— Тоді спустився Дуайєр і провів мене до свого кабінету. Правду кажучи, він поставився до цього трохи серйозніше, ніж я, але, мабуть, так і треба було, це ж його робота. Він наказав їм забрати всі годинники, які в нього знайдуть. Вони так і зробили.

— Я бачив, як вони їх виносили,— сказав я.

— Ти їздив за ними? — жваво запитав він.— І що там сталося?

— Джо вибіг на двері й улаштував сцену. Зібралася юрба.

— Скажи мені, Ларрі, він що — збожеволів?

Я не знав, як йому й відповісти.

— Він був мов не при собі. Не варто було так напосідатись на нього.

— А я, Ларрі, зовсім не напосідався,— повагом сказав Гаррісон.— Мені від щирого серця шкода цього бідного невдахи. Ми всі йому казали, що то за жінка, а він не повірив. Бог свідок, якби я міг чимось допомогти йому, я б допоміг.

Доброчинність, яку викликало в Гаррісона повернення годинника, була просто неймовірна. Його так переповнювала прихильність до всіх, що він навіть не помічав, що я зовсім не поділяю цього його настрою.

— Розкажи про Дуайєра,— спробував я перевести розмову на іншу тему.

— О, ти знаєш, він почастивав мене чаркою,— почав Гаррісон, знову пирхнувши смішком.— Треба було тобі теж зайти. Ото б посміявся.

— Я бачив його у вікні.

— Та він тебе теж бачив. Дуайєра не проведеш.

— Він щось розпитував?

— Розпитував! Невгаваючи!

— Про що?

— Про тебе, про Райана, про землянку. О, звісно, він вдавав, наче бозна-як захоплюється всіма нами, особливо тобою. Він сказав, що й сам був таким замолоду. Хтось би дурний йому повірив!.. Ось послухай-но!

Останні слова він прошепотів, хутко оглянувшись через плече, чи хто не йде назирці, а тоді потягнув мене у темний прохід під аркою. Він був дуже збуджений.

— Ти знаєш, він пропонував мені гроші, якщо я скажу, де землянка,— ображено прошепотів він.— Великі гроші! Він сказав, що в організації повно стукачів, що за кожну гвинтівку, яку купував Джонні Форрестал, йому двічі доповідали у перші ж двадцять чотири години. Вони зустрічаються з ним після півночі в якомусь там закутку в місті.

На лихо, я повірив йому, і ще більша гнітючість охопила мене. Звичайно, я завжди підозрював, що серед нас є стукачі, але зовсім інше, коли ти у цьому певний. Я знав, що тепер нікому не можна буде довіряти. Та й до самого Гаррісона я не відчував особливої симпатії, тож і від нього не міг сподіватися співчуття.

— Я цього побоювався,— зауважив я.— Певно, Джонні був занадто балакучий. Але тепер Дуайєр не дістає ніякої інформації.

— Оце ж я йому так і сказав,— озвався Гаррісон.— А він каже, що дістає цілком достатньо, хоч це він прибрехнув. Бо інакше чого б він хотів мене підкупити?.. Але уявляєш собі? Хлопці, з якими ти випиваєш, за хвилину вже біжать тебе продавати! Яку ж це совість треба мати!

— Яка там у них совість! — понуро мовив я.

Стоячи на погано освітленій вулиці, зголоднілий, змерзлий і втомлений, я почав запитувати себе, чи

й взагалі є десь місце для благородних поривань, чи мій батько кінець кінцем не має рації.

— Дуайер засміявся, як я йому це сказав,— похмуро мовив Гаррісон, коли ми рушили далі.— «Шусте, чоловіче»,— отак він відповів.— «Ось зараз я можу подзвонити й викликати двох добре знайомих тобі чоловік, які дають інформацію на тебе, і ти побачиш, що вони такі самісінькі, як і ти. Бідолахи! Може, в них якийсь клопіт через жінку і їм треба грошей».

— От, не можуть без жінок обійтися,— зауважив я. Звісно, у сімнадцять років це було останнє, що я міг би потребувати.

А потім, через три тижні, нашу землянку і все, що в ній, накрили, в тому числі й Міка Райана з документами бригади. Чисто випадково так сталося, що мене там не було в той момент. Мік — головатий хлопець, то він документів позбувся, пригостивши детективів сигаретами: прикурювати він давав їм папірцями, які добував з кишень. Якби не це, я сидів би в тюрмі разом з ним. А з ув'язнення він спромігся передати мені записку, в якій було тільки два слова: «Застрель Гаррісона». Часом з Міка був добрий майстер драматизувати події.

Я, звичайно, не застрелив Гаррісона. По-перше, я не мав абсолютно точних даних, хоч мені вони й не були потрібні. Я все не міг отямитись після втрати моєї безцінної землянки, всіх цих любих гвинтівок та ручних кулеметів, понастягваних з цілої Європи, і все це продано за якогось шолудивого годинника. Якби я застрелив Гаррісона, це б означало, що я збираюся знов почати все спочатку, а в мене не було духу для цього. Я просто вийшов з організації.

Батько почував себе героєм через арешт Міка, бо це підтвердило його давнє упередження проти людей з Карлоу, і в перший же вечір, коли не стало шпиків біля нашого будинку, він просто розцвів. Він дав

мені п'ять шилінгів на особисті витрати і сказав, що відтепер я можу гуляти до одинадцятої вечора. «Десь так приблизно»,— додав він. Він не хотів бути надто суворим, він і сам у такому віці, як я, трохи дурів.

Уперше за півтора року він був такий чемний зі мною, і я так цим розчулився, що не витримав і розповів йому все підґрунтя справи. На мій подив, його охопила дика лють, і він запитав, чого я не кинув бомби Гаррісонові в дім. Цього самого вечора він узяв бляшанку білої фарби й квача і на огорожі Гаррісонового будинку від вулиці написав: «Стережіться шпиків і донощиків». Господи, від цих консерваторів чого завгодно можеш сподіватися!

Пять шилінгів я узяв, але додому повернувся о пів на одинадцяту. Я вирішив піти на вечірні торговельні курси. Висновок мій був такий, що підпілля не має майбутнього, в усякому разі, в Ірландії. Може, десь інде воно й інакше.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА

Тепер я знаю, що ти думаєш. Ти думаєш, як гарно було б оселитись у невеликому містечку. Можна було б жити по-королівському в такому будинку з гарним садком і автомашиною, щоб з'їздити до більшого міста, коли закортить товариства. Живучи в Дубліні поряд з портом і дописуючи до американських газет, ти гадаєш, що міг би жити тут і писати, що заманеться, про Макданфі з ради графства? Я не хочу сказати, що ти не зміг би багато чого написати про нього. Я й сам один час дещо таке був пописував. Я маю на увазі інше — що ти не довго б цим займався. Це містечко ламало й міцніших людей. Воно зламало й мене,— а я, повір мені, зовсім не слабодух.

Коли я вперше приїхав сюди десять років тому,

я думав точнісінько так само, як ти зараз думаєш, як і кожен думас. Тоді — та, власне, ще й тснер — у містечку не було жодного представника вільних професій, котрий мав би економкою жінку, молодшу за шістдесят років, — усе це зі страху, щоб хтось чогось, бува, не подумав. І, правду кажучи, ні про одного з них не можна сказати, що він «щасливий» у сімейному житті, — занадто-бо вони квапилися одружуватись.

Я, звичайно, не збирався зробити такої помилки. Вирішивши найняти економку, я зупинився на такій собі Брайді Кейсі, миловидій сімнадцятирічній дівчині з надбережного села. Водночас я вжив застережних заходів. Одного дня, коли вона була в домі, я з'їздив до неї на село, поговорив з її матір'ю, випив у них чашку чаю і тоді вже не потребував ніякої рекомендації. Я знав, що якби Брайді в чомусь оступилася, мати відразу підказала б їй, як виправитись. Після цього мені лишилося з'ясувати ще тільки одне питання.

— Ти маєш хлопця, Брайді? — запитав я.

— Ні, докторе, не маю, — відповіла вона з невинним виглядом, який анітрохи не ввів мене в оману. Працюючи лікарем, скоро звикаєш до невинних поглядів.

— Ну тоді не барись і заведи його собі, — сказав я, — бо інакше в мене довго не працюватимеш.

Вона засміялася, подумавши, що я жартую. Але я зовсім не жартував. Економка чи покоївка без свого хлопця — то мало не гірше, ніж квочка з яйцем.

— Це ніякі не жарти, — сказав я. — А коли заведеш хлопця, якщо досі ти ще не завела, можеш переказати йому, що я дозволяю досхочу пити моє пиво. Але тільки-но застукаю, як ти розбавляєш водою горілку, зразу тебе вижену.

І мушу сказати, що я не помилився ні щодо Брайді, ні щодо її матері. Можливо, для якогось шикарного

готелю ця дівчина б і не підійшла, але що вона вмiла приготувати, те було смачне, а що почистила,— те було чисте. Бiльше того,— вона могла краще за мене оцiнити пацiєнта. Я не хочу перехвалювати: як економки чи покоiвки iрландки звичайно нiчого не вартi, але дiвчина з доброї iрландської родини будь-чому дасть раду. Звiсно, вона була досить нiчогенька з лиця, i мої гостi не раз кидали рiзні натяки про нас двох, але то було через заздростi. Їм самим не ставало духу взяти собi миловиду покоiвку: що ж бо люди скажуть! Але я знав, що поки вона матиме свого хлопця, щоб його пильнувати, я не матиму з нею нiякого клопоту.

Нi, моє безжурне життя в цьому мiстечку зазнало краху з зовсiм iншої причини. Може, ти цього й не зрозумiєш, але в таких мiсцях, як оце тут, треба дявольської спритностi, щоб стягнути з пацiєнтiв гононар готiвкою. Вони дадуть тобi що хоч на свiтi, аби тiльки не грошi. Все, що в них тут робиться,— це «по дружбi», як вони кажуть. Гадаю, такий звичай завели у них крамарi, для яких постiйний покупець має бути хронiчним iхнiм боржником, а якби вiн сплатив свiй борг, то це б означало вiйну на пожах. Звичайно, адвокат чи лiкар, на iхню думку, повинен жити так само, отож замiсть грошей ти дiстаєш подарунки: биту птицю, масло, яйця i м'ясо в такiй кiлькостi, що й велика сiм'я не впорас, не те що одна людина. Дружба — це дуже добра рiч, але, мiж нами кажучи, якщо людина на початку кар'єри може розраховувати тiльки на дружбу, перспективи її не блискучi.

Мав я одного пацiєнта, Вiллі Джо Коркорена з Кленшенедiга,— торiк я поховав його, бiдолаху, i вiдтодi менi полегшало. Отож цей Вiллі Джо був, здається, такої думки, що я завжди на гранi голодної смертi. Якось у педiлю повертаюсь я з меси о дванадцятiй годинi, пiдходжу до буфету налити чарку, коли це чую

якийсь дуже дивний запах. Лікарі, звичайно, чутливі до запахів — бо їм мусять такі бути,— і я б не заспокоївся, поки не знайшов, звідки він. Я перешукав кімнату, хол, навіть зазирнув нагору в спальню і аж тоді зайшов до кухні. Я добре знав Брайді, і мені їй на думку не спадало, що вона могла бути якось причетна до цього запаху. Коли я заглянув у кухню, дівчина була в білому фартушку і саме готувала обід. Почувши мою ходу, вона обернулась.

— Брайді, що це в чорта за запах? — питаю в неї.

Вона схрестила руки на грудях і прихилилась до стіни,— миловиде дівча, рівні якому не знайти на багато миль довкруги.

— Я ж казала вам, що це шматок яловичини, який приніс у четвер Віллі Джо Коркорен,— каже Брайді своїм тонким високим голосом.— Вона мені всю хату просмерділа.

— Але хіба я не казав тобі, щоб його викинула?

— Казали,— відповідає вона з таким подивом, наче другого такого нетямущого, як я, на всьому світі нема.— Тільки ви не сказали, куди викинути.

— А в ящик для сміття чому не можна? — дивуюсь я.

— Чому то не можна! — каже вона.— Можна, але сміттярі будуть тільки у вівторок.

— На милість божу, то невже ти не можеш викинути його за огорожу чи на поле?

— На поле! — вигукує вона октавою вище, від чого її голос стає подібним до писку ледь живого горобця.— А що ж люди б сказали?

— Йй-бо, не знаю, Брайді,— відповів я їй у тон.— То що б вони сказали, як ти гадаєш?

— Люди такі злі, що могли б сказати бозна-що,— промовляє вона.

Я мусив аж глянути на неї, чи це вона серйозно. Де ж пак: сімнадцятирічне дівча з обличчям черниці,

і воно мені каже такі речі, які я ледве можу собі уявити!

— Ти що, Брайді! — кажу їй, розуміючи все це як жарт.— Ти ж не думаєш, що вони скажуть, ніби я приношу додому трупи з лікарні, щоб тут їх тельбушити!

— Кажали й гірше,—відповіла вона тоненьким голосом, і я бачу, що вона дуже невисокої думки про можливість моєї уяви. Ти пишеш книжки, то гадаєш, наче на дечому знаєшся, але послухав би розмови побожних дівчат у цьому містечку!

— Про мене, Брайді? — здивовано питаю її.

— І про вас, і про інших,— відказує вона. Хай йому всячина, але терпець мені урвався.

— Бо й не диво, що казали, коли такі дурепи, як ти, прислухаються до них! — кажу.

Розізлившись, я просто сам себе не тямлю, і це на якийсь час перестрашило дівчину більше, ніж чия б то не була думка про неї.

— Вранці я покличу хлопця від Кенефіка і скажу, щоб забрав це м'ясо,— мовить вона.— Можна буде дати йому шилінга?

— Краще вкинь того шилінга в церковну карнавку,— люто відказую їй.— Надвечір я поїду до доктора Макмегуна й сам заберу м'ясо. Якщо вже чиєсь добре ім'я має тут постраждати, то хай страждає моє. Мені нічого не станеться. І дозволь тобі сказати, Брайді Кейсі, якби я зважав на все, що про мене кажуть, ти б не була тут, де зараз.

Я був дуже лхкий з нею, але ж мене брала така злість! Кінець кінцем довелося мені випити свою чарку й з'їсти обід серед цього запаху, що розійшовся по всьому будинку, а перелякана Брайді шамоталася круг мене, як наполохана квочка. Коли я вийшов до комірчини взяти той шматок м'ясива, вона скрикнула так, наче їй наступили на ногу.

— Мати божа! Ви ж у новому костюмі!

— Не суши собі голови моїм новим костюмом,— відповів я їй і, загорнувши ту яловичину в кілька газет, кинув у багажник автомобіля. Повір мені, я зовсім не був у захваті від цієї поїздки. Я опустив усі шибки в машині, але сморід однаково не розвіювався, і через містечко я їхав так, немов брав участь у перегонах, а люди на пішоходах задирали голови й пошили за мною, наче мисливські собаки.

Мені-то воно було б байдуже, якби це не в неділю, єдиний мій вільний день. У ті часи, ще до одруження, я майже кожної неділі їздив до Джеррі Макмегуна повечеряти й перекинутись у карти. І я знав, що бідолаха Джеррі теж чекає цієї нагоди, бо коли йшлося про спиртне, жінка тримала його в добрих шорах.

Я зупинив машину на вершині крутого пагорба й саме роздвлявся, в який бік зручніше б викинути те своє м'ясо, коли бачу — дорогою надходить якийсь вайлуватий сільський дядько. Сам цибатий, він мав довгасте понуре лице і якісь неспокійні очі. Та вигляд його виглядом, а мені не хотілося, щоб він бачив, що я збираюся робити. Тобі, можливо, це здасться смішним, як на лікаря, але такий я вже є.

— Погожий вечір,— каже він.

— Чудовий, дякувати богу,— відповідаю і, щоб він не мав змоги розпитувати, додаю:— А краєвид який гарний!

— Умгу,— каже він похмуро, ледь скинувши оком на обрій.— Краєвид нічого, тільки яке з нього пуття людям, що мусять тут жити? Краєвидом ситий не будеш.— Він скривив голову і почав оглядати мене, і я вже знав, що зробив велику помилку, взагалі озвавшись до нього.— То ви чи не художник? — питає він.

Ти, мабуть, завважив, що я дуже вражливий, коли хтось лізе мені в душу. Не терплю я цього. Навіть

підписати прізвище під телеграмою, і то мені неприємно, а прями допитування я й зовсім ненавиджу.

— Як це ви вгадали? — відказую йому.

— І якби, скажімо, ви намалювали оце,— він перевів погляд на красвид,— то знайшли б охочих купити таку картину?

— Сподіваюся.

Він знов утупився в довколишній пейзаж, цим разом приглядаючись так пильно, наче оцінював корову на ярмарку.

— І за такий гарнющій красвид, як оцей, ви б дістали фунтів з п'ять, еге ж?

— А може, й більше,— відказую йому.

— Десять? — запитує він, витріщуючи очі.

— Більше,— кажу.

— Це вже таке, що далі нікуди,— пробурмотів він, задумливо хитаючи головою.— Сама ж ця земля стільки не варта! Не диво, що край у такому стані, як ми бачимо. Бувайте!

— Бувайте,— відповів я і став дивитись, як він рушив далі й зник серед скель по той бік дороги. Почекавши трохи, я побачив, як він раптом визирнув з-за однієї брили, немов дикий гірський звір, і мені стало ясно, що хоч би я стовбичив тут до самої ночі, він від мене не відчепиться. Думка про те, що картина може коштувати не менш, ніж корова, вкрай спантеличила його, і він, певне, вирішив, що як досить довго побуде тут, то, може, розживеться на цей хист і намалює стільки картин, щоб вистачило на цілу череду. Розум його не сягав вище від корів. А я — нехай це буде й дивацтвом,— я не міг дарувати йому тієї втіхи, щоб він побачив, що я насправді маю намір зробити. Вважай, що це дурість із мого боку, але такий я вже є.

Я сів у машину й гайда з пагорба вниз, до шинку Барні Фелана понад самою затокою. Шинок Барні

найкращий на всю околицю, та й сам Барні цікавий тип: високий запальної вдачі чоловік, має страх які голубі очі і плітқи любить так, що й хлібом його не годуй. Ледве встигав я спорожнити чарку, як він уже наповнював її знову, і разів три-чотири в мене мало не зірвалося з язика, який я маю памір, але я вчасно стримувався, бо знав, що він цього ж таки вечора вибовеє цю історію в шинку, і рано чи пізно вона дійде й до Віллі Джо Коркорена. Який не був лихий Віллі Джо, а все-таки я не хотів ображати його почуттів. Це ще одна велика моя слабкість: я ніколи не люблю ображати чпї-небудь почуття.

Звісно, це була помилка, бо коли я вийшов з шинку, то відразу побачив того дядька-горянина і ще двох інших селяків, як вони заглядали до багажника моєї машини. Мене опосіла така лють, що я ладеп був убити їх. Не можу терпіти цього хамського пхання носа до чужих справ!

— Що,— сказав я, відштовхуючи плечем горянина з дороги,— мабуть, побачили щось цікаве?

В цю мить вийшов надвір Барні, витираючи руки об фартух і щирячи два передні зуби, немов ласиця.

— Це вони до вашої машини лізли, докторе? — він.

— А-а! — звертається горянин до двох своїх приятелів.— То це він, значить, тепера доктор!

— Тю, йолопе, а хто б це в чорта інший мав бути? — здивувався Барні.

— Та оце допіру як я його бачив, то він був художник,— відказав той дивак.

— І, либонь, напитував собі роботи, щоб намалювати ваші халупи в Біншіні? — ошкірився Барні.

— Халупи наші, може, й убогі, але люди в нас чесні,— повагом відказав дивак.

— А нехай тобі біс! — напосівся на нього Барні.—

То ти хочеш мені втовкти, що я не знаю доктора ще з тих часів, як він під стіл пішки ходив?

— Ніхто не знає, що в душі у ближнього,— прорік горянин і знову похитав головою.

— Ради бога, Барні, не заводьтеся з цим бідним блазнем,— сказав я.— Це моя провина, що допомагаю приводити на світ таких, як він. З усіх марних занять на світі нема гірших, як лікувати людей і троцити каміння.

— Щодо каміння, то я б не сказав супроти нього лихого слова,— похмуро зауважив горянин.— Може, не так і довгий час мине, як декому з тут присутніх доведеться його троцити.

На ці слова я тільки лайнувся і рушив далі — у напрямку оселі Джеррі Макмегуна. Глянувши в дзеркальце над кермом, я побачив Барні й трьох селяків круг нього — вони стояли серед дороги й розмахували руками. Нараз мене шпигнула думка, що, незважаючи на всю мою обачність, Барні таки матиме про що розповідати ввечері хлопцям у шинку, і ця розповідь буде не про Віллі Джо. Вона буде про мене. Я зрозумів також, що поведився страшенно дивно. Якби я був справжнім убивцею, що хотів позбутися справжнього трупа, то й тоді б я не міг поводитись підозріліше. А все чому? Бо я не хотів, щоб сторонні базикали про мої справи. Не знаю, чого це так ірландці бояться, коли про їхні справи хтось почне говорити. Ми ж не робимо щось таке погане, чого інші не роблять,— ми тільки поведимось так, що про нас можуть це подумати.

Я зупинив машину в дуже зручному місці над затокою, за кілька миль від людської оселі. Там уже я б міг позбутись того м'яса, якби не зламалося щось у мені. Я повільно ходив узад-уперед дорогою і дивився то праворуч, то ліворуч, щоб переконатись, чи хтось не підглядає за мною. Місце було абсолютно безпечне,

але десь так за миллю від мене на узгір'ї саме проходив через поле якийсь селянин, і я вирішив почекати, поки він зникне з очей. Тут я вже остаточно програвав, бо тільки-но він глянув через плече й помітив на дорозі машину й біля неї незнайомого, як відразу, звичайно, і собі став, схиливши голову набік, мов досвідчений сетер. Тільки не подумай, що я хочу скинути на нього провину! Ні, винен лише я сам. До того дня я ніколи не відчував навіть крихти співчуття до своїх неврозних пацієнтів, що вмовляли собі хвороби, яких насправді не мали, і ось тепер будь ласка: я, лікар, вмовляю собі ту хворобу, якої не маю, і без жодних на те підстав.

На цей час сморід був уже такий сильний, що з машини він міг би вивітриться хіба аж за кілька днів. А в Карнамоні на мене чекав Джеррі Макмегун з пляшкою горілки, до якої жінка не дозволить йому й торкнутись, поки я не приїду, а я не міг туди їхати зі страху, що він стане з мене глузувати. Я глянув знов під гору й побачив, що селянин передумав і замість іти далі полем, спустився трохи нижче до огорожі, схилився над хвiрткою, запалив люльку і став роздивлятись краєвид — затоку й гори понад нею.

Це була остання соломинна. Я знав, що хоч би й позбувся того м'яса, неділя моя все одно була зіпсута. Я сів у машину й поїхав прямо додому. Там я дістав з буфету горілки й налив собі порцію, яка здалась мені найвідповіднішою до міри моїх страждань. І тільки-но я засів за питво, як увійшла без стуку Брайді. То була єдина її вада, про яку я мусив би сказати тобі,— скільки вона в мене працювала, а так і не навчилася стукати, коли входить. Клянуся, що я аж підскочив, коли побачив її на порозі! Я завжди дуже стежив за собою, і такі підскоки були для мене повинною.

— Хіба я не сказав тобі, що спершу треба посту-
кати, а тоді заходити? — закричав я на неї.

— Я забула,— відповідає вона, так наче й не по-
мітивши, в якому я стані.— То ви не поїхали до док-
тора Макмегуна?

— Ні,— кажу.

— А яловичину викинули?

— Ні.— Тоді бачу, що вона чекає на пояснення, і
додаю: — Забагато людей було кругом.

— Ось бачите,— з відтінком тріумфу каже вона.—
То тепер, мабуть, доведеться закопати її на городі,
коли смеркне?

— Та певно,— погодився я. І навіть не подумав, що
цими словами віддаю себе геть усього, душею й тілом,
на волю своєї служниці.

Того вечора я взяв лопату й викопав глибоку яму
на городі за будинком, а Брайді поклала туди той
шматок м'яса. Цікаво, що роблячи це все, ми розмов-
ляли тільки пошепки й раз по раз озиралися на су-
сідні будинки, чи не стежить хто за нами. Але як же
мені полегшало на душі, коли було вже по всьому!
В мене з'явилися добрі почуття навіть до Брайді.
А потім я пішов до Джіма Допою, дантиста, і за чар-
кою розповів йому всю цю пригоду. Ми реготали, мало
животи собі не надриваючи.

Коли я кажу, що ми мало животи не надривали, то
зовсім не маю на думці, що це була кумедна історія.
Поки вона не скінчилася, мені було зовсім не до смі-
ху. Ти б і не повірив, які після цього пішли плітки
про мене й Брайді. Хто б подумав, що люди здатні
уявити таке та ще й безліч разів повторювати! Той
день змінив усе моє життя... О, смійся, смійся! Я теж
сміявся, тільки на кутні, поки все те минуло. Доти
мені було байдужісінько, хто там що про мене поду-
має, але від того дня я став боятись власної тіні. Че-
рез усі ті балачки про нас я мусив звільнити Брайді,

і, звичайно, не минуло й року, як я вже був одружений, так само як і решта нас робить... Між іншим, коли я ото згадував про нещасливі подружжя, то зовсім не мав на увазі своє. Ми з дружиною ладнаємо дуже добре. Я згадав те, щоб показати тобі, якого лиха ти можеш сподіватись, якщо з дурного розуму приїдеш сюди жити. Таке містечко спроможне зігнути залізо. І якщо ти сумніваєшся в моїх словах, то це тільки тому, що не знаєш, якої вони думки про тебе.

ДРУЖИНА-АМЕРИКАНКА

Еліс Коллірі була загадкою навіть для своїх родичів у Корку, до яких вона приїхала погостювати. Її батько, брат Джека Коллірі, емігрував ще підлітком, і йому добре повелося в Америці, він доробився грошей в алкогольному промислі, а коли Елсі піросла, перейшов у оптову торгівлю, вважаючи, що попередній його бізнес не зовсім відповідне тло для дівчини. Він дав їй найкращу освіту, завдяки чому домігся лише одного: Елсі заявила йому, що в Ірландії чоловіки вольовіші і що навіть американці ірландського походження надто дозволяють жінкам командувати ними. Елсі мала на увазі саме його, а від інших ірландців вона чула, що у старому краю таке не заведено було. Можливо, поведінка Майка Коллірі, як і багатьох інших американців, здавалася надміру поступливою супроти жінки, але насправді річ полягала в тому, що дружина вважала себе більш тямущою, ніж він, а він був занадто м'якосердий і не хотів розчаровувати її. Пройняті тугою за батьківщиною, американські емігранти з добродушною усмішкою приймали це Елсіне вихваляння ірландців, однак зовсім інакше виглядало воно в Корку, де чоловіки безпестанно стоять і сунуть собі голови небезпеками шлюб-

ного життя, як ото журавель стоїть на одній нозі над вітряним берегом.

На небагатолюдних тихих вечірках у дядьковій родині Елсі, зі своєю високо стягнутою талією та широкою спідницею, виділялася серед гурту гостей, коли, зібравши круг себе чоловіків, що сідали на сходинках ганку, сперечалася про релігію та політику. Жінкам, які проходили повз них угору, це здавалося не знати як передовим, але декотрі чоловіки бачили в цьому просто приємну розвагу. Крім того, як усі американки, вона, мабуть, була ще й мільйонерка, а де ж би знайшовся такий чоловік, нехай і зовсім не від світу сього, який не піддався б спокусі пофліртувати з живою мільйонеркою?

Однак той, у кого вона кінець кінцем закохалася, зовсім не просиджував з нею на сходинках, хоч, як і вона, цікавився релігією та політикою. Звали його Том Баррі. Він мав тридцять п'ять років, був високий і худий, симпатичний з вигляду, і жив з матір'ю та двома такими ж симпатичними сестрами в будиночку біля казарм; коли він увечері виходив на прогулянку, вони всі трое неодмінно вишиковувалися в снігах, подаючи йому капелюха, рукавички й чистого носовичка. Він був не без амбіцій, дарма що працював на незначній посаді в суді; зі своїм приятелем Джеррі Коуклі він кілька разів брався за якісь невеликі комерційні оборудки, які тільки й того, що збагачили їх низкою цікавих пригод. Джеррі мав сорок років і жив зі старою матір'ю, яка вважала за свій обов'язок раз у раз нагадувати йому про необхідність взувати шкарпетки.

Елсіні кузини застерігали її, щоб не накидала оком на Тома, але вона тоді ще й дужче заповзялася. «Мабуть, доведеться мені спокусити його»,— легковажно відповідала вона, шокуючи цим своїх кузин, які зроду не чули таких слів з уст добре вихованої

дівчинки-католички. Ще більше їх шокували її вчинки. Елсі заходила до Тома додому, коли знала, що його там нема, і вводила в оману його наївних матер та сестер, ніби вона не снує ніяких таких плачів щодо Тома; вона набридала Томові на роботі, приносила йому подарунки і навіть майцюла машину для прогулянок.

Однак не тільки Елсіні родички були шоковані. Був шокований і сам Том, коли вона прямо запитала його, скільки він заробляє. Але він списав це на недосвідченість Елсі й задовольнив її цікавість.

— Та у нас в Америці навіть підмітальник вулиці більше одержує! — обурилася вона.

— Це так, Елсі,— сумовито погодився він.— Але ж не тільки світу, що в грошах.

— І не тільки світу, що в Ірландії,— відрізала вона.

Як це не дивно, але від першого ж їхнього спільно проведеного вечора вона безугавно торочила йому про Америку — яка там улітку спека, та як цвіркуні цвіркочуть, та як листя миготить від світлячків. Під час тих суперечок на сходнях вона паче відкривала для себе, як страшенно багато недоладного в Ірландії, і Том з якоюсь мінорною втіхою підтверджував її висновки.

— О, я це знаю, знаю,— казав він скрушно.

— А якщо знаєш, то чому нічого з цим не робиш?

— Ну це, мабуть, уже звичка, Елсі,— зауважував він не зовсім певним голосом.— Мабуть, я занадто вже старий, щоб навчатись нових стрибків.

Проте Елсі мала сумнів, чи й справді тут завинила звичка. Вона не могла збагнути, як це такий тверезний і свідомий чоловік може бути водночас настільки безініціативний. Зрештою, про себе вона стала пояснювати цю рису прихильністю до матері, що не здавалося ані природним, ані нормальним. Елсі була з тих дівчат, що люблять до всього мати пояснення.

Під час третьої їхньої заміської прогулянки вона запропонувала йому руку; це його так здивувало, що він зайшовся реготом і реготав щоразу, коли згадував про її освідчення. Елсі, однак, не бачила в цьому нічого смішного. У неї не раз просили руки молодші від Тома кавалери, і симпатичніші, й багатші, тож вона відчувала, що своєю пропозицією робить йому честь. Але він був чудій, бо коли вона повторила свої слова, спалахнув холодною люттю і,— як їй здалося, образливо —кинув:

— Часом, Елсі, мені хочеться, щоб ти спершу подумала, а тоді говорила. Ти знаєш, скільки я заробляю, і знаєш, що цього не досить на прожиття родини. А крім того, мушу тобі сказати, що мені ще треба утримувати матір і двох сестер.

— В Америці ти міг би досить заробляти, щоб і на них вистачило,— заперечила вона.

— Але я вже тобі казав, що не маю наміру їхати до Америки.

— І у мене є свої власні гроші,— додала вона тоді.— Не так багато, але достатньо, щоб я не була для тебе тягарем.

— Послухай, Елсі,— знов почав він.— Якщо чоловік не має на що утримувати жінку й дітей, йому нічого й думати про одруження. До того ж я не дуже товариський, і у мене дратливий характер.

Елсі повернулася додому в сльозах і заявила здивованому дядькові, що всі ірландці — підери, на що він, не маючи поняття про підерів, відповів, що Ірландія й справді жахлива країна. Тоді вона написала Томові листа, в якому повідомляла, що йому не дружини треба, а психіатра. Написавши це, вона заспокоїлась, але другого дня вранці збагнула, що мати просто назвала б її дуркою. Її мати була тієї думки, що з чоловіками слід поводитись обачливо. На третій день вона вже чекала на Тома перед будинком суду і,

коли він вийшов, покликкала його двома сердитими потисками клаксона. В жовтому світлі дощовитого вечора, що залягав на Вестерн-род, вона виглядала постарілою і суворою.

— А я вже боялася, що більш ніколи не побачу твоє нещасне обличчя,— гірко зауважила вона.

Але цей дивак тільки лагідно всміхнувся і сперся ліктями на віконце машини.

— Я дуже радий, що ти приїхала,— сказав він.— Вчора я весь вечір намагався написати тобі, але щось рука в мене не лежить до писання.

— То ти одержав мого листа?

— Одержав, і мені соромно, що я так тебе засмутив. Я хочу тільки одне сказати, що коли ти це все серйозно — справді серйозно,— то це була б для мене велика честь.

Спершу їй здалося, ніби він глузує. Потім Елсі побачила, що ні, але в неї був дуже поганий настрій, і вона мало не сказала йому, що передумала. Тоді здоровий глузд підказав Елсі, що цей чоловік по своїй простодушності повірив їй і вдруге гордість уже не дозволить йому заговорити з нею на цю тему. Таку ціну доводиться платити, маючи справу з чоловіками, які високої думки про власну гідність!

— Я гадаю, все залежить від того, чи ти кохав мене,— відказала вона.— Про цю дрібницю ти забув згадати.

Він випростався перед віконцем машини, і у вечірньому світлі вона побачила вираз невдаваного болю на його повитому сумом лагідному обличчі.

— Ні, я кохаю, тільки...— почав він, але вона урвала його й наказала сісти в машину. Що там він ще мав сказати, її вже не цікавило.

Оселилися вони в сучасному котеджі за містом над затокою. Мати Елсі, яка прилетіла з Америки на ве-

сілля, стримано висловила надію, що Елсі своїм доглядом спроможеться замінити Томові матір. Але невдовзі по тому родичі Тома почали твердити, що Елсі на це не здатна, що вона, мовляв, неохайна і нічого не вміє готувати. Том, однак, коли й помічав — хоч це було малоімовірно, — що в домі щось негаразд, ніяк цього не виказував. І хоча він як наречений і мав певні хиби, чоловік з нього виявився порядний. Можливо, це був просто вияв доброзичливості до людини, яку він бачив у стані остраху, непевності й тривоги. А можливо, це в ньому промовляла розчарованість і потяг до чогось далекого, романтичного й тасмничого. В усякому разі, Том, котрий для своїх сестер і матері був як бог милостивий, до Елсі поставився з надзвичайною терплячістю й розумінням, чого вона дуже потребувала, часто-густо пройнята тугою за батьківщиною і острахом.

У такі хвилини великою відрадою для Елсі був Джеррі Коуклі, що вмів, на відміну від Тома, виявляти назовні свою чуйність до людей. Непримітний чоловіча з довгою цупкою чуприною і тонким обвислим ротом із зіпсутими зубами, він мав сухотну статуру і знекровлене лице. Але він був такий співчутливий і викликав таку симпатію, аж часом складалося враження, ніби він навіть змінює свою зовнішність, щоб тільки підлаштується під чийсь настрій. Елсі здавалося, що почуття невдачі в'їлося в нього ще глибше, ніж у Тома.

Вона відразу почала снувати плани одруження Джеррі зі старшою сестрою Тома, Енні, хоч Том застерігав, що Джеррі нізащо не жениться, поки жива його матір. Перекопавшись у слухності Томових слів, Елсі зауважила, що так, мабуть, і краще, бо Енні ж не стала б нагадувати йому про шкарпетки. Пізніше вона визнала, що то було несправедливо, — нехай би

бідолашний Джеррі мав змогу сам пам'ятати про свої шкарпетки.

Між Джеррі й Томом існувала щира близькість, як то буває в невеликих містечках, де все товариство зводиться до кількох випадкових і нетривких заприятелених гуртків. Тут завжди можна було знайти людей, які не розмовляли одні з одними, і друзі виявлялися втягнутими в якісь чвари, хоч би й страшенно дріб'язкові, і часто траплялось так, що головні винуватці вже знову потоваришували, а їхні приятелі й досі на вулиці обминають один одного. Але Джеррі з Томом і не збиралися сваритись. Джеррі заходив до приятеля на пляшку міцного портеру, і за чаркою вони вдвох починали ганити ірландські знегоди, а Елсі тільки дивувалася, що вони ніколи не знайдуть чогось цікавішого для розмови, аніж ці дурнуваті святенники та крутії-політикани.

В Елсі клопоти були іншого роду. Місіс Дорген, що приходила прибирати в них у домі, мала шестеро дітей і чоловіка, заробітків якого не вистачало утримати їх усіх. Елсі приховала від Тома, скільки насправді вона платить місіс Дорген, але вона не могла приховати, що та ходить в її сукнях або що влітку вся родина Доргенів за її гроші з'їздила на море. Коли Джеррі зауважив Томові, чи не надміру вже Доргени розкошують коштом Елсі, Том відповів:

— Навіть коли й так, Джеррі, я не втручатимусь. Якщо хтось хоче бути таким щедрим, нехай собі й буде.

До Томових клопотів Елсі не була така терпима.

— То чому ж ви нічого не зробите, а тільки без кінця язиками плещете? — вигукнула вона якомсь.

— А що б ти зробила, Елсі? — запитав Джеррі.

— Та хоча б викрила їх перед людьми, чи що, — напосідала на своєму Елсі.

— Справді, Елсі? — з сумовитим усміхом промовив Джеррі.— Може, ти збираєшся заснувати газету?

— Ну, а як не можете нічого зробити, то замовкли б! — гостро кинула вона.— У вас із Томом якась нездорова насолода від того, що ви згадуєте цих людей.

— А їй-бо, Елсі, в твоїх словах, може, щось таки й є,— понуро кивнув Джеррі.

— О, ми обожнюємо їх,— глузливо зауважив Том.

— Авжеж,— сказала вона.— Я наскрізь вас бачу. Ви сидите тут щовечора і все ганите їх, а тільки-но котрийсь їхній занедужає, щодуху біжите до них додому, чи не можна чимось допомогти, а коли помре хтось такий, збираєте пожертви на вдову та дітей. Мене аж нудить від вас!

І вона демонстративно вийшла на кухню.

Джеррі стелав плечима й захлинувся булькотливим усміхом. Протягнувши руку до пляшки портеру з таким виразом, наче заманював кролика в пастку, він сказав:

— Далебі, Томе, а вона таки поплутала нас.

— Тебе, в усякому разі, безперечно.

— Тобто як?

— Вона вважає, що тобі теж треба дружину-американку.

— Ну, як на те пішло, то вона, може, й у цьому не дуже далека від правди,— сказав Джеррі, криво всміхнувшись.— Я й сам про таке не раз думав.

— Вона вважає, що ти маєш свої *проблеми*, — зі усміхом зауважив Том. Улюблене слівце Елсі його аж у дроз вкинуло.

— А на матір вона часом не натякала?

Цілий рік Елсі прожила в депресії, бо боялася, що не матиме дитини; вона ходила до різних лікарів і їхні поради переспівдала у чоловічій компанії, чим

украї бентежила всіх, крім Джеррі. А більшу половину наступного року вона прожила в депресії, бо збиралася мати дитину; вона й про це кожному розказувала, включаючи обставини її зачаття та ймовірну дату появи на світ, і знову ж таки всі були цим збентежені, за винятком Джеррі. Сам уперше у вісімнадцять років дізнавшись, у чому полягає відмінність статей, Джеррі був у захопленні від її балачок на цю тему; він розумів, що Елсі не бачить тут нічого нескромного. Просто в ній прокинулась допитливість людини, зацікавленої власним тілом і розумом. Так само оце він куштував на смак бурбон у неї в гостях або коли сам пригощав її ірландським віскі, то їй цікаво було знати, який ефект воно справляє. Джеррі також любив пояснення, тільки він любив їх самі по собі, а не для якогось вжитку. Водночас Елсі трохи лякав, як вона казала, брак допитливості з боку коркських лікарів; довідавшись про це, її мати стала наполягати, щоб на пологи Елсі поїхала в Америку, де вона почуватиме себе безпечніше.

— Томе, а може, мені треба поїхати в Америку? — запитала раз Елсі винуватим тоном. — Тато каже, що дорогу він мені оплатить.

Слова дружини прикро вразили Тома, хоч сама думка про цю поїздку не була для нього несподіванкою.

— Якщо ти вважаєш, що так краще, Елсі, то їдь, — відповів він.

— Але ж ти не поїдеш зі мною.

— А як я можу поїхати? Мені ж не можна так узяти й покинути службу на кілька місяців.

— Але роботу ти міг би й у нас знайти.

— Я вже десятки разів казав тобі, що не хочу ніякої роботи в Америці, — розсердився він. Тоді, побачивши, як боляче сприйняла вона його слова, злагіднів. — Розумієш, якщо ти лишишся тут і в тебе буде такий настрій, як зараз, то ти й справді розхворієшся.

Усе одно колись же тобі доведеться з'їздити до своїх у гості, то оце якраз і нагода.

— Але як мені їхати без тебе? — запитала вона.— Ти не глядітимеш себе.

— Глядітиму, не бійся.

— Ти до матері переберешся?

— Ні, не переберуся. Тут мій дім, і я в ньому й залишуся.

Тома непокоїв не так сам від'їзд дружини, як те, що скаже його рідня, особливо Енні, завжди охоча підшпигнути Елсі. «Ти допустив, Томе Баррі, що ця дівчина по тобі потоптом ходить,— казала вона.— Але колись вона свого ще доходить!» Тоді Том, звичайно, брався *по ній* потоптом ходити, як то тільки любий братчик може, хоча це зовсім не знімало відчуття, що між Елсі й ним щось таке сталося, перед чим він зовсім безпорадний. Відвозячи дружину на пароплав, він бачив, що й вона чуває себе так само, бо коли вони під'їхали до довгого сірого мосту через вузьку морську затоку, над якою стояла вартовим самотня сіра кам'яна вежа, Елсі раптом розплакалася. Колись вона показала йому на цю вежу і сказала, що це була перша річ, яка їй видалася символом Ірландії; отож тепер йому подумалось, що в її очах він, мабуть, як оця побита негодами стара вежа біля гирла річки,— вежа, нікому вже не потрібна, хіба що морським чайкам.

Елсі лишалася в Америці довше, ніж думала вона сама, та й будь-хто інший. Спершу її затримало весілля давньої шкільної подруги, потім день народження матері, тоді хвороба дитини. Ясно було, що жилося їй там чудово, хоч вона часто писала довгі листи, присилала фотокартки свої й дитини, і — що найважливіше — назвала хлопчика на честь Джеррі Коуклі. Елсі, звичайно, не забувала про них. Дітлахи Доргенів

ходили в одезі явно американського виробництва, а Том, зустрічаючи їх дорогою, перекидався з ними кількома словами й давав їм дрібні монети, як, на його думку, робила б це Елсі.

Подеколи Том ходив вечеряти до матері, але частіше готував собі їжу сам. Ніщо не могло переконати Тома, що він не має куховарського хисту або не зуміє приготувати щось так само добре, як його сестри. Часом заходив Джеррі, і обидва чоловіки скидали піджаки й бралися готувати якусь страву за допомогою куховарських книжок Елсі. «Обережно, команда! — бурмотів Том, витираючи руки перед тим, як ще раз проконсультуватися з книжкою. — Ніколи не маєш певності, що з цього може вийти». Але внаслідок чи то Томового нагляду, чи то безпорадності Джеррі, страва, як правило, під кінець пригоряла або робилась мішанкою без усякого смаку — їй виразно бракувало чогось істотного, і обидва вони тоді заливалися реготом, змушені задовольнитися хлібом із сиром та портером.

— А Елсі правду казала, — заявляв Джеррі, журливо хитаючи головою. — Ми таки маємо, хлопче, проблеми. Справді.

Нарешті повернулася Елсі — з валізами нової одезі, ящиком найсучаснішого кухонного начиння, з новою веселістю й завзяттям. Кожні десять хвилини Том вибачався, йшов навшпіньках пагору і знов приглядався до синка. Потім з'явилася Томова рідня, і Елсі зразу зайняла кругову оборону, озброївшись наймоднішими американськими авторитетами з педагогіки. Але місіс Баррі, на відміну від її дочок, це зовсім не образило. Шляхом якихось дивовижних асоціацій вона відкрила велику подібність між Елсі та собою в тому факті, що от вона теж так ніколи й не призвичаїлася до нового оточення, перебравшись після заміжжя з південної околиці міста у північну. Це

привело у захват Елсі, яка проголосила свою свекруху й себе переміщеними особами.

Наступний рік пройшов дуже щасливо і був не такий обтяжливий для Елсі, бо вона тепер мала жінку, з якою могла поговорити, дарма що більшості того, про що їй говорила свекруха, вона не розуміла і підозрювала, що й та її теж не розуміє. А потім вона вдруге завагітніла, і знову її посіли неспокій та невдоволеність, цього разу вже не тільки через лікарів і лікарні, а й через школи та вчителів. З розмов Тома й Джеррі вона винесла таке враження, що її діти перетворяться на ідіотів, навчаючись мовою, якої вони не тямлять та й якої — коли вірити Томові — ніхто не тямить. Яке майбутнє буде в її дітей?

— Та, мабуть, таке саме, Елсі, як і у всіх нас, — зауважив Джеррі трохи лукаво, трохи тужливо.

— Але вам з Томом ніяке майбутнє не потрібне, Джеррі, — повагом відповіла вона. — Ви не маєте й краплі честолюбства.

— Ну, навіщо ж так односторонньо дивитись? Може, дасть бог, вони теж не матимуть ані краплі честолюбства.

Проте цим разом не вдалося відбутися жартами. День крізь день Том був тепер лютіш на жінку; охоплений гнівом, він замикався в собі, як равлик у черепашці.

Неспроможна дошкулити йому, Елсі дратувалася.

— Це все твоя клята впертість, — плакала вона. — Ти нічого не робиш у цій гнилій ямі, але сам занадто самовдоволенний, щоб з неї вибратися. Твоя рідня ставить до тебе, як до бога, і ти й переді мною поводишся, наче й справді бог. Бог! Бог! Бог! — скрикувала вона і за кожним разом із злістю штурхала Тома кулаком, аж поки раптом його приймала вся кумедність їхньої ситуації і він заливався сміхом.

Після цього йому лишилося тільки помиритися з нею і знайти правдоподібні пояснення, чому вона знов їде в Америку, хоч він розумів, що його сестер це не переконає. Коли Том одного вечора зайшов їх провідати, Енні, як то мала звичай, зупинила його при виході з дому. Він став на порозі, дивлячись у далечинь вулиці.

— Томе, ти знову відпускаєш Елсі до Америки? — запитала сестра.

— Не знаю, — відповів Том, з байдужим виразом шморгнувши носом. — А хіба я можу її затримати?

— Затримати її з біса просто, коли б не дати грошей, — сказала Енні. — І ти дозволяєш, щоб вона забрала малого Джеррі?

— Та як же я буду його доглядати, сама подумай!

— А ми, звичайно, теж не зуміємо його доглянути, так? Ми замало начитані?

— Ні, Енні, дитина повинна бути з матір'ю, — не терпляче кинув Том.

— А де мати повинна бути? Ех, Томе Баррі, — гірко додала вона. — Я казала тобі, що вона за пташка, — вона тобі ще добре дасться взнаки! А ти певний, що вона привезе його назад?

Том спалахнув холодною лютістю.

— Якщо хочеш знати, то ні! — буркнув він і, ледь похиливши голову, подався вулицею.

В його постаті, коли він проходив під вуличним ліхтарем, щось так вразило Енні, аж серце у неї защеміло.

— А щоб її світу божого не бачити, цій відьми! — вихопилось в Енні, коли вона поверпулася до матері в кухню.

— Це ти на Елсі? — обурилась мати. — Як ти смієш!

— Він знову відпускає її до Америки, — сказала Енні.

— Він добрий хлопець і правильно робить, що зважає на її почуття,— збуджено заявила мати.— Я й сама не раз думаю повернутись на південну околицю міста, щоб не скінчити своїх днів у цій жалюгідній дірі.

Том тяжко переживав після другого від'їзду Елсі. Дім без жінки — пуста, а без дитини й зовсім могла. Серед ночі Том пробуджувався, коли йому вчувався плач Джеррі, і вже майже схоплювався з ліжка, коли врешті до нього доходило, що Джеррі ж за кілька тисяч миль звідси. Він уже не бавився в експерименти з готуванням їжі та догляданням дому. Істи він ходив до матері, вільний час проводив здебільшого у Коуклі, та й випивав тепер забагато. Як і всі, хто схильний до самозаглиблення, він став налягати на чарку. Тим часом Елсі вагалася й зволікала довше ніж коли — призначала дати приїзду, потім відміняла їх, часом змінювала думку по кілька разів на добу. У зневірі Том уже примирився з думкою, що вона зовсім не повернеться, вірніше, переконував себе, що він з цим примирився.

— Та ні, вона повернеться,— заклопотано казав Джеррі.— Але ось чи залишиться?.. Ти не образишся, якщо я скажу тобі одну річ?

— Та ні, чого б це!

— Розумієш, Томе, я гадаю, що в тебе вже досить велика родина на кілька ближчих років...

Том з півхвилини не підводив погляду, а підвівши, спитав, ледь усміхаючись:

— Ти вважаєш, через це?..

— Я не кажу, що вона свідомо,— поспішив докинути Джеррі.— Ніякого розрахунку з її боку тут немає, і вона любить тебе до безтями.

— Мені теж здавалося, що тут щось пов'язане з народженням дитини,— задумано зауважив Том.— Щось як туга за домівкою.

— Ні, я не думаю,— відповів Джеррі.— В усякому

разі, не тільки це. Можливе тут і інше — що вона сподівається за допомогою дітей тебе туди перетягти.

— Нічого не вийде,— сумовито сказав Том.

— Я знаю, знаю, звісно. Але Елсі не може примиритися з несподобним.— Останнє слово було зовсім не характерне для Джеррі, і Том подумав, що той, певне, вичитав його у словнику. Припущення це здалось таким абсурдним, що Том відчув приплив ніжності до давнього приятеля.— А скажи-но, Томе,— обережно додав Джеррі,— чому б тобі не з'їздити туди? Я знаю, це було б нелегко, але невже ти не міг би з'їздити? Звичайно, тільки на якийсь час, заради Елсі? Вона б так зраділа!

— Занадто я старий, Джеррі.

Том сказав це так переконано, що Джеррі зрозумів усю непохитність товаришевих слів.

— О, я знаю, знаю,— повторив Джеррі.— Років десять тому я б, може, й сам наважився. Це немов тюрма. Настає час, коли ти в тюрмі почуваш себе щасливішим, ніж на волі. І це ще не найгірше,— журно додав він.— Найгірше, коли починаєш вдавати, ніби це тобі подобається.

Дивний то був вечір, незабутній для них обох, коли вони сиділи в маленькому будиночку, який наче дорікав їм за відсутність Елсі, сиділи й прислухалися до вітру з моря, що погойдував стовбури дерев у садку. Вони усвідомлювали свою належність до країни, звідки постійно втікала молодь, далеко-далекю, за оце море, свою належність до країни, яка в усьому — у почуваннях своїх і в громадських інституціях — була літнього віку. Із тих, що залишалися, тільки невеличка горстка, перебувши поразку, навчилася жити витривало, з гумором і ніжністю, і саме ці риси в них і любила Елсі зі своїм великодушним ідеалізмом. Але за себе вона не могла заплатити такої ціни. Елсі хотіла

мати їх серед тих, до кого сама належала,— серед переможців.

Через кілька тижнів Елсі повернулася. Будинок знов завирував життям, і тій дивний вечір здавався тепер недобрим сном. Джеррі Ога, як називався старший хлопчик, просто неможливо було відірвати від батька. Він був ще дитиною, і до того розпещеною, але коли Том брав його з собою на село, Джеррі Ог випинав груди й ступав широкими кроками, занадто широкими як на його вік,— як і кожен інший хлопчик, що йде поряд з улюбленим батьком. Щодня він вилежувався до тієї пори, коли приходив листноша, і сам забирав у нього пошту. Потім сортував листи по марках, і Елсі врадувано помітила, що всі гарні малюнки він відкладає для батька.

Про добру раду Джеррі всі забули, навіть сам Джеррі, і через півтора року Елсі знову була при надії. І знову життя їхнє пішло тією самою колією неспокою. Тільки Елсі цього разу була ще більш пригнічена, ніж Том.

— Я прокляття для тебе,— сказала вона.— Щось не доладне зі мною. Я не можу бути нормальною.

— О, ти цілком нормальна,— гірко відповів Том.— Просто тобі випав не той чоловік, що треба.

— Ні, ні! — розпачливо запротестувала вона.— Кажу що завгодно, тільки не це. Якби я в це повірила, у мене нічого б не лишилося, адже я ніколи нікого не любила, крім тебе. І думай собі що хоч, а я повернуся,— в сльозах вела вона далі.— Повернуся, навіть якщо це в'є мене. Боже, як я ненавиджу цю країну, ненавиджу все, що тільки зв'язане з нею, ненавиджу, що вона зробила з тобою і Джеррі! Але від тебе я не хочу відмовитись.

— Ти не маєш вибору,— терпляче зауважив Том.— Джеррі Огові треба ходити до школи, і не можна без

кінця возити його туди-сюди, навіть якщо і є на це кошти.

— Коли так, то чому ти не залишиш його в себе? — вигукнула вона. — Ти чудово знаєш, що якби захотів, то не дозволив би мені забирати його. Для цього не треба навіть подавати на мене в суд. Я й зараз віддам його тобі. Це переконає тебе, що я повернуся?

— Ні, не переконає, Елсі, — відповів Том, зважуючи кожне слово. — І я не збираюся подавати на тебе в суд. Я не хочу, щоб дружина повернулась до мене тільки тому, що я тримаю її сина як заручника.

І хоча Елсі й далі тішила себе ілюзорною вірою у своє повернення, вона знала, що Том має рацію. Там, в Америці, все постане перед нею в іншому світлі. Перший раз повертатись до Ірландії було тяжко; другий — майже неможливо. Однак навіть у найчорніші години, тверезо оцінюючи становище, Елсі відчувала: вона ніколи не зможе відступити від того, що вирішилося ще до її народження, і вона не переставала дурити себе надією, що то якраз Том передумає і поїде за нею. Він повинен поїхати за нею! Навіть якщо він наважиться покинути її, він ніколи не зможе покинути Джеррі Ога.

І саме в цьому, як і сказав їй Джеррі-дорослий, була найбільша її помилка, бо якби Том коли-небудь і поїхав за нею, то таки заради неї. Але вся ця справа, як здавалося Джеррі, дійшла вже до такої стадії, що він тут не може нічим допомогти. Він не раз визнавав ту чи іншу справу непозбутньою навіть до того, як вона такою ставала. І от якраз у такий момент, як він сам висловлювався, пором зникав у нього з-під ніг.

Завдяки Елсі найстарший з Доргенів мав нині роботу в Бостоні, а за кілька років, мабуть, і решта їх туди перебереться. Том живе все в тому самому будиночку над затокою. Господарство у нього ведє Енні,

і це її цілком влаштовує, бо ж крім брата її і нікого обожнювати, оскільки стара мати Джеррі досі ще, хоч давно вже всі терміни вийшли, нагадує синові про шкарпетки. Всі вони, як здається, більш-менш задоволені життям, оскільки це взагалі можливо в Корку. Джеррі й тепер заглядає в гості до Тома, і вони вдвох обговорюють жахливе становище країни. А у спальні в Тома висять фотокартки Елсі й дітей — третю дитину він тільки з фото й знає; і якщо не враховувати цієї деталі, то тут нічого й не змінилося від часу від'їзду Елсі п'ять років тому. Дивна це кімната, бо вже з першого погляду видно, що її господар і досі закоханий, і що все найдорожче для нього відображено у цих фотографіях. І колись, роздобувшись на достатню суму доларів, віп, можливо, вибереться до них усіх у гості, але потім таки повернеться сюди і тут, на цій землі, доживатиме віку.

РОДИНА КОРКЕРІ

Така собі гарненька дівчина Мей Макмегун була єдиною дочкою бухгалтера Джека Макмегуна та його дружини Маргарет. Мешкали вони в Корку на вулиці Саммергіл, що круто здіймалася вгору з нижньої частини міста на узгір'я Монтенот. Жила Мей звичайним життям дівчат з добропорядних родин — брала уроки гри на піаніно, навчалася танців, закохувалась у братів своїх шкільних подруг. Тільки вряди-годи вона задумувалась над тим, який взагалі сенс у такому житті, але щоразу забувала спитати у батька, котрий, безперечно, зміг би її це пояснити. Її батько знав усе або майже все. Високий, сором'язливий, симпатичний з обличчя, він, здавалося, з ранніх літ готував себе до мученицького вінця і пив ірландське віскі, щоб полегшити собі це чекання. У матері Мей, маленької і ладної жіночки, була про все на світі своя осібна думка, хоч ті її думки раз за разом і мі-

нялися. Натомість батькові думки були непорухні й стали.

Коли Мей заприятлилася з родиною Коркері, виявилося, що й про них її батько має певну тверду думку. Адвокат Коркері, чоловік лагідний і неговіркий,— Мей ще пам'ятала, як він здійснював самотні моціони заради здоров'я,— померши, залишив родині досить обмежені кошти, але його дружина мала добрі зв'язки, завдяки чому спромоглася дати освіту (здебільшого безплатну) всім своїм шістьом дітям. Старший з хлопців, Тім, уже вступив до ордену домініканців, а наступний з черги, Джо, теж готувався стати священнослужителем. Відданість богові була у цієї родини в крові, бо от брат місіс Коркері був деканом собору, а її сестра — настоятелькою в розташованому за містом монастирі одного досить замкненого ордену. Саму місіс Коркері діти прозивали «мати превелебна» і закидали їй, що вона наслідує свою сестру, на що та тільки іронічно посміхалась і відповідала: якби всі поставали священиками та черницями, скоро і в церкву не було б кому ходити. Місіс Коркері начебто цілком серйозно вірила, що потреби церкви в парафіянах — це єдине виправдання сексу.

Тільки познайомившись із родиною Коркері, Мей почала усвідомлювати, що таке життя. Їй уже не треба було питати про це у батька, все одно він не знайшов би, що відповісти. Її батько й мати були гарні люди, але банальні. Усе, що вони казали й робили, було нудне й наперед відоме, і навіть до церкви в неділю вони ходили тільки тому, що всі так роблять. У Коркері ж нудьгувати майже не доводилось, а передбачити їхні вчинки й узагалі було неможливо. Все їхнє життя немовби крутилося довкола церкви, хоч надмірною побожністю вони аж ніяк не відзначалися. Декан раз у раз скубся з місіс Коркері, отець Тім —

з Джо, сестри сварилися з братами, що ті, мовляв, вічно хочуть бути в центрі уваги, а коли братів не було близько, то між собою. Тессі, найстарша, відома під прізвиськом Пекельне Бісеня, або просто Бісеня, водилася з молодим маклером, що розповідав їй силу-силенну соромітних анекдотів, які вона потім з великим уподобанням переповідала братам, особливо отцеві Тіму. Це останнє, однак, з чисто родинних міркувань, бо всі вважали, що Тім надто кирпу гне.

І ось це саме Бісеня на подив усім постриглося в черниці того монастиря, де за настоятельку була її тітка. Мей була присутня на постриженні у скромній монастирській капличці, яка вразила її до глибини душі поєднанням убожества й достоїнності. Їй здавалося, що у великому соборі з хором і громогучним органом церемонія постриження не так би гнітила, як у цій колишній вітальні, де черниці стояли навколішках уздовж стін і підвивали, як на поминках. Бісеня поклали на сходинок олтаря й насамперед обшпали трояндами, мов небіжчицю, а потім стара черниця обтяла ножицями її довгі чорні коси. Ті коси упали додолу й лежали там біля голови Тессі, паче теж мертві. Мей швидко втягла повітря й зиркнула на Джо, що зачляк поруч з нею. Хоч він закрити лице руками, з посмикування його плечей було видно, що він плаче. Тоді й вона розплакалась.

Цілий тиждень Мей не могла без жаху згадувати той обряд; вона відчувала, що не повинна мати нічого спільного з такою дивовижною родиною. А проте досить було їй один тиждень посидіти з батьками, як вона ще з більшою силою усвідомила припадність родини Коркері.

— Добре тебе настрашило, Мей? — уципливо посміхаючись, запитала її Розі, підстарша сестра.— Мені й самій такого страху божого нагнало, аж-аж! У мене, коли хочеш знати, не буде ніяких цих де про-

fundis, я вступлю до пристойного місіонерського ордену.

Оце тоді вперше Мей почула про покликання Розі. І не минуло й року, як друга сестра теж опинилася в монастирі, але у Римі, і «чудово собі збавляла там час», як вона між іншим сповіщала в листах додому.

Вони й справді були дивовижною родиною, не виключаючи й самого декана. Коли в першу неділю після постриження Розі Мей була у них на обіді, він так схопив її за плече, ніби хотів здерти сукню, і до того масно усміхнувся, що будь-хто збоку побачив би в ньому схибленого на сексі, хоч Мей добре знала, що у нього тільки одне на думці, коли він не спить,— як би підкласти свиню єпископові, найгіршому, мовляв, ворогові церкви від часів Нерона. Єпископ належав до домініканців, а декан твердив, що ченцєві місце тільки в монастирі.

— Цей чоловік — бандюга! — заявляв він з подивом і з смутком, що зворушили б кожного, крім його рідні.

— Ну що ти, Міку! — незворушно відказувала місє Коркері. Їй уже була не первина чути інкєктиви проти єпископа.

— Перепрошую, Джозєфіно,— для годиться вибачався декан,— але цей чоловік таки бандюга. Ще й страшнучий. Я не осуджую ні тебе, Тіме, ні твій орден,— додав він, дивлячись поверх окулярів на небожа,— але ченцям нема чого лізти в церковні справи. Нехай дбають про свої молитви, ось яка моя думка.

— Цікаво, як виглядав би світ, якби не ченці! — озвався Джо. Він і сам збирався стати священником, а не ченцем, однак не любив, коли дядько надто вже забивав усім баки.

— Їхній вплив на історію церкви фатальний! — програвив декан, дістаючи портсигар.— Завжди або

майже завжди фатальний. А цьому нашому єпископові здається, ніби він знає геть усе на світі.

— Може, й справді знає,— зауважив Джо.

— Може,— буркнув декан, який, мов старий бик на арені, встигав давати відсіч на всі чотири боки.— Нехай і так, але ж він куди тільки не пхає носа, і завжди прилюдно, і щоб був якомога більший розголос. «Мені не подобається проект цієї церкви»; «Прийміть цю статую»; «В цій картині якась непоштивість». Йібо, Джо, навіть ти не такий самовпевнений! Знаєш, Джозефіно, якби хтось йому підказав перевіряти крій дівчачих панталонів, він би й за це взявся.— Коли прокотився загальний регіт, декан підвів голову й додав: — Я без жартів кажу.

Пітер, наймолодший з хлопців, ніколи не брав участі в цих родинних суперечках про єпископів, ордени чи майбутнє церкви. Він був серед них мов чужий. Бувши поки що на правах учня в батьковій конторі, він з часом мав стати її власником або співвласником. У кожній ірландській родині знаходиться такий хлопець, як Пітер, що мусять брати на свої плечі відповідальність за родинні справи. Чисто випадково у Коркері така роль дісталася йому, наймолодшому. Вирішальне значення тут мало те, що він був материн улюбленець. Ще й не встигнувши вирости, він уже знав, що йому не випадає чимось надміру захоплюватись: комусь же треба буде доглядати матір на старість. Він може й одружитися, але тільки так, щоб жінка сподобалася його матері. Він був найнезугарніший в усій родині, хоч усе-таки та його мавпяча незугарність була ледве чи менш приваблива, ніж кінозіркова врода отця Тіма або мужнє й аскетичне обличчя Джо. Повільний у рухах, спостережливий і добродушний, з випнутими вилицями, покритими дрібним волоссям, він виявляв якусь лінькувату в'їдливість, часто так

само дошкульну, як і галасливе обурення його братів та сестер.

Мей, бачивши, яка доля слалася перед ним, стала подумувати: а може, й собі запобігти ласки у місіє Коркері?

Після Розі надійшла черга Джо, який наступного року прийняв сап, а за ним і Шіла вчинила те, що — в цій родині, принаймні, — здавалося звичайнісінькою річчю, і постриглась у той самий монастир, де вже перебувала Тессі.

Дивовижна це була родина, і Мей ніяк не могла збагнути, чим саме вона її причарувала. Почасті, звичайно — і це Мей швидко відчувала, ніж розуміла, — привабливістю великої сім'ї для дитини-одиначки, що от у них ніколи забав не бракувало. Крім того впливало й те, що Коркері були немов багатолюдною театральною громадою, все, що з ними діялося, було якось пов'язане з незмірним світом уяви. Адже в цій родині завжди жили так, наче на сцені.

Мей усвідомлювала, що і її закоханість у Пітера — то лиш наслідок її закоханості в усю родину, бажання зблизитися з ними всіма, а Пітерові брати й сестри, піддражнюючи її Пітером, засвідчували, що вони теж це визнають і приймають її за свою. Проте вона бачила й те, що в неї майже нема надії на одруження з Пітером, бо він зовсім нею не цікавився. Замість піти на прогулянку з Мей, він ішов зі своїм приятелем Міком Макдоналдом, а коли вони верталися й заставали її, Пітер ставився до неї привітно, але як до малознайомого гостя, не більше. Єдине, що він завжди був чемний, завжди шанобливий — не те що Тім чи Джо, для яких вона була ще однією сестрою, котрій можна дати ляпанця під зад або відштовхнути з дороги, залежно від настрою.

Мей була дівчина серйозна; вона читала книжки з сучасної психології і розуміла, що та сама риса, через яку Пітер мусив вибрати світське життя, робила його непридатним для ролі чоловіка. У книжках на диво точно все це розписано. Він досі не вийшов з-під влади матері і за нею міг припадати так, як ніколи не припадав за Мей. Ясно, що жодна жінка не змогла б повністю витіснити матір з його серця. Власне кажучи (Мей була надто серйозною дівчиною, щоб не називати речі своїми іменами), Пітер був типовим гомосексуалістом, вірніше, «прихованим гомосексуалістом», згідно з вичитаною термінологією.

Он інші хлопці хотіли ж прогулюватися з нею, і її обурювала незмінна Пітерова ввічливість, хоча в моменти більш філософського настрою вона розуміла, що він тут нічим не може зарадити, і що коли він виявляв перед нею своє мало не хлоп'яче захоплення Міком Макдоналдом, то це не його вина, а природи. Але все одно природа вчинила не зовсім слухно, позбавивши її будь-якої зацікавленості світом, де був лише один, як на неї, відповідний хлопець, та й той прибитий. Проживши в такому стані рік-два, вона дедалі частіше почала звертатись думками до того відлюдного монастиря, просте життя в якому, сповнене медитацій та молитов, цілком задовольняло сестер Коркері. Вряди-годи вона глухо натякала, що й собі подумує піти в черниці, але батько щоразу влаштовував їй сцену.

— Здуріла дівка! — гостро кидав він і схоплювався, щоб налити собі ще горілки.

Мей знала, що він не так уже й проти цих розмов, оскільки вони були для нього законним приводом вихилити зайву чарку.

— Ну, Джеку, як ти можеш так казати,— стривожувалась мати.

— Бо хіба не правда? Тільки глянь на неї! В такому віці! І навіть кавалера собі не завела!

— Але якщо нема такого, хто б її цікавив?

— Повно таких, що цікавили б її, аби тільки вона поводитись, як нормальна дівчина,— заявляв він нахмурено.— Що, ти думаєш, хлопець хоче з дівчиною робити? Молитви проказувати? Вона відучилась нормально поводитись, відколи злиглася з цією родиною, як їх там?..

— Коркери,— підказувала йому дружина, до якої не доходило, що тільки в цей спосіб — забувши їхнє прізвище — він і міг їм відплатити.

— Як їх там не звать, але це саме вони зробили з неї ідіотку. Воно й не диво. У них ніколи й на самих себе не вистачало розуму.

— Але ж ти, Джеку, не будеш заперечувати, що вони дуже добре влаштувалися.

— Де ж пак добре! — зневажливо повторював він.— У церкві! Крім того хлопця, адвокатського писарчука, в якого, мабуть, і на церкву розуму не вистачило. Їм треба було б і його сплавити в якийсь жебрацький монастир.

— Але ж у них дядько декан собору!

— Теж мені декан! — бурчав Джек Макмегун.— Я аж мусив піти з опівнічної меси, коли він почав плести ті свої нісенітниці! Він же й розмовляти як слід не вмів, де вже йому проповіді виголошувати! «Купа нісенітниць!» — обурено передражнив він деканові слова.— Якби у нас був порядний єпископ, а не такий, як цей, то він би навчив його бодай з амвона грамотно говорити!

— Але ж він так, Джеку, навмисно, щоб простим парафіянам зрозуміліше.

— Ге, парафіяни й без того розуміють його аж надто добре. І чого він вартий, і той циліндр у нього на голові, і та його пиха! Сіряк, ось він хто, і вся їхня

родина сіряцька, і жінки, й чоловіки. Коли твоя дочка хоче стати черницею, залагоджуй це з тими своїми Коркері. Але запевняю, що ані пенса моїх грошей не потрапить до них у кишеню!

Мей було прикро розчаровувати батька, однак його відроза до родини Коркері зовсім її не тривожила. Вона розуміла, що просто батько дуже її любить і боїться лишитися самотнім на старість. Він розпещував дочку так довго, що врешті вона, підрісши, почала йому перечити, а тепер, як їй здавалося, мріяв про ту пору, коли матиме змогу ще й дужче розпестити онуків,— йому ж однаково не дожити до того часу, коли вони навчатися перечити. Але саме тут, відчувала вона, і позначився вплив на неї родини Коркері: вся ця сфера життя здавалась їй зовсім нічого не вартою.

Мей мала тривалу розмову про своє покликання з матір'ю Агатою, сестрою місіс Коркері, і ще більш утвердилася у своєму рішенні. Мати Агата була зовсім відмінна від своєї сестри, завжди галасливої і веселої. Настоятелька була бліда, худа, стримана, і в мові її ледь-ледь пробликував іронічний дотеп, що його котрась менш тямка дівчина могла б і не зауважити. Але Мей зауважила і зрозуміла з цього, що до неї пильно приглядаються.

Вони вдвох з матір'ю купували все, що треба для постриження, тільки намагалися, щоб рахунки й пакунки не потрапляли батькові на очі. П'яний чи тверезий, він однаково відмовлявся від розмови на цю тему.

— Тепер це його, бідного, тільки б вивело з рівноваги,— цілком слушно мовила мати.

Пив він страшно і сп'яну заводив сварки з жінкою через усякі дрібниці. З Мей він уникав сварок і навіть суперечок — їй спало на думку, що це ж він привчає себе до такого життя, коли вже ні з ким буде

сваритися. У день постриження він ані краплі в рот не взяв, що дочка оцінила, і був з усіма холодно ввічливий, але коли пізніше вона, вся в білому й освітлена сонцем, з'явилася за ґратками, що розділяла навпіл вітальню, у присмерку їй впало в око його обличчя, бліде як стіна; він раптом обернувся й без слова вийшов. Тільки в ту мить прокинулось у ній щире каєття, і вона уявила собі, яка безрадісна старість чекає на нього, на цього чоловіка, що так любив маленькі істоти, які ще не вміють перечити у відповідь,— він залюбки розповідав би їм про сонце й місяць, про різні країни й числа... А вона відповіла йому так, що позбавила його будь-якої надії на прийдешнє!

Але так чи так, а затворницьке життя мало в собі щось вельми заспокійливе. Ті люди, що заснували орден у дуже давні-давні часи, куди більше, ніж Мей, знали на тому, як згубно впливає зовнішній світ. Спочатку Мей огорнув страх перед таким життям, чи спроможеться вона його витримати,— проте з часом той страх зменшився й зовсім зник. Нескінченна низка обов'язків, відправ і покутніх молитов — саме цього Мей і потребувала, і поволі вона звільнялася від усього, що зв'язувало її зі світом, навіть від тієї цілком природної стурбованості, як же доживатимуть віку одинокі батько й матір. Монастир був убогий, і не зовсім зі своєї волі. Усе там було скромне, охайне й приємне, і Мей зрештою уподобала стару вітальню, перетворену на капличку, де вона стояла навколішках у приділеному їй місці темними зимовими ранками, коли вдома в таку пору вона б ще вишкіжувалась у ліжку. Їй приємними були і шорсткий дотик її одінь, і охолода підлоги під сандалями, але найдужче — близькість Тессі й Шіли.

Читаючи життя святих, вона іноді шкодувала, що не судилось їй жити в героїчніші часи, і нишком придумувала собі дрібні покути, щоб переконатися, чи може їх витерпіти. Вона пробула в монастирі вже мало не рік, коли зауважила, що після тих дрібних випробувань її охоплює сильна депресія. Чому це, вона й не намагалася розібратись, хоч і була розумною дівчиною. Вона просто лежала собі в безсонні ночі й думала про те, що черниці, з якими вона живе,— навіть Тессі й Шіла — не належать до святих та великомучениць, що вони звичайні жінки, для яких релігія приблизно те саме, що для інших шлюбне життя, і дотримуються монастирських правил вони з таких самих міркувань, з яких її батько ходить щопеділі в церкву. Їм нічого особливого не можна було закинути, і якби вони вийшли заміж, їхні чоловіки, мабуть, вважали б себе щасливцями,— а проте щось у них було не зовсім доросле. Це здавалося дуже дивним і неабияк непокоїло Мей. Якщо раніше вона боялася самотності, зреченості, безоглядної дисципліни монастирського життя, то згодом це виявилось зовсім не важким і зовсім безневинним. Тепер вона з жахом побачила, що велич церкви — в минулому, і що вони, черниці,— просто гурт звичайнісіньких пересічних жінок, які тільки грають у самозречення та медитацію.

— Але ж, любе моє дитя,— сказала мати Агата, коли Мей з плачем виповіла їй свої сумніви,— звичайно, ми діти. Звичайно, ми тільки грасмо. Бо як же інакше дитина навчиться покори й дисципліни?

А коли Мей заговорила з нею про те, яким був орден у давніші часи, в голосі настоятельки забриніла ледь помітна іронія, так ніби вона чула все це бознаскільки разів.

— Я це знаю, сестро,— кивнувши головою, сказала вона.— Повір мені, я знаю, що в давнину режим наш

Був суворіший. Але ж не забувай, що орден засновано не в нашому помірному кліматі і що там сестрам не загрожувала смерть від двостороннього запалення легенів. Я он розмовляла з половиною сантехніків у місті, але, здається, жоден з них не розуміється на центральному опаленні... Усе відносно. Я впевнена, що ми у своїх зручних сандалях терпимо не менше, а часом і більше, ніж колись терпіли сестри босоніж. Проте ми ж тут не тільки заради того, щоб терпіти знегоди, хоч би це й не знати як нам подобалось.

Поки мати Агата говорила, кожне її слово звучало для Мей переконливо і вона розуміла всю невдячність і істеричність власної поведінки, але по розмові, коли висохли її сльози, у Мей склалося враження, що настоятелька така сама пересічна жінка, холодна манерами й гостра на язик, і що вона теж тільки грає роль черниці. Мей була сама у світі кепських лицедіїв та лицедійок, а той католицизм, який вона знала і в який вірила, більше не існував.

Через кілька тижнів її забрали до приватної лікарні. «Це, сестро, тільки на деякий час, відпочити,— як сказала мати Агата.— То дуже приємний заклад, де чимало інших духовних осіб, які теж потребують перепочинку».

Настав нескінченний і якийсь позачасовий період плачу й розгубленості, коли все узвичайне життя Мей розпалося. В кімнату до неї вривалися якісь незнайомці, оглядали її, ставили запитання, яких вона не розуміла, а з їхніх відповідей було ясно, що й вони її не розуміють. Ніхто, здавалось, не міг збагнути, що вона остання жива католичка на світі, і ніхто не розумів, чому вона плаче. А найголовніше, що ніхто начебто не здатен був почути ту грамофонну платівку, яка безупинно грала у неї в голові і зупинялася лише тоді, коли Мей робили укол.

І ось одного весняного дня вона верталася з прогулянки у садку в супроводі молоденької няні. Далеко попереду, з другого кінця довгого білого коридора, Мей побачила старого чоловіка спиною до неї і пригадала, що вже не раз бачила його раніше і підсвідомо помітила тоді, яке у нього видовжене хмуре й глузливе обличчя. Вона знала, що це обличчя колись давніше засіло їй у пам'яті, бо ж зараз перед нею була тільки його спина, і раптом,— урвавши рух платівки і здивувавши її саму та й молоденьку няню, здавалося, також,— у неї вирвалися слова:

— Хто цей старий дивак?

— О, цей! — з усмішкою відповіла няня.— А ви хіба не знаєте? Він тут уже не один рік.

— Але чому, няню?

— Та, бачте, він не розуміє, що він священик, а він таки насправді панотець, оце ж і біда.

— Але як це дивно!

— Справді,— погодилась няня, прикусивши нижню губу, щоб не видно було посмішки.— Бо ж і хто б подумав, що таке можна забути! Хоч узагалі він собі симпатичний дідок,— додала вона, спохопившись, так наче перед тим щось негаразд сказала про старого.

Коли вони дійшли до кімнати Мей, молоденька няня знов якось винувато усміхнулася, і Мей звернула увагу, яка вона дуже гарна з тими своїми дрібними блискучими зубами.

— Але ви, в усякому разі, видужуєте,— сказала няня.

— Невже? — ухильно відказала Мей, добре знаючи, що їй далеко до видужання.— А чому ви так думаете, няню?

— Ну, ви вже помічаєте всякі такі речі,— знизала плечима няня. Але її пояснення зовсім не втішило Мей, бо навіть і видужавши, невідомо, як вона зможе витерпіти повернення до монастиря й товариство

сестер-черниць. Вони ж усі сміятимуться з неї! Отож аби не сушити голови черницями, Мей почала снувати невеселі думки про старого священика, який зовсім не вважає себе священиком, і наступного дня, коли прийшов батько, вона збуджено заявила:

— Тату, а тут є один священик, який не вірить, що він священик,— дивно, правда?

Вона не чула ні тону свого голосу, ні наскільки тверезо він прозвучав, і їй здалося чудним, чого це батько раптом відвернувся й почав механічно нишпорити в кишені піджака, намагаючи сигарету.

— Але ж і ти теж не зобов'язана думати про себе як про черницю,— сказав він не надто певно.— Мати вже прибрала твою кімнату, щоб була готова, коли ти повернешся додому.

— Ой ні, тату, я ж мушу вернутися в монастир.

— Зовсім ти не мусиш. Досить з тебе, панночко, монастирів! З настоятелькою вже все домовлено. Це була помилка з самого початку. Ти їдеш прямо додому, до нас із матір'ю.

Аж тепер Мей відчула, що по справжньому видужує,— вона захотіла відразу вернутися з ним додому, щоб не підніматися знову сходами, за ті великі залізні двері, біля яких завжди сидить черговий. Вона розуміла, що повернення додому — це поразка, упокорення і нові прикромці, але навіть це її вже не турбувало. Вона просто хотіла почати своє життя заново з того моменту, де воно звернуло на хибний шлях через її знайомство з Коркері.

Привізши дочку додому, батько тримався так, наче бирятував її з пашеки дракона. Повертаючись увечері з роботи, він сідав коло неї, попивав свою чарочку і тихо їй заспокійливо говорив. Мей бачила, як йому дуже хочеться, щоб вона відчула себе в безпеці й відпочила душею. Загалом воно так і було, але іноді

траплялися хвилини, коли Мей просила матір відправити її назад у лікарню.

— Ні, я не можу цього зробити! — відповідала мати характерним своїм тоном.— Твій батько страшенно переживав би.

Проте кінець кінцем вона таки порадилася про це з лікарем — худорлявим і хворобливим з вигляду молодиком, котрий теж, здавалося, жив самими нервами. Він став відговорювати Мей.

— Та що ж мені робити, докторе, коли на мене це знаходить? — плаксиво запитала вона.

— Піти куди-небудь і добре набратися,— жваво заявив він.

— Добре що... докторе? — розгублено перепитала вона.

— Набратися,— повторив він, не почервонівши.— Втріскатись по вуха. Втратити цноту. Напитися. Не самій, ясна річ. Для цього вам треба завести хлопця.

— Ох ні, тільки не це, докторе! — вражено відповіла вона, і чомусь таким достоту голосом, як у матері Агати, хоч їй цього зовсім і не хотілося.

— І треба знайти собі якусь роботу,— безжалісно вів далі лікар.— З вами нічого такого не сталося, просто ви втовкли собі в голову, ніби ви невдаха. Це, звичайно, дурниця, але отак думаючи, ви роз'ятрили собі всю свідомість, а тепер сидите в хаті, дивитесь на дощ і дряпаєте й дряпаєте ту болячку, і не дасте їй загоїтись. Напивайтесь собі, закохуйтесь, працюйте до знемоги, і вам ніколи буде колупати її. Тоді вона сама собою загоїться.

Мей силкувалась як могла, але щось воно не дуже так легко гоїлося. Батько знайшов їй роботу в конторі свого приятеля, і вона, мов зачарована, слухала базікання інших конторських дівчат. З двома вона навіть пішла прогулятись раз увечері й почула від них їхні дешеві любовні історійки. Мей бачила, що

коли її одужання означає навчитись так само базікати про хлопців, ніякої надії в неї нема. Тоді вона взяла напилася й наговорила їм, що от багато років була закохана в гомосексуаліста, і так пройнялася безнадією і жахом своєї розповіді, аж сама над нею зарюмсала. Після цього повернулась додому й ще цілі години ревіла, що стільки наплела брехень і зрадила тих єдиних людей у світі, які по-справжньому були їй дорогі.

Батько старанно стежив, щоб ніколи не згадати ні родини Коркері, ні монастиря, ні лікарні. Мей розуміла, що для нього це було справжнє торжество сили волі, бо ж тепер він ще дужче, ніж раніше, ненавидів тих Коркері, які так багато, мовляв, заподіяли горя його дочці. Проте навіть він не спромігся обійти мовчанкою останньої пригоди з їхньої родинної саги. З'ясувалося, що тепер сама місіс Коркері вирішила піти в черниці. Вона охоче пояснювала всім, що свій обов'язок перед дітьми виконала, всі вони добре влаштовані, і тепер їй вільно здійснити свій давній намір. Коли вона обговорювала це питання з деканом, той мало не прокляв її на місці. Він заявив, що родина повік не переживе такого скандалу, але місіс Коркері відповіла, що його не скандал обходить, а що не стане того єдиного дому, де він може всмак пообідати. Коли б у ньому хоч іскра мужності, додала вона, він би прогнав ту свою невмілу куховарку, недбаху, яка пошхає ним, мов школяриком. Декан став тоді вимагати, щоб вона взяла письмову згоду від усіх своїх дітей, на що місіс Коркері спокійно відповіла: «Зроблю це запросто».

Батько Мей і справді не хотів каркати над чужим лихом, він тільки зауважив, що у цих Коркері, як він завжди й казав, не всі дома.

— А я не бачу в цьому нічого аж так дуже ненормального,— уперто твердила Мей.

— Мати шістьох дітей, і в такому віці йти у монастир! — сказав батько, зовсім і не сердячись на Мей. — Навіть декан бачить, що це божевілля.

— Справді, це вже занадто, — спохмурнівши, визнала мати, явно маючи на увазі саме її, Мей, а не місіс Коркері.

Мей здавалося, що місіс Коркері стане дуже доброю черницею — хоча б уже тому, щоб утерти носа своєму братові й матері Агаті. Але в неї, звичайно, були й інші міркування. Ще дівчиною вона збиралася в монастир, тільки родинні обставини не дали їй такої змоги, і з неї вийшла натомість добра дружина й мати. А тепер, після тридцяти років нескінченних заощаджень і зречень, діти вже перестали потребувати її опіки, і вона може повернутися до своєї дівочої мрії. Ніякої невірноваженості в цьому нема, — думала з прикрістю Мей. Вона, Мей, — ось хто насправді вчинив невірноважено.

На якийсь час це знов викликало в ній понурий пастрій — він ще й глибшав через ті плітки, які без задньої думки передавали їй сусіди. Місіс Коркері зібрала свої шість «відпускних листів» і звернулася прямо до єпископа, який зразу ж уволив її волю. «Щоб мені допекти! — похмуро заявив декан. — Щоб мені допекти, не інакше! А все тому, що я не підтримую його маячливого задуму перетворити сучасне місто на середньовічний монастир».

Мей навіть не виходила з дому в день постриження місіс Коркері. Падав дощ, і вона сиділа біля вікна у вітальні, дивлячись через усе місто на гори, ледь видні у мряці. Хвилиною за хвилиною вона переживала цей день місіс Коркері, останній день на миру старої жінки, котра взяла на себе той тягар, що для Мей виявився не по силі. Мей бачила все це немов у живі очі — скромна привітна капличка, на сходинках олтаря лежить літня жінка, покрита трояндами, мов

небіжчиця, і старенька черниця обтинає її поріділі сиві коси. Це все так пекуче виразно постало в уяві Мей, що вона раз у раз заливалася слізьми і схлипувала, як мала дитина.

Минуло кілька тижнів. Якось одного вечора, виїшовши зі своєї контори під дощ, Мей побачила по другий бік вулиці Пітера Коркері. Істинктивно вона нахилила голову, ніби не помічаючи його. Серце в неї завмерло, коли він рушив через дорогу назустріч їй.

— Ти як справжня велика незнайомка, Мей,— озвався він з веселим усміхом.

— Просто останнім часом у конторі дуже багато роботи,— вдавано бадьоро відповіла вона.

— А Джо якраз учора ввечері згадував про тебе. Ти знаєш, що Джо тепер уже в семінарії?

— Справді? А що він там робить?

— Викладає. Каже, така велика полегкість проти того, що було в горах. Ну, а про матір ти, звичайно, чула. Таки не обійшлося!

— Я чула. Ви всі, мабуть, дуже раді за неї?

— Хто як, але я не дуже,— відповів він, і губи його болісно сіпнулися.— То був пайжахливіший день у мосму житті. Коли стали обтинати їй коси...

— Мені цього можеш не нагадувати...

— Я згадьбив себе, Мей. Мусив вибігти з каплиці. А двоє черниць за мною навздогін, показують дорогу до туалету. І чому це черницям здається, що чоловікам завжди потрібен туалет?

— Не маю поняття. Адже з мене черниця була поганенька.

— То ще як сказати,— лагідно заперечив він, але її це не зачепило.

— А тепер, мабуть, ти — наступний?

— Що наступний?

— Я була певна, що ти теж маєш покликання.

— Не знаю,— відповів він якимсь непевно.— Я ніколи по-справжньому над цим не задумувався. І мені здається, між іншим, що це залежить від тебе.

— Як то від мене? — запитала вона тоном владної дами, хоч серце її враз тьохнуло.

— А так — від того, підеш ти за мене заміж чи ні. Тепер я маю для себе весь дім, і за господарством доглядає місіс Маер. Пам'ятаєш місіс Маер?

— То ти, мабуть, гадаєш, що я тобі дешевше обійдуся, ніж місіс Маер? — промовила вона, вибухаючи раптом гнівом та розчаруванням, що наростали в ній усі ці роки. Вона збагнула, що це ж тільки через нього пішла в черниці, через нього була замкнена в лікарні й животіла життям емоційної каліки.— А тобі не здається, що це трохи чуднуватий спосіб освідчуватись, якщо це взагалі освідчення?

— А звідки в чорта я можу знати, як це треба робити? Думаєш, я багатьом дівчатам освідчувався?

— Видно, що небагатьом, коли тебе не навчили кращих манер. І тобі навіть не спало на думку сказати, чи ти мене кохаєш. То ти кохаєш? — майже закричала вона. — Кохаєш, питаю? *

— Та звісно, що кохаю,— мало не в подиві відповів він.— Бо чого б я тоді питав, чи підеш ти за мене заміж. Але все одно...

— «Все одно», «все одно» — ці твої застереження! — І враз — перше ніж бризнули з очей нестримні сльози і вона крізь дощ метнулася додому — з уст у неї вирвалися слова, які ще кілька місяців тому вжахнули б її.— Щоб тебе чорти побрали, Пітере Коркері! Я через тебе змарнувала життя, а тепер, доскочивши свого, ти тільки й можеш мені сказати, що «все одно». Іди до тих клятих підерів, їм це заливай!

Додому вона добігла в істеричі. Батько її сприйняв новину, як і можна було чекати. Для цього, вродженого мученика, це було ще одним випробуванням, до

яких він готував себе ціле життя. Він підвівся й налив чарочку.

— Я тільки одне тобі скажу, дочко,— тихо, але рішуче заявив він.— Поки я живий, ноги його тут не буде.

— Ох, дурниці які, Джеку Макмегун! — розлючено вигукнула його жінка і, підійшовши до буфету, налила й собі чарочку, що у чоловіка на очах вона робила тільки тоді, коли збиралася вихлюпнути її йому межі очі.— Зовсім чоловік без глузду! Чи ж ти не розумієш, що хлопцева мати тільки для того й пішла в монастир, щоб розв'язати йому руки?

— Та що ти, мамо! — скрикнула Мей, до того вражена, що аж перестала схлипувати.

— Але ж хіба не правда? — сказала мати, випростуючись на весь зріст.

— Та правда ж, правда,— погодилась Мей, знову схлипнувши.— Просто я така дурена, що ні разу не подумала. Звичайно, вона зробила це задля мене.

— І задля свого сина,— додала мати.— І якщо він хоч трохи схожий на неї, я тільки пишатимуся таким зятем.

Вона подивилась на чоловіка і побачила, що її слова справили належне враження; тепер можна було спокійно посмакувати своєю чарочкою.

— Звичайно, у певному відношенні будуть складнощі,— мовила вона мирним уже тоном.— Бо ж і як про це оголосиш — «Містер Пітер Коркері, син сестри Розіни з монастиря «Малої квітки», чи як там ця шановна добродійка тепер називається? Мабуть, нам взагалі доведеться обійтися без оголошення в газеті. А проте, нема лихого, щоб на добре не вийшло, і скромне весілля має свої переваги... Сподіваюся, Мей, ти лагідно з ним повелася? — спитала вона на кінець.

Тільки тоді Мей пригадала, що зовсім не була з ним лагідна, ба навіть вжила таких слів, які сповнили б

матір жахом. Але це було неістотне. Головне, що вони з Пітером, хоч і дивовижними шляхами, а таки дійшли до цієї спільної мети.

СПРАВА СУМЛІННЯ

Містер Марлоу, молочар, постачав молоко для монастирської школи на Ессекс-стріт у Лондоні. У бога він не вірив, і часом його аж нудило, коли він бачив ті середньовічні одіння черниць. «Ідолопоклонниці» — так називав він їх перед своєю дружиною.

— Вбрати цих жінок у звичайну одіж, то ніхто й не пошле своїх дітей до них. А назвуться «сестричками», підріжуть коси, накриються покривалом — і можуть дерти бозна-які гроші за ту свою школу. Нема такої справи, щоб її не залагодив, коли маси одіж відповідно до ролі. Як-от в адвокатів. А знають же воци анітрохи не більше, ніж ти або я.

Єдиним винятком він вважав сестру-послушницю, що з'явилася там через два роки після того, як він почав возити їм молоко. Вона була молоденька й гарненька і дуже мило всміхалася.

— Ви не тутешня? — запитав він її якось.

— Ні, я з Ірландії, — відповіла вона.

— Он як! І так далеко занесло вас від домівки! — вигукнув він.

— Я й досі почуваю себе тут страшенно чужою.

— Нічого, з часом призвичаїтесь.

— Думаю, що призвичаюся, — погодилась вона. — Бог є всюди, правда ж, містере Марлоу?

Її слова ошелешили молочаря. Ніхто ще не говорив з ним такими словами. Щось подібне він чував від пастора, коли був малим хлопцем, але в тих словах не було ні переконаності, ні переконливості. А це см-

патичне дівча в чудернацькому вбранні наче й справді вірило в те, що говорило.

— Такого у мене, міс, не питайте,— пробурмотів він.— Я з богом не маю діла.

Тепер настала її черга так само здивуватися, хоч усе-таки вона лагідно й несміливо усміхнулася до нього.

— Але матимете, містере Марлоу, матимете,— заявила вона.— Бог на всіх нас чекає.

Його знову пересмикнуло, однак зацікавленість дівчиною аж ніяк не пройшла. Така ж вона була ні на кого не схожа!

— От лише трохи простакувата,— зауважив він у розмові з дружиною.

Але не пробула там послушниця й півроку, як він почав помічати у ній зміни. Життєрадісність, здавалося, покинула її, і хоча, коли він приїздив, усміхалась вона так само щиро, як і раніше, з-поза усмішки прозирав смуток.

— Що таке з вами? — спитав він одного ранку.

— Нічого, містере Марлоу,— відказала вона з удаваним спокосм.— А чому ви це питаєте?

— У вас такий нещасний вигляд,— пояснив він.

— Марно шукати щастя у цьому житті,— відповіла вона похмуро.

— А ви ж завжди здавалися такою щасливою!

— Ой, та я, мабуть, зробила помилку,— сказала вона.— Даремно я виїхала з дому.

— Сікаються до вас? — угадав він.

— Звичайно, я ж така немоторна.

— Ваша немоторність, гадаю, тут ні до чого. Ви ж свою роботу виконуйте?

— Але я помиляюся.

— Кожен помиляється. Важливе інше — як хто виправляє свої помилки. У вас тут неприродне життя. Стільки жінок разом в одному приміщенні — це не

годиться. Ви вродлива дівчина. Вам треба мати чоловіка й дітей, родину.

— Я б могла її мати,— відповіла вона.— Але мені здавалося, я куди більше хотіла мати щось інше.

— Що ж ви хотіли мати? — поцікавився він.

— Хотіла, щоб була поруч капличка і щоб я могла там молитися й думати. А тепер, бачу, вони не хочуть, щоб я туди й заглядала. Вони кажуть, що я повинна працювати.

— Ох, це все класові упередження! — буркнув він.— Вони зневажають вас, бо ви ірландка і з престолюду, але ви не дозволяйте їм коверзувати вами. Захищайте свої права, дівчино! Коли наступного разу почнуть до вас чіплятися, скажіть, хай самі йдуть роблять вашу роботу.

— Мабуть, так і треба б,— зажурено погодилась вона.

Але молочар боявся, що нічого такого вона не зробить. Він боявся, що натомість вона піде й розповість це все богові й попросить у нього допомоги, а містер Марлоу не дуже покладав надії на такі прохання, навіть якби й існував той бог.

У його дружини виникла підозра.

— Щось ти надто нею цікавишся,— сказала вона.

— Але це незвичайна дівчина,— пояснив він.

— Тільки з нею щось, мабуть, негаразд,— зауважила дружина.

— Звичайно, негаразд. Тобі здається, що як придивитися, то з кожним щось негаразд. Але у них там щось гірше. Вона вірить в усі ті церковні брехеньки про бога й усе таке інше, а решта їх не вірить. І вони їй цього так не попустять, от затям мої слова.

Все це виглядало дещо незрозумілим, як на містера Марлоу. В ті нісенітниці про бога він вірив не більше, ніж черниці-англійки, але щоразу, коли згадував

ірландську дівчину, у серці в нього прокидалася симпатія до неї, аж кінець кінцем він почав навіть виправдовувати її і доводити самому собі, що для неї, може, й справді щось там існує в церкві. Але ще важче йому було пояснити свої мотиви ірландці. А стан її дедалі гіршав і гіршав. Її просто в жах вкинуло, коли раз одна з сестер-клірошанок увійшла до кухні саме тоді, як містер Марлоу розливав там молоко. Іншого ранку, тільки-но він приїхав, зразу увійшла клірошанка і почала своїм украй добропристойним тоном шпетити дівчину.

— Сестро Агато, це ви забули відерце для сміття в коридорі? Хтось же може спіткнутися.

— Гадаю, сестрі Агаті треба вступити в чернецьку профспілку,— не стримався й бовкнув молочар.

Сестра-клірошанка випросталась і зміряла його холодним поглядом. Він поставив посудину з-під молока на підлогу й відповів їй тим самим. Тоді вона обернулася й вийшла з кухні, грюкнувши дверима. Сестра Агата розплакалася.

— Не будьте дурненькою, дівчино! — зі злістю сказав він.— Отак і треба з ними розмовляти, хай знають.

— Та вона ж мені повік цього не простить,— схлипла ірландка.

— Плювати, простить вона вас чи не простить! Ви краще спитайте себе, чи ви їй простите. Бути такою невихованою! Ганити людину на очах у сторонніх! А ви не дозволяйте, щоб так з вами поводились!

Розвозячи молоко, він увесь той день кипів від люті, що рідко з ним траплялося, хоч і усвідомлював нерозважливість своєї поведінки. Він розумів, що кинув виклик сестрі-клірошанці і що це йому, певно, так не минеться. Його дружині теж це було ясно.

— Ох, Дане! — сказала вона.— І надало ж тобі встряти туди, куди не слід!

— Ну й хай,— сердито відповів він, затаївшись на своєму.— Що, я не можу постояти за власні принципи? А роботу я знайду й іншу.

— Але ж, Дане, це навіть і не твої принципи!

— Якщо з одного боку подивитись, то не мої, а якщо з другого, то ще й як мої. Зробили з цього бідного дитяти наймичку, останню попихачку!

Вийшло, однак, ще гірше, ніж він думав. Коли він побачив сестру Агату наступного разу, вона була така налякана, що боялася й словом до нього озватися, і хоч потім і заговорила, то тільки пошепки, немов чинила бозна-який злочин.

— Ідіть собі,— сказала вона.— Я не хочу більше з вами розмовляти.

— Чому не хочете? Хіба я заподіяв вам якусь шкоду?

— Вони кажуть, що це ганьба, як я оце розмовляю з вами. Вони називають це фривольною поведінкою.

— Хіба ж я чого-небудь такого допустився з вами?

— Ні, але ж вони не розуміють.

— Ну, їй-богу, скоро вони в мене зрозуміють!— сердито заявив він, не стишуючи голосу.— Вам треба вибратися звідси.

— Я не можу.

— Ви мусите. Вони заповзялися довести вас до погибелі, і вони це зроблять.

— Але ж куди мені подітися?

— Вертайтеся в Корк.

— Як же я можу? Всі глузуватимуть з мене.

— Ніхто не глузуватиме. Напишіть батькові й матері, як тут до вас ставляться.

— Я не можу, справді. Сестри-черниці прочитають.

— Добре, тоді дайте мені адресу, і я сам напишу. А на завтра щоб ви були готові забратися звідси.

— Та як же я можу?— спитала вона із слізьми в очах.— Оце, що на мені,— уся моя одежа. І волосся!

— А що таке з волоссям?

— Я ж обстрижена.

— Ми придумасмо, полиште це на мене. І завтра, не забудьте, щоб були готові, коли я приїду!

— Ой, я повік ні на що таке не наважуся.

— Краще вам наважитись. Бо як ні, вони запротують вас у таку глушину, що вже й не вирветесь!

На другий ранок він привіз молоко о звичайній своїй годині і значливо глянув на ірландку.

— Ну то як, готові? — спитав він.

— Та як же мені?..— почала вона ту саму пісню, хоч він бачив, що з відчаю вона вже на все ладна піти.

— Зараз! — кинув він.

За кілька хвилин він повернувся з великим порожнім бідonom і відкрутив покрипку.

— Ану гоп сюди! — скомандував він.

— Що, всередину? — жажнулась вона.

— Гоп сюди, я сказав, поки нікого нема. Залазьте, я піднесу. Гайда!

Не встигнувши й подумати, що до чого, вона вже опинилася в тому бідоні і відчула, як її покотили по підлозі й далі надвір. Там містер Марлоу врочисто завантажив її в машину й завів мотор. Їхав він повільно й обережно аж до самих дверей свого дому, де зняв бідон на землю і закотив у приміщення. Потім допоміг утікачці вибратися з бідона. У своєму чернецькому вбранні виглядала вона досить чудно, і його дружина аж скрикнула, побачивши її.

— Ой, Дане, не дай боже, як вони прийдуть сюди її шукати!

— Ніхто не знає, де вона поділася, — відповів він. — А як хто прийде, не відчиняй дверей. Я поїхав кінчати роботу.

Ірландка пробула в них кілька днів, поки місис Марлоу справила їй сяку-таку одежину. Дівчина з

плачем дякувала їм, коли вони провели її на Юстонський вокзал.

— Я знаю, містере Марлоу, ви не вірите в бога, але він не забуде вашої доброти. У ту хвилину, коли ви найдужче його потребуватимете, він буде з вами.

Місіс Марлоу сказала, що це свідчить про добрі почуття дівчини, хоч її чоловікові було зовсім не легше від цього, коли вони автобусом верталися додому. Він ніколи нічого не мав проти ірландців, він тільки хотів сподіватися, що їхній бог більше не завдаватиме йому клопоту. Він уже й так через нього мав халепу.

ДУХИ

Понад двадцять років служницями у нас були дівчата з роду Саллівенів, що з села Орон. Не знаю, чому так повелося,— хіба, може, тому, що це була єдина надія стягнути з них бодай частку хтозна-колишнього боргу. Той Саллівенів борг заліг з таких давніх часів, що я вже й не пригадую. Коли одна з дівчат вийшла заміж, ми взяли натомість її молодшу сестру, а коли та померла від сухот, узяли Кітті. У перший тиждень перебування в нас я застав Кітті, як вона чашки й блюдечка поклала в злив у ванній і смикнула за ланцюжок. Городяни мають такі великі вигоди! — сказала вона мені при цьому.

І ось якось у четвер торік улітку прийшла до нас дещо купити Мері, найстарша з їхніх дівчат. До неї я завжди мав прихильність за те, що вона так добре дбала про всю родину. Почувши, як вони з моєю Нен стали шепотітися через прилавок про якусь пляшку горілки, я насторожив вуха. Орон по-ірландському означає «джерело», але в тому джерелі не тільки вода тече. Увесь самогон, який п'ють у наших краях, походить саме з Орона. Коли у когось весілля чи

поминки, то приходять купити пляшку-дві казенного віскі і дуже стежать, щоб це відбулося в усіх на очах. А за кілька днів приносять їх назад під полою і віддають їм належне. Це в них зветься «освяченням медальйончика».

— Навіщо тобі медальйончик, Мері? — ошелешив я її несподіваним запитанням.— Може, видаси заміж котрись із дівчат?

— Та ні, містере Кленсі, хай вас бог милує! — відказала вона.— Зовсім не те, а просто в п'ятницю прийжджає до нас троюрідний брат з Америки. То, може, йому буде не до смаку наша звичайна горілка.

— А який це троюрідний брат, Мері? — поцікавилася Нен.— Я ніколи не чула, що у тебе є брати в Америці.

— Звуть його Джер, місіс Кленсі,— сказала Мері,— і ми й самі його майже не знаємо.

І хтозна вже в котрий раз почала снувати історію про те, як брат її діда взяв за жінку одну з роду Ласі, що з Драмакру, але не з тих Рудих Ласі, а з інших, їхніх родичів. Я й сам ледве встигав за її розповіддю, а для Нен це взагалі мусила бути чиста тарбарщина.

— І як цей ваш родич доїде до Орона? — спитала Нен.

— Та, певне, хтось його підкине,— сказала Мері.— Чи, може, він автобусом доїде до Трабоп-кросу.

— А тоді через усю долину пішки нестиме валізи? — зауважила Нен.— Ні, Тім зустрине його на станції і підвезе машиною.

Нен була пайдобріша душа на світі, коли йшлося про мій час або машину. Хоча в даному разі вона й не могла інакше вчинити, оскільки у нас служила Кітті. Отож надвечір другого дня я залишив Нен глядіти за крамницею, а сам вирушив на станцію. Пасажирів з поїзда вийшло, як звичайно, небагато, і серед

них ніякого тобі американця я не побачив. Коли всі порозходились, біля багажного вагона лишилася тільки сім'я з чотирьох душ: судячи з вигляду, батько, мати, дочка і син.

— Когось чекаєш, Тіме? — запитав мене Герлі, начальник станції.

— Та тут мав прийти один янкі, родом з Орона, — пояснив я.

— Може, то котрийсь із них? — кивнув Герлі на ту сім'ю біля багажного вагона.

— Щось не зовсім схоже, — відказав я, — але краще все-таки перевірити.

Я підійшов до старшого чоловіка — такий високий, стрункий і симпатичний, мого віку.

— Ви часом не з Саллівенів будете? — питаю його.

— Так, я Саллівеп, — відповідає він і простягає руку. — А ви з моїх оронських родичів?

— Ні, — відказав я, маючи надію, що якимось виплутаюся зі словами, — я тільки їхній приятель з машиною. Ми з Міком Герлі допоможемо вивантажити ваші речі.

Переносячи сумки, я так напружено думав, аж голова мені тріщала. Ця американська сім'я була зовсім не з мого кола. Що ж до Орона, то вони б там опинилися однаково що на плоті серед океану. Оце Нен вклепалась, так їй і треба, щоб не встрявала в чужі справи.

— Перше ми завернемо до мого закладу, — сказав я, сідаючи в машину. — Думаю, що з такої дороги ви ж не заперечуватимете проти чашки чаю.

Єдине пуття з доброї школи, такої, в якій ото Нен навчалася, це те, що ти знаєш, як із ким поведеться, навіть з американцями. Отож, заступивши Нен у крамниці, я послав її нагору до гостей. Хвилини за десять вона повернулася, трохи, однак, розгублена.

— А знаєш, хто вони? — спитала вона з острахом і водночас із деяким захопленням.— Це Саллівени-Шкураки.

— Зроду не чув ні про яких Саллівенів з їхніми шкураками,— відказав я,— але хай би вони побули зараз у моїй шкурі!

— Іди поговори з ними, поки я приготую чай,— мовила жінка.— Я сказала, що у Кітті сьогодні вихідний. Сюди вони завернули по дорозі в Париж. Ми повинні не допустити, щоб вони їхали в Орон!

На сходах я зустрів Кітті — вигляд у неї, коли вона спускалася вниз, був як у привида. Вона, мабуть, побачила, на що схожі її американські родичі, і тепер думала про свою халупчину в селі і про ту пляшку віскі. Але я, здихавшись головного клопоту, вже не зважав на це.

Американці виявилися порядною родиною: батько — спокійної вдачі, мати — жвава, Боб, юнак,— той писав про щось книжку, ну а Роза, дівчина, була справжня красуня! І що не скажеш їй, усе бере за чисту монету. Їй кортіло знати, чи водяться в нас феї. Я сказав, що відколи стали менше пити самогону, феї позникали, а от привидів ще достолиха.

— І у вашому домі теж є привиди? — поцікавилась вона.

— Десятки їх,— відповів я. Хоч щодо побутових вигод нам годі було тягатися з усім тим, до чого дівчина, мабуть, звикла у себе в Америці, зате ми могли перекрити це дечим для неї невидимим.— Моя покійна мати, хай їй земля пухом, знала декотрих так добре, що сварилася з ними, як із сусідами.

— А хіба я не казав тобі, що розповідав дідусь про привидів у нього на фермі в старому краю? — докинув і батько, ще більше розпалюючи доччину уяву.

Я мало не зареготав, почувши слово «ферма», але подумав, нехай уже це лишається на долю Нен. На щастя, саме в цю хвилину вона принесла чаю. Взявши чашку з чаєм, я пішов униз до крамниці, а коли вернувся назад, побачив, що Нен таки не вдалося переконати їх, щоб зупинилися в Гранд-готелі. Я переклав багаж на верх кабіни, і ми вирушили в Орон. У машині ледве стало місця на всіх — Розі довелося сісти братові на коліна. Старий Саллівен сидів поруч зі мною спереду, звідки йому трохи було видно красвид. Погожої надвечірньої пори дорога над морем чудова. Море було спокійне, мов озеро, а гори по другий бік відсвічували червоноястим полиском.

— Це єдина дорога від Орона до Кова?¹ — спитав він.

— Іншої дороги від Орона до пекла немає, — відповів я. — А в чому річ?

— Я ось думаю, — сказав він, — що, певне, саме цією дорогою мій дідусь вирушав до Америки. Він не раз розповідав, як їхав на підводі з маленькою бляшаною валізкою. А бабуся мала на руках свою першу дитину, і їй було лячно. То він, щоб підбадьорити її, співав усею дорогою.

— Багато ця дорога бачила сліз туги за рідною домівкою, — зауважив я, зворушений його словами.

— Полічіть, скільки тут розвалених хатин, і побачте, що ваша бабуся не була одинока.

Потім дорога звернула вгору й пішла над вересовим лугом — зимової пори недобра тут місцина. Підїжджаючи до оселі Саллівенів, ми несподівано помітили, як за куцем стримить, мов проява, Бріджі з задертою спідницею, — її враз наче вітром змело додому.

---

¹ Ков — порт на південному сході Ірландії, через який виїжджала значна частина емігрантів до Америки.

Я тоді подумав: ото взяв на свою голову Нен! Вистачало вже й того, що у самотній хатині серед пагорбів чекали в гості з Америки простого робітника, а тут об'явилася ціла мало не мільйонерська родина. Ясна річ, що після такого знамення ми вже й крайчиком ока Бріджі не побачили.

Та й сама Мері Саллівен на превелику силу могла приховати свою розгубленість. Тільки-но ступивши в хату, я відчув нюхом, що вона щось пекла для гостя.

— Ой, так це ви будете Джер? — скрикнула Мері, витираючи долоні об фартух, перше ніж простягти йому руку.— Боже, я ж стільки про вас наслухалася! І про вашу родину й усе таке! Ви, мабуть, умираєте, так хочете чаю.

— Ми щойно пили чай, Мері,— тактовно зауважила Нен.— Я б не хотіла, щоб наші гості тут дуже забарилися, бо ми з Тімом домовились про одну зустріч у місті.

— Зустріч нехай собі почекає,— заявив я, вмоцнюючись біля коминка,— а я з цього дому ні ногою, поки Мері Саллівен не напоїть мене чаєм. То ти налисники пекла, Мері?

— Таки налисники,— відповіла вона.— А ви їх любите?

Нен врізала мене гострим поглядом, але що про неї говорити, коли вона в цьому темна! Таж якщо гості підуть з хати не попоївши, для Мері це буде ганьба до самої смерті!

— Гадаю, ми не затримаємо вас надто довго, місіс Кленсі,— промовив Саллівен,— але я теж не від того, щоб покуштувати налисників. Адже не щодня маєш нагоду побувати в домі рідного діда.

— Рідного діда? — скрикнула Мері.— Ох, голубчику мій, це ж не той дід. Дід вашого діда стояв за три поля звідси. Від нього лишилися самі руїни.

— Що там не лишилося, а я б хотів на тому місці побувати,— сказав Саллівен.

— То, може, я покажу вам дорогу? — захотилася Мері, не знаючи, на яку ступити, аби лиш догодити родичеві.

— Але спершу чай, дівчино, спершу чай,— промовив я.— Щось ти дуже квапишся нас позбутись!

— Кваплюся? — засміялась Мері.— Нічого я не кваплюся, а просто бачите, як ми живемо. У нас тут таке вбожество, місє Саллівен,— додала вона, простягаючи руки до американки.

— Ото, Мері,— втрутився я,— було б послухати мові ради п'ять років тому й придбати пілосос, то й не мала б чого тепер соромитись.

— Ви чуєте, що він каже? — скрикнула Мері.— Пілосос! Хай бог милує! Будете пити чай з кухлика.

— А блюдечок у тебе немає? — спитав я.

— А навіщо блюдечка? — перепитала вона.— Вам так було б зручніше? Чи ви з мене смієтеся?

Двоє менших дівчат з пальцем у роті стояли перед Розою, втупившись у неї, як на вітриці крамниці.

— Оце правильно,— сказав я їм.— Гарненько придивіться до своєї сестрички! Будете на книжки налягати, то колись, може, й собі такими, як вона, станете.

— Е, куди вже їм до того, містєре Кленсі! — озвалася Мері, остаточно розгубившись.— Даремна річ — забивати дітям голови такими химсрами!.. А дочка у вас, Джере, як намальована,— додала вона зі слізьми захоплення на очах і взяла обидві Розині руки.— Справді, скарбе мій. Дивилася б на тебе увесь день та й втоми б не знала.

Я тоді до Мері:

— Але коли вже ми такі чемні з нашими гістьми, то треба визнати, міс Саллівен, що й ви нівроку гарні!

— Ой, ідіть собі, старий чорте! — Мері дала мені штовханця під бік. Побачивши це, Нен аж скривилася. Вона відчула, що тепер уже від Кітті доброї роботи не сподівайся.

— Доля ніколи не обділяла Саллівенів вродою,— промовив Джер,— і належна її частка припала й вам, Мері.

— А нехай вас бог милує, таке й скажете, Джере Саллівен! — почервонівши, відповіла Мері, хоч комплімент їй явно сподобався.

Ми попили чаю, поїли налисників і варених яєць, а потім настала черга й віскі — першої в Ороні пляшки фабричної горілки за десятки літ, як я й сказав гостям. Після цього Саллівен підвівся.

— Перепрошую, Мері, я хотів би подивитись на дідівське місце, поки не стемніло,— сказав він.

Я помітив, що він прихопив із собою чарку. Він ішов попереду з Мері; його жінка й дочка ішли з Нен, Боб зі мною, і замикали процесію діти, занадто приголомшені, щоб говорити. Мері раз у раз вибачалася, що така грязюка на полях.

Сонце вже сідало, коли ми добулися до руїн хатини. Там усе поросло бур'яном, а де був коминак, розбував чималий куц глюду. Саллівен пильно приглядався до всього.

— Дідусь не раз казав, щоб перший із Саллівенів, хто повернеться сюди, поклав вінок на могилу того поміщика, котрий викурив нас звідси,— сказав він тихим голосом.

— Вінок, кажете? — вигукнула Мері, не зрозумівши гумору його слів.— Я знаю, якого вінка йому треба покласти!

— А зараз,— не подумайте, що це невихованість з мого боку,— лагідно промовив Джер, трохи мнучись при нас,— але я хотів би кілька хвилин побути тут на самоті.

— Тільки не затримуйся надто довго,— сказала його жінка.— Бо вже бере холод.

Ми залишили його на руйновищі, а самі рушили назад через поля.

— Такий же вихований чоловік,— звернулася Мері Саллівен до мене.— Але ж і треба було, щоб ви застукали Бріджі саме в таку мить!

Йй, я бачив, здалося, що ця сама потреба припекла й її родичеві. Я не став її просвіщати, хоч мені було ясно, чого він хотів побути наодинці серед руїн. Він сподівався зустріти там духів — духів його предків, які, можливо, снують навколо старої халупи,— нехай, мовляв, побачать його й переконаються, що він не зганьбив батьківського імені. Мене це зворушило — як і ті його слова про діда. Була якась щирість у цьому чоловікові, що не могло не приваблювати. Саллівени — здавалося мені — не матимуть підстав нарікати на його приїзд.

— Ну що ж,— промовив я, коли він повернувся з порожньою чаркою.— (Я боявся, що хтось почне ще розпитувати, і це йому не сподобається),— тепер можна й вирушати звідси.

Коли ми спустилися згори на зворотній дорозі, я показував йому характерні прикмети довколишнього пейзажу. А Нен, сидячи на задньому сидінні, пояснювала його жінці, що Орон — вищяток у наших краях і що не всі «поселяни» живуть так відстало, як Саллівени. У декого з них є симпатичні котеджі з гарними садками. Американці трохи були розчаровані, не побачивши садка у своїх родичів.

Коли ми звернули на приморське шосе, Нен поплескала мене по плечу й сказала:

— Тіме, загляньмо до Гопкінсів, коли будемо повз них проїжджати.

— Ні в якому разі!

— Тіме, ми повинні до них заглянути,— повторила Нен солодким як мед голосом, щоб приховати свою роздратованість.— Місіє Гопкіне обіцяла дати мені кілька саджанців вівітів.

Скільки років живемо ми з Нен, а вона й досі не розуміє життя сільських мешканців наших околиць. Де б у лишкої години розуміти, коли вона обзивас їх «поселянами»! Я чудово бачив, який викрут був у неї на гадці. Вона хотіла показати заморським гостям, що в нас є порядне товариство і що ми з нею належимо до його вершків. Але я сподівався, що вона бодай усвідомлює, чим були Гопкінси в минулому і чому ми просто не можемо повести туди Саллівенів! Ні, вона не усвідомлювала. Вона гризла й гризла мені голову, аж урешті я не витримав:

— Ну добре, хай його чорти візьмуть, їдьмо до Гопкінсів!

Я звернув у ворота з вазами на стовпах. Майор у насунутому на очі брудному старому кашкеті стояв під портиком особняка, і коли побачив мене, заяснів посмішкою. Жінка не дозволяла йому пити, окрім як з гостями, і він знав, що я не розчарую його в цих сподіваннях.

— Саме в пору, Клепсі, щоб і по чарочці смикнути,— сказав він.— А з вами й ваша чарівна жіночка?

— Тут з нами американські друзі на прізвище Саллівені,— пояснив я.— Їм захотілося побачити ваш дім, то це я супроводжую їх, щоб ви не підсунули їм чого-небудь на продаж.

— Кажете, щоб я не підсунув їм чого-небудь!— вигукнув він у захваті від моїх слів.— Ну ж і пройди-світ! У добрі давні часи, коли я засідав у магістратському суді, я б за це запроторив вас до в'язниці! Не вірте жодному слову цього непроторенного брехуна, місіє Саллівен,— заявив він, тиснучи американці руку.

Вони саме збиралися вечеряти — сьогодні трохи пізніше звичайного — і господиня запросила й нас на трапезу. Моїм бажанням це зовсім не відповідало, але я знав, що Нен якраз цього й жадала. Майорова дружина була з роду Феїв із Френкфурту. Замолоду вона більше заглядалася на морських офіцерів, а коли підросла дочка, стала віддавати перевагу добродійницькій діяльності. Американців зачарували широкі сходи й ліпні панелі на горішній площадці з великою картинною посеред стіни. Потім, перевдягнувшись до вечері, показалася Белла — висока, рослява й мовчазна дочка господарів. Побачивши її, американський хлопчина весь аж засявав. Вечеряли у вітальні, вікна якої виходили на затоку, і гості знову почали захоплюватись, який тут камін та панельна обшивка стін, а тоді Белла повела Боба й Розу показувати їм дім. Повернулись вони страшенно збуджені, і довелося й їхнім матері та батькові йти все те роздивлятися.

— А ви, Кленсі, не маєте охоти оглянути камін роботи Боссі? — спитав майор, наливаючи мені чарку й заходячись реготом.

— Коли це з тих камінів, куди не можна ноги встромляти, то не маю такої охоти, — відказав я.

— Або знамените ліплення на стелі в буфетній? — докинув він. — Ви б просто очей не відвели! Чудово надається, щоб стріляти в нього корками з-під шампанського. Бах!

— Тільки не забудьте показати їм свого привида! — сказав я. — То привид того самого священика, якого ви повісили, чи когось іншого, що його ви з цього дому витурили?

— Ти тільки подивись! — озвався майор. — І що він за один: сидить, моє віскі дудлить і мене ж таки гудить!

Нен наділила мене таким поглядом, який мав по-свідчити, що вона не мала дев'ятої клепки в голові,

коли виходила за мене заміж, але мені це було байдуже. Молоді вийшли в садок, а невдовзі й інші до них присидналися. Нен вибирала собі саджанці, про які ото говорила. Майор тим часом вихиляв чарку за чаркою, не дождаючи, щоб я встигав за ним. Я знав, що коли його жінка придивиться до карафки, він спіше все на мене!

Коли гості з господинею повернулися випити ще по одній, Саллівен розводився перед місіс Гопкінс про відсталість тутешніх «поселян», а вона розповідала йому про свій клуб селянських реформ. При цій нагоді він згадав про вбиральні, виразно маючи на увазі Бріджі. Майорові все не сходило з думки, що це я намірюся щось продати американцям і його дім використувую лиш як прикриття. Він не спускав мене з ока й без угаву реготав. А я й собі, хай бог мене простить, реготав, прикидаючи, скільки галонів бензину треба було б, щоб висадити в повітря цей його знаменитий особняк. Я був збуджений, а ще коли вихило чарку-другу, стаю злий як чорт.

На прощання Саллівени домовилися взяти з собою Беллу, коли, повернувшись із континенту, зупиняться в Лондоні. Я швидко гнав машину дорогою, де скелі знімалися переді мною, мов театральні декорації, і думав про те подружжя, що давно колись вибиралося цією самою дорогою, сидячи на своїх бляшаних валізах. У Саллівена теж це було на думці.

— Такий знаменний день — і так чудово завершився, — заявив він.

— Авжеж, — озвався я. — Завершився майже так само знаменно, як і почався.

— Вам навряд чи збагнути, як багато це значить для мене, — додав він.

— Але не обійшлося й без сюрпризу, — сказав я.

— Усе життя, — озвався знову Саллівен, — я хотів побувати на тому місці, звідки мій дід і баба виру-

шили в далеку дорогу, і аж тепер заспокоївся, здійснивши давню свою мрію.

— До того ж ви поклали вінок на могилу поміщика, що викурив їх звідси,— доминув я.— Цього теж не забувайте.

Як то не дивно, але його жінка першою здогадалась, про що йшлося.

— Що ви кажете?! — нахилилась вона вперед, до мене.— То це Гопкінси — ті самі поміщики, які їх вигнали з землі?

— Вони самі,— підтвердив я.— І ще й жорстокі такі, що не доведи господи.

Це озвалася моя злість, я знав, але цей прибулець розбурхав щось у мені. Яке право будь-хто з них має дивитися згори вниз на жителів Орона? Вони прості сільські люди, як і я сам, і це ж такі, як вони, з плачем сунули всіма ірландськими дорогами до моря. А от ці прибульці тепер знаходять тут чим захоплюватись! Для жінки цього Саллівена, і Боба, і Рози, та й моєї Нен — для них це просто випадковий збіг. Їм здається, це я розвагу заради них влаштував. Проте сам Саллівен тепер не був у захопленні, і я дуже добре розумів його. Всі інші — може, й гарні люди, але вони сторонні. Їх якщо й цікавлять привиди, то просто так, тоді як його привиди — у нього в душі, і я бачив, що він до самого скопу не збудеться почуття, що гроші звели його на манівці й примусили відступитися від духу предків.

З М І С Т

Алла Саруханян

Новелістика Френка О'Коннора 5

ГОСТІ ІРЛАНДІЇ 19

АЛЕК 33

ПАТРІАРХ 57

У ПОЇЗДІ 85

ВЕЛИЧ ЗАКОНУ 102

СКНАРА 113

РІЗДВЯНИЙ РАНОК 136

ПЕРША СПОВІДЬ 146

ВІДСТУПНИК 156

П'ЯНИЦЯ 169

МІЙ ВДІШВ КОМПЛЕКС 183

ІДЕАЛІСТ 198

ЧОЛОВІК З ХАРАКТЕРОМ 210

ГЕРЦОГСЬКІ ДІТИ 237

ПРИВАТНА ВЛАСНІСТЬ 250

ГРОМАДСЬКА ДУМКА 265

ДРУЖИНА-АМЕРИКАНКА 276

РОДИНА КОРКЕРІ 293

СПРАВА СУМЛІННЯ 313

ДУХИ 319

Френк О'Коннор

ГОСТИ ИРЛАНДИИ

Новеллы

Перевод с английского

Р. И. Доценко

Серия «Зарубежная новелла»

Книга 46

**Киев, издательство
художественной литературы**

«Дніпро», 1984

(На украинском языке)

Редактор І. Ф. Леценко

Художник В. Т. Гончаренко

Художній редактор О. Д. Назаренко

Технічний редактор Н. К. Достатня

Коректор О. В. Крехотень

Інформ. бланк № 1578

Здано до складання 25.11.83. Підписано до друку 03.05.84. Формат 70×90¹/₃₂. Папір друкарський № 3. Гарнітура звичайна нова. Друк високий. Ум. друк. арк. 12,285. Ум. фарб. відб. 12,504. Обл.-вид. арк. 14,647. Тираж 50 000. Зам. 3-475. Ціна 1 крб. 60 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро». 252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова фабрика імені М. В. Фрунзе. 310057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

О'Коннор Ф.

О-51 Гости Ірландії: Новели/Перекл. з англ.
Р. Доценка; Передм. А. Саруханян.— К.:
Дніпро, 1984.— 332 с.— (Зарубіжна нове-
ла, кн. 46).>

До книжки ввійшли різні за тематикою кращі твори відомого ірландського письменника (1903—1966), що розповідають про суворі епізоди визвольної боротьби, про тяжку долю жінки, про гнітючий вплив клерикалізму на всі сфери життя, про дітей і підлітків, на яких чекає безробіття і еміграція. Своїх героїв, здебільшого простих ірландців, письменник змальовує із співчуттям і гумором.

0 $\frac{4703000000-164}{M205(04)-84}$ 164.84.

И(Ірл.)

**ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»**

Вийдуть в світ

1985 рік

СЕРІЯ «ЗАРУБІЖНА НОВЕЛА»

Б'ЄРНСТ'ЄРНЕ Б'ЄРНСОН. Небезпечне сватання.
З норвезької.

Видатний норвезький письменник-реаліст (1832—1910), змальовуючи в своїх творах злидні, важкий побут норвезьких селян, показав їхню моральну стійкість і силу, їхні глибокі почуття і ніжність, приховані за зовнішньою суворістю. У вірному коханні черпають силу молоді герої творів «Сюнневе Сульбаккен», «Арне», «Веселий хлопець» для боротьби з кастовими передсудами, для завоювання свого щастя. Творчість письменника відзначена Нобелівською премією.

ГОТФРІД КЕЛЛЕР. Сільські Ромео і Джульєтта.
Новели. З німецької.

В своїх творах видатний швейцарський письменник (1819—1890) викриває облудну мораль буржуазного суспільства, жаждобу та егоїзм і прославляє щирість та самовідданість простого народу. В одній з новел, що входить до збірки,— «Сільські Ромео і Джульєтта»,— розповідається про трагічне кохання молодої селянської пари, яка стала жертвою користолюбства і забобонів.

ГІ ДЕ МОПАСАН. Перший сніг. Новели. *З французької.*

До збірника видатного французького письменника (1850—1893) ввійшли оповідання, в яких змальовано галерею образів із різних верств суспільства Франції XIX ст.

ДАМОКЛІВ МЕЧ. Новели. *З старогрецької і латинської.*

До збірника ввійшли вибрані новели давньогрецьких і римських письменників від V ст. до н. е. до останніх століть античності, різноманітні за своєю тематикою, ідейною спрямованістю, мовно-стилістичними особливостями. Цією книгою робиться перша спроба донести до українського читача кращі зразки античної новелістики — початкової стадії розвитку європейської новелістичної літератури.

СВІТЛО У ВІКНІ. Новели. *З іспанської*

До книги ввійшли кращі зразки малої прози прогресивних іспанських письменників С. Арбо, К. Х. Сели, М. Делібеса та ін., які порушують гострі соціальні проблеми сучасного іспанського суспільства, виступають на захист людської гідності.

1 крб. 60 к.

